ANTUN NEMČIĆ.

IZABRANA DJELA.

UREDIO I UVOD NAPISAO

MILIVOJ ŠREPEL.

SA SLIKOM PJESNIKOVOM.

ZAGREB 1898.

NAKLADA »MATICE HRVATSKE«.

TISAK K. ALBRECHTA (JOS. WITTASEK).

Kazalo.

Strana

Šrepel Milivoj:

O životu i radu Antuna Nemčića IX

Nemčić Antun:

Izabrane pjesme:

Posveta 3

Naše gore lišće:

Prijateljem domovine 5
Pobratimom u ilirstvu 6
Tko je muž? 8
Bršljani života 9
Himna žrtvam 29. srpnja god. 1845. 15
Zadnja pjesma domovini 17

Razne pjesme:

Bogu 19
Tašta želja 21
Šta je to? 22
S Bogom! Mom pobratimu Mirku Bogoviću 23
Prognanik 28
Grob kaludjera 29
Dva prijatelja 34
Priličje poltrona 37
Vol i komarac 39

Strana

Naglost puža 40
Lienčina Rade 41
Turice: I.—X. 43
Neven:
Pjesnik svojim pjesmam 52
Moja krivnja 53
Sreća i nesreća 54
Jad bez krivnje 55
Pomirenje 56
Izpovied 57
Bit će, ako sudjeno je 58
Koliko je sati? 59
Umjereni gost 59
U gluho doba 60
Na staro ljeto 61
Na novo ljeto 62
Moje proljeće 63
Osviešteni 64
U daljini 65
Poklonstvo 66
Lepiri: I.—LXXVII. 68

Kvas bez kruha ili: Tko će biti veliki sudac?
Vesela igra u četiri čina 107

Udes ljudski. (Ulomak nedovršena romana.) 161

Putositnice:
I. Razmišljavanje o svačemu. — Apologija onoga, što se čovjeka nerado drži. — Porod putne misli. — Nova radost. — Sudbina jednoga dnevnika 191
II. Od Ludbrega do Zagreba. — Put. — Križevci 204
III. Od Zagreba do Rieke. — Zagreb. — Karuce. — Moj suputnik. — Jastrebarsko. — U Karlovcu. — Ludoviceja. — Gdje noćimo, ne svanemo. — Kontumacija. — Zaljev od Kvarnera. — Grobničko polje 215
IV. Rieka. — Cafe di Nazione. — Prva moja večera na Rieci. — Papirnica. — Tersactum. — Misa u slavjanskom jeziku. — Bakar i Kraljevica. — Kasteo Zrinj. — Prehlin. — Lipa. — U Materiji.. 249

Strana

V. Od Trsta do Mletaka. — Trst. — Jedna noć na moru 275
VI. Venecija 288
VII. Od Mletaka do Vicenze. — Padova. — Prolaz kroz Vicenzu u Veronu. — U Veroni. — Vicenza 316
VIII. Opet Mletci 369
IX. Povratak preko Kranjske i Štajerske. — Gradac . . . 441
X. Zaglavak 463

O životu i radu Antuna Nemčića.

Godine 1851. objelodani Mirko Bogović u Zagrebu »Pjesme Antuna Nemčića«, te se na taj način oduži uspomeni svoga najboljega i najvjernijega prijatelja, kako je Nemčić izdao »Političke pjesme« Tome Blažeka, svoga najodanijeg druga, godine 1848. takodjer u Zagrebu. Bogović je u svojem izdanju dodao i bilježke o životu Nemčićevu, pa nam je njegov uvod najobilatije vrelo za Nemčićev životopis. Velika je šteta, što nam se nisu sačuvala sva pisma, koja je Nemčić pisao Bogoviću; iz njih bi se mogla još bolje objasniti po koja crta njegova značaja.

Zanimljiv je pojav, da je od ilirskih pjesnika jedini Vraz stvorio školu; medju najvrednije njegove učenike pripada jamačno Antun Nemčić, u koga je nježna lirika prepletena humorističnom žicom, kao i u Vraza. Ako se i ne može kazati, da je učenik dostigao učitelja, opet je istina, da je Nemčić dostojan učenik Vrazov; njegovi »Lepiri«, u kojima je nježnim bojama naslikao radosti i boli svoje ljubavi, za cielo su najbolje djelo njegova pera, te ih i poslije »Djulabijâ« možemo s nasladom čitati. Kako je Nemčić bio meke i osjetljive duše, vidi se odatle, što najsubjektivnijih svojih pjesama nije htio objelo

jer je držao, da ljudi tudju žalost dočekuju s hladnoćom ili s porugom. »Turice«, »Neven« i »Lepire« objelodani istom Bogović u svojem izdanju, pa kako nam pripovieda Bogović, htio je Nemčić ove pjesme uništiti, te bi bio to i učinio, da ga nije Bogović umolio, nek ih sačuva za stare dane kao uspomenu svojih mladih godina. A ipak subjektivnost podaje čar lirskim pjesmama. Ova je stidljivost značajna po pojeziju ilirsku, u kojoj se nada sve iztiče patriotska tendencija. U povodu suvremene romantike evropske ilirska pojezija odiše liberalizmom, koji je zahvatio sve naše narodne krugove bez izuzetka; njega je puna Nemčićeva pojezija kao i proza. Od njegove proze izišle su za njegova života »Putositnice« (u Zagrebu 1845.), ostalu je prozu objelodanio poslije njegove smrti Bogović u »Nevenu«: godine 1852. drugi dio »Putositnicâ«, a godine 1854. ulomak romana »Udes ljudski« i veselu igru u četiri čina »Kvas bez kruha, ili: Tko će biti veliki sudac?« Vriedi iztaknuti, da je Nemčić prvi pokušao napisati roman u hrvatskom jeziku, ali ga na žalost nije dovršio. U ilirsko doba pisale su se samo novele kraćega obsega, ponajviše iz historije. Nemčić je želio podati roman iz suvremenoga života.

Hrvatski su preporod započeli djaci, gotovo svi pjesnici ilirski zapjevali su već u djačko doba. Nemčić, kako je bio bojazljiv, nije se u to doba usudio iznieti na vidjelo svojih pjesama; bilo mu je 26 godina, kad je izišla prva njegova pjesma u »Danici« godine 1839., i to prievod s njemačkoga »Dva vrela«; značajan je izbor gradje, koji pokazuje ćud pjesnikovu. Pjesma glasi:

Dva su, kao što pjeva Ariost, izvora
Čudotvorne moći u ardenskih gorah,
Tko iz jednog pije, ljubavlju se upali,
U drugom u mrzost ljubav se raztali.

Al ti, stroga, nisi valjda nikad pila
Iz izvora, koj' je ljubav posvetila;
Jer žaru, u mojih koj' se pjesmah javlja,
Ledeni se pogled tvoj suproti stavlja.

Ah, da si ljuvezno vrelo ti obrala,
Drugo ja, da moje srce mrzit znade,
Pa da osjećaš, što je prezrenomu biti, —

Vaj, kakva mi 'e riečca u nesviesti pala...
Kako da ti želim toli gorke jade?
Ne, ne, mrzi, mrzi, — a ja ću ljubiti! —

Tjeskoba pjesnikova, s kojom je prve stihove svoje poslao Gaju, vidi se u pismu, koji mu je iz Osekova pisao 2. ožujka 1839.:

»Mili Gospodine!

Što se kod Němcih, i ostalih na višjem (što se slovstva tiče) izobraženosti stupaju nalazećih narodih »Scribler-Wuth der kleingeistischen Federberupfer« zove — nemože polag mojega mnenja u ovo doba, kakoti u svanutju naše slovstvene poslěnosti nijednog stići, koi štogod s perom priobćiti naumie — već bi se bolje razžeženostju prama materinskom jeziku nazivati moglo — nebojeći se dakle podobnog udesa — pošiljam Vam priklopljene stihove — pàrvorodjence moje — ili pàrve proizvode u našem jeziku (pàrve mene gledeć).

Uvěren jesam — i polag vse svojljubnosti (kû darežljiva narav nikomu, dakle nit' meni skratila nije) priznati usilujem se: da maloga vraga valjadu — možebiti i ništa! nu dobro se sětjam one u Danici Tečaja 1. pod brojem 17. priobćene misli — i zato — da onom dětetu, koje u vodu nikako iti nije htelo, dotli najmre plivati nebû znalo — nebudem podoban — pàrvikrat u vodu stupio sam — nu pred Vami samo — kano iskusnom tudje golote pokrovitelju, i sviuh pogreških věštome smotritelju. —

Ako ovi redaci oli versi u oděći, u koj se nalaze bez ikakove uvrede sjajnoga Lista, ili Danice u nju metnuti se mogu — naravno bi uzhitjen bio — jer pàrvi ščenići se navadno u vodu bacaju — nu ak' u ovom ležaju srěća nje stići nemore, i ako Vi čestiti Gospodine, i mili Brače! štogod popraviti možete, i hoćete — bude

Vas u slěd oščitjenoga smionstva most uzbudjena revnosti moje iskra veselila —

Ako gdigod ili proti pravopisu, ili slovnici nešto smotrite — znam da me prispodobite Dečaku iz škole ili učionice Skladnoglasja — koi prěm da nit Škalu nezna da igra — već bi Valcere igral — nu doide i na Škalu nakon red — kad nebudu po pravom taktu valceri išli —

Deržite me za izpričata: da tolko govorim: multa licent Poetis — — za kojega se danas deržim.

U priazan i ljubav Vašu preporučen Gerli Vas

Vaš Brat i počitatelj

Ant. Nemčić.

P. S. Poslana — ako nit' u svôm bitju u Danicu metnuti se nemogu —, niti ikak popraviti — u toj zgodi prosim bez ikakvoga obzira po ovom Listonoši natrag poslati zapečatjeno —«

U pismu 9. srpnja 1839. piše opet Gaju medju inim:

»Samo jošte jedno — Molim Vas lepo šaljite mi po ovom listonoši moje neobtesane Verze »Raztanak, i Sivooka« natrag — jerbo ja takove uništiti želim. Vi dobro znaste da svaki čoek svoje slabosti i slabe hipe ima, dakle i ja — nu tako slab ipak nisam: da slaboće moje pervlje — posli — sam priznati nebi mogô. — Jedva li i sam znadem — šta sam htio reći — a kamoli bi drugi —? k-tomu je oděća — u kojoj se nalazi s'kerpami puna — Pilatuš takòdjer nisam — za da bi š njim »quod dixi, dixi, quod scripsi, scripsi« kazivati mogo — dakle prosim fiat voluntas mea.«

Ipak Gaj još istoga mjeseca (6. srpnja) u broju 27. »Danice« priobći Nemčićev prievod njemačke pjesme »Dva vrela«, jamačno osjećajući, da je Nemčić čovjek pjesničkoga talenta, a i nije se prevario.

Živući izvan Zagreba Nemčić je kasno propjevao i manje stvarao, nego li bi bio po svoj prilici uradio, da je živio u ognjištu naše kulture u krugu prijateljâ, koji bi ga plašljiva poticali na rad. Ali i ono, što je napisao, osigurava mu dično mjesto u kolu Iliraca; na Bukovčevu zastoru, koji alegorijski prikazuje »Hrvatski preporod«, Nemčić stoji postrance, kako je stajao i u životu, pa ako

i nije medju prvima, zahvalno će srce naroda hrvatskoga naći i u zaledju čovjeka, koji je s toplom ljubavlju gorio za domovinu. Ako je i kratak bio viek Nemčićev, ipak je on toliko privriedio domovini i narodu, da ga možemo ubrojiti medju najvrednije sinove hrvatske domovine u prvoj polovini ovoga stoljeća.

Antun Nemčić (Gostovinski) rodi se 14. siečnja g. 1813. na dobru Edde zvanom u ostopanskoj župi u somodjskoj županiji u Ugarskoj, kamo je mati njegova, budući odanle rodom, na kratko vrieme k svojim rodjacima pošla u pohode i gdjeno ju nenadano porod snadje. Otac njegov bijaše tada kotarski sudac u Ludbregu u križevačkoj županiji, pa se je u velike obradovao, kad mu iznenada glasnik s ugodnom viešću iz Ugarske dodje, da mu se je rodio sin, koga je, imajući već od prije dvie kćeri, jedva izgledao.

Mati se medjutim do skora sa sinčićem svojim povrati u Hrvatsku.

U Ludbregu, pa zatim u Koprivnici, gdje mu je otac poslije postao gradskim viećnikom, provede Antun Nemčić igrajući se prvo doba svojega djetinjstva. Svoje je djetinjstvo liepo opisao pjesnik u »Bršljanima života« (vidi str. 9.). Nemčić podje najprije u Varaždin, gdje svrši gimnazijske nauke, a onda se uputi u Zagreb, da svrši filozofiju i pravnički tečaj. U to doba dogodi se dvostruka promjena u kući našega Nemčića, koja ga duboko dirnu u ćutljivo srce. Umrie mu mati, koju je nada sve ljubio, a poslije njezine smrti obuze njegova otca neka hladnoća, koja je ćutljiva i nedužna sina stala otudjivati od otca tako, da je Nemčić kao slušatelj pravâ zadnje godine, ne dobivajući i ne proseći podpore od otca, bio prinudjen instrukcijama privredjivati, što mu je trebalo za život. I ovu je epizodu pjesnik u svojoj pjesničkoj biografiji (u »Bršljanima života«) živim bojama naslikao.

U to vrieme duševnoga svoga jada i materijalnoga stradanja oprijatelji se Nemčić s Tomom Blažekom, s kojim provede tako zvani juracijalni život mnogoputa stradajući, kadikad srdačno i veselo, nu najviše u duševnoj zabavi.

Nemčić ne bijaše kavgadžija, ali se ipak godine 1834. dogodi, da je za onoga izgreda, koji se porodi izmedju civila i vojničkih častnika Radoševićeve pukovnije, upravo Nemčić bio jedan izmedju prvih kolovodja. Nešto mladost, a nešto ćutljivost, kao i ogorčenost poradi nanesene uvrede i moć družtva ponuka i mirna Nemčića na odpor. Nemčić bijaše na oko ozbiljan i hladan, neki su ga čak nepravo nazivali i flegmatikom, ali uza sve to bijaše on čovjek mekana, vruća i ćutljiva srca, premda mu je lice bilo često namrgodjeno i s pomnjom obuzdano.

Kad je Gaj razvio zastavu novoga književnog i u obće kulturnog preporoda, pod kojom se odmah okupi gotovo sva mladja inteligencija hrvatska, vidimo i Nemčića u tom kolu zajedno uz pobratima njegova Tomu Blažeka. Razabirao je Nemčić dobro, da će se samo duševnim napredkom narod izbaviti tame, u kojoj je čamio, te se zato stade baviti koristnim naukama. Pa tako on malo po malo, što je škola prije zanemarila, nadoknadi sa svojom marljivošću.

Nemčić se u kratko vrieme upoznade s domaćom, rimskom, njemačkom i francuzkom književnošću, čitajući pomnjivo gotovo sve znatnije klasike ovih naroda. Njegovi ljubimci bijahu, kako je sam kazivao Bogoviću, od naših pisaca: Dositej, Gundulić i Gjorgjić, od rimskih: Horacije, Marcijal i Juvenal, od njemačkih: Schiller, Uhland i Seume, te od francuzkih: Voltaire i Rousseau. A to potvrdjuju i njegova književna djela.

Tako prodje neko vrieme.

Iza toga umrie mu otac, te mu u Koprivnici ostavi kuću,

dosta plodne zemlje i vinograd na brdu Starigrad nazvanom, koji je naš pjesnik uviek svojom villegiaturom nazivao i gdje se je svake godine neko vrieme bavio u ladanjskoj tišini, zabavljajući se gospodarstvom, čitanjem i pisanjem.

Poslije otčeve smrti boravio je Nemčić neko vrieme kao jurat u Križevcima, godine 1836. postade pristavom županije križevačke, te u tom zvanju bi odredjen u Moslavinu, gdje je, pošto bi godine 1838. imenovan začastnim sudcem, boravio još nekoliko godina vršeći svoje službene poslove i baveći se knjigom.

Ovdje se sastade s Bogovićem i sklopi s njime tvrdo prijateljstvo, kojemu učini kraj istom smrt Nemčićeva. Baveći se još u Moslavini, na ime godine 1839., upoznade se Nemčić slučajno s nekom liepom djevojkom iz ugledne i dosta bogate obitelji u Hrvatskoj. Ljepota i razum ove djevojke očara i osliepi našega inače razborita Antuna tako, da ju je odmah zaprosio ne brinući se nimalo, da li ga ona ljubi. Ali u zao čas! — Djevojka ga nije pobliže poznavala, pa misleći, da je on ne ljubi, nego da ju želi uzeti za ženu poradi njezina imutka, odbi nenadana prosca. Ovaj slučaj razdraži njegovu i onako ćutljivu dušu, pa je još nekoliko godina poslije toga sumnjao o ženskoj ljubavi i govoreći o tom predmetu rado zalazio u sarkazam. Ova je žalost kao koprena zastrla čitavo njegovo biće i s tim jače mu ciepala srce, što je nastojao, da ju pred svietom sakrije i u sebi nadvlada. U njega se onda zametnuo boj izmedju srca i uma; dok ga je um tješio, dotle ga je srce gonilo u očaj, te je gotovo nalazio nasladu u tom, da skida povoj uma s ranâ srca svojega. Vidjevši jedared u Zagrebu u knjižara Župana jednu liepu žensku sliku, koja je mnogo sličila njegovoj nesudjenici, kupi odmah sliku, te ju stavi u pozlaćenu okviru na stienu iznad svoje postelje; kad je mislio, da ga nitko i

dugo bi i često sa suznim okom i težko uzdišući stajao pred svojim idejalom.

U ovo doba ide i njegov prvi pjesnički pokušaj »Dva vrela«. Vidi se iz pjesme, da je Nemčić strastno ljubio djevojku. A ona? Ne hajući za nj, skoro podje za drugoga. Bogović je s ovom liepom i naobraženom djevojkom više puta govorio o Nemčiću i pitao ju, zašto ne će da usliša Nemčića, a ona bi mu odvraćala: »Molim Vas, prodjite se . . . Ta to ne može biti! Taj čovjek (Nemčić) sa svojim namrgodjenim licem, iza kojega malo da nikad ne prodire posmieh, i ne može ljubiti. . . . On je, zagovarali ga i govorili o njegovoj ljubavi, što vam drago, hladan. On je leden čovjek! . . . Što ga k meni privlači, to je samo kaprica ili pusto koristoljublje od njegove strane, ljubav nipošto! — Da je ljubav, to bi se posve drugačije morala očitovati, nego li što biva u njega!« Pa ipak se je pod tamnom tom korom nalazilo u njega dragocjeno, sjajno zrno!

Godine 1840. bi Nemčić premješten iz Moslavine u Koprivnicu, gdje se je odmah nastanio u svojoj kući i nadzirao svoje gospodarstvo. Ovdje se je s njime često sastajao Bogović, vjerni njegov pobratim, te su u starogradskom vinogradu provodili ugodne dane; ovdje su, kao i u Moslavini, često kasno u noć čitali stare hrvatske klasike i krasne narodne pjesme.

U Koprivnici je Nemčić boravio samo malo vremena, jer je do skora odanle bio premješten u Ludbreg, gdjeno je od godine 1841. sve do godine 1846. ostao kao samostalan pristav. Još godine 1841. smiri Nemčić tako zvanu advokacionalnu cenzuru, koja se je zahtievala od svakoga častnika, ako je htio da se popne do više časti. Nu Nemčić se podvrže advokacionalnomu izpitu ponajviše poradi toga, da bi mogao živjeti nezavisno kao advokat, ako bi mu s vremenom dozlogrdila županijska služba.

Kad je mjeseca svibnja godine 1842. bila obnova častnikâ zagrebačke županije i kad je ilirska stranka pobjedu održala, bio je i Nemčić u Zagrebu. Koliko se je u jednu ruku radovao, što je pobiedila narodna stranka, toliko je žalio, što je medju ustavnom braćom došlo do krvava okršaja. Vrativši se u Ludbreg pisao je o tom Bogoviću:

»Dragi Mirko!... Za sada u mojoj samoći i odaljen od žamora, koj mi je prošaste nedelje u ušima zujio, imadem dosta vremena i hladne kèrvi za gděkoja razsudit moći, koja mi se sada drugčie ukazuju, nego li onda. Bože daj, da me slutnja moja prevari, ali ja sve mislim, da nam ta naša sabljom u ruci odèržana poběda dobrim plodom uroditi ne će, jer će se time domovina naša odsele u dvě protivne stranke razděliti, koje će se sve to više medjusobno mèrziti, ljuto i krvavo proganjati i jedna proti drugoj gděgod moguće bude na uštèrb obćeg našeg ustava běsniti. Znamo pako, da je svako běsnilo slěpo... Što dakle odtuda slědi nego to: da ćemo tim medjusobnim razdorom domovinu našu na zlo nametnuti...«

Za nedjelju dana pisa Nemčić Bogoviću opet medju inim ovo:

»Meni bi vèrlo drago bilo, da me s tvojimi listovi češtje posětiš, pa da mi stvari, koje se narodnosti naše tiču, na pose objaviš, jer se putem novinah rědko kada prava istina saznati može...

Ti mi pišeš, da je narodnost naša poslě srětnog onog dana (???) vèrlo unaprědila — Bože daj! — Nu buduć da uz svaku još tako ozbiljnu stvar poněšto i směšnog ili karrikiranog imade, hoću da ti něšto sličnog iz naše županie priobćim. — Ovih danah zakleo se je F. dosad žestok magjaron, da će odsele Ilir biti! — Da ta njegova odluka i prisega tim veću važnost zadobije, dao je sudcu G. punomoć, da ga, ako zadatu rěč i zakletvu prekèrši, bez svakog odgovora i dalnjeg pitanja, kako mu se svidi, makar i batinama kazni. Moj komšia V. on bi — da može — u domorodnoj svojoj vatri sve one, koji drugčie misle nego on, uništio. Robespierre sa svojom guilotinom i Torquemada sa svojim lomačama nebi mu ni sluge bili, kako bi on běsnio! — Evo ti dovoljne karakteristike pojedinih ljudih i našeg u obće još vèrlo nezrělog narodnog položaja! Gdě se takove stvari dogadjaju, mora da su uzvišeni pojmi narodnosti i domovine još na vèrlo nizkom stepenu...

Ja sam prije několiko danah jedan članak proti jednom zlobnom dopisu u Pešti Hirlapu, koj o toj našoj Zagrebačkoj reštauracii govori, napisao, no k meni došavši Blažek mi rečè, da někoje stvari, gdě sam proti onom opakom dopisniku iz Hèrvatske malko pero naoštrio, proměnim; — ja toga nisam htio učiniti, te tako taj članak, prije nego li svět ugledà, jur u grobu leži. — Meni se čini, kao da smo mi Hèrvati u svemu i slednjemu odviš veliki komplimentiste, pa da timi našimi komplimenti, kao što posve pravo někoč glasoviti advokat V. u Zagrebačkom spravištu gospodinu K. rečè: sami sebe i narodnost našu ubijamo . . .

A propos! — Uprav noćas ukaže mi se u snu *ona*, koju žalbog još zaboravio nisam, pa mi se u tom varavom snu ukazà, što u javi nebi, blaga najme, krotka i ljubavi mojoj sklona. — Čim se probudih, varavi san odè, a ja uvidih: da rana o kojoj jur mislih, da se je poněšto zarasla, još peče.«

Godine 1842. u početku kolovoza naumio je Bogović putovati na neodredjeno vrieme u Italiju i Francuzku, pa mu je Nemčić u toj prigodi pisao ovako:

»Brate Mirko! — Prekjučer došo sam iz kratkog puta kući i tek što sam si skvèrčene od vožnje udi poněšto naměstio, hitim evo da te pozdravim.

Ti iz tog uvoda valjda očekivaš, da ćeš opis mog putovanja čitat, al se varaš, jer šta bi na tako malom putu zanimivog za te biti moglo, koj ćeš do skora čitav svět obrodit. — Ja sam bio u Rogacu, kamo sam kroz Optuj pošo, a kroz Krapinu vratio se — i to ti je sve! —

Istina Bog, za mene, koj od Kapošvara, Blatna (Balatona), Kaniže, Kesthelja, Sombathelja u Ugarskoj, od Karlovca u Hèrvatskoj, a od Daruvara u Slavonii dalje nikad bio nisam, za mene, rekoh, bio je i malen ovaj okrug, kog sada viděh, osobito što se tiče pojedinih krasnih izgledah i romantičnih položajah, dosta zanimiv — nu za tebe, koj će se za mala na elizejskom polju u Francezkoj sprohadjati, za tebe je sve to — ništa! —

Ja bi ti rado opiso, kako me je lěpi položaj Ankenšteina (kog naimenovanje slavensko saznati nisam mogo), štono se nad valovi hitre i bistre Drave ponosito koči, uzhitio, zatim kako me je veličanstven izgled iz tvèrdje Optujske očarao, al sve to je, kao što jur gore rekoh, za te pusta igraria! — Leo non capit muscas! —

Nemogu ipak propustiti, da ti o Rogacu někoja nepišem. Ja, kao svaki koj pèrviput kudgod ide, predstavio sam si putem to město, kamo svake godine tolika množina bolestnih, nu još više zdravih ljudih putuje, sasvim drugačie nego li što u istinu jeste, jer sam se, došavši onamo, osvedočio — da, što se namišljene krasote tog města tiče, strunice na niže popustiti moram. Rogac ti je u razmerju množine, koja se s bliza i s daleka ovdě stiče, kukavno město. I sada, kao obično, tu mnogo ljudih iz onih družtvenih krugovah biaše, koje mi profanum vulgus »haute voléeom« nazivljemo. U večer beše velikolepni bal, na kom se skoro ništa drugo osim valcera igralo nije. Meni ta stvar najposlě dodija. »Walzt euch in T — s Namen« mislim si:

Pa kao mèrtav ovoj u punoći,
Odoh, brate, spavat prě ponoći,
Jer onaki valcujući ljudi
Nisu, — nit će bit — po mojoj ćudi —

Drugi dan poslě ručka i poslě kako bi prašinu »haute voléea« u kupelji sa sebe opro, odoh put Krapine. Ovdě sam odmah razvaline Čeha, Leha i Meha grada posětio. Tu sam se na najveći èrt tih slavnih zidinah popeo i lěpo naše Zagorje na blizu i na daleko uzhitjen gledao. Nemogu tajiti, da mi je u srěd udivlenja toga něka žalostna ćut sèrce stezala, jer se gledajući ove razvaline, tužne prošastnosti i mutne sadašnjosti našeg naroda sětih.

Ovo moje malo putovanje pobudilo je osobitu i neodoljivu želju dalnjeg i većeg putovanja u meni, pa baš zato naměravam odsele svu svoju materialnu i moralnu snagu u tu svèrhu sakupljati. Nu o tom ćemo se, kako mi se čini, tek poslě tvog povratka razgovarati i osnovu izraditi.

Sada pako uzmi u znak bratinstva našeg taj iskreni ovdě priloženi »s Bogom« od tvog Antuna.«

Zanimljiv je ovaj list poradi toga, jer nam Nemčić opisuje svoje prvo putovanje i jer se iz njega razabira težnja njegova, da bi krenuo dalje u sviet. Osobito je čeznuo Nemčić za Italijom, a nema sumnje, da je ovo čeznuće u njega razpirio njegov miljenik Seume svojim spisom »Spaziergang nach Syrakus«. U istom listu poslao je Nemčić Bogoviću pjesmu »S Bogom« (vidi str. 23.), koju

je spjevao prema Seumeovoj pjesmi »Abschiedsschreiben an Münchhausen«, i »Bogu« (str. 19), koju je udesio prema Seumeovoj pjesmi »Gebet«. No i u jednoj i drugoj pjesmi imade dašto znatnih promjena. U obće je Seume znatno utjecao na Nemčića, a i može se naći dosta znatno srodstvo medju njima u duhu i značaju. Jedan i drugi borio se za istinu i pravo. I Nemčić je, premda je bio plemić, prezirao one izmedju tako zvanih poveljenih ljudi, u kojih nema onoga, što čovjeka čini u istinu plemenitim, na ime: plemenita duha i srca. I on je, kao i Seame, duboko čuvstvovao i ljude u obće štovao, premda je pojedine izmedju njih svojim sarkazmom kadikad znao ljuto ošinuti. I on je, kao i sirakuzki putnik, iskreno ljubio, premda je i njemu ta njegova ljubav umjesto sladka i ljubka cvieća samo gorkim pelenom i oštrim trnjem urodila. Ovu je srodnost iztakao već Bogović, a potvrdjuju ju osobito »Putositnice«, u kojima se Nemčić osvrće na Seumea, dapače i svršuje s citatom iz Seumeovih »Apokrifâ«. Svakako se je Seume Nemčića dublje dojmio kao putnik, prozajik, nego kao pjesnik. Nemčića je osvojila Seumeova odlučna ljubav k istinu i pravu, te bi za nj mogla vriediti rečenica Seumeova: »Veritatem sequi et colere, tueri justitiam, aeque omnibus bene velle ac facere, nil extimescere«.

Godine 1842. razbolje se Nemčić, te po naredbi liečničkoj ode u Varaždinske Toplice, da se oporavi. Ali u zao čas! — Tielo mu istina ozdravi, ali mu srce od nove ljubavne boli zaječi. Premda se je ozbiljni Nemčić bio zakleo poslije nesretne svoje ljubavi, da nijedne žene više ljubiti ne će, ma bila boginja ljepote, opet se evo žestoko zaljubi u neku djevojku iz Zagreba, koja je ondje boravila sa svojom bolestnom majkom. Kako je i opet iskrenu njegovu ljubav samodopadna djevojka nagradila, to se najbolje vidi iz pjesama, koje je nazvao »Nevenom« i »Lepi-

rima«. U njima je pjesnik naslikao sve stupnje svoje ljubavi. Siromah pjesnik ljuto se prevari, za kratko vrieme opazi, da joj srce njegovo ne bijaše drugo nego igračka, kojom se je neko vrieme zabavljala i koju je bacila, kad joj dosadi.

Kad je Nemčić vidio, da ga je ljubav i po drugi put izdala, odluči poći u tudje krajeve, da se bar za prvi čas razabere i zaboravi nove rane. Kako ga je želja gonila u Italiju, podje mjeseca veljače 1843. godine u Italiju. Plod su ovoga putovanja krasne njegove »Putositnice«, pa je velika šteta, što naš duhoviti putnik i ugodni pričalac nije vidio nego tek jedan dio gornje Italije. Na žalost nije mu služba dopuštala, da duže izbiva. Do skora se vrati Nemčić u Ludbreg, gdjeno je odsele još samotnije nego li prije dane svoje provodio. U toj samoći uredio je ponajprije »Putositnice«, pa onda svoje pjesme »Neven« i »Lepire«, odaljen od žamora ljudskoga, te je uza to — kako pripovieda Bogović — sigurno i po koju gorku suzu prolio.

Godine 1845., kadno je za nesretne restauracije častnikâ županije zagrebačke dne 29. srpnja ulice i trgove glavnoga grada Hrvatske omastila prolita krv hrvatska, bio je i Nemčić u stisci, ali ga sretna kob izvede iz pogibelji. Pobratim Bogović nastrada, pa kad to doču Nemčić, pohrli k njemu i vidjevši ga ranjena i krvlju oblita pane vas iznemogao poprieko na njegovu postelju i zaplače kao malo diete. Ovu je zgodu ovjekovječio Nemčić prekrasnom svojom himnom (v. str. 15.) srpanjskim žrtvama: »Vience pletu mlade Hrvatice, — vience pletu i grobove kite . . .«

Mjeseca lipnja godine 1846., kad je bila obnova častnikâ županije križevačke, izabran bi Nemčić jednoglasno kotarskim sudcem u Novom Marofu, te skoro zatim još iste godine imenovan začastnim urednim sudcem.

Nježni Nemčić bio je ljubitelj cvieća; imajući zgodnu priliku u Novom Marofu pribavi sebi Nemčić više vrstâ

cvieća i bilja, te ga je njegovao sa svom brižljivošću. To mu bijaše od sada najmilija zabava. »U ovoga cvieća«, znao bi govoriti, »imade više vjernosti i reko bi čuvstva, nego li ponajviše u onih stvorenja, koja često s tim cviećem izporedjujemo«. Zato se je u dokolici bavio oko ove nježne i iskrene dječice blage naravi, u kojih nema himbenosti. I doista od onda je Nemčić dvorio do smrti samo boginju Floru.

Mjeseca lipnja 1847. godine putovao je Nemčić po Slavoniji, Sriemu, Srbiji i doljnjoj Krajini, pa je svoj put opisao u drugom dielu »Putositnica«. Vrativši se s puta pisao je iz Novog Marofa Bogoviću list na Rieku, u kojem u kratko opisuje svoj put:

»Moj Mirko! ...... Měseca Lipnja dakle, da znaš, putovao sam sa F. Ž. i Š. F. prěko Slavonie u Srěm, i to uprav do Rume. Tamo čekasmo I. Z., koj je sa grofom P. iz Pěšte skoro i došao. Nas četvorica Z. Ž. F. i ja odosmo iz Rume u Biograd. Koj nemože do Carigrada putovati, taj neka barem do Biograda ide, ako se sa iztočnim životom poněšto upoznati želi. Ovdě, najme u Biogradu, jur imade mehana sa čibukom i nargilom, tu je aman (turska kupelj) sa svojim mirisom, mečite sa hodžami, pazari sa kadifom, zlatom i drugom raznovèrstnom iztočnom robom. Ovdě ti ima i dangubicah turskih i kaurskih, koji čitave dane ništ nerade, već u kavanama ili pred kapiama sede pa čibuk puše, dočim se nizam u svojim po zapadnom ukusu skrojenim nu njemu baš naopako dolikujućim haljinama po sokacima širi i koči, da se čověk i nehotice pětla na buništu sěćati mora. —

U ostalom je Biograd, ako izuzmeš sèrbsku predvaroš Vračar zvanu, posve turska varoš Sèrbizam, kao što mi se čini, ovdě baš najlěpšu i najslavniu rolu nepredstavlja, jer se s jedne strane u svom poluiztočnom kalupu Ture ovdě širi, a s druge strane mi se vidi, kao da je ruski konzul knjaz sèrbski — a ovaj, Bozi ga znali, šta.

Glede simpatie sèrbske s našim stvarima prevario sam se takodjer. Ja ti iskreno kažem, da su naši ljudi u tom obziru vèrlo mistificirani. Zato i ja neću da o toj stvari javno govorim, došo bi lahko u kojekakve spletke, jerbo novinari — znali Bozi zašto? —

gore spomenutu mistifikaciu takodjer podupiru, ja pako lagati ili svadjati se neću — dakle volim šutiti.

Medju ostalima, za da pojam o razvikanoj sèrbskoj slobodi dobiješ, navadjam ti to: da mi Biogradska cenzura zabrani Blažekove pěsme ovdě tiskati. — To će ti bar za sada, mislim, sasvim dosta biti! —

Z. i Ž. vratili su se iz Biograda opet kući, a ja sam se sa F. ukèrcao, te tako nas dvoje na Dunaju najprie u Oršovu, pa ondanle u Mehadiu stigosmo. Šta ću ti o tim Toplicama drugo kazati no ono, što ti je iz knjigah i onako poznato.

Narav je ovdě u svojoj divljoj romantičnosti nedostižna. — Da se takova šta vidit može, nepomislih nikada, kamoli šta sličnog vidjeh ikad. U ostalom, što se u inih kupelih vidi, to i ovdě. izuzamši možebit silu bogatih Bojarah i sjajnu njihovu družinu, koja ponajviše iz samih Ciganah sastoji, štono u svojim sjajnim livréeama uprav muham iz mleka virećim priliče ..... Tvoj Antun«.

Mjeseca studenoga iste godine — naime 1847. — pisao je Bogoviću:

»Dragi moj Mirko! ...... Dakle našem latinizmu zvone sa sviuh stranah na umiranje. — Lahka mu zemljica, ili bolje: prašina u pismoshranama naše domovine! Medjutim ja se ipak bojim, da naš narodni jezik nikada za dopisivanja sa višjimi dikasterii i ugèrskimi varmedjami odobren biti neće, i tako će prokletinja drugotnosti (secundär) uvěk našu narodnost kao mora sad s jedne sad s druge strane gnječiti i razvitak joj obustavljati. — Nu uza sve to na zadnjem velikom varmedjskom sboru varaždinskom nije ni rěči latinske čuti bilo. Isti extrakt protokola bio je naški sastavljen. Živili! — I ja sam moja svakolika izvěstja u našem jeziku složio, bilo to sad někojim u našoj varmedji pravo il ne, ja nemarim! —

To si valjda čuo, da se naš znanac V. ženi — te tako mi se svi redom izneveriste i mene sama ostaviste! — Neka, tako valjda biaše sudjeno! — Ti vidiš, da sam ja fatalistom postao, odkako turski čibuk pijem. Nu i fatalizam čověka poněšto těšit može, kad ga sva ostala utěha jur minù. Ja se često, kad promislim na sva ona što su bila i što su kao san prošla, rěčih iz Šilerova Wallenšteina sěćam, gdě veli:

Ich wollt', es wäre Schlafenszeit
Und Alles schon vorüber! —

i to bi, věruj, još najpametnie bilo, jer zašto da se čověk, koj je naravnu zadaću života jur promašio, goni i natěče za kojekakvimi obsěnami tog života?! — Da moj narod toliko neljubim, pa da mi nije do toga stalo, da njemu sile svoje, u koliko ću uzmoći, žěrtvujem, volio bi da moje cveće, koje mi je toli omililo, danas nego sutra samotan grob moj kiti ..... Tvoj Antun.«

Kratko vrieme prodje, te nastade kobna godina 1848. Mjeseca svibnja izabere Nemčića kotar novomarofski, koji ga je ljubio više kao dobra prijatelja nego li poglavara, za poslanika u sabor hrvatski. Ovdje je Nemčić svojim patriotskim i slobodoumnim govorima umio zagrijati slušatelje, ali ih takodjer razveseliti svojim lakonizmima i satiričnim primjedbama. Kad se je mjeseca lipnja razpravljalo o najvažnijem predmetu u ovom saboru, na ime kako će se urediti državopravni odnošaj Hrvatske prema Ugarskoj i monarhiji, ponajprije je Ivan Mažuranić pročitao operat odbora o tom pitanju, svih 18 točaka ovoga hrvatskog programa od g. 1848. O tom elaboratu odbora, koji je kasnije bio i prihvaćen, povela se velika razprava, i to po želji bana Jelačića o svakoj pojedinoj točci. U razpravi sudjelovahu najodličniji ljudi, koji su i kasnije u politici našoj zauzimali važna mjesta. Prvi je progovorio Nemčić od prilike ovako: »Ne mislim ja, da je cieli narod magjarski pobjesnio kao ministarstvo njegovo. Ne smijemo se prebrzo razkrstiti s Ugarskom, jerbo bismo se time odielili od ondješnjih Slavena, pa ih prepustili sudbini njihovoj. Ne velim ipak, [illegible] mi s Magjarima složimo uz uvjete, koji se ne pri[illegible]odnu narodu. Složimo se s njima uz uvjet, da sv[illegible] pod krunom ugarskom budu jednaki. Tko ho[illegible]ude gospodar, neka uči jezike svih naroda, k[illegible]od ugarskom krunom. Narod na [illegible] nije poradi [illegible]a, nego je poglavarstvo poradi [illegible]oda. Mi će[illegible] zajednički sabor ugarski poput

ostalih Slavena u Ugarskoj, ali ćemo ondje govoriti materinskim jezikom svojim. Tko nas bude htio u saboru razumjeti, neka se uči slavenski. U koliko bi pak u saboru ugarskom bio elemenat magjarski pretežniji od našega, ustanovimo to: da u našoj državi dobiju istom onda valjanost zakoni, koji su skrojeni u saboru ugarskom, kad ih odobri naš sabor. Uvidimo li napokon, da Magjari načelo slobode, jednakosti i bratinstva protežu samo na pojedince, a ne na narode, — onda stupimo s mačem u ruci pred lice Europe, te pokažimo, da umijemo svojoj domovini pribaviti slobodu i još ju podieliti i drugim narodima«. Za Nemčićem su govorili Mažuranić, Gaj, Ožegović, Lovrić, Kulmer, Lončarević, Ćepulić, Vukotinović, grof Drašković, Žuvić, Pisačić i Kukuljević.

Poslije sabora vrati se Nemčić opet u Novi Marof, pa je tamo zabavljajući se knjigom i cviećem uz službene poslove vrieme provodio. Ovdje je često pred kaminom na malenoj stolici sjedio, pa uz svoj čibuk pio ruski čaj ili crnu kavu, što mu je bila vazda mila zabava, osobito ako je uza se imao dobra prijatelja.

U početku mjeseca travnja godine 1849. bi Nemčić imenovan urednim bilježnikom županije križevačke, pa se poradi toga preseli u Križevce. Bilo mu je težko ostaviti Novi Marof ponajviše poradi toga, što mu je valjalo ostaviti vrt s mnogim liepim cviećem i koristnim drvećem, premda je dosta velik dio svoga njegovanja sa sobom ponio.

Malo zatim bi poslan u Podravinu, da popiše narodne stražare. No jedva što je onamo došao, uhvati ga kolera, koja ga — budući da ne bijaše pri ruci ljekarske pomoći — u kratko vrieme tako svlada, da se je bolestnik brže bolje morao povratiti u Križevce, gdje je pored svega nastojanja županijskoga liečnika Š. dne 5. rujna 1849. preminuo na žalost sviju, koji su ga poznavali. Na

njegov se sprovod skupila sila ljudî sa sviju strana, te se vidjelo, kako ljudi žale za njime.

Po svoj se domovini skoro zatim prosu glas o njegovoj nenadanoj smrti, te je svako rodoljubno srce uzdrhtalo za njim.

Upravljajući odbor županije križevačke cieneći Nemčića kao književnika i činovnika odluči jednoglasno, da se za uspomenu zasluge njegove za županiju i domovinu zabilježe u javni zapisnik činâ županije križevačke. A ove godine podižu Križevci dostojan spomenik vrlomu Nemčiću, kojega kosti počivaju u području ovoga slavnog grada.

* * *

Nemčić je bio gorljiv i uznosit kao rodoljub, iskren i vjeran kao prijatelj, revan i točan kao činovnik, u privatnom životu pošten i ravnodušan, no s ljudima, kojih nije poznavao ili koji mu nisu bili po ćudi, hladan i kadikad sarkastičan. S toga su ga mnogi osudjivali i govorili, da je mizantrop. A ipak bijaše Nemčić čovjek bistre i vedre ćudi, samo što mu je gorko izkustvo pomračilo izprvičnu vedrinu tako, da se je tek s vremenom udomila u njega hladnoća i gorkost, koja je u početku bila tudja njegovoj prirodi.

U povjesti hrvatske književnosti sjat će ime Nemčićevo, doklegod bude Hrvatâ i srdacâ, koja ljube pravu pojeziju, tu božansku kćerku neba.

Samo neznatan dio svojih pjesama objelodanio je Nemčić; istom poslije smrti izadjoše ponajbolji plodovi njegova pjesničkoga nadahnuća. Za života njegova izišle su ponajviše njegove rodoljubne pjesme, od kojih neke, kao na primjer »Ilirom«, »Moj savjet«, »Prijateljem domovine«, »Pobratimom u ilirstvu«, pokazuju nešto jači izraz, koji je značajan za ilirsku političku pjesmu. Ponaj-

pače zove pjesnik na slogu, to je misao, kojom je protkana suvremena pojezija ilirska. »Il je možno il nemožno, — samo napried, samo složno, — k smrti ili pobjedi«. Ali kao da ovi jaki akcenti ne pristaju pravo ćudi Nemčićevoj, njegovoj mekoj duši bolje ugadjaju nježni zvuci, kako ih nahodimo u krasnom pozdravu »Domovini« ili u napomenutoj već »Himni« srpanjskim žrtvama. Tiha sjeta spojena gdješto s humorom, kakov nahodimo u »Bršljanima života«, odaje pravu ćud pjesnikovu. U Nemčića pretvara se davorija u elegiju, te se može reći, da je od sviju njegovih patriotskih pjesama najdivnija »Zadnja pjesma domovini«, dostojna, da resi svaku antologiju hrvatsku; u nju je prelio pjesnik svoju dušu, njom je izrazio najintimnije osjećaje svojega srca i dokazao, da je pravi pjesnik, u koga sjaje iskra pjesničkoga nadahnuća. Njegove se patriotske pjesme odlikuju živom vjerom u snagu naroda i u bolju budućnost, ovaj je optimizam obilježje ilirske poezije, koja poput zdrava mladića gleda u vedru budućnost. Nemčićeve pjesme jačega akcenta podsjećaju nas Blažekovih političkih pjesama; u »Domorodnoj zdravici« vidi se utjecaj Seumeov (»Trinklied«), a u »Bršljanima života« Vrazov; ali se nahodi i tragova drugim pjesnicima, kako ovdje, tako i u drugim razdjelima (n. pr. Schilleru, Arndtu, Chamissu).

U »Raznim pjesmama« na najvidnijem je mjestu svakako »Grob kaludjera«, balada, koju je Nemčić spjevao po narodnom pričanju u Moslavini. Obradba je sasma po načinu njemačke romantike; Uhland je tako prepjevao narodne priče švabske, tako je i Vraz Uhland svoga zavičaja, a za njime se povede i Nemčić. Ima u ovom razdjelu i šaljivih pjesmica, u kojima se Nemčić pokazuje dobrim humoristom i opet učenikom Vrazovim. Nije neobičan pojav, da su nježni lirici ujedno i dobri humoristi;

evo nam u hrvatskoj knjizi Vraza i — Nemčića. Poznato je, da je i Heine, jamačno jedan od najboljih lirika njemačkih, ujedno nedostižan humorist.

U »Turicama«, spjevanim u mjerilu »Djulabijâ«, pjesnik se šali i pecka, ali se već osjeća, da je zaljubljen. U »Nevenu« se već jasnije izražava ljubavna bol, koja ga zateče u Varaždinskim Toplicama. Ima medju ovim pjesmicama takovih, koje je izazvalo najdublje čuvstvo, kako to najbolje pokazuje »Moje proljeće«, pjesma spjevana po motivu dosta običnu i u drugih pjesnika (n. pr. u Uhlanda i Seumea), ali u Nemčića izražena svom snagom njegova osjećanja, te ova elegija pripada medju najljepše u hrvatskoj književnosti.

Medjutim su dosadašnje lirske ljubavne pjesme samo uvertura u »Lepire«, koji na način »Djulabijâ« živim bojama opisuju pjesnikove slasti i boli ljubavne. Pjesmicâ imade 77 u mjerilu »Djulabijâ«; ne samo pojedini izrazi, nego i sâm značaj živo nas podsjeća Vraza. To je pjesnička biografija Nemčićeve druge i zadnje ljubavi prema djevojci, koju zove Željkom, u njoj je prikazana sva nježna i plemenita duša Nemčića, kojega njegov uzor nije shvaćao ni ljubio. Očito je, da je Nemčić ove krasne pjesmice, medju kojima imade pravih bisera, spjevao istom onda, pošto se je sa svojom dragom razišao; u svojoj biedi sjeća se svoje nekadašnje sreće, te tad dočarava sebi svu prošlost ljubavi svoje. Motto je »Lepirima« uzeo pjesnik iz Danteove pjesni: »Nessun maggior dolore, che ricordarsi del tempo felice nella miseria« (Pakao, V. pj.). U ovih 77 pjesmica podaje nam pjesnik uspomene iz svoje ljubavne prošlosti, nisu to slike, nego samo arabeske, u kojima se razvija tečaj njegove ljubavi. U prvih 15 pjesama nahodimo uvod, u kojem nam pjesnik kazuje, da je ljubio sretno, ali da ga je skoro minula sreća, pa sad

pjesmom lieči svoje rane; u ovim refleksijama tuži se na žensku nevjeru. U pjesmici 16. počinje se tečaj ljubavi, pita djevojku, hoće li se njen pogled, zrcalo hladnoće, pretvoriti u milo sunce; ovdje opisuje pjesnik ljepotu svoje Željke, kojoj ne bi mogao nitko odoljeti. Od 16. pjesme do 32. ide njegova molba. U 33. pjesmici nakon dugotrajne borbe Željka mu je odkrila svoju ljubav, te sad pjesnik zanosan pjeva svu sreću i slast svoje ljubavi. Ali već u 42. pjesmi mrači se nebo nad njima; a u 47. saznajemo, da je ljudska zloba brzo upropastila njihovu sreću. Još prije mjesec dana bio je njezin kumir, a sada ga jedva gleda (pj. 50). Htio bi ju zaboraviti, ali ga sve spominje drage. U 59. pjesmici veli joj »S bogom«. Nesreći je kriva njena taština (pj. 63), njena je ljubav bila ruža bez mirisa (pj. 64). Sad je njegovo srce odviše gizdavo za prijateljstvo, kojim ga nudi (pj. 65 i 67). Da se umiri, otišao je pjesnik na talase Adrije, ali ipak srce njegovo teži samo k njoj (pj. 69). Nevolja mu je, što ne može mrziti ni zaboraviti (pj. 73). Svoje pjesme, djecu srca, šalje na živi plamen (pj. 75), hrli opet u svoj dom (pj. 76) i razstajući se s dragom nada se, da će biti već bolje, kad se jednom nad njima zazeleni polje (pj. 77). Da Nemčić nije ničega drugoga spjevao nego »Lepire«, zaslužio bi dično mjesto na hrvatskom Parnasu. Ako i nije dostigao »Djulabijâ« u nježnosti, opet je bolji od Vraza u lakoći izraza; premda je i on još slabo poznavao književni govor, opet mu je dikcija bolja nego u Vraza. Osim uvoda imadu njegovi »Lepiri« tri člana, koji odgovaraju strofi, antistrofi i koncu. Prvi član opisuje molbu i sreću u ljubavi (16—41), drugi član nesreću (42—68), a treći član odlazak pjesnikov (69—77). Da je pjesnik ljuto trpio, pokazuju najbolje pjesmice, u kojima opisuje taštinu žensku i svoga angjela baca medju vragove.

Svoje je pjesme posvetio Nemčić prijateljima svjetla, svećenicima pravde i Slavenstva, povodeći se za Seumeovim načinom. Izgubivši vjeru u žensku ljubav prijateljstvo mu je s tim vrednije, što je i ono danas tako riedko.

Svu svoju humorističnu snagu pokazao je Nemčić u svojoj prozi. To pokazuje ulomak romana »Udes ljudski«, koji je napisan na način starije romantične metode, a još više njegova lakrdija »Kvas bez kruha«, u kojoj nam je živim svjetlom obasjao korteški život naše konstitucije u predožujsko doba. Premda ova drama iznesena na pozornicu godine 1855. u Zagrebu nije posvema zadovoljila, ipak će joj ciena ostati neumanjena, jer je to jedina dramatična slika, koju imademo o restauraciji, te je tako ova drama podobna objasniti današnjemu naraštaju onaj javni život, koji je bio značajan u prošlosti hrvatskoga ustava. Pisac je navlaš pridržao u dijalogu prostih plemićâ hrvatsko kajkavačko narječje, da bi bolje obasjao radnju i drami podao pravi mjestni kolorit, pa je to jamačno na uhar komici. S velikom su se nasladom čitale u svoje doba Nemčićeve »Putositnice«, u kojima je opisao svoj put od Ludbrega do Trsta, pa onda svoj boravak u iztočnoj česti gornje Italije, poimence u Mletcima. Nemčić nije nigdje suhoparan, svoje putne dogadjaje umije on spajati s mnogo humora, opaža oštro i jasno, a vidi se i čovjek liepe naobrazbe. Kako u ono doba još nije bilo željeznice u našoj domovini, njegovo je putovanje za nas danas još zanimljivije. Njegov opis Mletaka zaprema najveći dio »Putositnicâ«, no Nemčić nije puki registrator, njemu je poznata i politička i umjetnička prošlost Italije, pa opis pojedinih predmeta umije osladiti zgodnim refleksijama, te je i današnjemu čitatelju milo pratiti našega putnika s tim više, što on u Mletcima ne zaboravlja, da je Hrvat. Mletci su viekovima bili u svezi s Hrvatskom, a osobito

s Dalmacijom, pa je povjest Mletaka važna za svakoga Hrvata, koga zanima narodna prošlost. Nemčić doista došavši u Mletke ili Padovu odmah ište slavenske, najpače hrvatske umjetnike, raduje se, kad ih toliko nalazi, pa se nada, da će ih se po ostaloj Italiji još mnogo naći. Kako je poznato, Ivan je Kukuljević obavio ovaj zaslužni i mučni posao, te izmedju slavnih slikara mletačkih obreo još jednoga Hŕvata V. Carpaccia, koji se rodi u Istri, a za koga još Nemčić nije znao, da je naš. Liberalni ton »Putositnica« imade svoj izvor u Seumeovu »Putu u Sirakuzu«, te je ovdje Seumeov utjecaj na svakom koraku očevidan. Koliko mi se čini, Nemčićeve »Putositnice« pripadaju još uviek medju najbolje naše spise ove ruke. U ovom izdanju podieljene su »Putositnice« poradi lakšega čitanja u 10 poglavljâ. — Drugi dio »Putositnicâ« objelodanio je Bogović u »Nevenu« po nesuvislim bilježkama, koje je Nemčić olovkom zapisao; iz toga rukopisa može se razabrati, da je pisac namjeravao povratak svoj u Hrvatsku opisati obilatije. Priobćeni dio zapravo je samo početak drugoga diela, a Nemčić je namjeravao obići još Srbiju, Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru, pa južnu Italiju i Francuzku, te onda izdati treći i četvrti dio svojih »Putositnicâ«. U »Putositnicama« umije Nemčić vješto šibati i kao u zrcalu prikazivati mane i opačine suvremenoga družtva, pa je velika šteta, što je neumoljiva smrt tako brzo pored Blažeka i Vraza ugrabila hrvatskoj književnosti Nemčića još mlada, koji s onom dvojicom pripada istoj novoromantičnoj školi.

Na smrtnoj postelji ostavio je Nemčić svomu vjernomu pobratimu Bogoviću svoje rukopise, a Bogović se je dostojno odužio dragoj uspomeni svoga prijatelja. Poveo se je u tom za primjerom samoga Nemčića, koji je objelodanio »Političke pjesme« Tome Blažeka i popratio ga

duhovitim uvodom, u kojem je vješto ocrtao značaj Blažekov i ocienio njegovu Bérangerovsku pojeziju.

U ovom izdanju popravljen je donekle jezik proze Nemčićeve.

Nemčićevo prijateljstvo s Bogovićem bilo je u narodu tako poznato, da je Preradović u nizu svojih soneta »Milim pokojnikom« pjevajući Antunu Nemčiću ujedno spomenuo i njegova pobratima, ali ujedno Bogovića ošinuo s političkih razloga. U ostalom rieči Preradovićeve namienjene samomu Nemčiću prekrasno izražavaju čuvstvo, koje ćutimo, kad se sjetimo Nemčića. Liepo veli Preradović:

> **Rado li ti spomen grobu hodi!**
> **Iznad njega slave drvo lista,**
> **Oko njega ljubav cviećem rodi,**
> **A po njem se žali rosa blista.**
>
> **Liepo li ti pokoj u njem godi!**
> **Blazina je tebi savjest čista,**
> **A uzglavlje plemeniti plodi,**
> **A pokrivač blagoslovâ trista.**

Hrvatski je provincijal očuvao hrvatsku ustavnu sviest, kajkavci su bili prvi lučonoše novomu danu, a medju njima nije bio zadnji — Nemčić, koji je i kao čovjek i kao pjesnik zaslužio, da mu hrvatski narod u svom srcu dade mjesta. Njegovo tielo počiva daleko od ilirskog panteona u Križevcima, oni će mu s pijetetom čuvati grob, na kojem će kao na svietlu oltaru Hrvat crpsti ljubavi k domovini, a njoj treba mnogo, mnogo naše ljubavi — djelotvorne!

U Zagrebu, mjeseca srpnja 1898.

Milivoj Šrepel.

IZABRANE PJESME.

Posveta.

Vama, riedki moji prijatelji,
Kojih spomen vjekovječi u meni,
Koji ste se radovali sa mnom,
Rosnim okom dielili žalosti;
Koji niste računali nikad:
Koliko će doniet prijateljstvo? —
Pa i vama, prijatelji svjetla!
Sveštenici pravde i Slavjanstva,
S kojima me iskra sućućenja
Nevidljivom vazda skapča spojom, —
Tu pjesamâ knjigu posvećivam.

NAŠE GORE LIŠĆE.

Prijateljem domovine.

Hrvaćani, desne simo!
Ajde da se pomirimo,
Doba barem bila bi!
Samoubojstva nije treba,
Gdje bez toga dušman vreba,
Da nam život ugrabi.

Šta nam prudi boj vječiti,
U kome će izgubiti
Pobiedjen i dobitnik?
Slavlje, braćo, takvog rata
Jeste samo Herostrata
Il Nerona sramni žig.

Zlo je, gdje se tudjin kumi,
A sramota, tko dvoumi
O vlastitoj vriednosti.
Tko se svojim ne ponosi,
On po kućah hljebac prosi,
To je kletva sliepoti.

Nek se dakle svak osviesti,
Kom do rodne stoji česti
Već nu do svo'e koristi;
Zaborav'mo, što je bilo,
Vratimo se slogi u krilo,
Da smo opet braća svi.

Ne snubimo ljude od fele,
Što ih ono zlatno tele
Dovelo je na taj put,
Jer taj kumir odviš zveči,
Nu da bi se naše rieči
Naplatile za svoj trud.

Tek molimo, braćo draga!
Vas, ko'i ste si crnog vraga
Pokumili u zao čas:
Da se jednom osviestite,
Drugim putem udarite,
Da ne uzme vas i nas! —

Pobratimom u ilirstvu.

Rujnog vina dosta smo jur pili,
I hrvatskim nudjam ugodili,
Dost pjesama, braćo, jur smo pjeli,
Mnogi cjelov djevojkam oteli.

Taštih ovih, da mi Bog oprosti!
Lakrdijâ bilo bi već dosti;

Sve na svietu ima svoje vrieme,
Duga razkoš propasti je sjeme.

U razbludah opojeno oko
Baci, brate, na polje široko
Dične nekad tvoje domovine,
Motri slave tužne razvaline.

Misli, što si, i što bit bi mogo,
Da si svoje znao čuvat strogo —
Misli: da još nije sasvim kasno,
Ako i nije baš sasvim ni lasno;

Pa ćeš ustat, ako grud ti dira
Krv junačka grobničkih Ilira,
Ti ćeš ustat, bedeme razlupat,
Ko'i ti prieče pram svjetlosti stupat.

Ti ćeš opet, tako meni Boga,
I nemile sreće roda moga!
Na domaćem požgat žrtveniku
Od tudjinca kletu lovoriku! —

Nada me je prevarila mnoga,
Al ne shara zato duha moga;
Nu ako ova kukavnog me rani,
Nek me zemlja odmah i sahrani.

Al nek tadar i teb', nasladniče,
Koj' ne sluša, kako osveta viče,
Raznježeno sred nesramnih šala
Shara srce plam Sardanapala.

Tko je muž?

Kažite mi, tko je muž?
Možebiti je li oni,
Koj' miriše u saloni'
Ko djulvoda od sto ruž'?

Kažite mi istinu:
Je li — komu reda traci,
Od milosti više znaci,
Krase uzduž haljinu?

Il' možd onaj lipov bog,
Koji broji spahiluke,
Koga hrane tudje ruke,
Da živi ko tromonog?

Nij', to nije jošte muž!
Ak' on nema drugih znaka,
Bolje, da ga krije raka,
Neg' da puza kano puž.

Muž je onaj, koj' za rod
Svoje sile sve žrtvuje,
Od njeg koj' ne odstupljuje,
Ma se rušio neba svod.

Bršljani života.

Tu moju sjaše
Kolievku sunašce,
I meni pjevahu:
»Ljuljaj, mo'e srdašce!«

Ako baš i niesu
Svilene koprene
Zibku zastirale
Zlatom izvezene,

Al je zato majke
Oko pomno bdilo,
Da se ne bi štogod
Nježnom dogodilo.

Probudjenog metne
Otcu na koljena,
Veleć: »Taj će biti
Radost bez bremena.«

Oboje tad otac
Uzhićen ogrli,
I uzdahne: »Što je
Život taj umrli!«

Priedjoše kao munja
Dni tog njegovanja,
Oluja nastade
Dugog bolovanja.

Jedva što uzrastoh
Otcu mom do kuka,
Jur se zače čislo
Nebrojenih muka.

U stran sviet moradoh,
Ko i drugi mnozi,
Otac govoraše:
»Štedite ga, bozi!«

Majka se raztuži
Bez utjehe, sladka,
Ko da sin joj ode
Za viek bez povratka.

I ja ronih suze
Ko rieka obilne,
Jer grudi stegnuše
Bolesti mi silne.

Nu mi ipak utjeha
Osta ta jedina,
Što i za džep pobrinu
Ljubav se majčina.

Žalibog, što utjehe
Takve slabo trpe,
Kesten pa slastice
I moju izcrpe.

Tad nesreću koreć
Želudca lakoma,
Krenuo bih oči
K predjelu svog doma.

Al ne bješe mjesta
Još rani dubokoj,
Ćud mladjana nadje
Mah izgubljen pokoj.

Medj loptom i rižom
Nestaju sve brige,
Trkom se stresaju
Žalosti verige.

O sretna vremena,
Blaženi časovi!
Kamo sreće, da se
Taj mi viek ponovi!

Tim prodjoše ljeta
Bez svakog otrova
U družtvu slovnice
I grčkih bogova.

Mnoga ipak stradah,
Dok od musa, musae
Dodjoh do quadrata
Od hypothenusae.

Koješta se učih
Kroz mnogo godina,
Žalibog, ni rieči:
»Što je domovina?!«

»Što se njojzi mora —
Tko su stari bili —
Kako l' za sva prava
Krvav bojak bili?«

»Kako l' Hrvat pade,
I Sloven sirota?«
Ah, od svega toga
Baš ni jedan jota.

Nu tim mnogo više
Od nekih Avara,
Od šepe Vulkana
I tmasta Tartara;

Od tudjih bogova,
Više neg' je dosta,
Da mi za domaće
Mjesta ne preosta.

Ah, za tad od svoga
Ništa još ne znadoh,
I tako u neznanstvu
Bezbrižan ostadoh.

Al druga osvanu
Zviezda jur života,
I s njom ode sretna
Djetinjstva sljepota.

Vraćajuć se kući
Iz Temide hrama,
Vidjeh, gdje se mienja
Mog života drama.

Vidjeh, jao, prerano,
Srca sveze zlate,
Vidjeh ih sudbinom
Prešno razkidate;

Vidjeh mriet sve, što mi
Bješe drago i milo,
Vidjeh, gdje me izdade,
Što me je ljubilo.

Al' se nakon srce
I tuzi priuči,
Čiem gvozdeni udes
Jadom ga izmuči.

Ja ko stup Memnona
Ostah srcem hladan,
Al' i pusti krila
Duh moj nenadvladan.

Tad mi svanu oči,
Slične mladoj zori,
Te mi se vas život
Mah u raj pretvori.

Usta karniola,
Tek što se nasmiju,
Već ljubavi zrake
Opet grud razgriju.

Zanesen od njene
Nježne sladke rieči
Snivah, sretan ludjak,
O vječitoj sreći.

Ah, tko tako sniva,
Nerado se budi,
Al' mo'e ruže brzo
Mraz uništi hudi.

Mnjah, da vrieme, ponos
Ranu će izliečit,
Ipak slušam kadkad
Grud bolestnu ječit.

Tad mi prijateljstvo
Bude vjerenikom,
Iz kojeg mi mnogi
Cvietak niknu nikom.

Al mi i prijatelje
Sreća odaljiva,
Te me u grudi mori
Za njim' želja živa.

Tako samcat stojim,
Ko na svrsi ljeta
Bus ruže, kû liši
Vihar zadnjeg cvieta.

Stojim, ko što stoji
Dub gol i osamljeni,
Kada mraz mu skine
Lišća plašt zeleni.

Kud i kam' je, pitam,
Uzor onaj divan?
Gdje je mog života
Eldorado snivan?

Nema ih — tek jedna
Utjeha mi ostade,
Koja nagradjuje
Skršene mi nade.

Vidim bo sinove
    Domovine mile,
Kako za nje slavu
    Sve žrtvuju sile.

Himna

žrtvam 29. srpnja god. 1845.

Vience pletu mlade Hrvatice,
Vience pletu i grobove kite,
Suz'ma rose vienac, križ i lice,
Tiho šapću rieči uznosite:
    »Slava njima — slava svima,
    Ki umiru slično njima!«

Jeste, budi vami vječna slava,
Našeg roda mučenici veli!
Zrake sjaju oko vaših glava,
Lovori su vaši neuveli:
    Slava vam, a onim kletva,
    Kih ste bili krvna žetva.

Prvi temelj k Panteonu vieka,
K samoćuću, gdje se rod naš diže!
Žrtvovanja dičnog tužna jeka,
Kâ do uha Europe stiže:
    Slava trepti nad grobovi,
    Koji kriju to, što ovi.

Što vas ruke zakaljane hule,
To potomstvo nikad ne oprosti,
Svetogrdje radi te će trule
Proklinjat im još u grobu kosti:
    Slava vam, a prikor njima,
    Prikor dušam nesramnima!

Vaše suze, majke, otarite,
Uzdisaje ustavite, seke,
Sinov'ma se, braćom ponosite,
Ki proliše za dom krvi rieke:
    Iz grobovâ slava niče,
    Krv Abelâ k nebu viče.

Tješite se, jednom svane danak,
Koj' će vaše razigrati grudi,
Ko što ih je skršio razstanak . . .
Takav čin se jur na zemlji sudi:
    Slava onim, ki su pali,
    Nikom sudnji dan ne fali!

Ponosi se stolni grad Hrvatske,
I ti brojiš tve »srpanjske dane« —
Slave sunce, što ti ruke tatske
Sakrit žele, i tebi ograne:
    Lesandri će odumrieti,
    Diogeni sunce zreti.

Hrvaćani, na tog groba pragu
Zaklinjem vas: spomenite mrtve!
U vlastitu uzdajte se snagu,
Domoljubljem osvetite žrtve! —
    Neka — ak' vas to ne gane,
    Križ — osvete mač postane! —

Savijajte vience, Hrvatice!
Krun'te vazda te nadgrobne križe,
Ne dozvol'te, da vam momak lice
Prije ljubi nego li prisiže:
Da će rado tako umrieti,
Kad izdajstvo domu prieti.

Zadnja pjesma domovini.

Spjevana su jurve djela vrla,
A neslavna ne mogu da pjevam,
Niesam ptica, kâ si gniezdo prlja,
Niti baka, suze da prolievam.

Bolje, bolje, da umuknu žice,
No da korim, što se samo kori,
Tiho, pjesni skromne tamburice!...
Jur Homera Zoilo obori.

Uzmi dakle u gorkome hipu,
Prie nego li na dugo ućutim,
Uzmi, dome, srce mo'e u kipu,
Koj' slikovah s čuvstom jur razsutim.

Ušutjet ću — al tako mi vjere
I prošašća vele uspomene! —
Ljubit ću te bez kraja i mjere,
Dok ne stupim medju mrkle sjene.

Nek pravednost svemogućeg Boga
Smuti pokoj mojeg stražnjeg sata,
Ak' ne budem prijan dobra tvoga,
Vječni dušman sreće tvoje tata.

Ak' ne volim rado umriet prije,
No da ikada budem ti nevjeran,
Nek na sramnoj kari put mi gnjije
I usahne jezik licumjeran.

S Bogom, dome! doć će jednoć dani,
Gdje će tebi možda sunce sjati,
Dani sreće davno očekani,
Tad će opet pjesnik tvoj pjevati . . .

Nu ne sudi — jerbo srce bije
I u onom, koj' to ne izpovieda,
Ko što vatra pod pepelom klije,
Il' ko talas teče izpod leda.

RAZNE PJESME.

Bogu.

Biće, ljudskom umu nedohitno,
Kojeg bitnost sviet u mrtva slova
Jur od negda, nu uzalud kova,
Koje slavi golemo i sitno,
Tebi, Tebi, biće nedostižno,
Prvu pjesmu posvećivam snižno.

Jedni misle, da te tako slave,
Kad goleme zadužbine grade,
Drugi, dočim moleć ništ ne rade,
Oni opet, čim lomače prave,
Žrtvujući braću raznovjernu;
A ja pojuć pjesmu ovu smjernu.

U men' nema smjelosti toliko,
Da bih iole mogo pomisliti
Polag ciene Tebe proslaviti,
Kog dovoljno ne proslavi niko;
Nu kad T' diku malen šturak javlja,
Dozvol', da te i moj duh proslavlja.

*

Utjehu sam našo viek u Tebi,
Koju drugdje bezupješno tražih;
Vjera u Tebe srce mi ublaži,
Bez koje već ni kucalo ne bi;
Ti si, Ti si — bez kojeg pomoći
Sjale ne bi zviezde naše noći.

Dokučit Te koli je nemožno,
Toli nuždno vjerovati u Te,
Zato Te i svi narodi slute
Kao nešto tajno i svemožno;
Slava Ti se u džamijah ori,
U vigvamah divljak o Teb' zbori.

Kad bjesnilo bure nesmione
Sred pučine grozi smrt mornaru,
Kad talasi vesla mu jur taru,
Što je, posve duhom da ne klone? —
Vjera u Te, Gospodi živalja!
Bez kog ni'e još ni kapljica pala.

Kad se dobri bez uspjeha znoje,
Za da gladne djece plač uguše,
Dočim ljudi bez srca i duše
Siti plove u obilju, — što je,
Da ih guje ne udave ljute? —
Što bi drugo — nego l' vjera u Te!

Tašta želja.

O da raj se prošlih ljeta
Jednom još ponovi,
Da u njemu duša speta
Još jedanput plovi.

Tašto djelo uzdisati
Prošlih rad časova!
Kad što prodje, ne povrati
Niti vlast bogovâ.

Kada jednom budućnosti
Zastor se otvori,
Šuti nada bez milosti,
Radost već ne zbori.

Kao što tavnom noću ginu
Zvuci od pjesama,
I svak mili sanak minu, —
Želja stoji sama.

A bez nade što je želja,
No ptica bez krila,
Što bi rado poletjela,
Da bi, jadna, smila!

Zalud oko neprestano
Prama jugu gleda,

Kad je srce poharano
Od sjeverna leda.

Valja dakle uživati
Sadašnjosti dare,
Jer je trpko obimati
Srušene oltare.

Cjelivajte, dok je vrieme,
Svaku djevu nježnu;
Samo ludjak baca sjeme
Na zemljicu snježnu.

Šta je to?

Tako težko — tako mi je tiesno,
Ko da mi se sviet na ledjih ziblje,
Pa se ipak na trzanje biesno
Ni za dlaku od svore ne giblje.

Srce moje, srce čudnovato,
Zar ćeš uviek bojak željâ biti,
Il si samo stvoreno možd zato:
Da te nikad ništa ne zasiti?

Svakom, kažu, negdje sreća cvati,
Al jedanput samo ovo biva,
Blago si mu, koj' ju tad uhvati,
Jer bjegućа zaman se naziva.

Meni 'e davno, bojim se, ocvala,
Bez da joj sam u mirisih plovio,
Bez da me je naniela do žala . . .
Ah, tko lovi, — jošte ni'e ulovio! —

S Bogom!

Mom pobratimu Mirku Bogoviću.

Primi cjelov moj kraj naše Save,
I kod čaše Bukovštine prave
Spomen na me ne izgubi,
Koga u slavnih Moslavine stranah,
U razbludi davno prošlih dana,
Jednoć dušom Ti obljubi!! —

Spomeni se ti ručka malena,
Razgovorom naškim osladjena —
Sretnog sata u istinu! —
Spomeni se, što smo se zakleli,
Čiem su čami oba obuzeli,
Spomenuvši domovinu.

Misli, kako mi se sprohadjasmo,
I večernje sunašce gledasmo,
Što za lonjskiem poljem zadje,
I pod lipom kako razgaljene,
Osmanidom posve zabavljene,
Često večer skup nas nadje.

Spomeni se još i vinograda,
Gdje nas snaša susretila mlada,
Pokraj vrutka studenoga;
Kakvim nas je okom pogledala,
Kol' prijatno piti iz hrga dala;
Nije povjest za drugoga . . .

Sjećaš li se našeg domaćine,
Znaj, junaka Jure od starine,
Veseo ki nas je gostio? —
Ako Mirko to ikad zaboravi,
Nek ga četa Tatarâ zadavi,
Tudj mu napis grob kitio! —

Znam, da svedjer jošte jest milena
Tebi slika onoga vremena,
Kad naš starac s nama 'e pio,
I uz prkos svojim klevetnikom
Viek radostno, ako baš i s vikom,
Medj mladjani mladjan bio.

Misliš li ti i na one čase,
Kad uz mile tamburice glase
»Nek se hrusti!« mi pjevasmo?
Sjećaš li se jošte uzhićenja,
I prijatnog onoga ćućenja,
»Djulabije« kad čitasmo?

Samcat sjedim, brajo, ovdje u tuzi,
Pišuć mojih u mladosti luzih
Tebi možda skradnji »s Bogom!«
A ti veseo hvataš štap u ruke,
Prezirući od razstanka muke,
Stupaš u sviet žurnom nogom.

Podji! — ima l', tko ti ne oprosti?
Činovnikâ jur imade dosti,
    Domovina ih baš ne treba...
Ako gdjegod baš se i koj' prestavi,
Svo'e mjestance prazno i ostavi,
    Cielo stado za njim vreba.

A od bujnih hrvatskih zemalja
Nemaš, pobre, baš ni dva pedalja,
    Gdje kukuruz bi sadio,
Ni od naših gorica i klieti
Tvoja nije ni'edna — te bi ljeti
    Od sparine tu s' hladio.

Ja sad tužno motrim iz obale
Naše Bednje igrajuće vale,
    Misleć: kud su — što su bila?!...
Žalim, brate, što s tobom ne mogu,
Što mi zvanje uzdržava nogu,
    Da bi s tobom sviet brodila.

Zato putuj! nu iz usti od hiljade
Kad zaslušaš grom od marseillade,
    Koji pokraj Seine zvuče,
Misli tada, da i kod Hrvaćanâ
Ćut slobode još ni'e ukopana,
    Već da za nju srce tuče.

Sada s Bogom! — nu prie razstanka,
Prie neg ona nastane nam stanka,
    Što bi mogla do tam' trajat;
Slušaj jednu jošte rieč od mene,
Kao u znak bratske uspomene,
    Slušaj, pa se ne ćeš kajat:

Bud' domoljub, koj' si do sad bio,
I ne gledaj, da l' si ugodio
Cielom svietu širokome,
Samo riečcu unutarnju sliedi,
Puštaj malu šaku, nek besjedi,
Zašutjet će mramorkome.

Budi sviju prijatelj, nu pazi,
Da ti srce onaj možd' ne vrazi,
U kog se ono pouzdade;
Jer znaj, brate, ako umjesto lieka
Ti pokušaš otrov, da do vieka
Grud ti ostane ranjena bez nade.

Svietu ovome vjerovati nije,
Jer ga krinka lukavštine krije,
Strast je kist, koj' ćud izrazi.
Mrzi svedjer ohola ludjaka,
A preziri čovjeka onaka,
Koj' pred tobom ko crv plazi.

Lov ne lovi bjegovite sreće,
Jerbo nitko ulovit je ne će,
Koga sama ne ogrli;
Ako l' stečeš zadovoljnost duši,
Poj o Marku, il si lulu puši,
Drugi nek za sjenom hrli.

Još te jedno molim: žene bježi!
U tananoj krasotice mreži
Nać ćeš razkoš, nu i prenuće! —
Bog te čuvaj od onog ponora,
Od nježnosti i ljubavi stvora,
Kog je stalnost tek trenuće.

Nit se nadaj, nit se plaši strasti,
Pa će, brate, sreća za te cvasti,
Kao što cvate jur navadno;
Jerbo sreće nema bez promjene,
Ko ni drva bez ikakve sjene,
To je sreće biće jadno.

S Bogom dakle! nu opet misli često
Na vremena prošla i na mjesto,
Gdje se rado mi sastasmo;
Kako u onom samotnom čardaku,
Po večernjem hladonosnom zraku
Gromoviti »Oj!« pjevasmo.

Nadajmo se, pobratime, u Boga,
Da sudbina naša toli stroga
Ne će možda nama biti,
Te se ne bi jednoć još sastali,
I vremena prošla spominjali —
Sjedokosi i ja i ti.

Primi cjelov moj kraj naše Save,
I kod čaše Bukovštine prave
Spomen na me ne izgubi!
Kog u slavnih Moslavine stranah,
U razbludi davno prošlih dana,
Jednoć dušom ti obljubi! —

Prognanik.

Pod razpelom svjetospasa,
Na razkrižju usred noći,
Kleči junak vitka stasa,
Smućen pogled mu svjedoči:
Da što ovdje traži jadan,
Sviet mu uzkraća zao i hladan.

Usti su mu kao spojene,
Ukočeno biće živo;
Duša, grudi hladni'e stiene,
Mlado tielo negibivo,
I kao pepeo kod požara,
Prami igra od vjetara. —

Sve je tiho, razkidanu
Kroz koprenu tmastih sjena
Gleda mjesec poharanu
Sliku priekih od vremena;
Tiem se momak dižuć gori,
Muklim glasom progovori:

»Slušaj mene, spase svieta!
Smiluj mi se, pa oprosti . . .
Meni su jur sva oteta:
Nada, dom i duh jakosti. —
Ah, ne mogu trpjet dulje
Te mog srca težke žulje!«

Tri se tamo diele puta,
Jedan k domu, k ljubi vodi,
Al tu 'e krvnik srca ljuta,
Drugi u stran sviet — k slobodi,
Treći kaže morsko žalo —
Kud je momče jad svoj slalo.

Grob kaludjera.

(Iz devetog stoljeća.)

Moslavinskih sred planina
Samotan se grob vidjeva,
Nit ga krasi mramorina,
Nit ga suza kâ polieva.

Tam' nit slavulj, drobna ptica,
Milotužne pjesni cvili,
Niti nježna golubica
Vjerenika svoga krili.

Vrh stoljetnih javorika,
Kao ćuk noćnih usred tmina,
Vijar tudi tol' urlika,
Da se ori sva dolina.

Al nit jauk od vjetara,
Nit samoća smrtne staze,
Uzrok nij', što sred njedara
Tebe čami obilaze.

Što ti krvi tiek ustavlja,
To je priča čudnovata,
Ka od ust' do ust' se javlja
Kroz viekove do tog sata.

*
* *

Čudno sanja Bjelin bane
U svom dvoru Jelengradu,
I čim vedra zora svane,
Doziva si gospu mladu.

Tiho njojzi tada kaže:
»Slušaj, kruno ljepoticâ!
Ak' te noći san ne laže,
Do mala ćeš bit kraljica . . .«

Sluša žena gospodara,
Pa mu tada probesjedi:
»Obmana te, bane, vara,
Dobar hrišćan san ne sliedi.«

Nu što srce slabe žene
Govoraše, ban ne haje,
Već napiše nebrojene
Knjige na sve svieta kraje.

Kupi družbu sebi sličnu
Pod buntovnu svû zastavu,
Da ugrabi krunu dičnu
Starom kralju Radoslavu.

Al pravednu stvar Bog štuje,
A što njegov stvor gizdavi

Oholasto napastuje,
Od sniženja to izbavi.

Množ velmožâ prevelika
Osta vjerna Radoslavu,
Pa on krvlju buntovnikâ
Od bojišta boji travu.

Nu Bjelina tašta slava
Kog je prije zasliepila,
Sada zmija devet glava —
Osveta je ogrlila.

I čim zalud ban potiče
Na pobunu domovinu,
Pun osvete gnjevno viče:
»Budi dakle plien tudjinu!«

Svrši boljar oholasti,
Štono kletim ust'ma blazni;
Nu pravednost više vlasti
Brzo groznu krivnju kazni.

Ban obkopan u svom gradu
Bez pokoja jednom sjedi,
Kad u ponoć gospu mladu
Sluša u snu što besjedi:

»Oprošteno jest grješnima:
Zulumćaru, ubojici,
Oprošteno svima, svima —
Samo nije izdajici!« —

uzdrman gospu budi,
Da mu kaže, što sanjaše,
Al gospoja bolje ćudi
Banu tako govoraše:

»Sanjala sam strašan sanak,
Da sam bila na sudištu,
Gdje se plaća čudan danak,
Gdje tvu dušu vrazi ištu . . .«

Bana čami obilaze,
Rado bi i odustao,
Al ne vidi shodne staze,
Svoje glave mu je žao.

Jerbo tudjin najemljeni
Harači jur domovinu,
Ah, jedanput pokumljeni
Vrag ne vraća rad se u tminu.

Sviju zala zlo najveće:
Krivnja kini buntovnika,
U samostan tad uteče,
Jer ga plaši mač krvnika.

Al ni usred manastira
Sudbinu si ne ublaži,
Viek ga dalje nemir tira,
Viek zaludu pokoj traži.

Izdajica domovine
Nema dom sad ni ognjište,

Već kao divlja zvier planine
Odabra si utočište.

Žig na čelu, crv u duši
Čine bana pomamljena,
Njeg'vo tielo se izsuši
Kano grana usječena.

Biesno kliče: »Svima, svima:
Zulumćaru, ubojici,
Prošteno je svima, svima —
Samo nije izdajici!«

Tako prodje mnogo dana
Tek na kinu kaludjera,
Dok mu ruka nepoznana
Duh iz tiela ne iztjera.

Jednom nadju u planini
Raztrgano u sto strane
Truplo njeg'vo goranini,
Te ga tamo i sahrane —

Bez nadgrobna krsta i ploče
Tiho tavno u zabiti,
Gdje se samo sove roče,
Gdje dan nikad ne zasviti.

*
* *

Strunuše jur davno kosti
Izdajice kaludjera,
Al mu se duh bez milosti,
Još i sad po svietu tjera.

Od ponoći, pa do zore,
U prilici vukodlaka,
Obilazi stenjuć gore
Na trepet i strah seljaka.

Zato vihar tol' urlika
Po samotnoj ovoj stazi,
Zato neki čam putnika
Čudnovato obilazi.

Oj Slovenko plemenita!
Bog te čuvao te nesreće:
Kaludjera da mahnita
Duh ti čedo ne ureče.

Dva prijatelja.

Dva ljubljahu druga istu djevu
Po imenu i po ćudi Evu;
Al djevojka ukusa dobroga
Ljubila je, žalibog, drugoga! —
»Šta će« — pita Živko plemeniti —
»Moj Miroslav sada učiniti?«
»»On će otići, pak se viek ne vratit!««
»Kamo? — Smie li Živko rieč prihvatit?«
»»U Zagreb ću, pobre, put nastavit,
I u Savi život moj zaglavit!««
»Miroslave, i ja ću, kak' treba!«
»»Hoćeš l' i ti možda do Zagreba?««

»Ja ću, brate, u Varaždin poći,
Nek se u Dravi moje tielo moči!«
»»Dobro, Živko, kad je tome tako,
Nek nas satre i doba jednako,
Ja ću prvog svibnja se udavit,
Jer će drugog Eva svadbu slavit —
To ne može grud moja pregorit!«« —
»I ja hoću tada se umorit! —
Dakle prvog svibnja, sred ponoći,
Ja u Dravu — ti u Savu skoči!«
»»Zašt' sred noći? — usred biela dana
Da je smrtna svadba svetkovana!
Kad zazvoni podne, — tad nebore!««
Netom što se tako dogovore,
Ogrle se duboko ganuti,
Te se svaki na svoj put uputi.

U Varaždin, na most Drave dodje
Prvog svibnja, baš kad podne prodje,
Suvi mladić u svom kepenčeru,
U to isto doba u kvekeru
Na Zagrebo-savskom mostu hoda
Sličan momak, žalostna mu zgoda! —
Miroslav i Živko, vjerni druzi,
Dodju, za da kraj načine tuzi . . .
O ljubavi, šta si učinila? —
Lagahna im hladna voda bila! . . .

Tridest uprav ljeta poslie toga
Dogodjaja vrlo žalostnoga
Sastanu se u Eliziumu; —
Ne u raju, već bečkom podrumu —
Sastanu se znanaca dvojica,

Te potrče, da se ljube u lica,
Al do toga ne mogoše doprt,
Jer je svaki trbušinom oprt.
Spoznavši se po času nedugom,
»Mili brate!« kliče jedan drugom,
»Ni'e te dakle Sava utopila?«
»»Kao ni Drava Živka mog zalila?««
»Slušaj, pobre, ja sam mudrovao,
Te na svrsi na tu misao pao:
Da je svaka ljubav ludorija,
A u vodu djipit najsmješnija!«
»»I ja sam ti tako umovao
I smijuć se, na mostu ostao!««
«Deder kaži, ubogi djavole,
Je l' te srca žile jošte bole?« —
»»Davno je ta žila zacielila,
Sada se je zlatna pojavila!««
»Mene pako, mili moj nebore,
Jedna žena i ulogi more!«
»»I ja, da znaš, s jednom sam zgriešio,
Al sam se opet toga zla riešio!««
»Sretan Živko! — a što radi Eva?«
»»Svedj čekajuć jur od čame zieva!««

* * *

Vrieme svaku ranicu zamaže,
Ako inače kronika ne laže.

Priličje poltrona.

Na visokom brdu stoji
Visok kolac kano jela,
A na kolcu tom se znoji
Sprava čudna, nu vesela.

Nju klopotcem sviet okrsti,
Što dan i noć baš klopoće,
Gospodar ju tamo učvrsti
Plašeć, zobat što mu hoće.

Škvorci lete baš na jata
Vrhu plodna vinograda,
Al klopotac zaklopota,
Škvorci odoše iznenada.

Tiem kos dodje i kosica,
Kos će na trs da se spusti,
Al mu kaže drugarica:
»Slušaj, šta li to se hrusti?«

Tad dolete i branjugi,
Drozdi, vuge i sjenice,
Modroglavke i još drugi
Takvi svati — gladne ptice.

Ali jedva što zaruži
To strašilo od klopotca,
Krila pernat sviet razpruži,
Kan' da puška jurve štroca.

To svedj bješe jutro i rano,
Al okolo polak dneva,
Kako 'e prije neprestano
Klopotao, sad ne zieva.

Čarobija — vjetar stane,
A kad ovaj već ne puše,
Znamo, da se ni ne gane,
Jer mu s vjetrom nesta duše.

Opet dodje jato pticâ,
Brglez', kraljić', juričicâ,
Zebâ, žunâ, kreštelicâ,
Žutovoljkâ i sjenicâ.

S početka se u grm skuče,
Tad poskokom bliže i bliže,
Sad se kradom kos dovuče
I potajno ženki miže.

A kada se sve upute
O bitnosti svog strašila,
I svim pravom jurve slute,
Da s' ne miče iz mrtvila —

Začnu božje kljucat voće
Sve bez kraja i bez mjere,
Nadomjestit kao da hoće
Štetu s pri'ašnje lake vjere.

Napokon se baš ni malo
Za klopotac ne staraju,
Jer, ma kako klopotalo,
Da 'e bez duše, one znaju.

Videć gazda, šta se radi,
On ostalo pobra mudar,
Jer se uvjeri varke u nadi:
Da 'e klopotac strašni pudar.

Evo i danas tog junaka,
Gdje sto'i nasred vinograda,
Već mu smradit smie i svraka
Glavu, — nu on šut' ko klada.

* * *

Sudba 'e svakog junačine,
Koj' u vjetar samo viče,
Da m' napokon na sve čine
I najslabi'e diete psiče.

Vol i komarac.

Uranio delija komarac,
Uranio brnčeć poletio
Na livadu, gdje se stada pasu,
Pa se hvata volu medju roge,
Te nišani koplje čudnovato,
Svoje rilo po dlaki debeloj,
Da ga uturi volu medju roge,
Pa govori plandujućem volu:
»Ne ću, more, baš sjahati s tebe,
Dok se liepo meni ne namoliš!«
Vol ni ne zna, odkud glas dolazi,

Nu poznao deliju po rieči,
Pa mu muklim glasom odgovara:
»Jadni stvore, delijo komarče!
Nit sam znao, kad si uzjahao,
Nit ću znati, kad si sjahao, bolni!«

* * *

Eto slike, koli je stvar smiešna,
Kad se slabi grozi uzmožnome.

Naglost puža.

Puž putuje tri godine dana
Od dna plota gore do prielaza,
Ali jedva što se gor' dovuče,
Pomaknu se, ni ne znajuć kako,
Te se snadje dolje u koprivlju,
Pa tu bolan stane mudrovati:
»Bome, ljudi posve dobro kažu:
Da nijedna naglost ništ ne valja!«

Lienčina Rade.

Jadno kuka Lienčina Radule,
Jadno kuka pod sjenitom lipom:
»Jao meni i svakomu momku,
Koj' se bode na kost leptirovu!«
Misli Rade, da ne sluša nitko,
Al ga sluša goso iza plota,
Pa izšeta do sjenite lipe,
Te govori Lienčini Raduli:
»Šta je tebi, vjerna slugo Rade,
Koja ti je golema nevolja,
Ili te je radnja umorila,
Il udrila bedevija šanta?«
Al govori Lienčina Radule:
»O Boga ti, Mudranović goso!
Niti me je radnja umorila,
Nit udrila šanta bedevija,
Već mi nešto u noge ulježe,
Da se ne mo'š ganut baš ni s mjesta,
Znali bozi, da niesam urečen! —
Nu da imam, štono ne imadem,
Da imadem jedan čabar vina,
Čabar vina i tri biela hljeba,
Opeta bi bolan ozdravio,
Turicama čistio ti kljuse.«
Al govori Mudranović goso:
»Ne budali, Lienčino Radule!
Šta će bolnom jedan čabar vina,
Šta će tebi tri bijela hljeba? —
Ja ću bolji liek ti svjetovati,

Lijek bolji od vina i hljeba:
Uzmi mozag leptirove kosti,
Njim namaži zdravo bolna uda,
Pa ćeš, Rade, odmah ozdraviti.«
Dosjeti se Lienčina Radule,
Dosjeti se, što je besjedio,
Pa poskoči na noge junačke,
I govori Mudranović-gosi:
»Ala goso, nije u tebe zalud
Mudro ime od Mudranovića,
Al u mene nema mudra glava,
Na sve zube što u sviet divanim,
Bez obzira na plot i na vrabce.«

* * *

Na klin s bubnjem, kad ideš na zeca,
Ne želiš li, da ti s' smiju djeca.

TURICE.

I.

Čista si mi, čista,
Snježna pahuljice!
Al sunce zablista,
Već si kap vodice.

I trna cviet nosi
Boju nevinosti,
Bježite ga, bosi,
Jer će vas ubosti.

Kažeš mi: »nevjera!«,
A ja kažem: »amen!«
Prazna l' ti je mjera,
Baci na me kamen.

Sve to me ne peče,
Ni ne umnaža tovor:
Kad tko koga ne će,
Nać će i izgovor.

Ha, kako ti 'e volja! —
Hodi putem tvojim,
Široka su polja,
A ja ću ić' mojim.

II.

Vidiš li na hvoji
One golubove,
Pa ako možeš, broji
Njihove cjelove.

I naši su bili
Bez broja kao ovi,
I mi smo ljubili
Kano golubovi.

Jesi l' već snivala
I onda san nevjere,
Kad si kazivala:
»Ljubim te bez mjere!?«

Neka bude, neka!
Još će doći sati,
U kojih od lieka
Ne ćeš ni ti znati.

Ja sam kupio pamet,
Bome, djelo krasno!
Al uz strašni namet,
Pa i već prekasno.

III.

Dan se opet bieli,
Sunce opet sjaje,
Sviet se tol' veseli,
A za me ne haje.

Moje smilje cvate,
Kao što 'e prije cvalo,
Rad bi, misleć na te,
Da bi docvjetalo.

Sve je još onako,
Kao što 'e bilo prije;
Tek je to naopako,
Što se narav smije.

Trava se zeleni,
A ptičice poju,
Sve protivno meni
I mom nepokoju.

Men' se porugiva
Slastno narav svuda,
Tome si ti kriva,
Bajalice huda! —

IV.

Gine stvar najsladja,
Ružica docvjeta;
Sunašce zahadja,
Čovjek mre od ljetâ.

Ala liepih rieči,
Samo žao do vieka,
Što mojoj nesreći
Ne donose lieka.

Al tako ti bora!
Na tvo'e rieči hladne
Slušaj odgovora
Moje duše jadne:

Prem sunce zašlo je
Ipak dan još teče,
Tuče i srce moje,
Prem ga rana peče.

Kad ruža izda'ne,
Slabo već miriše,
Kad ljubav prestane,
Slabo i pjesnik piše.

V.

Vjerne prijatelje
Naći ćeš u kesi,
Jer se iz te melje
Najbolji kruh miesi.

Prijatelj bo vjeran:
Vrelo u pustari,
Ljubovnik umjeran —
To su riedke stvari.

Riedke stvari, rekoh,
Mal' što nisu take,
Kao što 'e ptičje mlieko
Il crvene svrake.

Zagovorâ, riečî
Bez kraja i mjere,
Ali u nesreći
Posve malo vjere.

Piladi, Oresti,
To su sada stvari —
Tko ih želi jesti,
Želudac ne kvari.

VI.

Častoljube, šta ti
Grud na tol'ko ječi,
Da li bi rad znati,
Kak' se bol ta lieči?

Tebe grozna zima
Tare, moj nebore!
Al ni'edna bez dima
Drva, znaj, ne gore.

Dakle jezik maži
Uljem od otrova:
Tepi, kriči, laži
I prevraćaj slova.

Smij se kano lija,
A s kurjaci tuli,
Grizi kano zmija,
Što je sveto, huli.

Ne tari si glave,
Šta sviet na to reć će,
Jer ko'i Boga slave,
Takvieh djavo ne će.

VII.

Sred ravnice puste
Do dva grada stoje,
U jednom se hruste,
U drugom ne boje.

Šta me vaviek pitaš:
Iz kojeg sam grada? —
Ta na čelu čitaš,
Koj' duh mnome vlada.

Ja nikog ne ranim,
Nit ću zlo ikomu,
Nu da svoje branim,
Dužim mome domu.

Gle, kod nas ti kažu
Od svieta središte,
Tko sudi, da lažu,
Neka mjeru ište! —

S tobom se prepirat
Baš me nije volja,
Gluhom pjesmu svirat
Nije stvar najbolja.

VIII.

Ala smieha, ljudi . . .
Biser na buništu!
Tu ga samo ludi
Bez pameti ištu.

Jeste, jeste, sila
Može slomit žaru,
Kao lonac iz ila
Često bake taru.

Al je drugo, što se
U žari shranjiva,
A drugo napose,
Što lonac pokriva.

Ima svačieh gosti,
Al je to istina:
Potištenost prostih
Dušâ je baština.

Blago jest odielo,
Ko'im se kri'e golota,
Al će na vidjelo
Kao zec iza plota.

IX.

Razni su putovi,
Po kojih sviet hrli,
Raj da si ustanovi
Za život umrli.

I ja gledah raznih
Po svieta drumovih,
Ne bi l' gdje ljubazni
Zavirio raj ovi.

Tad zabieli zora,
Lice danka bjelje:
»Tamo«, rekoh, »mora
Cilj da 'e moje želje.«

Kao što brodar žudi
K željnom doć otoku,
Tako se i ja trudih
K sreće mo'e iztoku.

Biedni moj mornare! —
Tašta prazna nado! . . .
Vrtlog brode stare
Zlobno i zlorado. —

X.

Gdje me gospoja
Prošastieh viekova,
Nekoč zabav moja,
Gdjeno ašikovah.

I starieh se prava
Držeć reče: »Bože!
Dakle mužka glava
Dvaput ljubit može?«

»»Ja još, hvala Bogu!
Ne ljubih nikada,
Dakle vam ne mogu
Odgovorit sada.««

»»To je««, rekoh strogo,
Taštinu da kaznim,
»»Služiti bih mogo
Odgovorom raznim««.

»»Al me čuj, dušice:
Mlada milovanja
Jesu kao ljubice
Rana docvjetanja!««

NEVEN.

Pjesnik svojim pjesmam.

Moga srca znoj krvavi,
Moje duše odboj pravi,
Male drobne pjesmice:
Eto vama opet jedne,
Uprav tako na pô biedne,
Kako ste i vi, — sestrice.

Primite ju milo, ljubko
U ćućenja divno klubko,
Primite ju u vaš zbor;
Neka vašu diku slavi,
Neka hladnom svietu javi:
Da si majstor ljubi stvor.

Kano jednog luga ptice,
Il tambure jedne žice,
Spievajte mi srca raj!
Kano tutanj od gromova,
Tužno kano glas zvonova,
Javljajte mog srca vaj.

Il radostne, tužne l' bile,
Mome srcu sve ste mile,
Kano čuvstva njeg'va roj.
Kao vojaku poslie boja
Sred razkošja i pokoja
Spomen na onaj krvav boj.

Kad vas čitam sred ponoći,
Plamti srce, sjaju oči,
Slike gledam preda mnom . . .
Slike davne prošastnosti,
Slike jada i milosti,
Slušam zvuke kano grom.

Posrnuo bih tad iz kuće,
Jer me silno nešto vuče
Opet lovit varav lov —
Bjegovite lov od sreće . . .
Božanstveno mile smeće
Odabro bih život nov.

Moja krivnja.

Da bi nešto znala,
Djeva moja mila!
Bi se smilovala
Kao ranjenom vila.

Ipak — Bog i duša! —
Ne mogu je korit:

Hoćeš li da sluša,
Bješe ti govorit.

A ja opet šutih,
Kao riba u vodi:
Tko će da se uputi,
Bome i pogodi.

Sreća i nesreća.

Da ne vidjeh njenih lica,
Viek za nemir ne bih znao,
Al ni uzor ljepoticâ
Ne bih tadar poznavao.

Nit bih toli uzdisao,
Da ne divih nje se tielu,
Nu kraljicom bih držao
Od vitkosti tada jelu.

Korio bih i nje oči,
U ko'ih čitah moje vaje;
Al ni mjesec usred noći
Tako blago viek ne sjàje.

I na ustne, sliku cvieća,
S kojih crpih mnoge jade,
Mrzio bih, bolja sreća
Da mi jadnom mrzit dade.

Jad bez krivnje.

Znadem, da tvoj duh nevini
Ni s daleka baš ne sluti,
Što mi srce tol' se kini,
Što li pokoj duše muti.

Pokoj duše, koj' mi b'jaše
Bistar kano bistre vode,
Srce, koje uzdrhtaše
Nad gubitkom svo'e slobode.

Znadem, da zlo niesi htjela
Prouzročit meni tužnom,
Pogled tvoga oka smjela
Kad me čini tvojim sužnom;

Jer si mene pogledala
Kao i drugih stotin' licâ,
Bez da si možd' i snivala
O takovih posljedicah.

Ne znam, ili bih bogove
Ja korio za te dare,
Il proklinjao pogledove,
Ili moga srca žare?!

Nu činio to il ono,
Ipak tražim liek zaludo:
O da srce moje smiono
Može zabit, što je ludo! —

Ja ne trebam, da još pitam
Za moj udes tebe, mila,
Jer u tvome licu čitam:
Da mi 'e loša sreća bila! —

Možda l' tvoj me obraz vara, —
Kaži taki bez odroka! —
Tad sretnijeg ne očara
Nikad djeva modrooka.

Pomirenje.

Moj se angjeo drag razljuti
I uzklikne: »Obustavi
Rieči tvoje, ne ću čuti
Ništ o grješnoj toj ljubavi!«

Ah, to bješe muke dosti
Za mo'e srce zatravljeno,
Tiho i tužno s njom se oprostih
Šapćuć: »Sve je izgubljeno!«

I dieleć se iz nje kruga
Mišljah: više ne ću doći,
Jerbo nade sjajna duga
Razprši se prije noći.

Noć se vuče, danak dodje,
Ljubav nuka, žud me kini,
Men' kao bliesak kroz um prodje,
Što je rekla u žestini.

»Nije« — uzkliknuh — »ona mnjela,
Da već ne smiem uz nju biti,
Već mi 'e samo kazat htjela:
Da ne budem besjediti.«

S tim razlogom opet krenuh
Stazom znanom usred noći,
Da potražim ćud studenu,
Snježne grudi, modre oči.

Dodjoh na prag blaženosti,
I čim vidjeh iz daleka
Nasmieh, rekoh: »Ah oprosti!
Jezik bješe duše jeka!«

Izpovied.

Jur sam dugo vojevao,
Borio se sa mnom dosti,
Al zaludu, jer sam pao...
Angjeo raja, daj oprosti! —

Daj oprosti nesretnome,
U ljubavi što se usudi
Snježno čistom srcu tvome
Odkrit tajnost grješne ćudi.

Ja te ljubim! — mala slova —
Mala, ali vjekovita! —
Izpovied je mâ gotova,
Rad nje nemoj bit srdita.

Ja ne tražim ljubav, žrtve
Il nagnuće zamjenito,
Žal' me, kao što žališ mrtve,
Žali srce mo'e probito!

Bit će, ako sudjeno je.

Na nebesih Bog stoluje,
A na zemlji savjest bdije,
Ako sudba gospoduje,
Tad gdje Bog je — savjest gdi je?

Nemoj dakle uviek zborit:
»Bit će, ako sudjeno je! —«
Ne u nesviest jadna norit,
Već upitaj srce tvoje!

Kao što iz volje čin izlazi,
Tako iz srca volja niče,
Dakle, mila djevo, pazi,
Tvoje srce što proriče.

U njem ti je klica raja,
Vrelo strasti božanstvenih,
Il budućnost puna vaja,
Gniezdo zmija nebrojenih.

Koliko je sati?

Kako upita jednom
Netko me iznenada,
Uprav čiem cjelivah
Željke usta — tada.

Ah, taj netko nije
Valjda mogo znati,
Šta to znači: usta
Medna cjelivati.

Ta ja ne bih znao
Ni za broj viekova,
Dok bi cjelivao
Usta ovakova.

Kamo li da brojim
Sate sreće take . . .
Ala ima ljudi
Sorte svakojake! —

Umjereni gost.

Ne ću baš te crvenike,
Ja znam bolji napitak;
Usni Željke, to je, to je
Božanstveni užitak.

Hvala vama na slasticah,
Poznam bolji sladoled,
To je cjelov moje Željke,
Sladak, sladak kano med.

Nit je meni do pušećeg
Vašeg čaja u taj mah,
Vjerujte mi, većma grije
Moje Željke sladak dah.

Laku noćcu! na svem hvala,
U mene je svega dost',
Odkada me ljubav dvori,
Ja sam vrlo sretan gost.

Otale i s tim kandjelom!
Dobro ja znam, kud ću poć —
Odkad ljubav razjašnjiva
Mojih dana tavnu noć.

U gluho doba.

Oj zvjezdice,
Ak' vas milo
Djevojčice
Oko čilo
U daljini
Možda stiže,
K vam nevini
Pogled diže,

Naviestite vašoj slici,
Pa kažite
Djevojčici:
Da ne gubi
Tomu vjere,
Koj' ju ljubi
Viek bez mjere! —

Na staro ljeto.

Godina se opet svrši —
Kano lišće u jeseni,
Dan za danom čas razprši,
Umiljati i studeni.

Ne znam, bi l' se porad toga,
Što mi ode, radovao,
Il što s njom i radost mnoga
Meni utone, tugovao.

Mučeć pitam grud ledenu:
Šta od svega tebi osta? —
Tada slušam uspomenu,
Kako šapće: »dosta, dosta!«

I čiem gledam, kako ugasi
Plam pršeći na kaminu,
Šapće srce medju uzdasi:
»Gle, tako i nje ljubav minu.«

S praznovjerjem sladkim stanem
Vatru ložit tad opeta,
Misleć: »možda i nju ganem
Još tečajem novog ljeta!«

Opet prši plam veselo
U samotnoj mojoj sobi:
Eto tebi, srce smjelo,
Eto tebi dobre kobi! —

Na novo ljeto.

Šta u skutu svome krije
Ovo ljeto, tko to znade?! —
Čovjek misli, čovjek mnije,
A bogovi drugč'je rade.

Plam i led se viek ne slože,
To je, što mi slut proriče,
Gore dakle bit ne može,
Šta se moje sreće tiče.

Mene malo to zanima,
Šta sviet, šta li ljudi rade,
Dok je u njoj takva zima, —
Ružice se mo'e ne mlade.

Moje proljeće.

Opet cvatu moje ruže,
Laste grade pod prozorom;
Loze, gore već ne tuže,
Slavulj pjeva ranom zorom.

Oko lipe pčele zuje,
Opet grije milo sunce,
Po dolini rieka pluje,
Zelen krije gor' vrhunce.

Sve je ljetos, sve opeta,
Kao što lani, baš onako,
Samo jedno ovog ljeta
Nekako je naopako.

Lani sam i ja pjevao
Sa slavuljem rano o zori,
Lani sam i ja snovao
S lastom grade pod prozori.

I ja sam se radovao
Poda lipom kao pčelice,
Pokoj duše moje cvao,
Cvao krasno kao ružice.

Sve je ljetos, sve opeta,
Kao što lani, uprav tako,
Samo nešto ovog ljeta
Nije sasvim baš onako.

Slavulj pjeva, al bez mene,
Moja bašča opet cvati,
Al žalosti! sahne, vene
Moga srca pokoj zlati.

Hladno gledam pčele male,
Hladno laste, kako grade,
Gledam vale kraj obale
Šapćuć: »evo kip mo'e nade! —«

Šta mi zelen jara prudi,
Šta li, što sad sunce sija,
Kad mi pogled nje ledeni
Bolnu dušu ne razgrija!

Osviešteni.

Kome život jošte je radostan,
Kome 'e milo ono, što ga kruži,
Nek ne pita: zašto sam žalostan,
Zašt' mi srce neprestano tuži?

Za moj udes neka me ne pita,
Tko još srče iz medna bukala,
Jer da dahne duša mâ probita,
I njega bi jadom otrovala.

O i ja sam bio na izvoru,
Udivljenja gdje se talas lije,
Brodio sam po razbludâ moru,
Stajao plamen gdje sučuvstva grije.

Al je izcrpljen taj vir udivljenja,
Presušeno more svih razbluda,
Plam utrnut rajskog sućućenja —
Sve uništi sudbina mi huda.

Ej zlorade bez primjera sreće!
Za tri kapi božanstvenog pića,
Za trenutak rajske blage smeće
Zret otrovan vir čitavog žića.

Prokletinja meni bješe splela
S otim čuvstvom biće zamršeno;
Oh, ta borba sve mi je otela
Do jad ljuti, srce zakrvljeno.

To je plaća za naš polet smjeli! —
A tako se svakom onom zgadja,
Koj' sa svietom uzor skopčat želi,
Prah bo rajske plodove ne radja.

I ti, Željko, jao to je nevolja! —
Nisi ovu misao postidila; —
Ja te ljubih, — jer si bila bolja,
Al moj uzor nisi dohitila.

U daljini.

Biele gore, zašto
Tak' turovno
Motrite me — zašto
Toli skrovno?! —

Zašto, kad vas oko
Moje stiže,
U grudih duboko
Žud se diže? —

Gorostase vječit!
Ti bi mene
Rado put prepriečit
Do žudjene.

Ali znaj, da kamo
Ne će oči —
Da će ipak tamo
Želje doći! —

Poklonstvo.

Krasno 'e vidjet sred ponoći
Na obzorju kries zvjezdice,
Al zatravljen bez pomoći
Gleda uviek tvo'e zjenice.

Tvoja su usta žar od ruža,
Tvoje prsi lier od sniega,
Riečju: što sviet mila pruža,
Ti si uzor od tog svega!

Da sam momče prem bogato,
Stupio bih pred tvoje lice,
Bacio bih biser, zlato
Pred malene tvo'e nožice.

Pa da bi me i snubio
 Izabranih cviet gospojâ,
Viek bih ipak — viek molio:
 »Smiluj mi se, Željko moja!«

O žalosti, što oboje
 Meni višnja vlast uzkrati! —
Kak' ću dobit srce tvoje,
 Šta li ću ti vriedna dati?

Primi, angjeo moj, milostno
 Ove pjesme tvojoj slavi,
Koje srce prem žalostno,
 Ne znajući kako, — stavi.

Nadahnuća možd' krilate
 Ako bi iskre upazila,
Znaj tad, da je miso na te
 Nje u meni uzkrisila.

S njih ne'š ipak viek saznati,
 Kol' te slavi moja duša,
Jer to riečju dokazati
 Viek um zalud izreć kuša.

LEPIRI.

I.

Razne tavne slike
Prošlih jur vremena
Donosi nam često
Blaga uspomena.

Sad pred duhom trepti
San razblude davne,
Sada stare rane
Sudbine nestavne.

Što na ovom polju
Pjesnik skupi bilja,
To sad srodnim dušam
U sviet razašilja.

II.

Niesam umio pjevat,
Dok mi cvaše sreća,
Duh mi s rajskih slasti
Buduć sav u smećah.

Al odkad mi grud je
Svoga raja pusta,
Žaloban glas srca
Prodire kroz usta.

Tako i od slavulja
Pjesme zažubore,
Tek kad sunce milo
Skrilo se za gore.

III.

Oj vi divne stiene,
Kuda Sava teče,
Mnogo li ti puta
Duh moj k vama lieće!

Vi svjedoci niemi
Kine neizrečene,
Kakve ne vidjahu
Ni Kaukaza stiene.

Na liticah vaših
Ostavi me troje:
Vjera, nada, k tomu —
Čar ljubavi moje.

IV.

Kažite mi, ljudi, —
Šta 'e ljubavi bitnost?
Odkud je njen korien,
Vrha nedohitnost?

Ja tek znam, da 'e vatra,
Najprie žarka i smjela,
A nakon se slegne
U šaku pepela.

Ja tek znam, da 'e oblak
Rajskog lica i sjaja,
Što razpliva daždom
Suzâ i uzdisajâ.

V.

Prie il poslie svakom
Dopre luč do sviesti,
Te prouči knjigu
Ljuvene povjesti.

I pročita konac
Čudnovate priče,
Iz koje mu tuge
Crno cvieće niče.

Sretan, tko još može
Goremu uteći . . .
Um opravda tugu,
Ako ju izlieči.

VI.

Da leptiri znadu,
Da će se opeći,
Lietali možd' ne bi
Prot gorućoj svieći.

Da mornari znadu,
Da će im brod utonut,
Možda ne bi ni'edan
Na more bio sklonut.

Ali ja bih pio
Viek čar nje zjenicâ,
Ma me s njih baš strle
Hiljade groznicâ.

VII.

Po šumnom potoku
Klada tiho pliva,
Što je trulo i tromo,
Nema u sebi odziva.

Al zvono se odziva,
Tek što ga se dirnu,
Kao Eolska harfa,
Tek što zračić pirnu.

I mo'e srce hrpa
Žicâ je najtanjieh,
Tek što mi na um dodje
Naše milovanje.

VIII.

Možda će reć momče,
Ko'e od čami zieva:
»Znao ga Bog, zašto li
Svedj taj pjesnik pjeva?«

Znaj, mo'e čamno momče,
U knjizi se piše:
Kad šta koga žuli,
O tom i uzdiše.

Komu 'e zlied neizlječna,
Platno na nju meće, —
Pjesnik na svo'e rane
Od pjesama cvieće.

IX.

Ne tuži mi duša
Rad dragosti tvojih,
Već što su iz tebe
Njojzi jadi dvoji:

Jedni su joj jadi,
Što si ju skršila,
Kad si se onako
Ti ulukavila.

Drugi su joj jadi —
I to ti je zazor, —
Što u tebi gleda
Uzora svog razor.

X.

Zav život žrtvovah
Za te djevojčice!
Nakon evo i ove
Naj drobne pjesmice!

Niesu to vjenašci
Od ružâ spleteni,
Već su listi krvcom
Pisca pečaćeni,

Ne bi l' ih proštila,
Metnula na krila,
Pa do sudnjeg danka
U duši pamtila.

XI.

Tako sad vas naći
Nitko više ne će,
Veledušja prošlog
Povelje zboreće!

U hrpu pepela
Pretvori vas vrieme;
Tak' na stieni gine
Nade puno sjeme.

Što je moglo skopčat
Brda razstavljena,
Sad se 'e strovalilo
U jaz bez spomena.

XII.

Malodušan svoje
Jade jadikuje,
A muževan šuti, —
Tako sviet mudruje.

I ja sam muževno
Šutio noći i dane,
Krijuć na dnu srca
Svog života rane.

I danas ih krijem
Srca u dubljine,
Jer što sad vidite,
Tek su brazgotine.

XIII.

Kao onome srcu,
Što se odreći mora
Najmilijih svoga
Života uzorâ.

Al ja opet volim
Kinu mojih ranâ,
Neg' da zaboravim
Sreću prošlih dana.

Jer čim su mučniji
Sati odricanja,
Tiem je sladja spomen
Prvog milovanja.

XIV.

Zašto pušta žaoku
Medonosna pčela,
Zašto lažu žene
U slici angjelâ?

Znali bozi zašto,
Al je ipak tako! —
Jao si mu, tko u sladku
Rieč vjeruje lako! —

Čudni su vam čudni
Ti ženski uzdasi,
Kao mjeseca travnja
Na moru talasi.

XV.

Da mladići znadu,
Što su crne oči,
Išli bi im s puta
Usred tamne noći.

Da mladići znadu,
Što su krasne žene,
Slušali bi, al ipak
Ne sliedili mene.

Sto pticâ na liepku
Već zaglavi u vaju,
Nu ih još sve i danas
Na liepak hvataju.

XVI.

Kaži mi, za Boga,
Djevo sviloglava!
Dokle će tvoj pjesnik
Uzdisat badava? —

Kada li tvoj pogled,
Zrcalo hladnoće, —
U milo sunašce
Pretvorit se hoće?

Ah, kako si liepa,
No uz to i hladna,
Dok vrućica ljuta
Trese mene jadna.

XVII.

Glej, djevo, kako mi
Žalosti koprena
Pjesmice zastire,
Kao mrtvačka sjena.

Vaji me oblieću,
Srca crni gosti;
Da me tek nahukneš
Dahom od milosti, —

Digli bi se od srca
Ti orlovi vaja,
A ja bi opet pjevao
Uznesen slast raja.

XVIII.

Prem su dari tiela
Bili dost obilni
Za začarat oči,
Smesti razum silni,

Niesam ipak nasio
Kano leptir umah,
Dok mi bješe skrita
Divnost tvog razuma.

Sveti plami duše,
S ljepotom združeni,
Raztališe moje
Grudi krov ledeni.

XIX.

Mili su nam, mili
Tiela nježni dari,
Al su uzmožniji
Duševnosti čari.

A gdje se s krasotom
Tiela prem nježnoga
Druži ljubav k rodu
I vjera u Boga; —

Rado bih ja gledo
Slavjana junaka,
Kog zanesla ne bi
Djevojčica taka! —

XX.

Sad me zima tare,
Sad vrućica hvata,
Mili Bože, čudna
Mog života sata!

Poznaš li ti, Željko,
Ovu vrst groznicâ?
Ako znaš, za Boga,
Bud' mi ljekarica!

Jer ako mi uzkratiš
Milost tvoga lieka,
Trti će mi dušu
Groznica do vieka.

XXI.

Usjećam, da plamen
Krvi moje hudi
Tek će snieg razhladit,
Bieli snieg tvo'ih grudi.

Al im je vlastita
Ne samo bjelina,
Već baš i planinskog
Sniega, jao, mrzlina.

Zašto ni'e mâ ljubav
Sunce od proljeti,
Pa da ti raztali
Led tvog srca kleti! —

XXII.

Radi tog ćućenja
Padnu često nica
Trpke tople suze
Izpod trepavicâ.

Da sam ih sadare
Moguć sakupiti,
Moro bi se kamen
Pod njima raziti. —

Al ne tvoje srce,
Djevo nesmiljena!
Jer je hladni'e, tvrdje
Od istog kamena.

XXIII.

Dok osjećao niesam
Još ljubavi vaja,
Niesam ni poznavao
Predćućenstva raja.

Ni o paklu niesam
Uprav imao misli,
Dok me niesu jadi
Ljuveni pritisli.

Raj i pakao kušah,
A što znadem, to je:
Da za jadno srce
Težko 'e obadvoje.

XXIV.

Kadkada je toli
Čudno mi pri duši,
Da baš ne bih žalio,
Ma da se sviet sruši.

Ah, mene oblieću
Kine nesmiljene,
Kao što krvne ptice
Prometeja stiene.

Sad molim, sad kunem,
Ali sve badava! —
Nju ni malo zato
Ne zaboli glava.

XXV.

Šteta, što mi ljubav
Nije baš onaka,
Kao što u grudima
Plam inih junaka!

Tad bih imao barem
Jednome se nadat,
Da će prie il kasnie
Um srce nadvladat.

Al med tisućami
Ja sam onaj jedan,
Koj' viek ljubi, — samo
Da bude viek biedan!

XXVI.

Kudgod hodao, svagdje
Tvoje žrtve vidim,
Znali bozi, zašto
Tebe jošte slidim.

Ne bacaj na mene
Tvoje milo oko,
Ono bo ’e na plien svoj
Vrebajući soko.

Eto, sada opet
Rukom oči krije! —
Mniješ li, da striela
Kroz zastor ne bije?! —

XXVII.

Pitala si jednom:
Kako se to zgodi,
Da ja nekoć hladno
Pokraj tebe hodih?

Mnieš li, da žeravka
Bez plama ne peče,
Il pod krovom leda
Potok da ne teče? —

Kao što se klanjamo
Angjelom visine,
Tako i ja viek ljubih
Tebe iz daljine.

XXVIII.

Ni se, Željko, varaš! —
Ima smrti, ima
Gore, nego što se
Od taneta prima.

O ja znam oružje, —
Koje od handžara
Okrutnije jošte
Biedno srce para.

Zato sakrij oči
I med tvog nasmieha!
Bit će kod 'zpoviedi
Tebi manje griehâ.

XXIX.

Hoćeš li imat mira, —
Sklapaj svoje oči,
Jer s' na tieh prozorih
Najprie ljubav roči.

Hoćeš li imat mira, —
Zatvaraj i uši,
Jerbo i kroz ta vrata
Ljubav zbori duši.

Na oči mi ljepota,
Na uho glas Sirene
Tatski navališe —
I osvojiše mene.

XXX.

Kad zapjevaš, mislim,
Da slušam angjele
Kako se medj sobom
U raju vesele.

Od ganuća suze
Vrve mi na oči,
A od slasti hoće
Srce da izskoči.

Nakon kliknem: »Stani,
Stani pjesmom tudi,
Da mi grud ne pukne,
Pamet ne poludi!«

XXXI.

Ustne, sladke ustne,
Nalipe medeni!
Zašt' su slasti vaše
Zabranjene meni?

Rado bih ja crpio
Iz vašega vrela,
Makar me srazila
Božjeg gnjeva striela!

Pa na što i cjelovi?
Ta žar srca jadna
Hoće i onak' dignut
Jednom zemlja hladna.

XXXII.

Dozvole li bozi,
Vidjet ću ju sutra,
Vidjet ću ju, vidjet
Danicu mog jutra.

Tješi mi se, tješi,
Dušo moja žedna,
Svršit će se jošte
I ta noćca jedna!

Znam, da ne'š zaželjet,
Da ti dodje »sutra!«,
Kada jednom stupiš
U tvoj raj unutra! —

XXXIII.

Jedva, jedva poslie
Borbe dugotrajne
Odkrila mi svoga
Srca svete tajne.

Dršćuć, sa stidljivim
Rumenilom lica,
Zamnje božanstvena
Duše njene žica.

»Često molih« — reče —
»Suznim okom Boga:
Da mi viek sačuva
Ljubav srca tvoga!«

XXXIV.

Da mi je kruna,
Bih ti kitio glavu,
Il Amfiona lira,
Bih ti pjevao slavu.

Nu ona reče: »Za me
Dosta je u tebi;
Sad si moj, a drugč'je
Možda bio ne bi!«

Sad zadobih pojam
O zemaljskom raju;
Žalbog, što ti pojmi
Do groba ne traju! —

XXXV.

Da mi tko pokloni
Slaviju prostranu,
Jošte ne bih dao
Moju izabranu.

Uzdasi junakâ
Oko nje se čuju,
Kao kad drobne pčele
Oko ruže zuju.

Sretan, blažen, na kom
Pogled njen boravi,
Jer on grli zemlju
I raj u ljubavi! —

XXXVI.

Tko će slikovati
Sunce, čedo iztoka, —
Tko li divne zrake
Začarana oka?

Raj moj ne opiše
Ni pero Miltona,
To tek shvatit mogu
Jedin ja i ona.

Štogod o toj dobi
Pero će da piše,
Opet kao rdjavo
Istim časom briše.

XXXVII.

Znadeš li, golubče,
Za moj grieh najveći? —
Taj je, da mi duša
U ljubavi ječi.

Kroz to, moj angjele,
Što te toli ljubim,
Pokoj, radost, sreću
Za navieke gubim.

Al ne misli, tebe
Da rad toga korim;
Ja tek pjevam, srca
Jad da si stvorim.

XXXVIII.

Ali čudo, djevo,
Čudo uprav nije,
Što mi neprestano
Grud za tobom bije;

Druge vuku strasti,
Blago, časti, slava,
Moja duša samo
Tebe obožava.

Ta ima ih više,
Ko'i za tobom lude,
Ko'i sa mnom u isti
Raj padnuti žude.

XXXIX.

On bludeći pogled,
Kad me tek slutila,
Onaj trak radosti,
Kad me opazila!

Trepet tiela, kad se
Ruke male taknuh,
Onaj tihi »nemoj!«,
Kad usta primaknuh!

Onaj nasmieh, oni
Milostni ukori! —
Pa da sve to — sve to
Zaborav razori!? . . .

XL.

Tvoje milo oko
Može pokoj stratit
I junačka srca
Na ugljen obratit.

Jeste, crnooka!
Slast tvojih cjelova
Mal' što ne nadhodi
Napitak bogovâ.

Ah, duboko i ja
Sreću ovu ćutih,
Premda tad o nekoj
Tužnoj sumnji šutih.

XLI.

Kraj zelene Save
Krvav boj se bije,
Svilokosa djeva
Tople suze lije.

S djevičanskom dušom
Tiho Boga moli:
Da pravda navali
Vragovâ odoli.

O sad znadem, zašto
Bog i mene spasi:
Ganuše ga čistog
Angjela uzdasi.

XLII.

Da čas blaženstva
Trajao još čas mali,
Ne bi se ni s dusi
Nad nama mienjali! —

Al sudbina ne htje,
Da to rajsko cvieće
Uplete u vienac
Naše mlade sreće.

Već ti cviet za cvietom
Vidjeh past u trnje,
A nad nama nebo
Sve crnje te crnje.

XLIII.

Pod nogama čudno
Šušti lišće suho,
Kano glas duhovâ
Usred doba gluho.

U dolini cvjetnoj
Širi se mraz ljuti,
A pod njim se krasna
Zelen lišća žuti.

Zalud sunce sjaje
Taleć mraz ledeni,
Kud jednom mraz pade,
Nema već zeleni.

XLIV.

Kućo, kućo usred
Doline zelene,
Ti u meni budiš
Žalobne spomene!

Dok je još u tebi
　　Ona boravila,
Na zemlji nebeska
　　Zviezda je treptila.

Al bez nje si samo
　　Nebo izpražnjeno,
Angjelâ i rajskih
　　Razbludâ lišeno.

XLV.

U malenoj sobi
　　Stajaše stolica,
A na njoj sjedjaše
　　Djevče blaga lica.

»Probudit ćeš majku, —
　　Potiše besjedi!«
Šaptnu momku, koj' joj
　　Do koljena sjedi.

Ala sretan ti bi
　　Na skamiji momak!
A tog sretnog — ja sam
　　Turoban odlomak.

XLVI.

Sjećaš li se, dušo,
　　Još onoga dana,
Kad bi mâ sloboda
　　Za viek ukopana?

Gdje si kazivala:
»Eto t' pramâ mojih,
Da ti srce više
O mojem ne dvoji!«

Tanke su to žice,
Al su i vezila,
Kâ raztrgnut ne mož'
Često ni'edna sila.

XLVII.

Oj ti božanstvene
Slasti puno doba,
Brzo li te ljudska
Upropasti zloba! —

Puče kleta puška,
Te uzdrma granku,
Koja dva goluba
Ljuljaše u sanku.

Biedna golubica
Plaho odletjela, —
A golubu krvca
Kropi krila biela.

XLVIII.

Neki dan pred dvore
Vrh oraha stara
Sjednu ptica vrana
Kobno vičuć »kvara!«

A danas mi dodje
　　Posve iznenada —
Listak biele knjige
　　Puncat gorkih jada.

Ej zloradi sviete!
　　Što ti nas razstavi,
Zašt' ti sad i njene
　　Ruke okrvavi?

XLIX.

Zašto iskren sluša,
　　Lukavi što veli?
Zašt' vjeruje srce
　　Ono, što si želi?

Srce slabo bješe,
　　Jako ni'e ni sada, —
Premda oblak krije
　　Zviezdu mojih nadâ.

Tako i more šumi,
　　Prem bura prestade,
Tako i danak traje,
　　Prem sunce zapade.

L.

Kumir sam joj bio
　　Prije mjesec danâ,
A sad jedva gleda
　　Momka uzdisana.

Ala brzo li ti
Padnuše oltari,
Brzo l' ti odoše
Angjeli čuvari.

Koj' Lesandro rieši
Čvor taj zamršeni,
Koj' li Edip ovu
Zagonetku meni? —

LI.

Dok si na svom krilu
Ljuljala mi glavu,
Nisam imao kada,
Da ti pjevam slavu.

Dok si po tjemenu
Gladila mi vlasi,
Ne znah, kud dolaze,
Šta li su uzdasi.

Al' odkad nas ljudi
Nemilice dvoje,
Nadjoh, tužan, izvor
Tužne pjesme moje.

LII.

Kaži mi, moj angjeo,
Što te tad uzhiti,
Kad si kazivala:
»Viek ću tvoja biti!«

Ta ni sada nisam
Baš gori, za Boga!
Prem sam radi tebe
Prepatio mnoga.

O da silna ljubav
S životom razstavi,
Većeg dobra ne bi
Bilo od ljubavi! —

LIII.

Molio sam nebesa,
Da mi pokoj vrate,
Molio, da na vieke
Zaboravim na te.

Al' zaman! prem za me
Ti prestade disat,
Ipak pamet sasvim
Ne može te izbrisat.

Tako isto, kad umre
Gazdarica draga,
Još nalaze u kući
Njenoj duši traga.

LIV.

Oh, da iz pameti
Meni 'e izagnati
Svih dragih spomenâ
Niz on čudnovati.

Il da barem zabit
Sedam riečî mogu,
Još bih za sve jade
Hvalio višnjem Bogu.

O vi sedam riečî —
Vi mačeva sedam!
Vi činite, nebo
Da tek s dal'ka gledam.

LV.

Sve to jadna mene
Spominje na ruže,
Koje pod ledenim
Mrazom gorko tuže.

Tužne vi ružice,
Vi bi cvale sada,
Da vam smrtne rane
Leden mraz ne zada.

I mo'e ruže cvietki
Bi još liepo cvali,
Da ih mraz života
Smrtno ne opali.

LVI.

Aj, ti bieli grade,
Medj oniem gorama,
Liepo ti je, liepo
Negda bilo nama.

Gdje su božanstveni,
Gdje časovi sada,
U ko'ih si mi bio
Kao vilinska zgrada?

Čim bih ti sad pustoš
Prispodobit mogo? —
Tebi tek priliči
Srce mo'e ubogo!

LVII.

O da niesi nikad
Šaptala »tad — tada!«,
Rieč, što 'e goruć ugljen
Na srce od nadâ.

Kao Rebeki Jakov
Služio godin' sedam,
I ja tebe dvorih
Godine u biedam'.

Al uzalud nade!
Ja ništ' ne izdvorih,
Jer ti već u prvoj
I sve druge umori.

LVIII.

S Bogom, dušo — s Bogom,
Već se ne vidjeli!«
Al tekar što krenuh,
Srce ju zaželi!

Hman! bjegao, ne bjegao
Pogled njen ljuveni,
Kad ti srce stežu
Vezi nevidjeni.

Stežu kao vodeno
Bez koriena cvieće,
Koje bura slomit,
Nu izkorienit ne će.

LIX.

Uzmi sada »s Bogom!«
Iz usta onoga,
Koj' viek s nova moli:
»Ne budi mi stroga!«

Živi u razbludah,
Živi u radosti,
Pa pjesniku svome
Tužne pjesme prosti.

Nek ti svaka sreća
Za života cvate,
Kao što u meni spomen,
Moj angjele, na te.

LX.

Kaži, zašt' me vabiš
U kruge čarobne,
Kano zlobni ptičar
Žrtve svoje drobne?

Zaboravi na me
    I na prošle sate,
Kad nam bolju sreću
    Bog — i ljudi krate! —

Ta sva milost tvoja
    Zaludna je meni,
Kad se naša vriednost
    Kano espap cieni.

LXI.

Sâm sam htio skršit
    Verige ljubavi,
Al' me suznim okom
    Opet obustavi.

Ja bih bio ostao
    Usred tavne uze,
A kamo li ne bih
    Kod nje s one suze.

Al' u zao čas po me! . . .
    Ah da ne vjerovah, —
Ne bi mi sad bila
    Srca žalost nova!

LXII.

Ah ona dvorana
    Od sto lučî sjaše,
A mo'e srce od sto
    Ljutih ran' goraše.

Na nju jur čekaju
Kola pod prozori,
A ona na mo'e rieči
Riečce ne odgovori.

Nu ode — oprostiv se
Tek mrzlim pogledom;
Tako i zmija ide,
Plien čim rani jedom.

LXIII.

Taštino ti kleta,
Svagdje crna bila!
Što si mi ti dušu
Grozno razcvilila?

Ti si bila angjeo,
Djevice milena!
Kakvoga još ne bi
Na svietu stvorena.

Ali čiem ti srce
Taština zakali,
S božice na ženu
Svakdanju se omali.

LXIV.

Ja da ono štujem,
Štogodj ona ruži!
Štogod žene hule,
To da slave muži?

O ta tvoja ljubav
Ruža 'e bez mirisa,
Kû cvietki nadhode,
Iz ko'ih pčela sisa.

Ženo — tašta ženo,
Ala si uboga,
Čim van svo'e taštine
Ne ljubiš nikoga! —

LXV.

Kletom zlobom ljudî
Duboko raztužen,
Ipak tebe ljubih,
Prem s tobom razdružen.

Al' kad ti mi skrši
Svetinju ljubavi,
I svak nježan cvietak
Nestašno udavi, —

Srce mi bijaše —
Da ti kažem pravo! —
Za takovu ljubav
Odviše gizdavo.

LXVI.

Sveti plam si tvojom
Rukom ugasila,
Mrzosti otrovne
Klice usadila.

To 'e uzrok, što hulim
Kumir prošlih hvalâ;
Pitaj si o tom dušu,
Ako ni'e zaspala.

Ja u tomu sliedim
Samo Bogu trage,
Koj' nekoć angjele
Baci medju vrage.

LXVII.

Zad mjesto ljubavi,
Pri'ateljstvo mi nudi,
Kao da njim ugasit
Kani plam u grudi.

Ja za nektar molih,
Ona hljebac pruži;
Šta će cvietu sunce,
Koj' za rosom tuži?

Šta žeženo zlato
Putniku pustare,
Kog pod kosiem suncem
Silna žedja tare? —

LXVIII.

Šta je moja ljubav?
Sreća Ahasvera,
Što ga tjera od juga
Do hladnog sjevera.

Što je njena ljubav?
Ždrali svjetlokrili,
Što pred zimu su ot'šli,
Jarom s' ne vratili.

A naša je ljubav:
Kao spomena neka
Na igre i zabave
Zlatnog mladog vieka.

LXIX.

Odoh, gdje se pjene
Adrije talasi,
Misleć, da u daljini
Jad se moj ugasi.

Al kao k polu hrli
Igla gvozdotežna,
Viek me k njojzi vuče
Sila nepresežna.

Kao što k Crnom moru
Dunav hrli u skoku,
I mo'e misli hrle
K onom crnom oku.

LXX.

S Bogom, staze i mjesta,
Gdje bi'e varka nadu,
Gdjeno radost prima
Plaću u gorkom jadu!

Zaludo nadama
Sreću ogradio si si,
Kad ti od svakog daha
Tudje volje visi.

Tko u svome srcu
Ne nahodi sreće,
Taj je ni van sebe
Nikad naći ne će.

LXXI.

U davnosti moje
Blaženome hipu,
Zarezah joj ime
U sjenitu lipu.

Slučaj me dovede
U on kraj opeta,
Pa se sjetih lipe
I prošastih ljetâ.

Al ime zaraste,
Već ga kora krije,
Tek u mome srcu
Zaraslo se nije.

LXXII.

Tko ne umie mrzit,
Neka zaboravi,
Što mu pokoj duše
I života davi;

Jerbo ljubit ono,
    Što se ljubit ne da,
To je žaoke otrov
    Bez sladosti meda!«

Srce, koje ne zna,
    Što je ovo dvoje,
To je srce biedno —
    To je srce moje.

LXXIII.

Zaboravit, mrzit!«
    Na savjetu hvala! —
Ala gle, moj slovar
    Ništa baš ne valja!

Kao da čovjek sunce
    Već i zaboravi,
Kada mu se mrena
    Na oči postavi.

Ili kao da može
    Mrzit mu na zrake,
Što su usred ljeta
    Kadkad odviš jake.

LXXIV.

Ljudi kažu: »Tko će
    Liečit jade stare,
Nek mu oko sisa
    Opet nove čare.«

»Vatra žeže vatru,
Boli utaže muku
Od bolesti druge,
Ruka pere ruku.«

Al' imade jeda,
Kojeg niti rieči,
Niti viek nijedan
Uztuk ne izlieči.

LXXV.

Hiroglifi krvcom
Na listke pisani,
Baš van mene nikiem
Još nepročitani..

Ajte, djeco srca,
Sad na živi plamen,
Kad se ljubav svrši,
Ne ostao joj ni znamen!

Ni'e znao nitko za nje
Srce mo'e dokučit,
Tko bi li sad mrtva
Tajne znao proučit!

LXXVI.

Kano što putnika
Na kopnu i vodi
Uviek neka želja
K rodnoj kući vodi;

I kao što se udaljen
Penje na visine,
Ne bi l' kako spazio
Gore otačbine:

Tako ja iz ovog
Labirinta hrlim,
Da što prije doma
Pokoj mio ogrlim.

LXXVII.

Dakle opet: s Bogom,
Kruno djevojakâ,
Ti snivani raju
Ranjena junaka!

Ja se vraćam tužan
K mome zavičaju,
K ostarjelom drugu —
Na njedarca vaju.

Strpimo se sada,
Bit će jednom bolje, —
Kad se već nad nama
Zazeleni polje.

KVAS BEZ KRUHA

ILI:

TKO ĆE BITI VELIKI SUDAC?

VESELA IGRA U ČETIRI ČINA.

OSOBE.

Gjuro Starotinović, veliki sudac.
Željka, njegova kći.
Živko Vrtoglav, advokat.
Hildegarda, njegova sestra.
Rado Srdenić, vlastelin.

Martin Sladković, **Ferdo Bezobrazić**, **Franjo Dobrovoljić**,	mladi odličniji plemići.
Podéranić, **Nenasitić**, **Gladnić**, **Turica**, **Brgles**,	prosti plemići ili »korteši«.

Čin biva god. 184* u varmedjskom jednom gradu Hrvatske.

ČIN PRVI.

Četrnaest dana prije reštauracije. — Soba Bezobrazićeva.

PRIZOR PRVI.

BEZOBRAZIĆ sam; poslije SLADKOVIĆ.

Bezobrazić (*sjedi u naslonjaču i frče si brkove*). Teda negda! — Dakle za četrnaest dana. Nu bome već je i doba. Meni se činilo, kao da te reštauracije ne će ni do sudnjega dana biti. (*Posmiešno.*) To bi dakako posve dobro bilo za vas, gospodine Starotinoviću — vi paša od tri repa — ha, ha, ha! ali za nas — za nas, koji smo na račun ove žetve već i advokacionalni diplom založili, — bilo bi to vragometno naopako. — To je pametno — vrlo pametno, pa je i posve konštitucionalno. Tko je proti reštauraciji, on je i proti konštituciji. Ta već iz toga uzroka ne vriedite ino, moj Starotinoviću, nego da vas svrgnu sa službe. O i mi bi se već jedanput rado u hintovu sa četiri konja mukte vozikati! Ta i nam je Bog stvorio brkove pod nosom! (*Frče si brkove.*) A šta drugo

treba velikomu sudcu nego podugačkih brkova, pa jedan gromoviti »dvadeset i pet!«? — Takav veliki sudac sa svojim mamelukom na baku pravi je Napoleon en miniature.* Pred njim se misera plebs contribuens** klanja, kao što su se nekoć Egipćani klanjali Bonaparti ... Pa neka se samo priugotovi štalica, doći će i kravica. (*Ustane, pa se gleda samodopadno u zrcalu.*) Neka govori, šta tko hoće, Ferdo je ipak momak, što no se kaže: sans comparaison.***

Sladković (*koji u taj par polagano vrata otvori i u sobu poviri — potiho*). To valjada po hrvatski znači »jopec«.

Bezobr. Nu Ferdo, tako ti toga neodoljivog crnog oka — samo bez milosrdja! bez dvadeset hiljada ni jedan posmieh, — kamo li plemenite tvoje biele ručice.

Sladk. (*svedjer na vratih, potiho*). Taj slivar misli, da hiljade rastu kao slive.

Bezobr. O sretna djevojko, koja ćeš se jednom velikom sudinjom von Bezobrazić zvati.

Sladk. (*na vratih*). Baš da je taj čovjek bez obraza, ne zove se bome zaludo Bezobrazić. (*Sladković povuče natrag glavu i zatvori polagano vrata, zatim pokuca izvana.*)

Bezobr. (*vikne krupnim glasom*). Szabad!

Sladk. (*stupi unutra*). Gospodine Bezobraziću. —

Bezobr. Gospodine Sladkoviću. —

Sladk. Sluga ponizan!

Bezobr. Serviteur**** — Serviteur! (*Rukuju se.*)

Sladk. Nu kako je — kako je, domine spectabilis?*****

Bezobr. Ha — tako, tako! kao što čovjeku biti može prije reštauracije.

Sladk. Ta nije moguće, da se i vi reštauracije plašite!

---

* U maloj slici. — ** Jadni puk, koji plaća porez, a nema prava birati i biti u sabor biran. — *** Bez poredbe. — **** Sluga. — ***** Poglaviti gospodine.

Bezobr. Šta ćete time reći? —

Sladk. Ja hoću time toliko reći, da tko ništa nije, — ni nema, da šta izgubi, — dakle se i nema reštauracije bojati.

Bezobr. Ništa nije — ništa nije! — Kakve su to neslane rieči? Bog zna, zašto se vi zovete Sladković. Ništa nije! — hm, dakle cenzuriran advokat — prisjednik triju varmedja — član hrvatsko-slavonskog gospodarstvenog družtva — suplatnik dvaju kasina — u vaših očiju nije ništa?...

Sladk. (*posmiešno*). Nu — ovih služba ne će vas baš nitko lišiti.

Bezobr. Pa da i nisam ništa, — kao što je vaše neotesano gospodstvo izvolilo kazati, — šta je za to! Mogao je gospodin Bog iz ničesa stvoriti čitavi sviet, ne znam, zašto reštauracija ne bi mogla čovjeka, koji ništa nije, učiniti velikim sudcem. —

Sladk. To opet vi pravo imate. Nu tomu ipak treba, da se ova — salva venia* ništarija — prvo: kandidira, a drugo: da bar hiljadu glasovâ za sebe imade.

Bezobr. Šta se prve strane vaših postulata tiče: Za nju me glava ni malo ne boli, moje koneksije, moj renommée, pa da vam pravo kažem: moja ciena kod svemožnog krasnog spola, — kojemu se naš supremuškomeš** radi ove malenkosti, koja ga baš ništa ne košta, — ne će htjeti zamjeriti, — sve mi to za kandidaciju dovoljno jamči; a šta se tiče odvjetâ, — nu moj Bože! i za to ima još vremena.

Sladk. Kad dakle tako čvrsto stojite, zašto se bojite, da se ne popiknete? — Nu dosta je toga šibanja, hoću da se s vami porazgovorim kao s prijateljem. — Vi od-

---

* S dopuštenjem. — ** Veliki župan.

više udarate po tako zvanom »magjarizmu«, to dokazuje medju ostalim i vaš »szabad«*, kojim ste me tako nesmotreno primili. Meni je to istinabog! svejedno, ja si ne tarem glave ni za magjarone ni za domorodce, već kao pametan čovjek za punu zdjelu. Ja pijem tako rado Šomljavca kao i Bukovca, — nu ima ljudi, koji na rieči tako paze kao križevački zvonari na oblake, — zato vas svjetujem, da se okanite podobnih salutacija.**

Bezobr. Zar ja mogu znati, stoji li pred vratmi madjaron ili domorodac?

Sladk. Zato kao pametan čovjek budite čovjek od juste milieu-a, to jest: čovjek, koji nije ni kuhan ni pečen, — pa kažite po starohrvatskom običaju: »herein«, — to se bolje pristoji za »žistmiljistu«.

Bezobr. Ala ste špajsni, domine spectabilis.

Sladk. Nu gle »špajsni« — tako treba, i to je starohrvatska rieč, — jerbo šaljivi, smiešni — to su sve same ruske rieči. — Ja vidim, da nisam bob o stienu bacao. Nu opet mislim, da vas ni čitavi leksikon ne će učiniti sudcem, ako se ne popravite.

Bezobr. A to bi bilo?

Sladk. U tom grmu zec leži.

Bezobr. Govorite; ja sam čovjek zahvalan.

Sladk. Ne razumijem dobro . . .

Bezobr. Ja ću vam komputuša*** badava praviti. —

Sladk. (*za sebe*). Ja ne običavam praviti komputuše na samu, a kamo li pred sudcem; (*na glas*) još ne razumijem dobro . . .

Bezobr. Ja ću vam kao sudac dati navoziti drum tja do vaše kurije.

Sladk. Nešta ste kazali . . .

---

* Slobodno. — ** Pozdravâ. — *** Obračun.

Bezobr. Ja ću, ako bi jednoć prisiljeni bili tvrditi, da je djavo biel, — iza svega grla vikati: biel, gospodo moja! biel, kao snieg — penes quod fidedignam relationem* itd.

Sladk. Nu ja već vidim, da ste, što no se veli, ein comportabler Mann.**

Bezobr. Pomozite dakle. —

Sladk. Pomozi sam sebi, pak će ti i Bog pomoći. Vi poznate gospodičnu Hildegardu Vrtoglavu.

Bezobr. Šta ćete s ovom ostarjelom? —

Sladk. Ostarjela sim' — ostarjela tam'! . . . Njezin brat Vrtoglav sestrić je korteškog vodje . . . Tko hoće da se u kuhinji ogrije, mora dim da trpi. (*U ovaj čas pokuca netko na vrata.*) Vi ste me razumjeli . . . To je jedina luč, koja će vaš krhki čamac na suho privesti, — ja ću iza toga drugim putem za vas raditi. (*Otide.*)

PRIZOR DRUGI.

BEZOBRAZIĆ i PODERANIĆ.

Poderanić (*stupi u sobu*). Deber dan, gespen vujček.

Bezobrazić (*za sebe, kiselo*). Hu, — sada moram ovog zamusanca poljubiti. (*Poljubi ga, na glas.*) Zdravo, zdravo, moj Martine! No šta vas je simo donielo? (*Za sebe.*) Taj ima u trbuhu tri vienca skosana češnjaka.

Poder. Čuli sme, gespen vujček, da budu gespedin premuš*** reštalaciju držali.

Bezobr. Istina je.

Poder. Nek glede, gespen vujček, da bez bulete**** ja ne ostanem.

Bezobr. Kakove bulete?

---

* Po čemu izvješće dostojne vjere. — ** Podnosljiv čovjek. — *** Veliki župan. — **** Billeta.

Poder. Za štalacionalski jobed.

Bezobr. Aha! Dobro, dobro.

Poder. Pak ako bi mogli i za Jendreka, Miška i Petra kaj dobiti. — Je, zbilja! i Jendrekov brat bu došel s onim — bes mu paru jaši — kak se zove ... Smolanićevim Imbrekom.

Bezobr. Moj Martin, to vam bude malo težko; medjutim gledat ću, da ne otidjete gladni.

Poder. Tak, tak, gespen vujček: naj oni glede — i mi bume gledali.

Bezobr. Nu vidjet ćemo.

Poder. Pa kam oni žele, gespen vujček!? — da bume znali kričati, — oni su naše gere list.

Bezobr. Vi ne gledajte kamo, — već kad prvikrat čujete u kandidaciji moje ime, taki kričite.

Poder. No to bude, gespen vujček; hoću si malo sesti. (*Sjedne.*) Baš sem truden kakti klada. — A kaj misle, bi li za jurasora? —

Bezobr. Zašto ne bi još za komišara, ali kancelištu? Ja fiškal, ašešor, ja da budem sada jurasor! — ja, koji u malom prstu više imam nego veliki sudac Starotinović u cieloj glavi.

Poder. (*za sebe.*) Notke nema vu glavi, to je istina.

Bezobr. Ja, pak jurasor! Vi ste barem inače pametan čovjek ...

Poder. O jaši ga bes! dal ga — te ga dal — i Starotinovića! Nisem ja pozabil, kak me je krivično konvinkuval* zbog porcije pokojne moje žene Magde. Nek se ne srde, gespen vujček, — ja ga bum sam za vrat iz stolca vlekel — no, debre su se zmislili, — nigdo drugi nego oni, gespen vujček. (*Pruži mu ruku, — na što se ru-*

* Obličio.

kuju.) Ala baš sem žedjen, kak god i lagev. Imaju li, gespen vujček, kupicu vina?

Bezobr: Eto vam jedan desetak, pa si kupite vina u oštariji.

Poder. No lepa hvala, gespen vujček; no — ja budem njihov, kak sem rekel. Presim, gespen vujček, bi li mi posudili 2 for., moral bi si nove čižme kupiti za štalaciju, da me bosog ne pogaze — te (*pogleda si na noge*) su cusrave kak rešeto.

Bezobr. (*češe se po glavi, zatim posegne u džep*). Evo vam forintu, — nemam više drobnih novaca.

Poder. No, pak hvala, Bog jih zdrave drži, gespen vujček, dok jim povrnem. (*Rukuju se — zatim Poderanić otide.*)

PRIZOR TREĆI.

BEZOBRAZIĆ sam.

Bezobr. Ako budem dotle zdrav, dok mi ti ovu forintu vratiš, to ću biti stariji nego Matuzalem. — Kako to prosjači — kako to čovjeka globi! . . . Jošte dvie takove vizite, pa ne ću ni toliko uzmoći, da si za bal biele rukavice kupim. (*U taj mah opet netko pokuca na vrata.*) Ne bi li ih djavo opet donio! —

PRIZOR ČETVRTI.

NENASITIĆ, GLADNIĆ, BRGLES, TURICA i BEZOBRAZIĆ.

Bezobrazić (*sam sebi*). Za pet rana Božjih!

Nenasitić. Sluga ponizen gespena fiškaliuša.

Bezobr. O zdravo, zdravo, dragi Nenasitiću!

Nenas. Evo sem dopelal plemenitu braću, da se malo š njimi poradi reštalacije pospomenemo. Kak su — jesu li kaj zdravi? — No gespen fiškaliuš, mi jim želime na

službu biti. Čuli sme, da žele mesto velikog sudca Starotinovića zadobiti. — To se i šika* za njih, — oni su naše gore list. — S dopušćenjem. (*Sjedne.*) No dečaki, (*prama svojim drugovom*) sednete si, sednete! — Gespen fiškaliuš to ne zamere, oni znaju, da sme mi trudni. — Vem je taj Starotinović dosti dugo pri jaslih bil, nek sad i drugi probaju . . . Nisem danas baš ni toliko jel, kaj bi prstu pod noket stalo.

Bezobr. Sjedite, plemenita braćo, — sjedite. Baš mi je žao, što nemam ništa gotova pri ruci. No po reštauraciji bit će to drugčije, — onda samo k meni! —

Gladnić. Budu li oni, gespen fiškaliuš, denes doma obeduvali?

Bezobr. (*sam sebi*). Bog zna, hoću li igdje objedovati! (*Na glas.*) Ah ne znam sam, kamo bih išao. Jučer me je pozvala gospoja kapetanica — mlada, bogata gospoja, ne bih joj se rad zamjeriti . . . vi to razumijete, Nenasitiću; danas je došao vicekomešov pandur, još sam u postelji bio, — ne bi ga rad zbantuvati,** — a jedva što sam se obuko, već je bila ovdje u istom poslu služkinja moje hižne gazdarice, veleći, da je imendan njezine gospoje. Nu šta će čovjek, kad se ne može raztrgati na tri strane, — srećni vi ljudi, koji ste samo na jedno mjesto pozvani.

Brgles (*hitro upane*). Nismo, gespene, nikam još pozvani.

Bezobr. To je još bolje, — dragi Brgles, barem čovjek more mirno doma jesti.

Turica. Da bi, gespene, samo bilo kaj.

Bezobr. A moj Turica, to je najmanje.

Gladn. (*potiho Nenasitiću*). Znam, da nam bu kaj dal, kad mu se to tak malo čini, — dajte mu recete . . .

Nenas. Dajte mu vi recete . . .

---

* Pristoji. — ** Uvriediti.

Bergl. Gespen fiškaliuš, mi bi rada još denes dime* iti.

Bezobr. No dobro, dobro, plemenita braćo. Hvala vam na pohodu, — dakle k reštauraciji vidjet ćemo se.

Turica. Mi sme njihovi, ali čuju, presime, da bi nam svakomu cvanciku dali, — da si malo založimo.

Bezobr. (*hoda zamišljeno — kaò da ništa ne čuje.*)

Turica. Je li čuju, gespen fiškaliuš?

Bezobr. (*srdito i poluglasno*). A šta taj muž ovdje brblja?

Nenas. (*Turici*). A kaj ga moliš, kad ne će s dobra dati, vre nas Starotinović počasti; tam bumo još i švanjera pili.

Gladn. Bogme, kume, prav imate; hajdmo, dečaki! (*potiho*) a kaj je to švanjer?

Nenas. A moj kume, to vam je vine, koje samo iz flaše beži, — ako ga čovjek taki ne iztoči. (*Hoće da se udalje.*)

Bezobr. O moja braćo, ne budite tak nagli, — ja sam baš mislio, kuda sam si mošnju s novci metnuo. (*Ide do stolića, pa izvadi par cvancikâ.*) Evo, pak pijte u moje zdravlje.

Nenas. No, mi sme sluge ponizni, gespen fiškaliuš. (*Cjeluju se i tad otidu plemići.*)

PRIZOR PETI.

Bezobr. (*sam, briše si usta*). Gdje mi je batina — gdje mi je škriljak! — ja moram od kuće, inače mi ne će ni cvancika za današnji objed ostati; to su gladne kobilice, pijavice, kakovih me Bog oslobodi! Jučer 5 for., danas 3 for., pak neka čovjek diplome svoje ne zalaže, a Bog zna na koju hasan.** Volim, da me Hildegarda Vrtoglava sisa, kad već moram krvlju da častoljublje napajam. (*Otidje naglo iz sobe.*)

(*Zastor padne.*)

---

* Doma. — ** Korist.

ČIN DRUGI.

Soba u kući velikoga sudca Starotinovića.

PRIZOR PRVI.

ŽELJKA sama. — Zatim FRANJO DOBROVOLJIĆ.

Željka (*dodje iz bližnje sobe, pak sjedne k šivaćemu stolku*). Reštauracija je pred vratmi, a ja nisam jošte ni izvezla vrpce za zastavu domorodaca. Znam unapried, da će me Franjo opet pozdraviti veleći mi: ala liepe domorodke!... Ah jesam, jesam domorodka tielom i dušom, al ova nesrećna reštauracija čini, da sam sva kao pomamljena; ob dan rastresena, a noću bez sna; mili Bože, ta i proti momu otcu, koji ne bi ni djeteta uvriedio, pravi sebičnost svoje fakcije.* U službi, gdje se zahtieva više troškova nego li što ima dohodka, ostarjeti, pa tad i nju još sramotno izgubiti, to je gorka pilula iz naše ostarjele konstitucionalne apateke. O zašto nisam mužka glava, da bi mogla ove nedostatke u parlamentarskih pretresivanjih šibati razbieljenim gvoždjem satire — ili da smo mi žene

---

* Roti se.

barem emancipirane! (*Dobrovoljić, koji u sobu zaviri i zadnje rieči čuje, stupi sad unutra.*)

Dobrovoljić (*cjeluje joj ruku, smiešeć se*). Meni se čini, krasna gospodično, kao da se u ovoj glavici vrti nešto podobna emancipaciji ženâ . . .

Željka. Liepo je to, liepo, gospodine Dobrovoljiću, pred tudjimi vratmi nasluškivati. O da sam to znala, bila bih vam odčitala ciele litanije svih vaših nesmotrenosti onako sans gêne*; tad bi vas za cielo bila prošla volja nasluškivati.

Dobrov. Ja vidim, da je vaša ljepota i, kad se srdi, čarobna.

Željka. Laskavče.

Dobrov. Laskavac? ove rieči nema u rječniku domorodca.

Željka. Ah u ovoj struci sve su partaje slične.

Dobrov. Varate se, — tko nema značaja u jednom, nema ga ni u drugom.

Željka. To je govoreno na sva usta.

Dobrov. Istina na ništa ne gleda.

Željka. Kako to ponosito glasi!

Dobrov. Samoćut i jest ponosna.

Željka. Nu ja ne ću da se s vami pravdam. S pravnikom se zavaditi nije probitačno.

Dobrov. Pomirimo se dakle.

Željka (*poda mu ruku*). Pomirimo se.

Dobrov. Svaki dobrovoljni ugovor mora se i zapečatiti. (*Hoće da ju poljubi.*)

Željka (*trgnuvši se*). To nije pismena pogodba.

Dobrov. (*za sebe*). To je mrzak obrisač za cenzurirana advokata; pozna se, da je kćerka stara juriste. (*Na glas.*) Kad ste vi tako vješti u naših pravih, to biste morali

---

* Bez zazora.

znati i za onu klauzulu: pacta paciscentibus, to jest po hrvatski: tko dobrovoljno primakne usta, ne može se tužiti na cjelove.

Željka. Al ja ne ću dobrovoljno da primaknem usta.

Dobrov. Dajte si dakle cjelov ugrabiti. (*Hoće opet da ju poljubi.*)

Željka (*izbjegne mu*). Ni to.

Dobrov. Željko! sladki angjele.

Željka (*smiešeći se*). Šta je?

Dobrov. Jedan cjelov mi podajte.

Željka. A šta biste vi za Boga mislili, da vam ga dadem?

Dobrov. Šta bih drugo mislio, nego da me ljubite.

Željka. Zar ne znate, što naš domorodni pjesnik pjeva:

> »Prvi cjelov — tries u srce svako,
> Prva varka — ognjeviti pakô!
> O tko tebe nije zaigrao,
> On je pravo blago pokušao.« —

Ne shvaćate li istine ovih rieči?

Dobrov. Ah čisti angjeo!

Željka. Pa šta bi tad ostalo za moga budućeg supruga, o kom se — neka bude mimogred rečeno — nadam, da ću ga jednoć ipak s pomoću boga Ljelja dobiti — i kojega ću za cielo ljubiti? —

Dobrov. (*za sebe*). Blago srce ove djevojke priliči otvorenoj knjizi, gdje na čistom tom listu može svatko svoju sreću čitati.

Željka. Kažite mi pravo, gospodine: biste li se i vi sami hotjeli zadovoljiti takovimi pabirci? —

Dobrov. (*klekne pred nju i prihvati ju za ruku*). Željko mila, mi smo malo prije zametnuli govor o emancipaciji ženâ, — učinite dakle prvi korak k ovoj emancipaciji, pa

stvorite me najsretnijim suprugom, kojega je do sada sunce obasjalo.

Željka. Da to samo o meni zavisi, bila bih već na polak emancipirana, — a na drugu polovinu rado bih zaboravila. — (*U taj par otvore se vrata i Starotinović stupi unutra.*)

PRIZOR DRUGI.

PRIJAŠNJI i STAROTINOVIĆ.

Starotinović (*gleda mrkim okom taj prizor i govori poluglasno*). Što je to? (*vikne*) ha! (*Dobrovoljić skoči prestrašen na noge.*)

Starot. Bezobrazniče! (*Gnjevno.*) Zar nije dosta, da mi želite kuću pretvoriti u prosjačku kolibu, već hoćete da mi i jedino blago, čast mojega imena, oskvrnete?

Dobrov. (*sav u smetnji*). Gospodine, ja vas ne razumijem.

Starot. (*pogrdno*). Vi me ne razumijete, a razumijete dobro nevinu moju kćerku, jedinu radost ostarjelih mojih dana, grješno napastovati?

Dobrov. Ja sam se samo htio njezinom srcu prije približiti, — nego li vas za njezinu ruku zamolim.

Starot. (*pogrdno*). Njezinu ruku — njezinu ruku? — (*Gorko.*) Prije bih joj, da znate, sve kosti slomio, pa se s tim bogaljem od vašara do vašara ubog darak moleć skitao, — nego li ju s vami, vi bezobrazniče, zaručio.

Željka (*uzdahne, zatim protrne i padne u nesviest*).

Starot. (*priskoči k onesvieštenoj, nježno*). Ah moje zlato! zar je dakle otrov ove zmije jur do srca tvoga probio? (*Tužno prignuvši k njoj glavu.*) O zašto se je ta gorka čaša tja za ostarjele moje dane sačuvala!

Dobrov. Slušajte me za Boga, gospodine . . .

Starot. Zar si još ovdje, kleta lijo, — hoćeš li da se još nasladjuješ mojimi jadi! (*Trgne sablju iza pojasa.*)

Odatle, tako ti života! jer ću ti inače kalnu dušu s gadnim tielom razstaviti. —

Dobrov. (*ode sav tronut*).

Starot. Bože, Bože! ovaj vukodlak, koga sam kao svoga rodjenog sina njegovao, kao domorodca ljubio, — hoće sad da mi ne samo kukavni hljebac ugrabi, već i najsladju srca moga krvcu da izpije . . . (*Porugljivo.*) Za njezinu ruku me je htio moliti! — ta ne znam — ako je to istina — ne bi li me jošte većma razjarilo. Ja kao čovjek toli ćutljiv da živim tad od milostinje takvog lopova! (*Gorko se smijući.*) Takav je sviet! bezmilostno dopušta, da si mušica na svieći kreljùti oprlji, — pa tad velikodušno utrne svieću! (*Obuhvati svedjer još slabu kćer, pa ju odnese u bližnju sobu.*)

PRIZOR TREĆI.

SLADKOVIĆ, zatim STAROTINOVIĆ.

Sladković. Nigdje nikog! — (*opazi golu sablju na stolu*) šta je to? — gola sablja — ne bi li to bile kakove priprave za reštauraciju? — Ovdje se mora čovjek svakako pametno vladati. Tko zna, ne će li Starotinović ostati u službi? Sladkoviću! sakupi sad pamet svoju! Ja bih svakako volio budalastog Bezobrazića vidjeti na njegovom mjestu, jer govorio sviet šta mu drago, budalu pametan čovjek ipak lakše manipulira. (*Omota prste kao klubko.*)

Starotinović (*unilazeći*). Dobro došli! drago mi je, da jednog prijatelja u svojoj kući pozdraviti mogu. (*Pruži mu ruku.*)

Sladk. Domine spectabilis ordinarie, — na mnoga ljeta!

Starot. Bog zna, hoću li se još dugo moći tako zvati!

Sladk. O spectabilis domine amice! Vi stojite čvrsto kao klisura u moru. Neka se i biesni valovi fakcije dižu, or' ʼ ˆ razbiti o čvrstoći vaših prijatelja.

Starot. Ja se uzdam u svoje malene zasluge, a još više u postojanost prijatelja svojih.

Sladk. Tako valja! . . . Ta vi znate, da je Aristogiton našô vazda svoga Harmodija. — Sviet jošte nije tako izopačen, da ne bi ćutio prijateljstva. Ja sam baš radi toga k vama došo, da se kao prijatelji porazgovorimo o onom, što smo na ulici započeli, jer premda za vas nema pogibelji, — to bi se ipak, da smo nebrižni, moglo dogoditi, na što čovjek ne bi ni mislio . . . Ašpirantâ ima triput više nego službâ; istinabog, kukavnih ašpirantâ, ali — Bože moj — šta zna naš korteš, tko je sposoban, tko li nije! Zato nam valja biti na oprezu; »vigilate«* opominje nas samo sveto pismo; ta ugledajte se u primjer Dobrovoljića — ovog našeg mladog neharnog nadriprijatelja.

Starot. Hvala vam na ljubavi, — a nadam se, da ću biti lako zahvalan, jer ne ćete od mene ništa nezakonita zahtievati.

Sladk. (*sam sebi*). Šta će taj čovjek sad sa svojom zakonitošću ovdje, gdje mu se radi o glavi! (*Prama Starotinoviću prijatno.*) Ja vas ne razumijem dobro . . .

Starot. Htio sam toliko reći, da ste vi čovjek, koji ljubi pravednost, — i da je lako takovom se čovjeku ukazati zahvalnim.

Sladk. (*nakloni se*). O molim, molim! . . . dakako . . . pravo imate . . . ta mi smo domorodci . . . Tko za Boga sad misli o svojoj koristi, gdje se radi o obćem dobru!

Starot. Ja bih zaista želio, da svi tako misle. Nu imade žalibože ljudi, koji se na račun svojeg domorodstva tudjim potom koristiti žele. — Pravednost je neodvisna od svih političkih različitosti — i stvar sveta.

Sladk. (*potiho*). To je budala. —

---

* Bdijte.

Starot. Šta kažete?

Sladk. Reko sam, da ima ljudi svake fele. (*Netko pokuca na vratih.*)

PRIZOR ČETVRTI.

PRIJAŠNJI i SRDENIĆ.

Srdenić (*i ne pogledav Sladkovića — pruži ruku Starotinoviću*). Zdravo, stari prijatelju!

Starotinović. O zdravo, stari sokole! i vi ste jedanput s vašega gniezda u naš grad doletjeli.

Srden. Ta zadnje je vrieme, da sam došao, — jer imade lopovâ (*obazre se sa strane na Sladkovića*), koji bi rado sviet preokrenuli, — da mogu u mutnom ribe loviti. To je gadno . . . (*Pljune na onu stranu, gdje Sladković stoji.*) Ovdje nešta neugodno diši, — molim vas, donesite lule, da sobu nakadimo. (*Kad se Starotinović u bližnju sobu udalji, približi se Sladković Srdeniću, te ruku na njegova ramena metne.*)

Sladković. Oprostite, što vas nisam do sad opazio i pozdravio, to valjda zato, što je već nešto tamno u sobi.

Srden. (*porugljivo*). Razumijem — razumijem; nu treba da me i vi jedanput razumijete: ja ne običavam pozdravljati ljude, na koje iz sveg srca mrzim, — a najmanje takove, kao što ste vi, gospodine Martine Sladkoviću!

Sladk. (*gnjevno*). Gospodine . . .

Srden. Niti vaš gospodin, niti vaš sluga — niti nakov, niti nakovalo. Niti ću ja vas reštaurirati, niti ćete vi koga, — pa to vam mogu pismeno dati. Dakle hajte s Bogom, odkud ste došli.

Sladk. (*razdraženo*). Vi ste zaboravili, da ste u tudjoj kući.

Srden. Kuća moja jest uviek kuća mojeg prijatelja, a njegova opet moja; a ja ne trpim u kući takvih ljudi, koji svuda sjeme nesloge siju. Jeste li me sada razumjeli,

gospodine Sladkoviću, ili hoćete da vam još bolje raztumačim? . . . (*Stupa grozeć se prema Sladkoviću — ovaj se udalji.*)

PRIZOR PETI.

PRIJAŠNJI bez SLADKOVIĆA.

Starotinović (*donese tri lule*). A kuda je Sladković?

Srdenić. Ne pitajte za ovoga lopova; protjerao sam ga do vraga. Nu dajte donesti i svieću, — ja nisam samo neprijatelj lopovâ, već i tmine.

Starot. (*pozvoni, na što jedan pandur dodje*). Svieću! (*Pandur se udalji.*) Nu šta se zbilo sa Sladkovićem?

Srden. Ništa drugo, nego da je lukava lija, koja vam se pod izlikom prijatelja ukazuje, a izpod ruke proti vam radi; — znate li, koga je naumio urinuti u vaše mjesto?

Starot. Nuder — da čujemo!

Srden. Onu gizdavu budalu Bezobrazića i to s pomoću agitatora Vrtoglava, kojega ostarjelu sestru hoće da s njim splete.

Starot. Je li to moguće!

Srden. Istina je, vjerujte mi.

Starot. A kako je to? ja sam opet čuo, da se mladi Dobrovoljić za moje mjesto bori. —

Srden. To vam je valjda Sladković zlobno prišaptnuo.

Starot. Jest, bome, Sladković.

Srden. A kako ste mu mogli vjerovati? . . . Dobrovoljić, koji vašu ćerku obožava? Dobrovoljić, koji je dušom i tielom pošten domorodac? . . . On da proti vam radi? . . . Nu ove su lije pametne . . . gdje znadu, da su od nas slabiji, tu nastoje, da nas kako zavade. Divide et vinces*, — to je sad parola njihova, kad ne imadu drugih sredstava.

---

* Razdieli i pobiedit ćeš.

PRIZOR ŠESTI.

PRIJAŠNJI i ŽELJKA.

Željka (*stupi unutar sa sviećom u ruci*). Dobar večer.

Starotinović (*potrči prema njoj, pa ju poljubi*). Dobar večer, moje zlato! (*Nježno.*) Kako si, milo moje diete?... Nu tješi mi se, tješi. — Tvoj će večer biti bolji, nego li je bio danak. Ja sam o Dobrovoljiću krivo sudio.

Željka. Ah moj tata! to sam ja znala. (*Poljubi ga u ruku.*)

Starot. Zahvali gospodinu Srdeniću na radostnoj ovoj viesti.

Srden. Ili bolje rekav mladomu Dobrovoljiću, koji mi je pomogao, da sam cieli taj gadni komplot* odkriti mogo.

Željka. Gospodine Srdeniću, ja sam vaša ponizna službenica.

Srden. Bolje će biti, ako rečete: vaša prijateljica; jerbo ovo: ponizna službenica — veoma podlo glasi, te udara na tudje.

Željka (*pruži mu smiešeći se ruku*). Dakle vaša zahvalna i vjerna prijateljica.

Srden. (*rukuje se sa Željkom*). Tako valja! — To je po hrvatski. Nu sada, Starotinoviću, ajdmo k »Zelenom boru«; onde ima nekoliko pametnih plemića, da se s njimi porazgovorimo. Kad naši protivnici bdiju, ne smijemo ni mi spavati. Laku noć, gospodično! (*Srdenić i Starotinović uzmu škrljake, pa odu.*)

Željka. S Bogom, tata, — s Bogom, gospodine Srdeniću!

PRIZOR SEDMI.

ŽELJKA sama.

Željka. Ah ovaj dobroćudni starac bio je za našu kuću onaj golub, koji je zelenu maslinovu granu donio

---

* Zavjera.

— i momu srcu pokoj i nadu povratio. Nu ja ću se i zahvalnom pokazati ... Čim priugotovim vrpce za narodni barjak, prvi će mi posao biti — vezena mošnja za ovog starog duhandžiju — mjesec i zviezda ne će faliti, dakako! — Ah to je najljepši grb na svietu. Jer to nije samo prastari grb moga naroda, već i svih zaljubljenih ljudi od čiste Dijane — pa do — do — a zašto da tajim? — (*obazre se smiešeći na vrata*). Ja se nadam, da Franjo ne nasluškuje pred vratmi — dakle od čiste božice Dijane — do — do — (*brzo*) do zatravljene Željke. — (*U taj par zamnije glas tamburice.*) Šta je to?

(*Čuje se pjesma*:)

Moja pjesma krotko moli
Kroz tu tihu noć:
Dodji s biela grada doli,
Dodji dušo, dodj'!
Šušteć tresu grane bori
U mjesečini:
Nek te, dušo, strah ne mori,
Neprijatelj spi.

Ah to je glas moga Franje ... moga? — — — dobro dakle: gospodina pravnika Franje Dobrovoljića, kad nije drugačije ... O kako je to zlo, kad čovjek nije emancipiran! ... Ubogi Franjo, kako milo tuži! Tako guče golub slomljenih krila, koji ne smije da poleti; o da ga mogu izviestiti o večerašnjoj srećnoj zgodi. (*Pohrli k prozoru, — nu opet se vrati.*) Ah zašto nisam emancipirana! —

(*Zastor padne.*)

ČIN TREĆI.

Zadnji dan pred reštauracijom.

PRIZOR PRVI.

Poslije ponoći. — Na ulici leži u dnu pozornice pijan PODERANIĆ. Sprieda stoji BEZOBRAZIĆ sa gitarom u ruci.

Bezobrazić. Ja bih morao pjevati ovdje pod prozorom, i to jednu izvornu pjesmu, kako je ljubezni ukaz glasio. Nu to je stvar iz dva razloga mučna. Prvo: ne znam pjevati; a drugo: pjesnik nisam. Tko bi to mislio, da, tko hoće da bude veliki sudac, mora biti pjesnik i pjevač! — Čudna žena ova Hildegarda! — Negda je čula, da je neki dan pod prozorom Starotinovićeve Željke onaj zatravljeni ludjak Dobrovoljić pjevao, pa si sad zabila u glavu, da i ja moram pjevati. (*Ponosnim glasom*): »Ja nisam zadovoljna, da me uzmete za suprugu, već hoću da me i ljubite, — a to možete samo time dokazati, ako mi koju izvornu i to ljubeznu pjesmu pod prozorom izpjevate.« — Tako mi reče danas . . . Šta ću dakle? moram hoćeš ne ćeš da pjevam sada, ako i nema u mene žice pjesničke. Ali tako mi sreće! — poslije reštauracije nek si ište drugu

budalu, — samo kad sudčiju dobijem, naći ću si jur ženu i bez nje. Čudni su zaista pasažiri ostarjele gospodične hiri! Oho, — ta to se nekako kao kadencija slaže, — bit će bome od mene nešto, ako i ne pjesnik, a to barem veliki sudac. (*Slaže gitaru, te iza nekoliko akorda stane pjevati.*) »Hildegardo, gledaj dol'«. (*Stanka — za sebe.*) Na to bi se slagalo, da rečem: vol, al to ne mogu pjevati, to bi bilo odviše prozaično! . . . Pomozi mi u toj smetnji, divni Apolone! . . . dakle na novo:

Hildegardo, gledaj dol'
U tu noćcu naokol',
Slušaj moga srca vaj,
Pa me pusti u tvoj raj,
Mâ je ljubav puščan prah,
Slušaj moje pjesme ah!
Gledaj zlatih zviezda roj,
To je mojih muka broj. —

Poderanić (*dovuče se straga*). Ha, ha, ha, ha, ha! gespen vujček — a kaj su obnoreli?* —

Bezobr. (*prepane se ponešto*). A koja vas je voda na me naniela?

Poder. Nije — nije voda, gespen vujček, nego pravi pravcati finedrejsiger . . . Ala ti su smešni, dragi gespen vujček . . . ha, ha, ha! kakva je to vražja popevka? — ja bi još tri dana piti moral, pak ju jošće ne bi sfrcal.

Bezobr. Hote do vraga, vi ste pijani.

Poder. Nisem više, gespen vujček, — kak sem tu popevku čul, taki sem otreznil, ha, ha, ha!

Bezobr. Ako niste pijani, tad budite pametni!

Poder. No hoću — hoću, — ali znaju, gespen vujček, da jeden bedak više bedakov napravi.

* Poludjeli.

Bezobr. Dobro — dobro. — Hoćemo barem sada — zadnji dan pred reštauracijom — pametni biti. Kažite mi dakle, moj Poderaniću: zar ste vi cielo ovo vrieme u varoši bili?

Poder. Nekak.

Bezobr. A tko vas je hranio?

Poder. Gdo? . . . kaj, gespen vujček, ne znaju, da je trideset varmedjinskih služba, a za svaku službu deset gespede? — a ja sam stoprv trinajsti dan u varošu . . . Gespedin premuš su preveć kratkoga terminuša naredili, — no naj bu, naj! — dobra gespeda daju i po reštalaciji kupicu vina. (*U taj par se čuje poštarski rog.*)

Bezobr. Šta je to? . . . Štafeta* . . . pred kućom Vrtoglavovom, — no s Bogom, Martine, s Bogom! . . . ja imam još mnogo posla, — po podne vidjet ćemo se mi kod »Crnog vola«.

Poder. No s Begem, gespen vujček, s Begem do južine. Prosim ih, imaju li jednu cerkaru, baš mi se hoće pušiti. (*Bezobrazić izvadi jednu smotku, te poda Poderaniću.*) No hvala im lepa, gespen vujček, — hvala. (*Otide.*)

PRIZOR DRUGI.

BEZOBRAZIĆ sam.

Bezobr. Šta ta štafeta znači? (*Misli hodajuć gore dolje.*) Ha! sad se sjećam, — Vrtoglav je ovih dana, kad smo se razgovarali o sreći, reko, da je jednu srećku na velikoj lutriji kupio, to su bile njegove rieči. Ovih se je dana vuklo, jest dakle bome dobio na velikoj lutriji . . . Nu sad bi se iz laži mogla stvoriti istina . . . Čestitam, čestitam, milostivna gospodjo sudinjo von Bezobrazić! — Sutra ću odmah načiniti svoj naklon. (*Udalji se.*)

---

* Nagla poruka.

PRIZOR TREĆI.

Soba Vrtoglavova.

VRTOGLAV dodje na desna vrata u spavaćoj haljini, a s druge strane HILDEGARDA, njegova sestra, u negliže-u.

Vrtoglav. Tako rano, sestrice?

Hildegarda. Dobro jutro, bratec dragi! Ah ova noć je bila tako halabučna, da nisam ni oka stisnula. Od početka čekala sam na obećanu serenadu, koja se je tek oko druge ure poslije ponoći započela. —

Vrtog. Tako kasno?

Hildeg. Ah, ta ja sam se dosta jadila zbog toga zakašnjenja. Naša kuća leži bez toga tako na strani, da i onako malo ljudi more čuti takvo noćno uzdisanje, pa još tako kasno doći!

Vrtog. To je bilo budalasto.

Hildeg. Te kako budalasto! — Pa mi je još i ovaj užitak — prvi od 10 godina — neki pijan korteš svojim bedastim smijanjem ogorčao.

Vrtog. Nu tješi mi se, Hildegardice moja! Ja imam za gorki taj decoctum* nešto šećera u žepu.

Hildeg. A to bi bilo?

Vrtog. (*otajstveno prst na usta metnuvši*). Za sada još arcanum.**

Hildeg. Odkada ima moj bratec otajstva za svoju milu sestricu?

Vrtog. Zar nisi nikad čula o tužnih posljedicah nagle radosti? — Gledaj, mene samo ljubav obustavlja, da ti sve ne kažem. (*Za sebe.*) Ova budala mogla bi mi još cieli plan pokvariti — i na vratu mi ostati.

Hildeg. Ja se ne ću dati zateći.

Vrtog. O! — ova bi te radostna viest sigurno udavila.

---

* Napitak od trave. — ** Tajna.

PRIZOR ČETVRTI.

SLADKOVIĆ i PRIJAŠNJI.

Sladković. Oprostite, (*nakloni se Hildegardi*) što pravila etikete nogama gazim i tako rano dolazim.

Hildegarda. Medju prijatelji je triketa suvišna.

Vrtoglav. Osobito zadnji dan pred reštauracijom.

Sladk. Tako je. Sila kola lomi.

Vrtog. Da, da, tako se kaže.

Sladk. Nam akcije zlo stoje.

Vrtog. Kako to?

Sladk. Mi smo propali.

Hildeg. Ah!

Vrtog. Ta ne govorite. —

Sladk. Propali bez pomoći, — ako se u vrieme boljemu ne domislimo.

Hildeg. Ah moji sanci o husaru s perjanicom na baku!

Sladk. (*porugljivo*). Valja da će ostati sanci.

Vrtog. Nemojte nas za Boga dulje mistificirati.*

Sladk. Zli glasi uviek dodju za rana.

Vrtog. Nu što mora biti, neka se taki zbude; kazujte, šta je.

Sladk. Slušajte dakle . . .

Hildeg. Nemojte za Boga tako naglo, ja bih se mogla obezsviestiti.

Sladk. A kako bih vam obojici ugodio?

Vrtog. Govorite samo, — ta ona samo tako govori.

Sladk. Vi znate, kako mi je bilo za rukom pošlo zavaditi Starotinovića sa njegovim budućim zetom. — Posljedica mojih trudova bijaše, da je Starotinović protjerao iz svoje kuće Dobrovoljića, svoga najrevnijeg prijatelja. Nu iznenada bies donese onoga starog krampača Srdenića,

---

* Obmanjivati.

pa odkrivši namjere naše opeta ih pomiri. — Ali to još nije najveće zlo. Noćas dotura se isti ovaj Srdenić sa čitavom gomilom plemićâ u grad, a njih ima kamo više nego li naših korteša. (*Porugljivo.*) Tješite se sada, kako sami znate.

Hildeg. (*uzdišući*). Tako blizu biti ožudjenomu cilju, pak se u čas možebit za vječitost morati od njega udaljiti!

Vrtog. Hm, hm! to je svakako tvrda kost, — nu zar ove proste ljude ne bi moći nikako zasliepiti?

Sladk. Da, zasliepiti! Ta ja sam bio od ponoći tja do sada u njihovom logoru kod »Zelenog bora«, ali sam se uputio, da se crn bik zaludu pere, — šteta za potrošeni sapun.

Hildeg. Kakav sapun?

Sladk. Ja razumievam svoje liepe rieči, — cjelove i novce. — Oni su dobro debelo jeli' i pili na moj račun, pa napokon dali su se još crnom kavom, pače i punčem dvoriti, — nu od svega toga nemam ništa osim izpražnjene mošnje. Za same cigare platio sam 5 for. srebra.

Vrtog. Zar ih niste znali mistificirati ilirizmušem i podobnimi strašili?

Sladk. O nisu ni ovi prosti ljudi tako budalasti, kako su prije bili . . . Govorio sam im ja dosta toga u družtvu triju još drugih fakina, koje sam u tu svrhu platio. Rekao sam im, da su Starotinović, Dobrovoljić, Srdenić i ostala njihova gospoda, koja štogod crljeno na sebi imadu, da su to sami pogibeljni Ilirci, koji bi radi, da plemenitaši štibru* plaćaju; rekao sam im, ako budu s ovimi ljudmi držali, da će od svakoga obloka**, da i od samoga jaja, čim ga kokoš iznese, plaćati — i da će se najposlije svih svojih plemićkih prava lišiti, — pa da će Kranjci postati.

---

* Porez. — ** Prozora.

Vrtog. Pak šta su na to odgovorili?

Sladk. Nu šta mislite?... Rekli su mi, da su Starotinovići, Dobrovoljići, Srdenići i ostala njihova gospoda isto tako plemenitaši kako i oni sami, i da ako na njih štibru nametnu, ne će ni oni od nje prosti ostati. — Jedan izmedju njih dapače i to reče, da su to same magjaronske laži, kojimi bi neki ljudi rado, da njihovu gospodu ocrne, da im lakše službe oduzmu.

Vrtog. A je li im sam pakleni — Bog mi griehe oprosti — oči otvorio? —

Hildeg. O moja velika sudčija!

Sladk. Pa znate li još šta?

Vrtog. Zar jošte nije dosta?

Sladk. Neki plemić rodom iz Strme gore — inače čohaški djetić, koji je negdje do Sala Egersega vandrao* i ondje se magjarski naučio, pripoviedao im je, kako je jednom u veliko spravište s drugimi magjarskimi prostimi plemenitaši išao, i ondje stotine plemenite magjarske gospode govoriti čuo, koji su svi bili za plaćanje štibre, veleći: da će zato plemenitaši ostati, ako i budu za obćinsko i svoje vlastito dobro štibru plaćali. — To je ovim kortešom još bolje oči otvorilo, jer ovom čohašu vjeruju kao proroku, — pak zašto i ne bi vjerovali, kad je »njihove gore list«?

Vrtog. To je vražja pripoviest.

Sladk. Nije baš ni naš angjeo čuvar sudjelovao.

Vrtog. Moja Hildegarda ostat će dakle in capillis.**

Sladk. Cesta k mojoj kuriji ostat će pozderjem*** taracana.

Hildeg. Moja vjenčana oprava postat će mi smrtna košulja.

Vrtog. Ja ću se na zube dati.

---

* Putovao. — ** Neudata. — *** Kučinama.

Sladk. A ja ću pod konkurs pasti . . .

Hildeg. Krojač mi se hoće rugati.

Vrtog. Grom i pakao!

Sladk. Erdegata!

Hildeg. Jadna Hildegardo! (*Svi se nešto zamisle.*)

Vrtog. Ha!

Sladk.
Hildeg. } No?

Vrtog. Imadem ga!

Sladk. Koga?

Vrtog. Bezobrazića.

Sladk. A što ćete s njim?

Hildeg. Čudno pitanje!

Vrtog. Kad je pseto proždrlo pečenku, hoću se barem užiti šalate. Kad mi ne može sestra postati velikom sudinjom, — neka bude barem gnädige Frau von Bezobrazić.

Hildeg. (*radostno*). Sladki bratec moj!

Sladk. Zar ste zaboravili, da je sudčija conditio sine qua non?*

Vrtog. Puštajte me samo, da izvedem, što znam. Mogu li se u vas, Sladkoviću, uzdati?

Sladk. U smrti i pobjedi zajedno ćemo stajati, — vi ste moj Belizario.

Vrtog. Ja trebam ovdje Bezobrazića in persona**, — ajte vi sad k njemu, pa ga pod kakvom goder izlikom pribavite amo, — nu njemu ni rieči o tom ne kažite, o čemu smo se malo prije razgovarali . . . razumijete li?

Sladk. Razumijem! (*Hoće da ide, na vratih se trkne s Bezobrazićem, — Hildegarda hoće da pobjegne, — Bezobrazić pohiti za njom.*)

Vrtog. (*za sebe*). Lupus in fabula.***

---

* Jedini uvjet. — ** Glavom. — *** Mi o vuku, a vuk na vrata.

PRIZOR PETI.

BEZOBRAZIĆ i PRIJAŠNJI.

Bezobrazić (*Hildegardi*). Stanite — stanite, božanstvena Hildegardo!

Hildegarda (*sramežljivo*). Ah, ja sam jošte u negliže-u!

Bezob. O tako vam dražesti vaših, kojim dulje odoljeti ne mogu, — stanite!

Sladk. (*za sebe*). Taj je čovjek zadnju mrvicu pameti izgubio.

Vrtog. (*sam sebi*). Bit će bome nešto od moga plana.

Hildeg. Nu neka bude — i onako vam moram još zahvaliti na ugodnoj serenadi. (*Vrtoglavu.*) To se mora priznati, da je gospodin Bezobrazić pravi kavalir u svakom smislu. (*Bezobrazić i Vrtoglav naklanjaju se medjusobno.*)

Bezob. Oprostite, što vas nisam prije pozdravio.

Vrtog. O ja znadem, da je ljubav sliepa.

Bezob. Vi šaljivdžija! — (*Opazi Sladkovića.*) O i vi još ovdje?

Sladk. Nemojte, da vam to smeta.

Hildeg. Da znate, gospodine Sladkoviću, kakove krasne stihove pravi gospodin Bezobrazić.

Sladk. (*smiešeći se*). Je li moguće?

Bezob. (*ponešto u smetnji*). Vi ste odviše milostivni.

Hildeg. A vi odviše čedni. To, što sam rekla, samo je danak, koji vašoj ženijalnosti s punim pravom pripada.

Bezob. Da me nije neka pijanica uznemirivala, bio bih možebiti . . . —

Hildeg. (*naglo*). Dulje pjevali? — O budite tako dobri, pa mi diktujte cielu pjesmu, — to će biti ures moga spomenara. — (*Pohiti k stoliću, pa ugrabi pero i hartiju.*) Nuder, moj noćni slavulju!

Bezob. Gospodično! —

Hildeg. Nemojte zatezati, — ja želim. —

Sladk. (*Vrtoglavu*). Mi ćemo otići, nas tu ne treba, kako vidim.

Hildeg. Nipošto, vi morate da budete svjedoci Bezobrazićeve pjesničke žile.

Bezob. I pobjede gospodične Hildegarde.

Hildeg. (*nestrpljivo*). Ja sam pero jur zamočila. —

Bezob. Dakle. (*Deklamira s patosom.*)

Hildegardo, gledaj dol'
U tu noćcu naokol',
Gledaj zlatih zviezda roj,
To je mojih muka broj.
Slušaj moga srca vaj,
Daj me pusti u tvoj raj;
Mâ je ljubav puščan prah,
Slušaj moje pjesme — ah!

(*Oči prevraća, kao da prema nebu gleda.*)

Krasna zviezdo, prodri noć,
Pa mi budi u pomoć!
Ja sam propo, ak' tvâ luč,
Ne pokaže k srcu ključ
Zatravljenom pievcu sad,
Kog će inač' ubit jad,
Pa će mrtav past' u grob
Hildegarde jadni rob! . . .

(*Uzdiše duboko i upre oči u Hildegardu.*)

Sladk. Bravo!

Vrtog. Bravissimo!

Hildeg. (*otare suzne oči, — zatim drhtavim glasom*). O dragi Bezobraziću, — vi ne znate, kako ste mi silno uzdrmali dušu. (*Poda mu ruku, a Bezobrazić ju poljubi u ruku.*)

Sladk. (*sam sebi*). Ako je sve to krinka, tad sam ja njegov discipulus* u pretvaranju.

---

* Učenik.

Vrtog. (*za sebe*). Bome ona ga je uhvatila, jer samo um i strasti čine čovjeka pjesnikom, a da ovdje uma nema, — to vidimo.

Hildeg. (*Bezobraziću*). Hvala vam — hvala! . . . A ja hoću sad da idem . . .

Bezob. O ne idite . . . ne idite!

Hildeg. Ah moj Bože! ja sam jošte u papučah.

Bezob. Ništa zato, — ta to je ono blaženo žezlo, pod koje želim i ja što brže doći.

Vrtog. Zbilja?!

Bezob. Pak vi još dvojite o tom?

Vrtog. Na čelu nije rukom nikomu zapisano, što tko misli.

Bezob. O da imam dišpenzaciju* pri ruci, ja bih vas uputio, da Hildegardu i bez vaše sudčije ljubim.

Hildeg. (*sama sebi*). O blaženi čase mog života, komu se nigda nisam nadala!

Vrtog. A da ja ovu dišpenzaciju u žepu imadem?

Sladk. Pred reštauracijom? —

Bezob. O šta imade prava ljubav s reštauracijom?

Hildeg. O kako je plemenita srca taj Bezobrazić.

Bezob. (*pogledav nježno Hildegardu, opet deklamira*):

> **Živio baš pod slamnatom sušom,**
> **Tvoj sam ipak, tielom tvoj i dušom.**

Sladk. Kako romantično!

Hildeg. (*upane, te isto tako deklamira*):

> **Moja ljubav od gladi ne umira,**
> **Ma baš jela pečenog krumpira.**

Sladk. Kako nježno!

Vrtog. Nu kad se tako vatreno ljubite, dajte se još prije reštauracije vjenčati; inače bi moglo koje još prije reštauracije od strastne ljubavi umrieti. (*Izvadi iz žepa jedno pismo.*) Eto Vam, gospodine Bezobraziću, dišpenzacije.

---

* **Oprost od ozivanja.**

Sladk. (*za sebe*). Taj je dobro došao.

Hildeg. Ah! ja ću se obezsviestiti!

Bezobr. (*govori sam za sebe u smeći*). Prije bih se smrti nadao! . . .

Vrtog. Šta kasnite, — zar vam je možda moja brižljivost u zao čas došla? . . .

Bezobr. (*sav zabunjen*). O ne daj, Bože! (*Za sebe.*) Mora da ju je noćas štafetom dobio. (*Na glas.*) Ja samo mislim, kako ste do ove dišpenzacije došli.

Vrtog. Kako? Posve naravno. Ja sam poznavao silnu ljubav Hildegardinu i mislio sam sudeć po vaših vlastitih riečih, da ju i vi isto tako ljubite. Ljubav je — mislio sam — nestrpljiva; njima će dugo biti čekati, — pa se ja za vremena za potrebno pobrinuh. —

Bezobr. Niste li to pismo možda noćas primili?

Vrtog. (*sam sebi*). To mi se pitanje nekako čudno vidi, — hoću slagati. (*Na glas.*) Nisam; imam ga već tri dana u ruku.

Bezobr. (*sam sebi*). To bi ipak moglo biti, da je noćas štafeta nešto pametno doniela! . . . Jest, bome, dobio veliku srećku, — pa me izkušava, bih li mu sestru i bez sudčije htio uzeti.

Vrtog. Čini mi se, kao da su vaše prijašnje rieči samo gole rieči.

Bezobr. O nipošto, — hvala vam na brižljivosti, — ja sam na sve pripravan, ako se inače Hildegarda ne protivi.

Sladk. (*sam sebi*). Da, da, ta to je onakova, koja bi se protivila.

Hildeg. O nenadanih slasti . . . to je odviše za moje nježno srce! . . .

Vrtog. Dakle ruke skupa.

Hildeg. Ah!

Bezobr. Ah! (*Ogrle se.*)

Sladk. (*sam sebi*). To će biti kvas bez kruha!

Vrtog. Ajte amo, mili šurjače, da vas i ja sad poljubim. (*Poljube se.*) Tako valja! — Vi sad otidjite s ovom dišpenzacijom k župniku, pak mu kažite, da se želite odmah s mojom Hildegardom vjenčati. Ako bi pravio kakove zapreke, recite mu, da je periculum in mora.* Za silu možete i lagati.

Hildeg. (*sramežljivo*). Ah moj dobar glas . . .

Sladk. (*sam sebi*). Taj je već odavna niz vodu odplivao.

Vrtog. (*potiho sestri*). Ne budali sad, jer ako mi i sad ostaneš na vratu, dat ću te u duvne. (*Na glas.*) Recite dakle, da ste u nekih odnošajih prama Hildegardi bili, i da je na naglo pogibeljno oboljela, — pa napomenite, da vi taj smrtni grieh na sebe ne uzimate, ako bi kojom zgodom otišla tamo —

Sladk. (*upane*). Gdje se i pored najbolje volje griešiti ne može . . .

Vrtog. Jeste li razumjeli?

Bezobr. Vrlo dobro.

Vrtog. Dakle hajd na posao; a ti, Hildegardo, u postelju.

Sladk. Ha, ha, ha! to je commedia divina**. (*Bezobrazić i Hildegarda se udalje.*)

PRIZOR ŠESTI.

SLADKOVIĆ i VRTOGLAV.

Vrtoglav. Eto, Sladkoviću, — to vam je ta šalata bez pečenke.

Sladković. Ja sam ovu jestvinu za se drugčije krstio.

Vrtog. Da čujemo — na primjer. —

Sladk. Kvas bez kruha.

Vrtog. Ha, ha, ha — kvas bez kruha! Ala ste smiešni!

Sladk. Pa ako vi pod šalatom razumievate Bezobrazića,

---

* Pogibelj u zatezanju. — ** Božanstvena komedija.

to niste takodjer odviše dobro prispodabljali, jerbo šalata bez soli ne valja bome ništa.

Vrtog. Baš pravo kažete, jer da ima Bezobrazić malo soli u glavi, to se ne bi bio dao tako lako prevariti.

Sladk. Što manje soli, to bi bolji bio za sudca.

Vrtog. Za sudca? Zar ste zaboravili naš poraz?

Sladk. Dobar general, ako je i slabiji, ne ostavlja sramotno bojišta.

Vrtog. To pravo kažete.

Sladk. Valja dakle raditi.

Vrtog. Kako?

Sladk. To bih ja rado od vas saznati.

Vrtog. A ja od vas:

Sladk. To je žalostno.

Vrtog. Vi ste drugčije pametan čovjek.

Sladk. Za sada priličim vama.

Vrtog. Da nije reštauracija pred nosom, ja bih vam to zamjerio.

Sladk. Šta ste tražili, to ste dobili, — zašto zabadate u gniezdo stršenâ?

Vrtog. Prodjimo se sad toga.

Sladk. Mea pace.*

Vrtog. Dakle — hoćemo se pametno razgovarati.

Sladk. To će biti nešto posve novo. —

Vrtog. Sladkoviću!

Sladk. Vrtoglave!

Vrtog. Vi ste na novo počeli.

Sladk. A vi svršite, ako umijete.

Vrtog. Vrieme je kratko.

Sladk. Nemojte dakle dangubiti.

Vrtog. Tko dangubi? (*Srdito.*) Vi ste s pameti sišli.

Sladk. S vami govoreć ne bi ni čudo bilo.

---

* Pristajem.

Vrtog. Ja ću, tako mi, — još prije reštauracije poludjeti. Što je odviše, nije ni s kruhom dobro.

Sladk. (*flegmatično*). A s kvasom? —

Vrtog. Idite do trista — (*U taj par stupi Hildegarda u sobu.*)

PRIZOR SEDMI.

PRIJAŠNJI I HILDEGARDA.

Vrtoglav. Zar je i tebe sotona s kreveta protjerao?

Sladković. Ha, ha, ha!

Hildegarda. U dobar čas, brate, u dobar čas. —

Vrtog. Govori, šta je.

Hildeg. Ja sam mislila — te mislila, — jer nek govori tko, šta hoće: velika sudčija nije baš norija*, — ja sam dakle mislila, dok sam se napokon domislila, kako bih se mogla velike sudčije dokopati.

Vrtog. }
Sladk. } Gle, gle, da čujemo!

Hildeg. Kako bi bilo, da mi svoje plemiće uputimo, neka se pod izlikom, kao da su nam se iznevjerili, — našim protivnikom pridruže? —

Sladk. Pa zatim . . .

Hildeg. Zatim — to se razumieva, stvar je ponešto mučna, — zatim morali bi sa sobom dovezti dvie buretine vina, a u jednoj bi moralo biti nešto driemka t. j. opija.

Sladk. Aha! razumijem; tako bi pozaspali, te ne bi mogli na izboru biti . . . Ha, ha, ha! to je bome dobar priedlog, te vam služi na čast, gospodično! —

Vrtog. Ah to je prekrasno iznašašće, za ovu misao moram da te poljubim. (*Ogrli sestru.*)

Sladk. (*sam sebi*). Šta sam djavo ne bi izmislio, to ostarjeloj djevojci na um padne.

---

* Ludorija.

Hildeg. Zar vam se, gospodo, dopada moj priedlog?

Vrtog. Svakako je to nova i izvanredna bojna varka.

Sladk. Koje ni Plinije ni Tacit ne spominje — i koja će nam osim dobitka i mnogo smieha prouzročiti.

Vrtog. Al' može biti i batinâ.

Sladk. Ovo ja na se uzimam.

Vrtog. Volenti non fit injuria.*

Sladk. Ja sam — nije tome davno — s ljekarom Zuboderićem bratinstvo pio, on će mi za cielo podati ovaj decoctum.**

Vrtog. Sada barem imate priliku izkusiti, nije li njegovo prijateljstvo samo stakleno. — (*Netko pokuca na vratih.*)

PRIZOR OSMI.

PRIJAŠNJI i BEZOBRAZIĆ.

Bezobrazić. Sluga, gospodo!

Vrtoglav. Šta ste dokončali?

Bezobr. Sve je pripravno.

Hildegarda. Dakle hajdmo brzo na vjenčanje.

Sladković (*za sebe*). Ove rieči slušam prvi put iz usta ostarjele djevice.

Vrtog. Hildegardo, hajd u krevet.

Bezobr. Nije od potrebe.

Sladk. Kako to?

Bezobr. Župnik mi se pokazao sklonim, i tako nisam morao zadnjih žila napinjati. — Vjenčanje će biti u crkvi.

Hildeg. Zar odmah?

Bezobr. Odmah!

Hildeg. Ah moj Bože, — krojač mi nije još prišio garniture na moju svadbenu opravu.

---

* Tko hoće, ne dogadja mu se nepravda. — ** Napitak od trave.

Vrtog. Idi do djavola s krojačem; (*potiho*) pazi, da ti ne nestane zaručnika, dok budeš opravu čekala.

Hildeg. Idem dakle, idem . . .

Sladk. (*upane*). Vjerujem joj drage volje... Ta bolje je i u prostoj se odjeći udati, nego li u svilenoj bez muža ostati.

Hildeg. (*stoji sva zamišljena i govori za sebe*). Volim se sada osigurati. Mužke glave nisu nikad pripravnije na naše želje, nego prije vjenčanja. (*Na glas.*) Gospodine Bezobraziću! —

Bezobr. Izvolite, gospodično.

Hildeg. Vi ćete često u službenih poslovih od kuće odilaziti. Ja nisam tako ljubomorna, da bih se s vami uviek kao vaš jurasor* u spravište vozikala, — već ću se ja drugim putem vozikati. Nu tko će tad znati, da sam velika sudinja von Bezobrazić, ako ne budem imala pandura na baku? Obećajte dakle, da ćete držati dva pandura, jednoga ex propriis**, a drugoga na račun onih, koji će mazati.

Bezobr. (*za sebe*). Ona mora da zna, da joj je brat dobio na velikoj lutriji; — kako bi inače mogla pomisliti na takove stvari!

Hildeg. Vi šutite? prva moja molba, pa je ne ćete da uslišate, — to je stvar vrlo kobna.

Bezobr. (*za sebe*). Ta ona će ga i onako plaćati iz svoje kese. (*Na glas.*) Ja — pa ne uslišati vašu molbu! — to vi mene ne poznajete, — ja sam se samo u potaji radovao, što se vi svojom novom čašću tako ponosite; ta to je za mene vrlo laskavo.

Hildeg. Mili moj Bezobraziću! (*Poda mu ruku.*)

Vrtog. Ajdmo dakle u crkvu! (*Svi odlaze.*)

---

* Pristav. — ** O svojem trošku.

(*Zastor padne.*)

ČIN ČETVRTI.

PRIZOR PRVI.

U kući Starotinovićevoj.

Željka (*sama*). Eto upravo sada idu iz crkve na mjesto odredjeno za reštauraciju. — Kako se krasno vije naš domorodni barjak! — modro-bielo-crveno! — kako se to liepo blista u sunčanom zraku! (*Pozdravlja maramom kroz prozor.*) Ah ove boje kako su mi omiljele! — Nu i kako ne bi, ta to su boje pune miline, pune nježnih znakova. Biela boja čista je kano nevinost; crvena — žarka kano ljubav; a mȍdra postojana kano vjernost . . . Ah ja ni nemam ino osim ovo troje, što ću jednoć svom Franji pokloniti. Istina, malen darak u doba, gdje naši mladići umjesto: »moja grlice nevina« — vole kazati: »moje zlato, materino zlato!« itd. Nu moram opet da budem i pravedna, jer ako i nema mnogo iznimaka od ovoga pravila, to je za cielo moj Franjo takova iznimka. Ta ja bih ga ponešto i koriti morala poradi toga . . . On podobro znade, dok ne dobije koje službice, — da se vjenčati ne možemo, pa se ipak ne brine za ino, nego samo da domorodna stvar ne propane. Moj Bože! to je krasno,

vrlo krasno, bez ove kreposti ne bi valjda nikad bio mome srcu tako omilio, — al moj tata kaže: »niti kvas bez kruha što valja, niti kruh bez kvasa« . . . Bog zna, kako će ponositi Bezobrazić s Hildegardom živjeti? Jučer je bilo vjenčanje . . . Hildegarda ga za cielo ne može više ljubiti nego li ja svoga Franju. (*Čuje se vika na ulici.*) Šta je to? (*Pogleda na prozor.*) Ah — tomu, koji eno tamo bježi, ne će dobro biti, ako ga uhvate; ciela hrpa kortešâ u potjeri je za njim . . . Jao pomagaj! . . . jedan ga je jur mrzko dosegao . . . ta to je Sladković, onaj sladki Januš sa dva lica, — eto upravo ga prama našoj kući tjeraju. Hoću da mu vrata pred nosom zatvorim, nek ga se užiju. (*Hoće k vratam, nu stane opet.*) Željko, to nije liepo! — tako ne rade vitežke žene. Dušmanin u nesreći nije naš dušmanin, već čovjek, komu naša pomoć treba. (*U taj mah nahrupi Sladković sav zasopljen u sobu.*)

PRIZOR DRUGI.

ŽELJKA i SLADKOVIĆ.

Sladković (*sav prestrašen*). Gospodično, ako Boga znate, — zatvorite vrata, — nemojte dozvoliti, da me moji krvnici razkomadaju. (*Traži kutić po sobi.*)

Željka (*trči k vratam, pa ih zaključa*). A šta ste učinili, da vas vaši vlastiti korteši proganjaju?

Sladk. Ah plemenita — nježna dušo, to bi odviše dugo trajalo, dok bih vam sve to raztumačio; uztrpite se malo, kazat ću vam sve potanko, — samo sad nemojte na glas divaniti . . . Jao prokleti ljudi! . . .

Željka (*potiho Sladkoviću*). A što vam je — što vam je?

Sladk. (*cvileć*). Jao moja ramena! proklet neki korteški medvjed zahvatio me je toljagom baš za šišak . . . tiho, tiho! . . . moji krvnici dolaze . . . Ah sakrijte me, pleme-

nita gospodično, — sakrijte me, ja sam bio uviek gospodina Starotinovića pokoran sluga, pa želim i ostati.

Željka. Ne bojte se, amo ne će bez moga dozvoljenja nitko doći.

Sladk. Ah — ja sam gospodinu Dobrovoljiću uviek dobro želio.

Željka (*za sebe*). To je odviše bezobrazno! (*Na glas.*) Ne govorite o prošlosti; jer da vam ona ovdje sudi, to bih morala širom vrata otvoriti, nu što činim, na to me čovječnost nuka.

Sladk. O ne mislite, da je vrag tako crn, kao što ga ljudi predstavljaju . . . Ja sam bio, istina, zlo upućen protivnik vaših najmilijih prijatelja, — nu ja sam tu pogrješku popravio i učinio, — da moji korteši, koji su na vašega otca mrzili, ne mogu biti na današnjoj reštauraciji, pomiešav im u piće malo driemka. — Zato su me neki od njih, probudivši se, pograbili na ulici.

Željka (*smijući se*). Ubogi djavole! — pa to sve za nas?

Sladk. Sve za vašega vriednog tatu i vašega budućeg vrlog supruga . . . (*Pipa si ramena.*) Jao moja ramena!

Željka. Čekajte malo, ja ću vam donieti rakije, pa si njom ledja tarite. (*Otrči za časak u obližnju sobu.*)

Sladk. (*sam*). Vražje ove pijanice . . . Rekao sam im, neka ne piju iz manjega lagvića, već neka samo našim protivnikom daju iz njega piti, a ovi volovi mislili su, da je u manjem lagvu bolje vino, pa su ga sami izpili . . . Ah moja ramena! (*Pipa si opet ramena.*) Istina je, ja im nisam rekao, šta je u tom manjem lagvu, nu toga im nisam ni smio na nos objesiti, — a vino je bilo u većem lagvu do vraga kiselo, nu magarac, koji više dade nego li imade. Jao moja ledja! grdno li su se osvetili ovi lopovi! (*Zeljka opet dotrči s namočenom maramom.*)

*

Željka. Eto, pa si rakijom natarite žuljeve!

Sladk. (*svlači si haljinu*). Ah moj angjele čuvaru! (*U taj par čuju se izvana koraci, a za čas netko pokuca.*)

Sladk. (*pun straha*). Ja sam propao! . . . Eto mojih progonitelja pred vratmi... Gospodično, zlatna gospodično, srebrna, šećerna, medna gospodično! sakrijte me — sakrijte me, za ime Božje!

Željka. Ajte tamo u sobu.

Sladk. Ah i tamo će doći. —

Željka. Kamo dakle?

Sladk. (*na vratih se žešće kuca*). Brzo, za Boga, brzo!

Željka. Stan'te brzo simo pod taj stol . . . (*Uzme drvenu glavu — Haubenstock, — pa skine s nje kapu, te ju metne Sladkoviću na glavu.*) Tako, sad budite mirni! (*Opet se kuca.*) Nu tko to kuca tako silno? (*Otvori vrata.*)

PRIZOR TREĆI.

PRIJAŠNJI i HILDEGARDA.

Hildegarda (*veoma nakićena*). Službenica, gospodično, službenica. (*Sjedne na stolac.*) Nemojte se čuditi ovomu momu ponešto nenadanomu pohodu. Bože moj, ja vrlo dobro znam, što tako zvani bon ton zahtieva. Ja sam istina za koji mjesec starija od vas, a od jučer sam ljubljena supruga vrla muža, te kao gospodja mogla bih sa svim pravom od vas zahtievati prvu vizitu. — Nu Bože moj! u nas ženâ mekano je srce, pa često zaboravljamo pravila obstojećih običaja. Ja si za dužnost držim po mogućnosti vas tješiti zbog nepovoljnih zgoda današnjeg dana.

Željka. Šta će to reći? — zbog kojih zgoda?

Hildeg. Nu Bože moj, — vi znate, da je danas reštauracija. Meni je — mogu vas iskreno uvjeriti — vrlo žao vas, ili bolje rekav, vašega ostarjelog otca, — nu Bože moj, to su takve hrge naše konštitucije.

Željka (*uplaši se*). Zar je dakle već odlučeno?

Hildeg. Jest i nije, gospodično, kako vam se svidi. Zašto da tajim? moj suprug imade većinu, — i to veliku većinu za sebe... To je toliko, kao da bi već bilo. Meni je žao, vjerujte mi na moje poštenje, nu to je konštitucionalno.

Željka. Za Boga miloga, moj ubogi otac!

Hildeg. Meni ga je, iskreno izpoviedam, veoma milo, nu tko sebi zlo želi, ne može ni drugomu dobar biti.

Željka (*uzdišući*). O Bože — Bože!

Sladk. (*na glas se smije*). Ha, ha, ha!

Hildeg. Šta je to? — (*Opazi Sladkovićevu glavu.*) Zar to nije drvena glava? Za Boga miloga, — ta to je pravo pravcato lice Sladkovićevo. —

Sladk. Ha, ha, ha! kada preskočite jamu, tad istom recite hop, moja milostivna gospodjo von Bezobrazić.

Hildeg. Pa zar vi niste na reštauraciji?

Sladk. Kako vidite, — nisam.

Hildeg. (*za sebe*). Ne znam, šta da mislim.

Željka (*za sebe*). Dobro, da je taj Sladković oženjen, — inače bi ova nesnosna klopotuša još svašta mislila.

Hildeg. A kako ste za Boga pod ovu kapu došli? — Ne znam, bih li se smijala ili jadila na vas... Sada takove budalaštine pravite, dočim se o dobru svih nas radi.

Sladk. Pas ne bi išao pod most, da ne mora. —

Hildeg. Kako to?

Sladk. Vaš prokleti recept spravio me je na to, da sam sad vam i samomu sebi na rug i priekor. Nu udarit će do mala i za vas sat. —

Hildeg. Govorite razložno!

Sladk. (*kaže joj ledja*). Ovo su moji kričeći telali! (*Potiho.*) Naši korteši izmienili su lagve, a meni su tad koješta namienili, pa stranom i podielili. (*Kaže pantomimom, da su ga tukli.*)

Hildeg. Dakle je uspjeh posve protivan?

Sladk. Posve protivan!

Hildeg. Dakle je sve izgubljeno?

Sladk. Sve!

Hildeg. Ah moja liepa velika sudčija!

Sladk. Ah moja izprebita ledja!

Hildeg. Ona će se izliečiti, — ali ja padam u nesviest. (*Padne u nesviest.*)

Sladk. I vi ćete se osviestiti.

PRIZOR ČETVRTI.

DOBROVOLJIĆ i PRIJAŠNJI.

Dobrovoljić. Željko, milo moje, — radostne viesti!

Željka. Ah Franjo! je li ostao tata u svojoj službi?

Dobr. Nije, — već je za svoje zasluge primjereno nagradjen, te obćenitim uzklikom za podžupana izabran.

Sladk. Živio! (*za sebe*) kad takov vjetar duva.

Hildeg. (*za sebe*). Ha — to je bio jedini takmac Bezobrazićev. O sada ne fali velika sudčija.

Dobr. (*opazi Sladkovića*). Ta je li ga sam pakleni — Bog mi griehe prosti — u ovoj slici simo doveo!?

Željka. Ah gospodine Dobrovoljiću, vi ste moj dobri angjeo, koji me je izbavio od neopisive brige; — kako da vam zahvalim? . . .

Dobr. O ja sam obilato nadaren, kad vas sretnu vidim. Ta ja sam odmah ostavio mjesto izbora, čim je vaš otac izabran, samo da vam mogu prvi ovu radostnu viest javiti. Za druge me ne boli glava. — Nu kažite mi: kako se je ovaj gursuz (*kaže prstom na Sladkovića*) u takovu budalu pretvorio?

Željka. Oprostite mu, što je bilo, sad se je popravio, premda u zao čas po se.

Dobrov. Kako to?

Željka. Nekakvim pićem — kako mi je sam pripoviedao — učinio je, da korteši protivne stranke nisu mogli izbirati, zbog česa ga su se i siti natukli. Bili bi ga za cielo i zatukli, da nije za vremena simo pobjegao.

Dobrov. Pravo bi mu bili i učinili; kakovi ljudi, takav treba da bude i način. — Ovo piće bilo je bez dvojbe nekomu drugomu namienjeno . . . Vi ste, gospodično, odviše milosrdni!

Željka. Milosrdje ne poznaje granicâ.

Sladk. (*za sebe*). Ovaj se ne da tako lako prevariti, nu na sreću ne će postati moj veliki sudac. (*Netko kuca.*)

PRIZOR PETI.

SRDENIĆ i PRIJAŠNJI.

Srdenić. Dobro jutro, moja krasna prijateljice; znate li, tko je postao u našem kotaru veliki sudac?

Željka.
Dobrov.
Hildeg.
Sladk. } Tko? tko? kažite!

Srden. O to ne ide tako naglo, — morate malko pogadjati.

Željka. Je li još mlad?

Srden. Jeste mlad.

Dobrov. Poznajem li ga ja?

Srden. O vrlo dobro, ta to je vaš dobar prijatelj, – barem bi tako moralo da bude.

Hildeg. Je li cenzuriran advokat?

Srden. (*smije se*). Jest cenzuriran.

Hildeg. Je li već od prije služio?

Srden. Nije.

Hildeg. O to je za cielo Bezobrazić.

Željka. Možebit je Dobrovoljić.

Srden. Pogodjeno je.

Hildeg.
Željka. } Tko je pogodio?

Srden. Vi.

Hildeg. Jesam li ja?

Srden. Ja sam ja, — a vi ste vi.

Hildeg. Dakle Bezobrazić je veliki sudac!

Srden. Bome baš čovjek!

Hildeg. (*ponosito*). Sad je odmah čovjek, — odkako je veliki sudac, — nu prije toga bio je za vas posve nešto drugo.

Srden. A koji ga je djavo učinio velikim sudcem?

Hildeg. Niste li vi sami kazali?

Srden. Ja? Sačuvaj, Bože! ta on nije bio ni kandidiran. Vi ste, čini mi se, takove ćudi, kao što je i on. — Tu se zaista reći može, da je slika našla priliku.

Željka. Dakle je Dobrovoljić veliki sudac?

Srden. Tako jeste.

Hildeg. Ah! ja nesretnica. (*Za sebe.*) Nu ako i nije kruh, a to je barem kvas.

Sladk. (*za sebe*). Za mene nema ovdje više mjesta. (*Približava se k vratam.*)

Hildeg. Stan'te malo, Sladkoviću, idemo zajedno! — mi smo dionici ovoga nesretnog dana.

Sladk (*za sebe*). O da bih i batine na svojih ledjih mogao s vami dieliti! (*Otidju oboje.*)

PRIZOR ŠESTI.

ŽELJKA, SRDENIĆ i DOBROVOLJIĆ.

Dobrovoljić. A kako bih ja bio veliki sudac? — ta ja nisam ni molio za ovu službu, niti sam se za nju brinuo.

Srdenić. S tim više su se drugi za vas brinuli . . . Vi ste pošten i sposoban čovjek, a to je dosta.

Dobrov. Dakle zbilja?

Srden. Bez svake šale. Ja sam izaslan, da vas potražim. Ajte sa mnom, — ta znate, da se morate zakleti.

Željka. O nenadane sreće!

Dobrov. Ja ću se rado zakleti. (*Prama Željki.*) Al još bih volio nekomu drugom zakletvom se obvezati.

Srden. (*smiešeći se*). Razumijem, razumijem. Nu neka se samo šuma zazeleni, pa će i ptičice gniezdo praviti . . . je li tako, gospodično?

Željka (*sramežljivo*). Ala ste baš obiestni.

Srden. Da, da, tako kažu obično djevojke, kad se napominje javno, što im tajno srce razigrava. (*Ganuto.*) Ah nekoć sam i ja prosio i prosjačio, premda nisam tako sretno uprosio, — al prodjimo se toga . . . Bilo, pa prošlo, a sad je o vami govor, ne o meni . . . a vi ste vriedni, da jedno drugo usreći . . . Neka samo mine ova svečanost i ja ću odmah svom starom prijatelju o vašoj medjusobnoj želji jednu riečcu prišaptnuti, ja se za cielo nadam, da će me uslišati. On je, istinabog, rekao, da ne će nikada na to pristati, da mu kći podje za varmedjskog* častnika, — nu kad je reštauracija blizu, tad je uviek varmedjska služba najgora . . . Mi to razumijemo . . . Nu ja sad moram opet natrag k izboru, i vi, Dobrovoljiću, morate sa mnom. Hajdmo dakle, s Bogom, gospodično!

Željka. S Bogom, moji mili prijatelji!

Dobrov. (*potiho Željki*). Jedan cjelov, Željko!

Željka. Poslije reštauracije, — znate li, da se slastice najposlije nude?

Dobrov. A ja bih volio sa slasticami započeti.

---

* **Županijskoga.**

Željka. Naškodilo bi vam.

Dobrov. O čekaj — čekaj, nemilostna okrutnice! (*Otide sa Srdenićem.*)

PRIZOR SEDMI.

ŽELJKA sama.

Željka. Ah tko bi većma želio nego li ja sama! — Nu tko prerano štogod počne, taj prije vremena prestaje; bolje je dakle malo se potrpjeti i kasnije začeti, nego li za rana svršiti. Ah ta ljubav mužkih glava žestoka je kano vatra, ali se vatra skoro u pepeo obrati, zato valja polagano ložiti, da za čas svakolika drva ne izgore.... (*Cuje se izvana pjesma kortešâ*):

Korak, korak za korakom
Slavjan složno sa Slavjanom itd. itd.

To je pjesma naših domorodaca, — valja da je već reštauracija svršena. O kako milo glase ovi narodni napjevi. Ta da bi čovječje srce kano mramor ohladnjelo prama svojoj domovini, ovi glasovi morali bi ga opet ugrijati. — O izmedju svih mome umu nedostižnih stvari nijedna mi se tako čudna ne čini kao onaj čovjek, koji svoju narodnost žrtvuje gadnoj sebičnosti . . . Jur sve bliže dolaze. (*Pogleda na oblok.*) — Ah, moga milog tatu sprovadjaju kući . . . sretni čase! — Moram, da im idem u susret! (*Odtrči.*)

PRIZOR OSMI.

Na ulici.

VRTOGLAV i BEZOBRAZIĆ.

Vrtoglav. Ajdmo, šurjače, — ajdmo medju ljude. Čovjek ne mora cielomu svietu na nos objesiti, da mu je žao za službu.

Bezobrazić. O i ja sam posve te misli. Ljudi, što no se kaže, dobro odhranjeni, kao što smo mi, moraju se uviek u žalosti kao i u radosti jednako vladati, inače čovjek vrlo udara po prostoti. Takovo ponašanje bilo bi — što no Francuz kaže — mesquin.*

Vrtog. Ta za tri godine bit će opet reštauracija, — to će brzo doći. —

Bezobr. Medju nami govoreć, kaži mi: zar nemaš bolje utjehe — osim buduće reštauracije?

Vrtog. Bolje ne bih znao za sada.

Bezobr. A štafeta?

Vrtog. Kakova štafeta?

Bezobr. O ti zlobni šurjače! misliš li, da ja ništa ne znam? . . .

Vrtog. Tad više znadeš nego ja.

Bezobr. Što je odviše, nije ni s kruhom dobro . . . nemoj me dakle tako dugo mučiti.

Vrtog. Ta ti mene mučiš, a ne ja tebe.

Bezobr. Zar misliš, da o jučerašnjoj štafeti ništa ne znam, — premda je došla poslije ponoći?

Vrtog. Ha, ha, ha! pa šta je s tom štafetom?

Bezobr. To bih ja od tebe rado saznati.

Vrtog. Ta već si saznao. — Bez one štafete ne bi bio jošte sretnim suprugom.

Bezobr. Šta govoriš?

Vrtog. Ja sam onom štafetom dobio dišpenzaciju.

Bezobr. Grom i pakao! a srećka?

Vrtog. Kakova ti se vražja srećka po mozgu vrti?

Bezobr. Zar nisi dobio na velikoj lutriji?

Vrtog. A šta buncaš, zar si s uma sišo? — Ja bih se baš s tobom ovdje razgovarao, da imam 80.000 for., — budalo jedna!

---

* **Kukavno.**

Bezobr. O Bože! . . . ja ću poludjeti.

Vrtog. (*porugljivo i oponašajuć Bezobrazića*). Ljudi, što no se kaže, »dobro odhranjeni«, moraju se u svih položajih života uviek jednako vladati.

Bezobr. Hodi do trista djavola sa svojim odhranjenjem! Kakovo je to prokleto odhranjenje bez kruha?

Vrtog. (*slegne rameni*). Šta ću ti ja? tieši se, kako znaš, ja sam ti dao kvas, a ti hodi s trbuhom za kruhom.

Bezobr. O Ferdo, Ferdo, nesretna tvoja pamet! zaludo je sva ljepota tvoja! . . . nu tome je ponajviše onaj prokleti Sladković uzrok. (*Udalje se obojica.*)

PRIZOR DEVETI.

Vrt kod „Zelenog bora".

NENASITIĆ, PODERANIĆ, GLADNIĆ, TURICA **dolaze s jedne,** — DOBROVOLJIĆ **i** SRDENIĆ **s druge strane, u sredini pozornice se sastanu.**

Poderanić (*približavajuć se i glavom kimajuć*). A deber dan im Bog daj, gespen sudec. — (*Odkriju se svikoliki korteši.*)

Srdenić (*potiho Dobrovoljiću*). To su plemići od protivne stranke.

Nenasitić. Mi sme tak kričali za njih, gespen sudec, da nam je malo ne v grlu zaselo.

Srden. (*za sebe*). Ej lažljivi vi gladuši!

Dobrovoljić. Kažite mi dakle: na kojoj štaciji sam ja sudac?

Nenas. (*tiho Poderaniću*). Morti* pak to nije varmedjinski gespen?

Poder. (*tiho*). A kaj ne bi bil, — kaj ne vidiš, da ima sablju i kalpak?

---

* **Možda.**

Nenas. (*tiho*). Ali morti nije sudec?

Poder. A bes ga jaši, — nek kaj bi pak bil, — vem* je sudcev najviše.

Dobrov. A moji ljudi, znate li, kako se zovem?

Nenas. O kaj to ne bi znali!

Poder. Te ja jih debre poznam.

Dobrov. Nu — kad me tako poznate — kažite, kako se zovem.

Korteši (*gledaju jedan drugoga u smetnji, te se laktom trkaju*).

Dobrov. Nu ja već vidim, koliko je ovdje udarilo. Ja sam, da znate, veliki sudac Dobrovoljić.

Poder.
Nenas.
Gladnić. } Je begme je, gespedin mali sudec Dobrovoljić.

Turica (*trkne ih laktom, potiho*). Ne mali sudec — veliki sudec, a kaj ste tak bedasti!

Poder. (*kao da se je sjetio*). Da rečem: veliki sudec.

Dobrov. Dobro, dobro; pa da me budete u buduće bolje poznali, ajte amo na čašu vina.

Turica. A to su debri gespen; Bog jih zdrave drži. —

Dobrov. Hej, krčmaru, četiri oke starog vina dajte ovamo!

Turica.
Poder.
Nenas. } Aj lepi naš gespen veliki sudec, ala ti su debri!

Glad. Dečaki. begme ne bi bili nigdar boljega zebrali. To je drugi čovek, moj Poderanić, neg vaš skupi** vujček Bezobrazić.

Poder. Ej moj Jendrek, vem znaš, da se čovjek vu rodu najleže*** vkani****. (*Krčmar donese četiri čaše i vino.*)

---

* Tå. — ** Škrti. — *** Najlakše. — **** Prevari.

Dobrov. (*toči vino*). Nuder, plemenita braćo! Bog poživi našu narodnost! Živila!

Nenas. Živio!

Poder. Livat!*

Turica. Bog živi, moja gespeda!

Glad. A daj Bog i njim, gespedin veliki sudec, sreću i zdravlje! (*Korteši trknu čašami i piju.*)

PRIZOR DESETI.

PRIJAŠNJI i STAROTINOVIĆ sa ŽELJKOM.

Srdenić. Dečaki, ovdje ide gospodin vicekomeš**, — pijte na njegovo zdravlje.

Plemići (*ukupno*). Bog živi našega gespedina vicekomuša! (*Piju opet.*)

Starotinović Hvala, plemenita braćo! hvala vam. — (*Prama Srdeniću.*) Ja sam simo došao, da štogod za naše plemiće damo pripraviti; ta ubogi djavoli izvan toga kukavnog jela i pila nemaju ništa od ciele te reštauracije.

Srden. Prije ćemo se o nečem drugom razgovarati. Prijatelju, učini mi nešto za volju.

Starot. Govori, prijatelju.

Srden. Podaj svoju Željku Dobrovoljiću.

Starot. A šta si to sad smislio?

Srden. A zašto ne bih baš sada?

Starot. Sad imamo drugog posla.

Srden. Prijatelju, ja te još nisam za ništa molio, ne bih bio mislio, da —

Starot. No, no — nemoj odmah planuti.

Željka (*umiljato*). Dragi tata . . .

Dobrov. Poglaviti gospodine . . .

Nenas. To bu begme lepi par.

---

* Živio. — ** Podžupan.

Glad. Nek daju, gespen vicekomuš, — nek daju! znaju li, da je navek debre tržiti, dok su kupci na mestu.

Poder. Nek vudre, gespen vicekomuš, — nek vudre, — trava se mora prvo kositi, neg se posuši.

Starot. Ja nisam nikad baš pomislio, da ću ruku svoje Željke dati varmedjskomu častniku, medjutim — kad je stvar već dotle došla — neka bude u ime Božje! . . . (*Poda Željkinu ruku Dobrovoljiću.*)

Željka (*ogrli otca*).

Srden. (*ganuto prama Dobrovoljiću*). To je najljepša plaća za vaše domoljublje i pošteno srce.

Glad. Natečimo si, braćo! da nam Bog poživi mladence! . . . da bi Bog pri prvi reštalaciji iz gespedina velikog sudca napravil vicekomuša.

Drugi plemići. Bog živi mladence!

Željka.
Dobrov. } Hvala, hvala!

(*Plemići piju, — drugi se potiho razgovaraju.*)

Srden. Braćo! — gledajte, tamo ide gospodin supremuš komeš, — hoćemo ga pozdraviti gromovitim: Živio!

Plemići (*viču iz svega grla*). Živio naš premuš komeš!

Poder. Livat, dečaki, livat! lepi naš hrvatski livat!

(*Zastor padne.*)

UDES LJUDSKI.

(ULOMAK NEDOVRŠENA ROMANA.)

To je bilo, kada se činilo,
A sada se tek pripovijeda.

Narodna pjesma.

Stari Petrinić — dao mu Bog duši toplo — živio je u penziji. — Naši jezikočistitelji bili bi bez dvojbe kazali: »Stari Petrinić živio je u miru« —; nu mi, koji smo djavola t. j. suprugu ovoga ubogog penzionara podobro poznavali, to podnipošto reći ne možemo.

Obožavatelj vieka, u kojem su nafrkane baroke čudesa stvarale, — mrzio je Petrinić na sve, što je novije vrieme proiznašlo. Njegova odjeća bijaše najbolji svjedok naših rieči. U njega i oko njega ne bi ništa naći, što bi po modi udaralo; van ako izuzmemo onaj kućni kumir, njemački »pantofel«, a naški papuča nazvan, — kome se je i on nehotice klanjati morao, — no u tom obziru bio je Katonu, Herkulu, Periklu, Temistoklu, Seneki i mnogim drugim od najstarijeg doba pa do dana današnjega sasvim ravan, te ni za dlaku gori no oni.

Valpurgi — ovomu trnu u njegovoj staroj peti — pošlo je istinabog za rukom, te ga je na to dovela, da je pantalone dvadeset godina poslije uvedenja njihova obuko; nu što je Valpurga učinila, to proizvesti ne bi bili kadri svi zaključci zagrebačke varmedje god. 1845. o odjeći proglašeni.

*

Da je komu pogledati bilo, kako se je s razcviljenim srcem Petrinić razstavljao sa svojimi obljubljenimi starohrvatskimi čakširami,. — to bi tad lako dokučio bio neomedjašeno samovladarstvo njegove supruge Valpurge. Jedva da je ikoji aga pod obnoviteljem Mahmudom onako tužno svoje dimlije o klin objesio, kao Petrinić kad je to učiniti morao. Nu — i kako ne bi! — ove čakšire bile su niemi svjedoci mladjanih njegovih pobjeda; kajasom ovih hlača opasao je nekoć svoju Valpurgu, kad ju je usred tavne noći na svome bielcu — sasvim na način Bürgerove Eleonore — oteo . . . O, to vam je vrlo liepa pripoviedka! — Kad bi znao stari Petrinić svojim koštarom djakom umjesto pečenke ovu pripoviedku kao zamjenu darivati, — tekle bi mu suze niz obraze.

Valpurga bijaše posljednje neposijano zrno plemenite i plodom blagoslovljene obitelji Pozvanovićâ. Žižki malo što nisu već izjeli jezgru ovog zrna, — kad se eto i za njega bostandžija nadje. Valpurga bijaše za tada nježno djevojče izmedju 15 i 35 godina. Njezina dob nije se mogla nikad za cielo saznati, budući da je polag izvješća gospodje mamice plovanija pozvanska zajedno s knjigama krštenih izgorjela. »Toliko znadem«, običavala je njezina pokojna mamica kazivati, »da za vrieme, kad su Magjari pantalone palili, još ni ecossais dobro igrala nije.« — Nu iz toga ne ćemo mnogo saznati, jerbo Purgica nije baš umjela ni jedan tanac dobro igrati . . . Al' tko bi i bio u svemu izvrstan; dosta, što je znala svome suprugu dobro svirati . . .

Dosta o tome. — Poslije raznih zgoda zateleba se u nju naš Petrinić, za sada još momče, štono se kaže, nažmeknjeno. To se je ovako dogodilo.

U Gorici, glavnome mjestu plemenitoga Turovog polja, bijaše proštenje. Valpurgičina mati dodje tamo, da

crljenca kupi, te povede sa sobom u zô čas kćerku Valpurgu. Rekli smo u zô čas, jerbo Petrinić nije bio plemić, a francezki sjednačitelji onog vremena nisu imali toliki upliv na načela Pozvanovićâ, koliki u naše doba magjarski amalgamizanti na unuke iste obitelji imadu; ali sasvim drugčije mislila je Valpurga o družtvenih ovih pitanjih. Petrinić bio je — kao što rekosmo — čvrst i zdrav momak, u koga bjehu uviek tako napete starohrvatske hlače, da bi mučno bilo šivaticu provući, a k tomu dolikovala mu je naprašena njegova kika osobito, — riečju: bješe momak, koji je kadar bio svaku feudalnu tvrdju jurišem preoteti... — Medjutim što se dragovoljno predaje, to jurišem otimati ne treba. Sjenica u kasno jesensko doba rado i na pljevu sjedne. Istinabog! stara Pozvanovićka nije odsele kćerke na proštenja vodila; — a Petriniću bi zabranjeno zemljište pozvansko za vječita vremena. Al na sreću ljubovnikâ bilo je zemljište grada Pozvana bez dvojbe samo glede dubljine znamenito, glede širine raznašali su se kojekakvi glasovi. Tako se je pripoviedalo medju ostalim, da je stari Pozvanović, želeći jednom goste svoje čestito ugostiti, starog svog pietla, koji se je u isto doba sa prvorodjenim njegovim sinom izlego, — na dvorištu ubiti htio. Nu tane cilj svoj promaši, odleti na ogradu trećeg susjeda, te tamo ustrieli bredju kravu . . . što je putem pravde i ovršbe zemljište obitelji Pozvanovićâ opet ponešto prikrojilo.

Valpurga je dakle uzprkos tomu, što je Petriniću zabranjeno bilo s njom se sastajati na zemljištu njezinih roditelja, dragog svog često ročila drugamo, pa dočim bi tako Valpurga u trnacu pod trimi šljivami obično stajala, — čučao je Petrinić na jabuci onkraj plota i vlastničtva Pozvanovićâ. Stvar jedino nepovoljna kod svih sastanaka bijaše ta: što se ljubovnici bez pogibelji, da tko ne pri-

sluškuje, nisu mogli razgovarati . . . Nu ovaj nedostatak medjusobne slasti nadoknadjivali bi ljubovnici u jesensko doba time, što je Valpurga šljive, što ih je prije zagrizla, — svom Bolteku bacala, — a on ih je kao majmun na jabuci hvatao, te kao nekoć Židovi u pustoši nebesku manu pohlepno gutao.

Francezka emigracija nije na sreću ljubovnikâ nuz dvore Pozvanovićâ prolazila. — Nada dakle, što ju je mamica Valpurgina u svojih sancih gojila, da će možebit koji putujući knez ili barun njezinu kćerku zaprositi, nije ljubovnikom ni najmanje straha zadavala. I tako je Petrinić uživao dugo vremena bez svakog uštrba šljivlje slasti. Medjutim: »Vjekovite i bez svrhe ni'e pod suncem krepke stvari«. Tako susjed Pozvanovićâ zanjuši jednom nepozvanog gosta na svojoj jabuci, i kao kerub s gorućim mačem zaključi, da ljubovnika iz paradiza protjera. Nije on gledao, da li je prepoviedan sâd zbilja okušan — ili ne, — već on nabije pušku, pa nanišani prama jabuci. U taj se par osvrne nesretni ljubovnik i videći prieteću smrt, hoće da joj se ukloni, — nu čim se niz stablo spuštati poče, — zadjene se za oštru granu . . . neko praskanje se začuje, napete se hlače od kuka do sare razderu, vruća krvca oblije stegno nesretniku, a u isti mah i puška puče . . . lišće zašušti . . . Bolto se sruši pod jabuku, — a Valpurga onesvieštena pade pod tri šljive . . .

Tako se svrši posljednji sastanak.

Laka im zemljica!

* * *

Tri nedjelje poslije ovoga žalostno smiešnog događaja prodju. — Čitatelj je valjda pogodio, da se je Petrinić u naglosti na onoj suhoj grani ozliedio, te pod jabuku od straha srušio, kao i to: da je Valpurga, pošto

je opazila okrvavljena stegna svog dragog i začula, kako puška puče, u nesviest pala, — tri nedjelje dakle poslije ovoga dogadjaja dobije Petrinić neko jutro od nepoznate ruke jedan listić ovoga sadržaja:

»Gospodine Bolto! Vi podobro znate, koja golema brda diele Vas od Vaše ljubovce. Kao pametan čovjek možete lasno uvidjeti, da obitelj Pozvanovićâ uz želje vaše nikad pristati ne će, a i ne može. Ako dakle ne želite, da vam se sviet smije kao kukavici, — treba da postupate, kao što se mužu pristoji. Prekosutra u pô noći možete lasno Vašu ljubovcu ugrabiti i njome se potajno vjenčati. Vaša ljubovca primit će još danas sličan listić, u kojemu se ova od Vaše strane, mislim, jur odobrena namjera njojzi takodjer priobćuje od: Vašeg tajnog prijatelja.«

I tako je bilo.

Valpurga primi isti dan od nepoznate ruke pisamce, u kom joj se javlja, da će Petrinić pod trimi šljivami oko pô noći na nju čekati.

Čudnovata bješe u ostalom ta okolnost, što baš u naznačenu večer oboje Valpurginih roditelja glava zaboli, i što oni radi toga rano legoše spavati. Nu treba i to znati: da je Petrinić jur imao svoj krušac t. j. da je jur javnu službu obavljao, — a ljudi su u ono doba uvažavali to upravo kao i danas, i pošto je uz njih uz nezrelu oholost vazda malo novaca bilo, zato su takovom prilikom obično malko kroz prste gledali i na to se sklonili, da za neplemića podje djevojka plemenite krvi, osobito, ako je siromašnija bila ili jur ostarjela, te joj jur dosadi dugo djevovanje.

Ostalo će lasno svatko dokučiti. Bielac učini svoje; a neki ex-pavlin — inače udaljen rodjak Petrinićev — obavi navadne crkvene obrede.

Tko je tom prilikom više štetovao, da li Petrinić ili pak obitelj Pozvanovića, koja se je radi ovog, kako kazivaše, »očitog škandala« svietu na očigled vrlo jedila, — tko je dakle u toj lutriji više dobio ili izgubio, to ovdje potanko iztraživati ne ćemo, neka si to sam čitatelj rieši, kako najbolje zna.

Zaludu je pozvanski župnik starog Pozvanovića na to poticao, da na uništenje ovog, kao što ga on nazva, »bezbožnog i nezakonitog braka« pred duhovnim stolom pravdu podigne, — zaludu mu je tumačio, da je ovdje ono: mulier rapta (oteta žena) posve očito, — Pozvanović je istinabog psovao i jedio se zajedno sa župnikom, ali on ipak ne učini ni koraka, koji bi na uništenje braka smjerao.

I tako osta obitelj Pozvanovićâ bez jedne velike brige, a gospodin župnik bez štole. Uza sve to izpunile su se one rieči sv. evangjelja: »crescite et multiplicamini« (rastite i množite se) u kući Petrinićevoj. Ovaj bezbožni brak dohvatio se uzprkos vici i krici ipak Božjeg blagoslova podpunoma, — na koliko naime pune bisage djece u ljudî, koji baš bogati nisu, ime blagoslova zaslužuju.

*
* *

Bolje b' bilo, da je njeg'va majka
Tvrdi kamen no njega rodila.

Narodna pjesma.

Mi smo sa svadbom budale našu pripoviest počeli; jer budalom se s punim pravom nazvati može onaj muž, što ga žena njegova upotrebljava umjesto plašta, da njim različite strasti, taštine i slaboće pred svietom ili sakrije ili ove svoje mane imenom njegovim tako rekav legalizira. A to je bilo kod Petrinića tako, budući da mu za

kratko vrieme braka svoga mila njegova Valpurga s pomoću nekog daljnog rodjaka, po imenu Imbrokovića — inače ljubovnika svoga — tako gust zastor izprede, da iza njega usred poldana ono vidio nije, što su drugi ljudi usred polnoći gotovo prstom pipati mogli. Al šta je za to? Petrinić je ipak bio sretan svojom sliepostì, pače kad malko ponarastoše mnogobrojna djeca, što ih je redom radjala njegova Purgica, znao bi se s njimi javno šetati, pa se je tad kočio i prćio kao kopun, kad tudje piliće vodi. — Vragoljasti njegovi susjedi videći to podsmjehavali bi mu se, veleći, da bi Petrinić baš gazda bio, kad bi imao bar toliko telićâ, koliko imade djece! — al su se ovi zlobni susjedi varali, jer je Petrinić s vremenom upravo toliko volova imao, koliko u njega bješe sinova, pa je ipak bio ubog djavo . . . To dakle sve razmotrivši, pitamo: da li nam može tkogod u grieh upisati, što ga budalom nazvasmo; medjutim, kome to nije pravo, njega tješimo time, da ćemo pripoviest, što ju s ovom budalom započesmo, sa gursuzom nastaviti.

»A gdje ostaje krepost?« pitat će gdjekoji nekrepostan kadija — »gdje ostaje krepost, koja bi ipak poglavita svrha svakog spisatelja biti imala?«

»Virtus in medio« to jest: »krepost se u torbi nalazi« treba da im odgovorimo. — Krepost!... Krepost!... Da, da, a može li ovo božanstveno, sveto i riedko sjeme u našem od otrovnih strasti natepenu svietu bez ikakve ljage i primjese uspievati? — Ej gospodo moraliste! dopustite, da vas nešto pitam: Kažite mi, da li onoga, koga ne izlieči gnus opačinâ, da li ga možebiti uzoritost kreposti izlieči i uzdigne? Imade zalâ, koja se samo drugimi izliečiti mogu: kad štipavac koga ujede, najprije će ga ulje njegovo izliečiti. Zao i opak čovjek podruguje se onomu, što je nad njim uzvišeno. Žalostna izkustva nam kažu,

da krepost često i oni, koji jošte posve pokvareni nisu, kao ludoriju ili prenapetost smatraju . . . Kad je dakle uspjeh toli dvojben, zašto tamo da izvrgnemo svetinju pogibelji oskvrnjenja?

Mi krepost našom pohvalom nagraditi ne možemo. Ona toga i ne treba, jer si sama vience plete. Nu u posve drugom razmjerju stojimo naprama opačinam. Ako baš i nismo kadri mrzost proti njima probuditi, a to ih bar možemo žigosati javno i kako valja prošibati ih.

Al pustimo ta razmatranja, koja bi u predgovor došla bila, — da mi umjesto predgovora ne volimo prigovore pisati, — pa preskočimo trideset i nekoliko godina, da opišemo jednog čovjeka, koji je u zločinstvu jur do izvrstnosti dotjero.

Jedan smion konjanik, koji sve živice i jaruge bezobzirno i bezobrazno preskakuje, kojimi je zakonotvorstvo vlastitost i poštenje svakoga osigurati htjelo, — to je pravnik Jaćim Grbović.

To ti je, dragi čitatelju, jedna živa nakaza medju živućimi.

Narav ga je tako nakazila, kao da je kazati htjela: čuvajte se tog čovjeka! Taj Grbović živio je, ne kao da nema Boga i zaslužene plaće onkraj, već kao da ni ovdje nema sudišta ni zakonika.

Njegova je glava tako rekav nasadjena upravo na ramena, baš kao da ni vrata nema, pa zato jednom neki izmedju mnogih prevarenih branjenika njegovih reče, da Grbović i za vješala ne valja.

A tko može znati, da li se taj čovjek možebiti u svoju tjelesnu manu nije uzdao — misleći, da takav vrat za ličinu nije, te baš zato tolika zločinstva bez obzira počinio? . . .

Vidjet ćemo, da li se nije preračunao.

Mi se barem s punim pravom nadamo, da kazan toli smione varalice i lopova nije odložena na onkraj.

Kaže se u obće, da je skoro svaki čovjek više ili manje nalik na neku vrstu živine. Mi ne znamo, u koliko se ova prispodoba u obće obistinjuje, nu toliko možemo savjestno kazati, da je lice pravnika Grbovića pasjoj glavi naličilo, a to ne možebit glavi raznježena mopsa ili dobroćudna pudla — već glavi prave grabežljive mesarske pasurine.

Pa to nije onako neznatna prispodoba, kao što ju neki francezki satirici izmedju glave Luj-Filipa i kruške navodiše, već mnogo očevidnija.

Mi štujemo sveti krst, kojim je taj nevriedni čovjek kršten, — nu tako nam vjere! kad smo toga gnusnoga čovjeka prvi put u jednoj večernjoj zabavi kod gospodje Dušovićeve opazili, — bili bismo ga bez dvojbe za ono, što gore rekosmo, smatrali, da nismo u njega rukavicâ i crnog fraka opazili . . . A tko gadne njegove čine znade, on će ovu srodnost još prije priznati. Koliko nedužnih žrtava taj pasoglavac jur dotjera do moralne pokvarenosti! koliko ih izdahnu pod bremenom težkog siromaštva, sramote, nužde, nevolje i tuge! — koliko puti se je ovaj vukodlak iz srca proiztječuće krvce i iz očiju udarivših gorkih suza nalokao!

Da smo mi — što na sreću nismo — ateiste: to se već radi ovog čovjeka ne bismo znali tješiti.

Duša ove varalice — ako ju je inače ikada imao — tako je jur ocrnjela, da tri naše glavne rieke: Sava, Drava i Kupa ne imadu toliko vode, da bi ju oprati mogle.

Nu mi ne ćemo da preskočimo tečaj naše pripoviesti, već napućujemo čitatelje na sliedeće listove. Neka čitaju, — pa tad neka sude. Čitatelji ne će istinabog! sve opačine ovog zlotvora ovdje narisane naći, — jer tome

bi trebalo da imamo pero Danteovo, a napose jednu tvornicu za hartiju, nu valja da će se s njime iz onoga dovoljno upoznati, što će u ovih listovih o njemu čitati. U obće izpričati moramo neke epizode, kao što i neke tamnije izrisane obrazce, što bo je naravna posljedica nagomilane za naše pripoviesti raznolike gradje.

Nu, »kratki su života našega dani!« običava sudac Štuc reći, kad čast stoloravnateljstva na Češnjakovcu obnaša, te razne zdravice napija, — kratki dakle jesu života našega dani, velimo i mi, dočim pripoviest našu nastavljamo, gdje ćemo — ako Bog da — još po gdjekojoj ptičici priliepljeno lažljivo perje izčupati i pokazati ju svietu u svoj goloti naravnoj.

*
* *

Težko svuda svome bez svojega.
Narodna pjesma.

U tornju sv. kralja u Zagrebu izbilo je upravo 10 sati.

Pokraj svog djerdjefa sjedila je sirota Lucija, nasljednica tolikog imutka, koliki je u siromaškoj našoj pokrajini vrlo riedak.

Radi imućtva njezinog s jedne, a radi mladosti i zdravlja s druge strane mislio bi čovjek, da je Lucija Bog zna kako sretna djevojka.

A možebit bi ona to i bila, — da je nije djavo lakomosti u svoje pandže dobio . . .

Svieća na šivaćem stolu pred njom bješe jur na ·zko dogorjela, a Lucija to nije opazila, budući da se bavila onim, što ju je okružavalo . . . S podvitim ı gledala ie ona raztreseno na liepo vezeno i na ʒoto· ·d sebe.

koji se je razliegao po kućnoj polusna. Tada metne naglo

djerdjef s vezilom na stranu, zgrne zastor od zelene kadife i poviri kroz prozor u tavnu noćcu . . .

Lucija ne bijaše upravo krasna, jer krasnom biti puno će reći; ali ona bijaše djevojka blaga i mila lica, a stasa i uzrasta gibka i •prilična. Da je komu n. p. pogledati bilo, kako je s nagnutim gibkim tielom svojim tada kroz prozor na polje virila, pa da je vidio njezinu ruku, koja se je u nježnoj mekoći s kadifom, koju je držala, natjecati mogla, — ili da je opazio malene njene nožice, taj bi za cielo i bez znatnoga njezinog imutka priznati morao, da je Lucija vrlo zanimiva djevojka.

Iza kako je dakle Lucija tili časak na polje gledala, — zatvori opet prozor. Njezino lice — prije rumeno — bijaše sad posve bliedo, bliedo, — kao da je bielom koprenom zastrto. Dulje vremena ne bi u njezinu licu traga tuzi ili drugomu kakovom čuvstvu, već se je činilo, kao da joj je lišce od biela mramora, gdje se toplo još malo prije rumenilo evo pretvori u snieg studeni . . . Oči ukočene sad obori . . . i dvie biser-suze polete joj niz bliedo lice, a težak uzdisaj trgne se iz bolnih grudi njezinih.

U taj par zagrmi pred vratnim svodom hintov. To bješe znamenje, da je kazalištnomu predstavljanju kraj. Njezini kućani dodjoše. Lucija utrne brzo svieću, — te legne u krevet . . . Imade časova, u kojih čovjek ništa živa oko sebe podnositi ne može; i Lucija je sada to osjećala . . . Tko će proučiti sve tajne jednog zatravljena srca?

Tko? — Čudno pitanje! Tko drugi do sveznajućeg Boga, — zatim onoga, koji trpi, i nas, kojim su svekolike tajne odkrite!

Lucija je ležala jedno vrieme mirno u krevetu, al zatim opet potiho ustane, te pristupi k prozoru.

Duboko dolje u sokaku onkraj malene bašte, koja se pod prozorom Lucijinim nalazi, — opazi ona neznatnu i

nepomičnu iskru. U isti mah zažari se nešto tik ove iskre i začudjena Lucija ugleda, kako u tmini ove bliedo sievajuće rieči nastaju: »Turci — Slava — S bogom!« Jedva što zadnju rieč prouči, jur izčezne jasnost prve rieči, dok se za malo sve opet ne pretvori u prijašnju tminu.

Osim Lucije gledao je još netko ovaj potajni prizor; — nu što je domišljata ljubav s fosforom u ruci na tamnoj stieni pisala, — to osim djevojke, koje se je stvar ponajviše ticala, nitko posve dokučio nije. Tajni smisao riečî bijaše samo njoj razumljiv.

Kako je ovaj čudnovati pojav na mozag slučajna i nepozvana gosta djelovao, koji je izim Lucije spomenuti tajni prizor gledao, čitatelj će kasnije vidjeti. Sada nam je ponajprije samo stalo do spomenute sirote djevojke.

Uboga Lucija! malo prije toga mišljaše, da nema nesretnijega stvora izmedju živućih, a sada . . .

Nu mi ne ćemo čitatelje dulje voditi stranputicami, već hoćemo da mu kažemo, što je i kako je.

Ivan Davorić, barjaktar jedne graničarske regimente, dodje s dopustom u Zagreb, da posjeti svoju rodbinu i prijatelje. Bio je to mlad i krasan momak, — a k tome majstor u onom umiljavajućem načinu ponašanja, štono je kadro kod tako zvanog liepog spola dapače nedostatak tjelesnih prednosti nadoknaditi . . . Davorić bi mogo ovimi svojimi prednostmi u krugovih, gdje se je ono vrieme bavio, — od barjaktara do zapoviedajućeg generala svih ženskih srdaca dotjerati, — al mladjahna i ponosita njegova duša nije hleptjela za toli jeftinom slavom. Nu to je stvar sasvim naravna. Pravi lovac, kome za okom i tane leti, slabo haje za polupitomu zvjerad u zvjerinjaku, već on nastoji, da ulovi plahu košuticu u gori zelenoj.

Lucija dakle postade cilj smiona lovca Davorića, Lucija, plaho, nježno diete, što je jedva petnaest godina

navršilo. A smioni lovac baš dobro nanišani, — jer ranjena košuta pade u krilo goranskomu sokolu, — nu mrki iz gorice vuče ugrabi mu — kako ćemo vidjeti — skoro željno osvojeni plien.

Lucija bijaše posljednji odvjetak imućne hrvatske porodice Otokajâ. Jedva što dvanaestu godinu navrši, — izgubi nesrećom upravo onu, koja bi joj odsele od neizmjerne koristi biti mogla, — majku svoju. Otac joj umrie još prije, te tako osta sama kao ribica u osušenoj struzi...

U našoj državi dobije svaka sirota, koja nije sa svojimi roditelji zajedno i sav imutak izgubila, jednoga obskrbitelja ili tako zvanog tutora; nije dakle čudo, što bogata Lucija bez njega ne ostade, premda ne znamo, ne bi li za Luciju iz više razloga probitačnije bilo, da je kano ptičica u zelenoj dubravi ostala, — kao stotine onih sirotica, kojim roditelji ništa do svoje uspomene ne ostaviše. Tutor Lucijin bio je čovjek u nekom obziru ugledan. Nu to mnogo ne važi, jerbo je u naše doba svaki imućniji čovjek zajedno i ugledan. Na način, kojim se ta uglednost stječe, ne gleda se mnogo. Beati possidentes, ili po hrvatski: blažene bisage nagažene — to je u obće mjerilo uvaženja i štovanja. Tutor Lucijin bio je takodjer čovjek vješt i pametan — dakako u svojoj struci, — nu i to je dvojbeno svojstvo, jer tati i lopovi takodjer su vještaci u svom zanatu... Što se pako njegove pameti tiče, kamo sreće, da mu se je još u kolievci pomutila, jerbo tad bi bio samo gdjekoji milosrdničar s njim posla imao, dočim je on ovako uznemirivao ne samo grad Zagreb, u kojem stanovaše, već i cielu varmedju. U ostalom, kao što svi tako zvani previjani lopovi, bio je i on pun lukavštine, pretvaranja i podobnih zanimivih svojstava.

Ali zašto da čitatelju dulje zatajujemo ono, što je možebit sam jur pogodio, da naime tutor sirote Lucije

drugi ne bijaše, već čitatelju ponešto jur poznati — Grbović, a to je dosta, te će svatko sad lasno pogoditi, u kakovih se pandžah nalazila uboga ta djevojka. Lucija dakle i njezina budućnost, ili bolje rekav njezin imutak — to bijaše jedna od ponajglavnijih zadaća njegovih. Njegove misli kretale su se neprestano oko toga, kako bi najbolje ovo sebi povjereno janje ostrići mogao. On bi ju bio doduše najvolio za suprugu, nu nesrećom bio je već oženjen. Sve je mislio, te napokon smislio, da od cvatuće ruže staru koprivu odgoji, ili barem njezinu udaju u koliko moguće odgodi. Uslied ove želje težio je poglavito za tim, da Lucija koliko moguće s mužkarci ne obći, jer bi se mogo medju njima takav naći, koji bi njegovu osnovu sasvim uništio. U tome ga je osobito stara Klopotušićka — inače njegova punica — podpomagala. Ova žena bijaše njemu dušom i tielom obvezana, što od njezine kćeri — kao što običavaše kazati — uglednu gospodju načini. Ova dakle žena bijaše robkinja njegove misli.

Nu uzprkos nastojanju ove dvojice, da se naime gvozdotegu (magnetu) kako ne približi gvoždje, ne mogaše opet prepriečiti, da Lucija kadkada ne posjeti družtva. Ali to je vrlo riedko bivalo. Jednom dakle prilikom takova pohoda opazi Lucija prviput Davorića. Dva se žarka pogleda sukobiše . . . i kao dva uljudna pješaka, što se sretnu putem, te hoteći jedan drugome ukloniti se, sad desno sad lievo u isti par skoče, al ne mogavši nikako jedan mimo drugoga proći, napokon motreći stanu obadvojica: tako se dogodi očima Lucijinim i Davorićevim, pošto njih oboje prije uzalud nastojahu, da se ne sukobe.

Ovi kobni pogledi bijahu vičući telali nekog medjusobna tajna sporazumljenja.

Ljudi, kojima ne preostaje mnogo vremena, da ga trate, znadu ga i cieniti.

Ono, što zatravljeni ljudi »sretnim slučajem« zovu, što medjutim ništa nije do nagona medjusobnog približenja, — taj dakle sretan slučaj učini, da je Lucija kod prvog plesa Davorićeva igračica bila . . . Kod prve figure kotiljona stadoše jedan drugome figure razlagati, — kod druge figure jur se k njima tiho prikrade poznati mali dječarac s lukom i strielom, pa on nanišani — »zape strielu za zlatnu tetivu!« . . . striela poleti i obrani u jedan par dva srdašca mlada; i to bi vrlo zanimiva figura; — a kod treće figure razgovarahu se jur o dvjema čudnovatim figurama, i to je bio gospodin tutor i njegova punica. To su bili vragovi prieteći raju mladjahne ljubavi njihove.

Pošto je Davorić od Lucije razumio, da se ne će moći s njom u kući njezinog tutora sastajati, molio je Luciju, da mu se barem svaki dan u stalno doba na prozoru ukaže.

Stidljiva Lucija oči obori, te mu šaptnu: »Neka bude, kad me toliko molite; pamtite dakle: 10. ura prije podne i 10. ura prije ponoći!« — Baš dobro izabra vrieme djevojka, jer u deset sati prije podne išao je tutor njezin obično u prokuratoriju, ili je u svojoj pisarni pišuć boravio, — a punica je sa sokačem uredjivala objed. U 10 sati pako u večer bio je tutor u svom klubu ili u kazalištu, a punica si je premećući karte koješta gatala . . .

Tko nije nikad usred tihe nocce oko tavnih zidina gdjekoje kuće uzdišuć hodao i tavnimi se sjenami susjedne kuće nasladjivao, ili nestalnimi obrisi — koje opazi iza zavjesâ — ugadjao svojoj požudi, taj ne će dakako dokučiti svrhe ugovora naših ljubovnika; — nu ovaj članak naše pripoviedke nije ni namienjen takovim ledenim ljudem bez mašte i srca, — već samo čistim onim platoničkim dušam, koje bi — kao što se kaže —

rado, pa ne mogu da se primaknu uzoritomu cilju vruće težnje svoje.

Neka rądi ovih platoničkih sastanaka nitko ne misli, da u Davorića ne bijaše odvažnosti, štono je u sličnih okolnostih često od prevelike potrebe. Dapače treba da napomenemo, kako je taj smjeli junak jednom prilikom ća do prednje sobe u kuću Grbovićevu prodro, da se kako sastane s obožavanom svojom Lucijom. A to bijaše upravo u takovo doba, gdje je Klopotušićka očekivala liepo družtvo, a to bjehu do tri stare drugarice njezine, koje bi se obično svake subote poslije podne kod Klopotušićke ponajviše radi dobre kafe i klopotanja t. j. ogovaranja cielog grada sastajale. U gradu bile su sve tri usude obično pod imenom: Kreštelice, Baroke i Papige poznate.

Jednoj dakle izmedju ovih baba — Baroki — prilaskao se je bio Davorić, te tako nadje ulaz u kuću Grbovićevu.

Iz sliedećega razgovora izmedju Klopotušićke i Grbovića skoro iza pohoda Davorićeva moći će čitatelji lako razabrati, kako je spomenuti pohod primljen.

»Znate li što novo, mili zete!« reče Klopotušićka, »danas poslije podne — uprav kad ste od kuće pošli — donese sâm djavo Baroku s onim majmunom Davorićem amo u pohode.«

»Šta — Davorić u mojoj kući? — zar je poludjela Baroka?«

»Tješite se! ja se nadam, da će ona pamtiti, kad nam je toga nepozvanog gosta dovela! . . . Baš sam ih kako valja dočekala! . . . Jer jedva, što opazih Baroku s tim oficirom u dvorištu, dozvala sam odmah Luciju, te ona morade sa mnom u moju sobu, pa mi je tamo siede vlasi pukala; mojoj pako kćeri naložih, da goste dočeka i Baroku bez kafe odpravi. To će biti za nju

razloga dosti, da bude u napredak pametnija, a gospodinu barjaktaru valja da je takodjer dosta bilo na takovoj neslanoj zabavi.«

»To nije dosta« — reče Grbović — »nastojniku kuće mora se naložiti, da u napredak, kad bi taj vražji Davor doći pokušao, njemu kaže, da nema nikoga od nas kod kuće, zatim, ako bi se možebiti upuštao u kakovo potajno sporazumljenje s tim čovjekom, — da ću ga odmah iz kuće protjerati . . . Gle vraga! Ta to bi mi još trebalo, da mi sin glavnog neprijatelja moga ono odvede, što ni najboljemu prijatelju dobrovoljno nikad ustupio ne bih.«

Iz svega toga vidi se, da si je Davorić uzalud razbijao glavu, kako da se sastane sa svojom dragom Lucijom, jer protivnici njegovi bjehu: čovjek vražje ćudi i stara pakostna baka, kojim bi težko bilo pojedince odoljeti, a kamo li, gdje se njih dvoje u jednu svrhu sjediniše.

Da je sve i nastojnik kuće odsele Davorića tajno pustio u kuću, to je ipak Klopotušićka odviše siedih vlasi imala, nego li da bi Luciji moguće bilo doći na vidjelo.

I tako je Davorić, hoćeš ne ćeš, morao postati nasljednikom platoničkih načela u ljubavi.

Gore spomenuta nedužna ročenja Davorićeva i Lucijina u 10 sati prije podne i prije ponoći, gdje se samo s daleka vidjeti mogahu, djelovala su medjutim na medjusobnu ljubav njihovu silnije, nego li bi možebit sâm bliži sastanak djelovao bio; i to je sasvim naravno, jer slične zapreke sve to više potiču ljubav, dok ona najposlije, — ako se za vremena tajni savez njezin silovito ne uništi, — silnim i poraznim plamom svojim ne obori sve osnove i zapreke, što ih na putu svom susreta.

* * *

> **Hod'te natrag, gospodo svatovi,**
> **Hod'te natrag bielom dvoru svome,**
> **Da ja idem prvoj sreći mojoj.**
>
> **Narodna pjesma.**

Nekoliko nedjelja trajala su ova ročenja uredno, te Lucija bijaše, — ako baš i ne možemo reći, sretna, — ipak zadovoljna. Kad li se eno sluči, da se na turskoj granici — kao što to često biva — Turci pobune, te preko medje na našu stranu provale. Govorilo se je svašta. Vojska se je kupila. I Davorić dobije zapovied, da se svojoj pukovniji opet vrati. To je bila njegova sreća, jer je ovaj slučaj probudio u njega opet onu ponešto barbarsku, nu svakako muževnu strast, koja se samo na polju slave ljudskom krvlju napaja. Davorić se dakle prene i osviesti, pa budući da je osjećao, da milu svoju Luciju iz pandžâ kletog cerbera Grbovića spasiti ne može, odlučio je s bolnim srcem, da će u boju s Turci ljubav svoju junačkoj slavi žrtvovati, te ju tako ili neuvelim lovorom ovjenčati, ili pako — poginuti.

Jedan živalj, kako znamo, uništuje drugi; jedna strast takodjer uništuje ili barem slabi drugu. To je vazda bilo tako, pa će biti tako i u napredak, dok bude svieta i vieka.

Prije silnog odlazka svoga iz Zagreba želio je Davorić, da svojoj Luciji javi, kako ga zove proti neprijatelju vojnička dužnost i kako ga samo to od nje udaljiti može. Ubogi ljubovnik razmišljavao je sve moguće načine, kako bi to svojoj Luciji javiti mogo, — al zaludu, jer sve njegove osnove prema naredbam, koje učini oprezni Grbović, ostadoše bez uspjeha. Najposlije ipak — ljubav bo je domišljata — dosjeti se nekako vlastitosti fosfora, te on gore spomenute tri rieči s pomoću šiljka napisa

na stieni kuće, koja se je upravo naprotiv prozora Lucijina nalazila.

Mi napomenusmo malo prije i to, da je izim Lucije još netko te kobne tri rieči opazio, a to ne bijaše nitko drugi nego Grbović. Grbović se na to zlobno nasmije, jer mu u isti mah nova neka paklena osnova na um pade. Grbović ne bijaše čovjek, koji bi odustao od onoga, što jedanput izumi i naumi, već je znao to izvesti krepko i bez ikakva zatezanja.

Odmah drugi dan saznao je Grbović, što je slutio, da je naime Davorić otišao k svom puku. Kod ručka, gdje gospodja Grbovićeva radi obične svoje migrene prisustvovala nije, sa zloradim posmiehom stane pripoviedati, kako su Turci, učvrstivši se prije dobro na svom Kladušu, iznenada na krajišnički Cetingrad nasilili, pa da će tu po svoj prilici mnogo krajišničkih kapa pustih i ljubovcâ u crno zavitih ostati . . . »Šta ti misliš, Lucijo?«

Lucija ne odgovori ništa, već obori glavu, jer joj gorke suze nehotice briznu niz obraze. »Da, da«, nastavi Grbović, kao da ne opazi suzâ Lucijinih, »sjajan je, kako mnogi kažu, taj vojnički stalež, ali što se mene tiče, ipak mislim, da sve zlato nije, što sja, a volim, da mi je uviek sigurna na ramenih glava, nego da je nosim svaki čas u torbi . . .«

Stara punica razumje odmah, kud joj nišani zet, te zato prihvati rieč: »Pravo imate, mili moj zete, i ja tako mislim, te zato nisam ni iz daleka u mladosti pomislila na to, da podjem za vojnika, premda — Bog i duša — mnogo ih bijaše, koji se trudiše —«

»Da gvozdeno srce vaše u vosak pretvore«, upade ponešto porugljivo Grbović, »jelte?«

»Dakako«, nastavi gospodja Klopotušićka, »al sve badava; ja sam se istinabog kadšto s njima zabavljala,

pa su me i mnogi, koji sada jur visoka dostojanstva obnašaju, i prosili . . .«

»To je već odavna biti moralo!« zamrmlja izpred sebe Grbović.

»Što velite, gospodine zete?« upita ga punica.

»Ništa, već to«, odgovori Grbović, »kako bi trebalo, da hvale vriedni vaš primjer i naša Lucija pamti, kad bi ju slična prilika zadesila.«

»To ona i hoće . . . A ja ću ju upućivati i rukovoditi, da zbilja postane meni slična, jer to će njezinu buduću sreću ustanoviti.«

Grbović se nasmjehne, Lucija težko uzdahne, a stara Klopotušićka za tili časak nastavi: »Naša je Lucija, znam ja, poslušno diete, a k tomu ona dobro znade, da mi drugo ne želimo do njezine sreće . . . A ta će joj sreća sigurno do skora svanuti. Ja bih se okladila, da Lucija skoro nijednoga častnika ne poznaje, a kamo da na to iz daleka i pomisli, da podje za kojega . . . Ta govori, Lucijo moja, da utješimo gospodina zeta i tutora tvoga, koji se sigurno s očinskom ljubavi za tebe brine, — govori, zar ja nemam pravo?«

»Vi imate vazda pravo«, odgovori potiho i drhtavim glasom upitana, dočim joj se silno nadimahu bolne grudi.

Slični prizori i razgovori ponavljahu se odsele svaki dan. Iz dosadašnjeg opisa Lucijina može se vidjeti, da u nje nije bilo samostalnoga onoga značaja, koji se kadšto i u ženâ nalazi, te osobito ondje, gdje se tiče svetinje srca njihova, silnim i opornim biti znade.

Toga u Lucije ne bi; već ona bijaše nalik vitkoj lozi, koja se ne umije sama bez podpore podići, već je svaki i najmanji vjetrić prikloni i obori, a kamo li, kad ju stanu goniti i šibati silni neprijatni vjetrovi. Što se [illegible] om slučaju dogadja sa slabijim, to se je i

tu dogodilo sa Lucijom, koja ne imajući dovoljno snage, da se opre, a ne nadajući se pomoći od nikoga, najposlije postade nedužnom žrtvom vražje osnove svoga tutora, koji za nekoliko dana iza odlazka Davorićeva u kuću svoju dovede mlada jednog plemića i spahiju po imenu Luku Želkovića, te ga Luciji predstavi kao čovjeka izobražena i bogata, s kojim je želio, da se ona pobliže upozna.

Želković bio je doduše još mlad čovjek, jer je jedva navršio 23. godinu vieka svoga; pa baš zato bilo je za čudo, što u njega bjehu dvie goleme mane, kojih obično u mladih ljudi nema: pohlepa naime za častmi i za novcem. To dvoje bijaše stožer, oko kojega se kretahu sve njegove misli i težnje, pa zato nemojmo se čuditi, što je radostno pristao uz priedlog Grbovića, koji si ga izabra za sredstvo k svrsi svojoj, naime za supruga Lucijina. Priedlog pako taj sastojao je u tom, da Želković pupilarni račun glede imutka Lucijina od Grbovića nikada ne zahtieva, već da posve zadovoljan bude svedj još dosta velikim imutkom Lucijinim, što će mu ga Grbović izručiti.

Iz toga se vidi, da je Grbović dobro znao izabrati svrsi svojoj shodna čovjeka; nu to nije čudo! Slika vazda nadje priliku. Kad su ta dvojica, Grbović naime i Želković, taj predmet medju sobom pretresivali, nije nijednomu na um palo, da i riečcu o tom progovore: hoće li se Lucija i Želković uzajamno ljubiti? — O tom ne prozboriše ovi hladni račundžije ni jedne jedine riečce, već umjesto toga čulo se je samo, kako se ova dva čovjeka jedino o novcu i obligatorijah razgovaraju, — činilo se, kao da su trgovci, koji se za kakvu robu pogadjaju.

Pošto se dakle taj posao medju njimi svrši, ustanovljen bi rok vjenčanja. Želković je bio, počevši od prvog dana svog polazka, skoro svagdašnji gost u kući

Grbovićevoj, te je uviek suhoparnimi svojimi razgovori dosadjivao ne samo Luciji, već i ostalim ukućanom. Grbović je medjutim na svoj način račune pupilarske uredjivao, kako je najbolje znao, t. j. kako bi najbolje za njega. Izvan toga naložio je Klopotušićki, da na sve dobro pazi, što s Lucijom i oko nje biva, da ju uljulja u onaj svakoj djevojci mili sanak, da će milostivnom gospodjom postati i u liepu hintovu sa čilimi konji voziti se i t. d. K tomu je Grbović takodjer Argovim očima vrebao, ne bi li kako putem pošte ili drugom kakvom prilikom koji listić u Krajinu ili iz Krajine dopro.

Dva mjeseca iza odlazka Davorićeva tako prodjoše i dan vjenčanja Lucijina sa Želkovićem približavao se je sve to više. Grbović je medjutim jur dobro popritego tajne niti svojih djavolskih spletaka; on je sve moguće učinio, da uništi svaku i najmanju klicu nade glede ljubavi Lucijine. Tako je jednom prilikom — to bješe nekoliko dana prije vjenčanja — pripoviedao kod večere, kako je dobio pismo iz Krajine, gdje mu se opisuje kreševo, koje tu bješe zametnuto izmedju naših i Turaka tamo kod Cetina. On izvadi jedno pismo, koje prije u tu svrhu izkrivljenim slovima sam napisa, te stane čitati . . . Lucija odmah probliedjevši upre oči u svoga tutora, te stane pozorno slušati . . . Kad medju ostalimi imeni palih častnika, što ih Grbović sasvim hladnokrvno pročita, i barjaktara Davorića napomenu, sirota djevojka vrisnu, te bi se u onaj par onesvieštena sa stolice srušila bila, da je punica Grbovićeva, uz koju sjedjaše, pridržala nije.

Grbović se zlobno nasmije, te pogledav svoju punicu potiho reče:

»To sam znao, tako je moralo biti! . . . Tiem je uništena zadnja iskra nade, što ju je gojila glede budalaste svoje ljubavi . . . Tako valja!«

»Ali za Boga, vidite li, sasvim je onesviještena« ... primieti gospodja Klopotušićka, dočim je djevojku digla, vodom škropila i zatim svejednako onesviještenu s pomoću sluginom odniela u njezinu ložnicu.

Grbović se grohotom nasmija gledajući za njimi. »Ne budali, bako!«, reče, »to bi sama znati morala iz vlastitog izkustva, da su to obične ženske trice, koje samo ludjake obsjeniti mogu ... To mene u mojoj odluci ne smeta nimalo, dapače taj gorki liek bio je od potrebe, da joj omekša sasvime ćud. Sad se — to znamo — ni malo ne će protiviti onomu, što biti mora svakojako!«

Pa tako je i bilo. Lucija jur prije bijaše krotko i bojazljivo djevojče, ali nakon toga prizora sva ju moralna snaga mine tako, da je na sve pristala, što joj reče Grbović i njegova punica. Ona se ničemu više protivila nije.

Dan vjenčanja prispije. Punica Grbovićeva i supruga njegova uresiše Luciju liepo. Biela svilena oprava, bio vienac na glavi, zatim ostali uresi dragocjeni, kojimi ju nakitiše, baš joj liepo dolikovaše. Mnogi je, koji ju tada vidje, priznao, da je to sretna zaručnica, samo da joj nije tako bliedo lice. Ali i to bljedilo tumačiše mnogi krivo, znajući, da djevojke obično prilikom vjenčanja slutnjom nekom savladane bliede i plaču.

Valjda je gdjekoji izmedju naših čitatelja pripoviedati čuo ili možda sam vidio, kako gdjegdje u slavenskih pokrajinah još i sada iz poganskih vremena preostali običaj vlada, da se u stalno godišnje doba bjeloruno janješce šarenimi vrpcami nakićeno svietu na vidik izvodi prije, nego li se — žrtvuje ... Gdjekojemu izmedju mnogobrojnih gledalaca to nehotice na um pade, kad je u crkvi sv. Katarine prilikom vjenčanja ugledao bliedu Luciju uz mladoženju njena, komu je tajna radost sjala iz očiju.

Crkveni se obredi svrše i Lucija bješe — supruga bogatoga spahije Želkovića.

Pred crkvenimi vrati stisnuo je Želković zahvalno ruku Grboviću, a taj mu prišaptne:

»Tako je, prijatelju, ruka ruku pere, a obje lice!«

Svi zatim u hintove posjedaše, a mnogobrojni puk, koji se bješe gomilami sakupio pred crkvom, da vidi tu aristokratsku svadbu, osliepljen izvanjskom sjajnošću zavapi:

»Mili Bože, ala je sretna!« Nu mi znamo, da baš nije uviek sveto pismo, što puk govori.

PUTOSITNICE.

Čistu obrazu malo vode treba. Da se naša književnost onako zeleni, kao na primjer njemačka, to bih ja ovo djelo ili posve vječnim tminam povjerio bio ili ga izručio možebit kojom zgodnom prilikom prijateljskomu krugu znanacâ. — Onaj, koji se stoprv plivati uči, briega se drži. Tako i narod, koji se je jedva latio posla svoga duševnog izobraženja, ne roni rado u dubljine ozbiljnoga znanja. On priliči iz bube izišavšemu metulju (leptiru), koji ne sjeda na bilje ljekovito, već na šareno cvieće, mirisne ruže itd. — Ovaj razlog učini, da sam se odlučio ove listove štampi predati.

Jošte je jedno, što mi na jeziku gori. Čitatelj će u ovoj knjizi mnogo naći, što nije očekivao, a možebiti zaludu tražiti ono, čemu se je nadao. Tomu ja kriv nisam. Jerbo i ja sam svagda s Rousseauom vjerovao, da je čovjek stvor slobodan, — nu odkako sam se pera prihvatio, postô sam nevjerovani Toma.

Konačno tješim se još i time, što je ovo djelo moj književni prvenac, koji ako se ne dopadne, dielit će samo sudbinu veće strane srodnih pokušenja. Prvi bo štenci bacaju se i onako u vodu.

Pisah u Starom Gradu na svojoj villegiaturi u poznoj jeseni 1844.

A. N. G.

I.

Razmišljavanje o svačemu. — Apologija onoga, što se čovjeka nerado drži. — Porod putne misli. — Nova radost. — Sudbina jednoga dnevnika.

Nezasitno srce, — da si ti sa svojimi željami, sa svojim vjekovitim hotjenjem, bludnim i nestanovitim željenjem barem ponešto čednije, — ti bi moglo svojemu vlastniku mnogu te mnogu jasnu križevaču prištedjeti! — Jerbo, što treba drugo jednomu stanovniku nekadašnje Jovije*, naravno ako uzmemo, da ima čedno srce, — nego li nešto malo razmnive, da si ona čudesa naravi i čovječanskog uma, kojimi se pod stranim nebom na štetu kese i vremena divi, u najbližem svom okružju, tako rekav, pod nosom identificira? — Neka ide poslije kišovita dana tamo do hlipa naše Bednje; neka stane na brv, koja preko rieke nosi; i neka se na njezine line lakti nasloni, pa izpod sebe poviri: u žamoru padanja i pjenjenju talasâ lako će si predstaviti slape Rena kod Schaffhausena, pak ako hoće, baš i Niagare. — Na malo se ne gleda, osobito ako ništa ne košta, samo kad je glavna stvar u

* U vrieme Rimljanâ zvalo se je današnje trgovište Ludbreg Jovia, — a obližnje seoce Sigetec Singidunum.

sebi slična. Pjenjenje i žamor je ovdje i tamo; a tko želi poprskan biti, može baš i ovdje, ako želi, i do gole kože.

Ako nije komu baš do toga stalo, da može kazati: »Ja od Brente vidjeh obale zelene«, a on neka se prodje po briegu naše Bednje; neka misli, da se pokraj Brente šeta. — Ta i ovdje zeleni se trava, i ovuda protežu se aleje, istina Bog, od vrbâ, nu drvo je drvo; a tko imade ćud poetičnu, on će lasno i na vrbi štogod poetično naći. Ako se već okresane vrbe buzdovanom gorostasâ prispodobiti dadu, — kojim obsjenam neobsječene povod dati ne bi mogle? Istina je, ne propleće se oko naših vrba loza, kao što to u Lombardiji biva; nu što živoj u dio palo nije, to se mrtvoj nadoknadjuje.* — Pa ako se i ravnice naše suzom Noemovom ne diče, ipak s obližnjih bregovâ u obilju teče. — Obazri se s desna na plodovite brežuljke, koje hiljade klietî rese, — pa pomisli, da se nalaziš na drumu medju Mletci i Veronom, gdje ti se toliko villâ bieli. — Ovdje i tamo crpi se nadahnuće, — u villah naime motrenjem klasičnih umotvora, u klietih pako kušanjem onih čudotvornih kapljicâ naravi.

Ne'š susretati ovdje ljudî sa brazgotinom na čelu,** ni po kućah uspomenâ od topovâ vidjati; — al zbilja, imade ovdje drugih brazgotina, ako budeš pomno motrio, opazit ćeš ih. — Kamo sreće, da ono malo sažaljenja, kojega se sposobnimi držimo, za dom pričuvamo, umjesto što ga više puta u stranom svietu razsipamo. — Nu na stranu sad s moralom. To je burmut, koji se nerado kupuje. — Spusti se cestom prama slobodnomu gradu Ko-

---

* Kod nas se svako drugo ljeto vrbe okresavaju, i iz granja pravi se kolje za vinograd. — ** To se razumieva u Ludbregu; — jer u obližnjoj Granici nalazi se dosti sjedoglavih junaka, koji su podobne uspomene iz francezkih ratova donieli.

privnici, — gdje je čovjeku sve slobodno, samo ne obogatiti se, — spusti se, rekoh, prama Koprivnici, pa ćeš vidjeti izgled holandezkoga mjenbenog gospodarstva, koji po Podravini putniku hoće da reče: »Ovako bi moralo biti!« — i misli, ako toliki obrok fantazije posjeduješ, da si u Holandiji.

Kad sam baš pripetice i u šali ovaj holandezki eksemplar spomenuo, — hoću i u istinu nešto o njemu da spomenem. Ovakova pokušenja en miniature, kao što je ovaj holandezki quid pro quo, i ovomu podobna čine mi se kao kazala, koja putove svakomu kažu, a da se sama nikada s mjesta ne giblju. — To je lakrdija; dokle se vlastela ozbiljno ne pobrinu, kako da oni svoja pokušenja ekonomička en gros izvedu, dotle će hrvatsko poljodjelstvo u rdjavom svom stanju zaostati; dotle će biti i dohodci neznatni. — Nu meni upravo nije do njihovih dohodaka stalo, koliko do blagostanja poljodjelca, koji dotle ne će s magarca na konja doći, dokle se s praktičnim mnogovrstnim načinom ne uputi, da se s ovim dalje zadje, nego li s onim. Vragometno malo ufanja, — gdje sve jošte na prvom jezdi.

Ovu malu epizodu neka svaki smatrati izvoli kao žrtvu, koju član gospodarskog družtva na žrtvenik teorijâ doprinaša.

Vratimo se sad k momu »putniku iz štedljivosti« natrag. — Ako je putnik ove vrsti, koji se u klasifikaciji Yorikovoj (Sterne) ne nalazi, zajedno i pietista, tad mu ne treba da se bodežem napuljskih lupežâ izvrgne i s pogibelju života i kese do Vezuva potrudi; — jerbo on i onako ne ide tamo, da se nad pušećim onim i ognjenu lavu rigajućim grobom Plinijevim* divi, već da si kod

---

* Ovaj naravoslovac pao je u krater Vezuva i u njemu svoju smrt našo, — upravo kad je htio izpitivati uzrok ovoga čuda naravi.

čudotvorne krvi sv. Januara grješnu dušu okriepi. Ne treba mu — rekoh — ni Januara — ni Antuna Padovanskoga; — jerbo što daleko traži, — kod kuće se nalazi. Ta i u Ludbregu nahodi se čudotvorna krvca. Ali mi smo kao i Muhamedanci; — oni, koji blizu Meke obitavaju, hodočaste dalje na proštenja, ko na primjer neki u Budim i t. d.

Ljubopitnost više puta mora brodi, da vidi prvobitne one šume, kroz koje se Mississipi ili Missouri valja. — Ta ako možebit i tebe ova napast pograbi, udubi se u planine svoje, pa motri bukve gorostasne, koje u susjedstvu svojem tutnja sjekirâ jošte nikad čule nisu. Fantazija tvoja neka ti nadomjesti ono dugolistno razkošno rašće, na kojih se šareni kolibri ljuljaju; — a što kukudrijâ i aligatorâ ne susretaš, — u tom je, mislim, više sreće, nego li nesreće.

Istina Bog, svemu tomu, ko što znate sami, treba podobar dio fantazije — i sparan ljetni dan, koji ju jošte većma razpaljuje, a svakako mjerilo patriotično, ako se shodan uspjeh postići želi. — Medjutim slična fantazmogorija jedva da će udovoljiti onim, koje nestanovita neka požuda iz domaćega tiesnog kruga u nepoznatu modru daljinu vuče, — koja na zarubu vidokruga našeg kô krasan san trepti. — Težko, rekoh, da može umiriti srce — osim, ako nam možebiti fali jaspre — ili pako ako smo u štedljivosti tja do klasiciteta dotjerali.

I mene je to namamilo; — nu neka bi bilo. Ti me razumiješ, srce moje. — Neka bi to bilo, da sam se dao premamiti, — samo da bi se ti sad upokojilo; ali ti mi se činiš sa svojom požudom kano rupa, koja se to većma širi, što se bolje kolac u nju tura. — Da sam ja znao, što sad znadem, — bio bih te liepo svojimi sofizmi ljuljao, dok bi zaspalo bilo. Nu sada je jur kasno, kô što god je kasno poslije smrti rad grieha kajati se.

Tješi se, kako znadeš, — šta nam prude razpre, kad nemamo jaspre!

Ovako sam ja po prilici mudrovao, kada sam vrativši se mjeseca travnja iz obližnje gornje Italije, kamo sam se posljednjih dana veljače god. 1843. odputio, — u samotnoj klieti svoje villegiature opet ko i prije osamljen čamio. — Tako sam sa sobom zborio poslije svoje šetnje, na koju sam veći dio svoje numizmatičke zbirke bez milosti potrošio, a da nisam kući ništa donio osim uspomenâ. Al one, umjesto da ćud utješe, tamo ju svedjer vuku, odakle i one proizlaze.

Pa ipak izpovjediti moram, da sam i ovim dobitkom zadovoljan; jerbo nema milije ćuti, nego li je uspomena. Ta šta bi bio užitak jošte toli nasladan bez ikakve uspomene: — svaki neznatan san bio bi preči od najozbiljnijega uživanja! — Kakovu utjehu imô bi bez uspomene onaj, kome ni sadašnjost ne ugadja, a ni sladka varalica nada za budućnost ne laska? — Sviet takovoga i, što ga sa svietom skapča, sastoji jedino u uspomenah prošlosti. One su, koje ga sa sadašnjošću mire i prama budućnosti hladnim čine.

Što pako uprkos ovomu mudrovanju i zaostavšoj u uspomeni utjesi, boj željâ svedjer traje, tomu je krivo naše nezasitno srce, koje, što mu većma čovjek ugadja, to više jošte želi. — Pusti kokoš na jarak, pak će se i sloga primiti.

Imade ljudi, koji, bilo njima ma kako dobro u krugu onom, u koji ih sreća ili slučaj umjesti — i bilo to ma i pod kojim pojasom zemaljskim, — ipak uviek iz njega izlaziti žude; sve jedno — bilo to za čas ili za vjekovitost. — Da li je sad ova požuda osnovana na nagnuću onom naravnom u čovjeka, koje za savršenstvom u njega teži, ili je možebiti jošte jedan mali memini pro recordor

našega paradizkog ćaćka Adama, komu je takodjer djavo na zatiljku jašio dotle, dok ga iz paradiza ne iztjeraše, to psihologom za iztraživanje ostavljam. Nu može li se pisatelj ovih listova, — kojega, medju nami govoreć, ono dobro, koje Englez izrazom »comfort« krsti, upravo raznježilo nije, — tomu jatu prohodnih pticâ takodjer pribrojiti, to upravo ne znadem. Barem u svom domoljublju dovoljno jamstvo nalazi, da se podnipošto pridružio ne bi onoj vrsti, koja za vas život štogod podobno proizvesti kani. — Drugo je to: za neko vrieme — ma bio baš i jedan odsjek života — izvan granicâ premile domovine razgledati se. Tome — izpovjediti moram — imo sam i imo bih jošte svedjer ponešto volje.

Već u djetinjstvu svojem prebrodih duhom oceane, dušom sviet ogrlih. — Koliko puta sam zavidio lastam, kad se u jesensko doba pokraj tihotne moje kolibe u milije krajeve seljahu; koliko puta probudio je neznatan potočić u mene nenavist, — kad sam promišljavao: gle, ova kukavica, koja se nevoljno valja i vijuga od jaruge do jaruge, od kamena do kamena, od drveta do drveta, — doći će prije ili kasnije ipak do sinjega mora. — Ah, i oblaci, koji su nad mojim vidokrugom dalje letjeli, pobudjivali su nekoć u mene podobna čuvstva. — Nu to bijaše nekoliko onih željâ, kojih se u mladjanoj grudi milioni dižu, — dok se napokon ili od novih usurpatorâ ne svrgnu ili u bezuspješan uzdisaj ne pretvore. — Mladome ptiću nisu krila jošte narasla bila — i tako poskakivao je tek po luzih i bregovih, koji njegovo gniezdo vidjahu. — Vrieme je rieka, koja bez odmora dalje teži; — s njome često i najmiliji san otidje.

Medjutim — što iz cerova zrna gorostasan dub, — to čini, da i ptici krila rastu. — Nu na sreću ili možebiti naopako namjeri se ona na jadno guvno, gdje oskudno

razhitana zrna tamo amo leže, — i umjesto da uzlet svoj produlji, — spusti se u zao čas na njih, i odavle dalje nikud. — Jerbo ako se otud udalji, jur čitavo jato vreba, da mjestance njegovo zauzme.

Tko je jedanput povirio iza koprene svoje budućnosti, u njemu ili želja šuti ili se požuda zaludu javlja. — Tko se jedanput od zvanja, bilo ma kakvog, spojiti dade, on navadno i spojen ostaje. Sreća velika, ako barem svakidašnju kadkad haljinu svući — te nogom i duhom prost nekadašnjim sanjam ugadjati može.

*

Kako baba u Rim, tako sam se i ja odpravljao »jusqu' à la mer«, ali kako ona, tako i ja uviek kod svog roccoco-naslonjača u papučah i pokućnom kontušu ostadoh. — Kako se je to slučilo, da s najboljom voljom otići ipak ostadoh, to će svatko lasno i bez moga odgovora dokučiti. To je zagonetka, kojoj Edipa potrebno nije; jerbo rješidba njezina u područje problemacije ni malo ne spada.

»Čovjek je ipak veličanstvena miso stvoriteljeva bio« uzkliknuh na galeriji tornja sv. Marka u Mletcih sav uzhićen od prekrasnoga prizora, nad kojim su mi opojene oči plivale, diveći se umu čovjeka, koji s pomoću svojih ruku zamjerno ovo djelo proizvede. — »Bez novca je prosjak, ko što sam ja« — zamrmlja nešto iza mene. Ja se ogledam u namjeri, da se na prozaičnoga ovog buntovnika svojih ćućenja otresem; — nu opazivši kljastu suhu ruku prama meni pruženu, — a k tome glase domorodne čuvši, — posegnem mehanički u džep. — Ovaj mletački filozof bio je rodom s Rieke, komu je kopneni zatvor sav imutak, — a jedno brodolomlje na obalah Sicilije desnu ruku ulomilo.

Da, da! — čovjek je krasan i slavan stvor, pun Božjih darova. — On može sve proizvesti, sve vidjeti,

sve slušati i ćutjeti.* On je slobodan, — može od jednog pola do drugoga hodati; sad na razvalinah staroga Rima nepostojanstvo ljudske sile promišljavati; ili se u Vatikanu diviti božanstvenoj iskri Rafaelâ. — On može sad u Parizu — ovomu salonu Europe — zabavljati se; sad pojam dobivati o nasladnosti jednog Lukula u sorbetteriji Floriana ili Zurpila mletačkog; — sad čuditi se na ledenih helvetskih stienah orijaškim krasotam naravi ili izvrstnosti proizvodâ rukodjelnih u maglovitih gradovih Englezke, — gdje se za kukavna tri penna košulja, a za podrugi čitava jestvena sprava kupiti može; — sad uživati za neznatnih dvadeset para božanstvene kupelji u Drinopolju; — sad nasladjivati se na vrutku od Chateau la rose, — ali jao, bez žutoga onog mamona ništa ne može. Šta prudi i sposobnost, gdje nema sredstava za uživanje; — šta koriste dobri zdravi zubi, — kad nemaju, šta da žvaču! Moj bogalj na tornju pravo kazivaše . . .!

Istina Bog! kadkad se čovjek i spozna s tim nenadom; — nu nijedna petite maîtresse nije tako vjerolomna; ničije prijateljstvo na svietu nije tako nestalno, ko što je njegovo. — Veoma čudno rašće. Jedva što mu čovjek s daleka prste pokaže, odmah se zgrči, kano lišće od noli me tangere. A tko je onaj, koji prste svoje i nehotice spoznao ne bi s ovim čudnovatim biljem, — išo ma samo jedan sat daljine! To je onaj kolomaz, koji ti kolo hitrije okreće; onaj čarobni bič, koji ti konje u vile pretvara; onaj čudotvorni štap, na koji se upireš u svih težih pasažah, da ti se noga ne izmakne i da se na hrbat ne srušiš; ono plemstvo na tvome licu, koje čini, da te poslužni Talijan svimi znatnimi naslovi slavi; — onaj ekvivalent naravi, — koji tvoju grbu u vitki stas, —

---

* **I sva mudrovanja čitati umjesto putopisa; — je l' tako?**
Op. slag.

koji rdjavca u biondina pretvara. — Platit ćeš, to je nefaljeno, i onaj zrak, koji uvlačiš; nu bit ćeš, što želiš. — Mili Bože, sve se s tobom može, ali bez novaca ništa! Židovi nemaju sasvim krivo, kad novac tako definiraju: rif, — po kojem se mjeri roba i čovjek. — A to će ostati dotle nefaljeno, dok se ona komunistična teorija, koja ukinuće novaca ustanovljava, u čin ne pretvori.

Medjutim neka bude jedanput dosta o spodobnih stvarih; ta bez toga se možebiti gdjekomu i ovo odviše čini. — Nu ja s Pilatom kažem: što pisah, pisah. — Ako se je tko više naučio iz njih, nego li da je onomu, koji putovati želi, glavna potreba novci i vrieme — (ja ne razumievam: dobro ili zlo vrieme, jer za to su ljudi iznašli kišobrane, — već čas — nezavisnost), ako se je, rekoh, išto drugo jošte naučio: tome ja ni malo kriv nisam; — ako se je pako tek to naučio, kako spisatelji svojim čitateljem dodijavati znadu, — tada neka pomisli: da se iz jednog putovanja, — koje se dielom na gvozdenih kolomijah, dielom u zatvorenih kolih — parobrodih, i pomnjovozih zače i dovrši, — čitava knjižurina spisati ne dade. I ja sam dosta dugo čekati moro, dok sam se hvatio puta. — Zašto se i štioci ne bi jedno malo uztrpjeli? — Bit će im ga i onako možebiti do guta. — Prije medjutim, nego li se ove zabave dočepaju, molim sve čitatelje, da izvole kumovati.

*

U Y. bila je velika maskerada. — Četrnaest dana govorilo se je već prije o njoj, — i kao što smo doživjeli: četrnaest dana poslije. Naravno, o čemu bi se ljudi i razgovarali, da nema balovâ, — liepog i mutnog vremena — i žuljevâ?

Ja nisam bio naumio učestnikom ove lakrdije biti, jerbo mi je već jednostavna ljudska krinka dovoljna. Ali

na jedanput mi pade neka kapricija na um. Ja se brzo obskrbim potrebitimi rekviziti; — devet sati udari, i ja stupim u salon. Harlekini, hodočastnici, Turci, gospodje à la Illyrienne. — Maintenon, Pompadour — i sam Bog znade, šta se ovdje sve ne sastade. Ljudi s krinkami i bez njih; — nu ipak svi namaskerani. — Udes moj zlovoljni nije htio, da svoju namjeru postignem. Gledo sam dakle, kako da nadoknadim užitak upropaštene svrhe. Da, slabe naknade!

Htio sam da idem; nu nešto, da umoreni paripi odahnu, — nešto pako, da sveznajućim i ljubopitnim koncepte pomiešam, — koji su začeli bili moju pravu osobnost njušiti, — posadim se polag jedne Talijanke i začnem s njom par force obćiti talijanski. Moji znanci, znajući moje siromaštvo u talijanštini (to se razumieva prije odlazka u Italiju; sad je tome drugčije!), začeli su opet sumnjati, da li sam zbilja ja ili nisam.

Ova me je zabunjenost zabavljala. — Medjutim vraćajući se kući imo sam dovoljno vremena o svačemu misliti. Medju ostalim dodje mi na um i talijanska konverzacija; jer to mi se je samomu nekako čudnovato činilo: u jednom jeziku zabavljati se, od koga sam osim nekoliko frazâ vragometno malo znao. — Nu sam Bog znade, — da li sam bio duhom apokaliptičnim ili podobnim nadahnut, ili se je drugo šta sa mnom slučilo: konverzacija naša trajaše ipak pol sata po prilici. — Norija ova imala je i posljedice; i zato ju spomenuh. Ja sam mislio o Italiji, o karnevalu mletačkom, o umotvorih Tizianovih, Veronezovih, o mašalah i modrom nebu talijanskom, — o kanconetih i otrovih, — o bodežih i ostalih podobnih prijatnih stvarih; — i prvo nego sam kući došo, — bijaše moja odluka: »Ti se moraš zadnjih dana pokladâ po *piaci* sv. Marka u Mletcih šetati.«

Ja sam se brzo uvjerio, da republika i bez mog prisutstva propasti ne će. Pribavio sam dakle sve, što je još k odluci falilo, to jest: jaspre i jednog suputnika, koji je takodjer odlučio sa mnom put juga broditi. I tako, strpljivi moj čitatelju, vidio bi me do skora u kolih, ali žalost, što ljudi samo misle, a Bog upravlja.

*

Medju prijatnosti onoga, koji želi putovati, i to spada: da kad si već rok odredi i kesu do onog stupnja napuni, do kojega prirodjena štedljivost njegova — koja iz nemoći izvire — za potrebito nalazi, da se, rekoh, tad kakvigod nesraman vjerovnik izvuče i od nas onoliko po prilici potraži, — koliko smo za zabavu svoju odredili.

Upravo sam se s jedne šetnje, — na kojoj su mi se već u duhu ukazivale stvari i čudesa, koja ću do skora priliku imati motriti, — kući vratio, kad ti eto nadjem jedan paket, — ni ne sluteć nenadane sreće, koju sadržavaše. Otvorim ga — grom i pakao! — liepa ti vidim pašuša. Priepis nekih starih memoirâ, — koji mi za nov dokaz služahu, da su i naši stari negda više trošili, nego li primali, — buljio je na nesretnog svjetobroditelja.

Ne znam upravo, što je moj ljubezni kreditor mislio, da li ću svojih sedam šljiva u džep, pa tad u Algeriju ili Teksas; ili je možebiti samo saznati htio, kako moje akcije stoje. — Nu htio i mislio što mu drago, svakako je svrhu promašio. Smetnja bijaše mala, a korist velika. Volio sam se duga riešiti, nego se ovim pijavicam klanjati.

Sa svom mogućom rezignacijom — koje temelj pravi iz plješive potrebitosti sastojaše — dadoh, što imadoh. I sad bi se najljepši redak — tako što se tiče kadencije, kako i logike — skovati dao: »kod kuće ostadoh«; — nu to mi ne dopusti nekakvi djavolski point d' honneur.

I kao što je Ajaks nekoć bogovom sa riečmi: »Ja ću i proti volji bogovâ uteći«, — tako sam i ja svome vjerovniku prkosio, govoreći: »Ja ću baš i uprkos tebi, moj zloradi vjerovniče, putovati!«

Kanibalska medjutim ova bezobzirnost prouzrokova, da je prizor mletačkog karnevala za godinu ovu bez milosti za mene bio izgubljen; — jerbo, dok su se novaci opet skupili, u to i pokladna nedjelja dodje. Mislio sam ipak po svemu, što sam o Veneciji čuo i čitao, da će ova Palmira mora i bez nedjeljne svoje oprave za inostranca, osobito Hrvata biti zanimiva. — Ja sam ovu okolnost samo zato spomenuo, da krasotice moga okoliša saznadu, da samo ovoj zgodi zahvaliti imadu, — što sam na prošlih balovih broj statistâ umnožavao.

Medjutim bi novi rok odredjen i sanduk opet izpražnjen. Veoma zabavan poso, — pri kom bi flegmatik možebit »čovjek misli, a vjerovnici upravljaju« reko, a ja nešta o djavolu i novelarskom članku, na koliko se jošte sjećam, mrmljah. — I ovo sam tek zato napomenuo, da se moji prijatni Hlohovi i Lovići*, ili Gali i Lavateri — i drugi licoslovci ili lubanjoslovci (frenolozi), koji me uprkos mojim protestacijam svejednicom (flegmatikom) na silu i proti svakom narodnom pravu krste, — jedanput upute, da je ova krepost daleko od krvi moje.

*

---

* **Ivan Hlohov i Simo Lović — obojica profesori u krakovskom sveučilištu svršetkom 15. stoljeća. Prvi je piso glasovitu knjigu pod naslovom: De anima, s pomoću koje je Gal nastavio nova svoja frenologijska izpitivanja, koja je prije bez rezultata zanemario bio. — Lović pako spisatelj je knjige Enchiridion physiognomiae. Ovo djelo vodilo je Lavatera na sklizkoj stazi njegova znanja. — Što se je god dakle u ovoj struci iztražilo, začetnici bila su ova dva Slavjana. — Prispodobi poljski časopis »Przyjaciel ludu«.**

Da priskočim u pomoć slabomu pamćenju, dao sam u ovo doba rezignacije do šest araka sašiti; — to bi tobož pametar ili dnevnik bio. — Nu ne mogu da mimoidjem fata ovog dnevnika. Na povratku iz Italije u Trstu, gdje me je bila već napala čama radi kišovitog i burnog vremena, uzmem svoj dnevnik u ruke i čitam ovo:

Moravica, dne 4. ožujka 1843.

Tko nikad ne počne, nikad ne može ni svršiti. — Šesti dan jur prolazi, a u mom dnevniku ni črknje. Dakle Bože pomozi. Tko se ne nada Homeru ili Virgilu, — on mora, da sam bude Eneja i Maron, Ahil i Homer itd. itd. Za ovimi laskavimi refleksijami dodju na tapet sve znatnosti od obalâ romoneće Bednje, — koja se, ko što se spisatelj dnevnika izrazuje, — niže Bukovca sa silnom Dravom grli, — sve rekoh znatnosti i prigode od Bednje do Božjakovine! — Dobrohotni čitatelj može sebi lasno predstaviti ove znatnosti, — medju kojimi je zadnja ovako glasila: »O podne dodjosmo u Božjakovinu. Izvanjsko lice gostionice nešto obećava; nu tko unidje: jao njemu. Osobito ako je gladan. Umjesto da nas tko pozdravi i za želju upita, — ko što je u čitavom gostionskom svietu običajno, — moradosmo mi inicijativu ugrabiti. Neka žena — obla i crvena ko kazan — zamrmlja nešta zievajući, ko da će nas sa džepom zajedno progutati. — A krčmar — drugdje quintessenza uljudnosti — predstavljao je ulogu lipova boga. — Ja sam se tješio, da će barem jelo dobro biti; nu — opet sam se prevario. Salata bijaše nekakvom trešćenom vodom* začinjena; — a vino kiselo ko ocat. Pomozi si, ko što možeš. Ja sam ociedio sa salate ovi soi-disant ocat i nalio vina. Pečenka —

---

* **Ocat, koji se iz trešća pravi i s veće strane — ako dulje vremena stoji — pocrni.**

druge jestvine mimolazeć — udarala je još po perju. Sve će to jeftinost nadoknaditi: mislio sam ja. Nu do trećeg Bog pomaže; — i tako je i bilo.«

I s tim je bio dnevnik dovršen. Ala rekoh, kad te nisam piso do sad, baš te ne ću ni od sad. I tako moj dnevnik s bielim papirom natrag u Hrvatsku dodje. Razne bilježke — višeputa tupom olovkom na teatralne cedulje ili druge papiriće naznačene — to su izvori, iz kojih ću data za svoj putopis crpiti. A k tome i to znati treba, da sam dobru trećinu ovih bilježaka izgubio; drugu pako trećinu tako krasno priugotovio, da je ne bi svi antikvari pročitali. — Liepo će ti biti, čitatelju! — Medjutim tješi se, jerbo ni spisatelju nije ova okolnost posve zabavna.

II.

Od Ludbrega do Zagreba. — Put. — Križevci.

Tada, negda puče pod mojimi prozori bič. — To bijaše znamenje k brodjenju okolo svieta. Za mali čas sjedio sam u kolih — i naslonivši se u jedan kutić mislio sam: Bog znade, hoće li biti štogod od ovog putovanja; — ne ću li se možebiti jošte kući morati vraćati. — Uslied ovih misli stanem pipati po sebi, nisam li štogod zaboravio; — nu uvjeren, da je na lievoj strani haljine — malo niže pazuha — ukup sviju putnih potrebština, — umirim se jedno malo. Sada mišljah o stvarih, koje sa svojim položajem za analogne držah. Tako mi dodju svi glasoviti svjetobroditelji od Kolumba do kapetana Rossa na um. Al na svoju najveću nesreću čito sam nekoliko danâ prije toga u jednom zabavnom listu, da je mačka

nekoga englezkog kapetana, — koju je od pokojnoga svog prijatelja u oporuci dobio, — četiri puta već u iztočnoj Indiji bila — i do dva puta čitav zemljokrug obišla. — Čim se ove mačke sjetih, — skoči mi na jedanput krv u lice. Meni dodje na um moje mače kod kuće, koje sam nekoliko minutâ prije odlazka u svojoj pisarni vidio, nu — spremanjem zabavljen — zaboravio iztjerati ju. — Šta ću sad: ili se vratiti kući ili pri svom povratku iz Italije na strašan parfum pripravan biti? . . . ja odabrah prvo. Mačke u sobi ne nadjoh; — nu to, umjesto da moj skepticizam izlieči, jošte ga je većma probudilo. Ja sam više dana poslije svog odlazka jošte sumnjao, hoće li biti štogod od mog puta, — ne će li koji djavo opeta na put mi stati i kazati »dalje podnipošto«. — Ja sam na svakom mostu, na svakoj težoj pasaži, ta — i u samom konjskom uhu, — ako se je ono ma koliko dizalo, — svoje stupe Herkulove vidjao.

Ali Bog je nadario čovjeka ćućenji, — koja svaki skepticizam izlieče . . . Prolazeć u nekom gradu uz prozor jedne kuće — opazih jednu na biele ručice podbočenu glavicu preda se gledajući. — Duševnost Rafaelova i tjelesni čari Tizianova kista treptjeli su nad ovim obrazom. To je učinilo, da ja sve zaboravih, što sam do tadar mislio, i da . . . al ostavimo ovu čistu stazu sentimentalne vlade; pa ajdmo na rdjavi put.

*

Podne zazvoni, a mi stoprv u Rasinji. — Ne dvoji, učeni čitatelju, o svojih geografijskih znanostih, ako ne znadeš, gdje je Rasinja. Jerbo ni Balbi, ni Galeti, ni Kanabich, a ni Seljan ne spominje ovoga mjestanca, niti mu je glasa u dnevnicih englezkih ili francezkih turista. Da ti se ipak kazati ne bi moglo: turpe in patria peregrinum esse, upamti, da na polak puta medju Ludbregom

i Koprivnicom dva puškohita od glavnog druma na cesti križevačkoj leži. Glavna je znatnost stari grad, ili bolje rekav, toranj. U njemu je — ko što povjestica kaže — nekadašnji njegov vlastelin Gaisruck, jedan štono se kaže chevalier sans peur et sans reproche, ili po naški »vitez od žutih čakšira« — u kanalu (prohodu) jadno poginuo, kad se je naime pred nasrtanji i navalami turskimi spasiti želio. — Na koliko ova inače nepoetična povjestica vjerojatnost zaslužuje, to upravo ne znam. Nu — dogodovština nam povieda, da je Soliman, car turski, — u ono isto doba, kada je Gjurgjevac, Guščerovac i ostala dobra Pekrijeva porazio, — i Rasinju srušio iz uzroka, što se je njezin vlastelin, odrekavši se stranke Zapoljine, — k Ferdinandovoj pridružio. Da se je nekada podobnim poganom ovuda mnogo prkosilo, svjedoče osim historijskih dokaza — naimenovanja selâ, koja u okolici spomenutoga grada leže, kanoti Prkos, Poganac, Bolfan (Bolvan) itd.

Puk pripovieda, da su se jednom Turci s golemom silom Rasinji približavali, upravo kada je zvono gospodjicu grada u crkvu na zaručenje pozivalo. Na to zaručnik dušmaninu na susret izadje, dočim neki zvono u bunar bace, da ga Turci ne bi oteli. U bitci nesta zaručnika, kao i zvona u bunaru. — Nu — kako kažu — slušati je još i dan danas iz obližnje doline, kako zvono u večernje doba zaručnike zove.*

Za ekonome drugo ne znam, nego da na obližnjih brdih dobra vinska kap rodi; — a za ljubitelje konjâ, da se u malenoj ergeli tamošnjega vlastelina ponešto i prave englezke punokrvi nalazi. — Za ljubitelje ostalih stvari ne ostaje ništa, da napomenem, ako ne bi možebiti okolica bila. Ona nije sasvim bez slikovite dražesti;

*** To će valjada biti glas zvonâ iz Koprivnice, koja jedan sat odavle leži.**

šteta samo, što rdjavo poljodjelstvo prijatnosti naravne ne uzvisuje . . . Al jao gourmandu, ako ga ovdje podne, ili bolje rekav, glad dostigne. Svratište bo zaludu tražiš, osim ako prosta nekakva kuća, borovom metlom nakićena, ovo ime zaslužuje. — Na sreću gostoljubnost hrvatska nadoknadjuje u domovini našoj hôtel garni-je inih krajeva.

Mi smo činili, ko i Schillerovi lupeži, pa se namjestimo prvi dan u župi kod jednoga vriedna domovine sina. Ovaj nas počasti baš, kao što valja. — Imade ljudi, koji gostoljubnost — kano vlastitost sviju divljih naroda — ni za kakovu krepost ne drže. — Nu hvala na takovoj civilizaciji, koja u svojih njedrih ni ovoga prijatnoga čeda ne goji! — Istina Bog! blaga narav obdarila je nas tako, da mi ovu krepost lakše izvršivati možemo, nego li možebiti stanovnici drugih krajeva; — nu ni kod nas trešnje na vrbi ne rastu. Toliko nema nitko, da bi u smetnju došo, kud će kamo li sa svojom ljetinom.

Do malo časa dodje i više prihodnikâ; a gdje se družtvo sastane, tamo se i razni tituluši (zdravice) nadju. U takovu slučaju nije baš ni čudo, što se je za sretan napredak narodnosti, skori povratak putnikâ itd. mnoga čaša izperušila, ko što Koprivničani kazati običavaju. — Medjutim sjetivši se rdjave ceste, koja kroz jedan predjel križevačke i gjurgjevačke Granice u Križevce vodi, zapjevah veselomu družtvu: »Put je danas dalek moj«, i odoh sa svojim suputnikom.

Ostavivši s desne strane stari kasteo Rasinju i na kraj sela prispjevši, vozili smo se kroz nekadašnji ribnjak spomenutoga kastela. — Kroz središte njegovo vodi sada tvrd drum. Mnogi, koji ovuda prolazi, ne će valjda ništa opaziti od ovoga ribnjaka. — Nu koji oči u lokalitet ovaj dobro upre, lasno će opaziti obale, koje ni vrieme ni ljudske ruke posve jošte razorile nisu. — Ja zemljištnu

ovu disertaciju (koja mnogo zanimivosti baš nema, budući da mi se nisu tamo ni gorske ni vodene vile ukazale) navodio ne bih, da mi nije ovaj ribnjak povod dao raznomu promišljavanju. — Razabirao sam t. j. u sebi, da kao što prije nekoliko stoljeća nitko nije ni snivo, da će kroz ovo za onda vodeno carstvo ikada tvrd drum voditi, — da se, rekoh, sličnim načinom takodjer znati ne može, ne će li se do mala gvozdenica ovuda protezati. Tada bi naši unuci, da se na obale Adrije premjeste, upravo onoliko vremena trebali, koliko ga danas onaj potroši, koji se Zagreba dokopati želi. — Tko bi bio prije 50 godina mislio, da će biti možno u 17 sati iz Pariza u London doći, ili za 4 dana iz Hamburga u Petrograd?* — Jedno poslaničtvo hercega od Schleswiga trebalo je u 17. stoljeću do Moskve čitavu godinu, i nešto više, premda je i nekoliko trubnikâ ovo poslaničtvo pratilo, koji su putem trubili i prostor mu pravili!

Stvar je sasvim naravna, da čovjek na rdjavoj cesti o dobroj sanja i tad napokon na gvozdenice dodje. Radi toga molim, da mi čitatelji oproste ovaj skok u naravi moga pera.

Jedan sat odavle teče neznatan potočić, koji varmedju križevačku od vojničke Granice dieli. Kad čovjek mostac prevali, izgine i djelani drum. Bog pomozi ovdje svakomu, koji nema dobre predprege. Taj neka bude uvjeren, da će ugreznuti. Razumieva se: u zimsko vlažno doba; jerbo ljeti bozi pute popravljaju. S težkom mukom dovukli smo se do Borovke, strma briega, koji je u savezu s kalničkimi planinami. — Na kraju ovoga briega leži na lievo u jednom polukotlu ponešto uzneseno — graničarsko seoce Apatovec. U dolini pod ovim selom na-

---

*** To će biti moguće jošte tekuće godine, čim kiel-altonezka gvozdenica gotova bude. Prispodobi br. 54. god. 1844. Obć. nov.**

lazi se jedan mineralan vrutak. Voda iz ovoga vrela mnogo je jača i većma kipi (musira), nego kisela voda rogatačka. Razlika ipak je velika, budući da je kalna i po mulju udara. To bi se medjutim čestim crpljenjem — osobito da se u snazi drži — popraviti dalo, kao i mnogo drugo u našoj domovini. U istom potezu nalaze se tako zvana Željezna Vrata, ili ko što se sada poradi pokraćenja kaže: Vratno, — jedini klanac, koji se u ovih planinah nahodi i koji je u staro doba mnogo poganske krvi popio. Ovdje porazi silna ruka staroste Dragoša pod vojvodstvom Kadama bivše okrutne čete tatarske, premda nisu ni ratoborni kalnički stanovnici sasvim čitavi ostali; nu hrabrim branjenjem ovoga bogaza dobili su barem mnoge obitelji dovoljno vremena, da nemoćni svoj život spase, čim se izpred okrutnosti neprijateljske ukloniše. I kralj Bela IV. upotrebi ovu priliku, te se iz Zagreba put Spljeta odieli, kamo ga je zagrebski vladika Stjepan s mnogimi velmožami odpratio.

Od podnožja Borovke pa tja blizu do Glogovnice — jedan sat po prilici u daljini — protezao se je nekada ribnjak Božjakâ. — Ova gospoda znala su si, kako se čini, tegotnost strogih svojih redovnih propisa olakšati. — Nu ne moramo im baš radi toga zavidjeti, — jer oni se nisu nikad uztezali za dom i rod, — ko što nam mnogobrojni listovi dogodovštine javljaju, — kad je potrebno bilo, život svoj žrtvovati.

Vrieme je spomenuti ribnjak u sjenokoše, a glasovito prebivalište Božjakâ, Glogovnicu, u neznatno seoce križevačke varmedje pretvorilo. Sunce, za gorom već na polak sakrito, obasja jošte gotske uzko dugačke prozore prastare crkve, kada smo drumom kroz seoce prolazili. Gorostasne sjene micale su se amo tamo po starobitnih stienah hrama, ko duhovi davne prošlosti. Ove utvare,

prouzročene valjda od obližnjeg drvlja, koje je vjetar baš onda treso, činile su mi se kao smrtni ples oko spomenikâ hrvatske slave.

Vas ovaj potez kroz Granicu vojničku do Glogovnice — ako se inače historijskimi uspomenami čovjek ne zabavlja — veoma je dosadan. Predjel imade divlji značaj, a da nije veličanstven ili barem romantički divlji. — Ako se k tomu rdjava cesta uzme, lasno će svaki dokučiti, da put ovaj bome ništa zanimiva nema. K tome pridaj jošte i to, da se na ovom putu — mosti jedva preko potokâ grade, — a kuda voda sa .bregova preko puta prolazi, ondje je put u prilici golema korita izduben i zubatim kamenjem potaracan. Kad se čovjek ovuda vozi, mora kod svake podobne pasaže zube čvrsto stisnuti i jezik u grkljan povući, ako inače ne želi — bez jezika ostati. A rukama, ne zna, bi li si trbuh držao, da mu crieva ne popucaju, ili za karuce, da ne izpadne.

Znamenito je to, da čovjek odmah, naime jedva što preko Granice vojničke korači, — drugi život i ljudstvo smotri. — Tako na primjer, dočim se u Granici pjesme iz usta pastiera u čistom narječju ore, slušaju se u provincijalu kekavski glasi. Nu valja znati i to, da su graničari ovi većinom sljedbenici iztočne crkve.

U djevojke Anke
Biele noge tanke,
Po potoku hodala,
Sitnu ribu hvatala,
Na bregove bacala itd.

pjevao je na ovom kraju potoka Glogovnice neki graničar, — dočim je na onoj strani pastirica medju svojimi kravami ovaj po prilici monolog držala: »Hej Belana, kaj si se pak zmislila — ti grdoba, vre te ja taki navščim« itd.

Dalje od Glogovnice nije cesta ništa bolja; nu čovjek barem tu utjehu imade, da će doskora na štaciju doći, — to jest, da su blizu Križevci.

*

Šta ću o prastarom ovom gradu da napomenem, nego li ono, što i onako svak znade. U Križevcih je Koloman, kralj ugarski, s dvanaest poslanika Hrvatske učinio ugovor, po kojem se Hrvatska k ugarskoj kruni — sa potvrdjenjem starih svojih i podjeljenjem novih poveljâ — pridruži. Na što se Koloman za kralja Hrvatâ u Biogradu kruniti dade, — kamo ga spomenuti poslanici s vojskom Hrvatâ sprovodiše; kao što to osim povelje, koju je Koloman manastiru sv. Marije u Zadru podielio, i mnogi drugi historijski dokazi potvrdjuju. — Tako se jedanput dovrši vjekovito ono i često puta krvavo prepiranje stranaka, koje jur od smrti kralja Zvonimira trajaše, i koje pohlepa za vladanjem častoljubnih velikaša podobro gojiti razumievaše; — tako bi i svrha učinjena nepravednomu onomu, nu zajedno i bezuspješnomu nastojanju ugarskih vladalaca, da Hrvate silom oružja sebi pridruže.

Imade — znadem ja to — imade ljudi, kojim se ovaj historijski dogadjaj nevjerojatan čini, i koji naprotiv izvješću spljetskoga arcidjakona Tome, koji ovu okolnost potanko spominje, nevjerovani Tome bez ikakva uzroka i dovoljna dokaza ostaju. — Nu ovi ljudi nisu na sreću ni Fessleri, ni Prayi, već samo Bezimenici (Anonymi), koji sa sveznalim, nu ništa ne znamenujućim posmiehom propitkuju: u kojih pismohranah nalaze se dakle ova posebna prava Hrvatâ? — Koji to pitaju, oni očituju ne samo, da su rdjavi historici, već i kukavni pravdoznanci, — jer barem kano takovi morali bi znati, da nepretrgnuto kroz

*

stoljeća uživanje pravâ ako ne veću, to sigurno onu jakost imadu, koju izjedeni, po gdjekojem prepredenom piscu srednjega vieka podmetnuti kvieri.

Značajno je pako, da ovi ljudi na svršetku svojih gaskonada Slavjanom u obće ime hvastavacâ nadievaju. Nu medju ostalim da li je čudo, što čovjek, koji s ozbiljnošću jednog Arhimeda svoje zemljake neposredno iz paradiza izvodi, — da, rekoh, takav čovjek jošte o hvastanju sanja! — Pa ipak se takovi ljudi vrhu sofisterije svoje samodopadno smiju, kao u kavezu zatvorena kumrija vrhu nagromadanoga vlastitoga djubreta!

Ali vratimo se natrag u Križevce. Ovo nekada u Hrvatskoj znamenito mjesto, — u kôm su se jošte u vrieme kralja Šišmana sabori držali, — sastoji danas iz poširoka tri sokaka. Oni se gornji, srednji i doljnji varoš zovu, ili ko što njemčarija — rado kaže: Kreutz, Noth und Elend. Ovo troje valjda ih je iz zavičaja iztjeralo, zato ne mogu to ni ovdje zaboraviti. Lasno je sad s punim želudcem buncati. — U tako nazvanoj gornjoj varoši najvećma to u oči udara, što malo da ne sve kuće po tri prozora od ulične strane imadu. Ovo, ni više, ni manje, već upravo tri prozora, čini mi se tako značajno, ko što u nekih magjarskih varmedjah ona sela, u kojih Švabe s Magjari pomiešano živu. Kuće naime, gdje Švabe obitavaju, broje dva okna, dočim magjarska kuća samo jedno imade.* — Ova medjutim arhitektonička vlastitost — nekada u Hrvatskoj jošte većma obćenita — sve malo po malo prestaje; što ja, ko prijatelj svjetlosti i slobodnijeg kretanja, baš ni malo ne žalim, — nu bojim se ipak, da ne bi na posljedku do jednog okna došli. Jer ko što smo sa tri prozora na više, — tako bismo mogli i na manje

* *NB.* **Nulla regula sine exceptione.**

doći; vjekovit bo je zakon u naravi, da ono, što je promjenam podvrženo, pravilâ ne poznaje. Tko se jedanput promjenam privikne, on nasljeduje, bilo mudro, bilo budalasto. U tom grmu zec leži. — Salvo in reliquo progressivo spiritu temporis.

U jednoj nizini iza srednje varoši leži zapuštena crkva sv. Križa, od koje grad ime zadobi. — Povjestica kaže, da su pod kamenom velikoga oltara gori napomenuti ugovori nekoć bili zakopani. Da, da! zakopani, — kao što se i slava, krvlju praotacâ pribavljena, zakapa! — U ovoj crkvi ovršuje se sad poso reštauracije, — budući da varmedjska dvorana mnogobrojno plemstvo primati ne može. — Za one, koji to ne znadu, napomenuti moram, da se svi govori kod reštauracije obični već od negda u hrvatskom jeziku govore; — inače ih ne bi ni dvadeseta strana plemićâ razumjela.

Ovaj grad, lišen svakog obćenja i na mjestu za trgovinu veoma nezgodnu položen, ne može da svoje izvanjsko lice promieni i da s drugimi gradovi u ovoj vrsti napreduje. Žalibože, što se poradi spomenutoga nesretnog položaja — pored svih inače hvale vriednih nastojanja, da se drumovi u najbolje stanje dovedu, — ni budućnost prijatnija rečenomu gradu proricati ne može. — Moji Križevci — i za vas bi se moglo reći: Il sont passée les jours des fêtes.

Koji bi medjutim želio ovaj odavna slavni grad točno pregledati ili izrisati, taj će najbolju point de vue na jednom briegu zadobiti, koji se Trstenik zove i koji je četvrt sata od njega udaljen. I to iz dvostrukog uzroka; jedno, što se odavle u daljini iza varoši krasne planine kalničke veoma slikovito smatraju; a drugo, što udaljenost neke kukavno pobieljene kuće, koje bi mogle ljepoćuće motritelju u blizini uvriediti, oku sakriva.

Prilikom moga prolaza — bio je upravo pokladn utorak — tumaraše množina maskâ po sokacih. Ove maske sastojale su od raznih deklesinâ, čizmočistiteljâ i podobnih notabiliteta. Medju odjelom ovih šaljivčina i licem nekih kuća opazio sam neko žalobno suglasje. —

Na samu čistu sriedu krenuo sam put Zagreba — praćen od željâ vaših, moji prijatelji, i od dobro debele kiše, koju tek Svi sveti (Sesveti) obustaviše.

Kada čovjek s one strane hrvatske Podravine dodje, koja medju Ludbregom i Varaždinom leži*, mora ga onaj potez, koji se od Sesvetâ blizu do Maksimira pruža, i nehotice neugodno dirnuti, kad opazi u susjedstvu glavnoga grada Hrvatske na lievo i na desno druma trnjem i kupinom zarasle prostore, zlo obdjelane njive, zapuštene livade itd., gdje bi se ova okolica — onako, kô što valja obradjena, u perivoj pretvoriti mogla.

S tim većma obraduju putnika, — kad na kraj ove pustoši dodje, — zavodi: Jurjaves i Maksimir. — To će velikodušnim nastojanjem nj. preuzvišenosti g. Jurja Haulika, zagrebskoga biskupa, najkrasnijim uresom Zagreba i predmetom zanimivosti za svakoga poznavaoca postati. Estetički ukus, koji se ovdje u svakoj osnovi ukazuje, za to dovoljno jamči. — Saxa cadant meritis tot monumenta tuis, šaptao sam ovuda prolazeći u Zagreb.

---

* Okolica ludbrežka može se tako glede umiljate svoje i slikovite naravi, kao i poljske obradjenosti s najljepšimi krajevi inih država uzporediti.

III.

Od Zagreba do Rieke. — Zagreb. — Karuce. — Moj suputnik. — Jastrebarsko. — U Karlovcu. — Ludoviceja. — Gdje noćimo, ne svanemo. — Kontumacija. — Zaljev od Kvarnera. — Grobničko polje.

Jedva što sam odsio, hitio sam, da se jedne vizite ex offo riešim, u kojoj sam na hiljadu pitanja odgovarati moro. — Medjutim u čitaonici, gdje sam naknadu tražio za ova plućopogibeljna propitkivanja, i gdje sam opet ja više izpitkivati, nego li odgovarati naumio, — nisam nikog našo, osim praznih klupâ i tisuću časopisâ. — Ta ti se nisi na put spremio, — govorio sam sâm u sebi — da prebiraš listove i po čitaonicah čitaš, već da gledaš i slušaš, što sviet radi i govori. —

Uslied ovog monologa ostavio sam čitaonicu i kod gospodina U. zaludu kucao na vratih. — Kod gosp. V. nisam nimalo sretniji bio; nu našo sam barem njegovu polustranu, jednu vranokosu kod kuće. Ona mi na hrvatsko moje pitanje za njezinim suprugom odgovori, da je kod gospodina grofa J. D. na soiré-u. Odgovor — ako se izuzme rieč soirée — bijaše njemački. To uništi brzo, što izvanjska sjena prouzroči; — jer Knigge kaže, da se u onom jeziku odgovor pristoji, u kom se čovjek zapita. Da sam ja njemački pito, a ona hrvatski odgovorila, — to bih ja mislio bio, da je iz žarke ljubavi prama majčinu jeziku pravila udvornosti zanemarila. — Kod L., koji se je u domaćem krugu upravo tješio poradi zamrčenoga svoga izvanjskog obzora, — pomirio sam se opet sa zakonskimi odnošaji. — Da, da! — smiešno je to, kad supruga aleopata samo homeopatiju slavi.

Ovdje sam saznao, da je spomenuti soirée veći dio mojih znanaca progutao i da se danas s njima ne ću sastati moći. — Ništanemanje moja nesretna oćutnost protjera me brzo i od ove jedinstvene akvizicije. Gospodin L. upita me na nesreću: kuda ću se iz Italije natrag kući vratiti; »kroz Tirol« bijaše moj odgovor; — »kroz Tirol — po zimi!« — primetne moj L. s nekakvim posmiehom, koji mi se i sad jošte pred duhom ceri. — To bijaše dosta, — preveć. »Gospodine, sada je već ožujak; dok ja tamo dodjem, nastat će i proljeće; — a Alpe, — čuo sam, moraju se u ono doba godine, gdje se njihove glavice sniegom pokrivene od milionâ iskricâ cakle, dočim nizine mlada zelen krije, — posjetiti. Nu — pa da baš i toga nema, — bolje je ma kuda, nego li istim putem natrag. S Bogom.« — I ja sam stajao kod vratâ. —

Dočim sam si u piae memoriae kavani g. Černoga jednom špikanom (pisanom) pečenkom ugadjao, sakupi se kod obližnjega stola nekoliko gradjanâ. Iz njihova govora saznao sam odmah i razno političko vjeroizpoviedanje njihovo. Jedni — i to je veća strana bila — bijahu domorodci; — drugi od tako zvanog Robert le diablskog juste-milieu-načela; — a treći potomci (?) Hermanovi iz teutoburžke dubrave. — Prvi su o pomagjarenju, — a posljednji o uplivu kolosa u Srbiji zborili; napokon su Robertisti jednim i drugim pravo davali, al još pravije pili. — Bukovčak — ova blagotvorna kap zagrebskih gorâ — prouzroči na svrsi ono, što sveta ljubav domovine ne mogaše. — Jedan obćenit i gromovit »Puna srca, pune čaše, neka žive, što je naše« bijaše signal, da su Kristinci i Karlisti postali Španjolci.

Drugo jutro desivši se ja kod ručka na istom mjestu, bio sam svjedok ovoga prizora. Na biljaru sjedio je jedan roué i čitao 3—4 razna paškvila. Oko njega bijaše čitava

hrpa sakupljena. Maleno ovo, nu pozorno obćinstvo primi sad s pohvalom — sad s osudjivanjem, — kako je naime dosjet — ili maksima slušaoca bila, — ove literalne gljive, koje su noću iz vlažnog zemljišta pronikle. — Jedan se je medjutim u latinskom jeziku, tako što se sloga, ko što i dosjeta tiče, — odlikovao, — ako se inače štogod podobno odlikovati može.

Zar će, braćo, uviek tako biti,
Dokle će još kukolj taj ploditi? — —

Poslije ove jutarnje prelekcije zametne se govor o prošlih pokladah. Iz njega sam razumio, da su strjelački balovi — osobito onaj, koji je bio na slavu sretno vrativšeg se domorodca gospodina grofa O., — najkrasniji bili, — kao što i to, da su se s narodnim kolom uviek započinjali i dovršivali.

Jedan medju ovimi Jules-Janin-i vrlo se je jedio, što se je na posljednjem balu kolo bez surkâ igralo. »To je«, kazivaše on, »nezrela i suvišna politika, slika bez milosti, teatralsko predstavljanje bez kulisâ i kostuma, djevojka bez rumena lica itd.« — Kao što sam o predmetu ovom onda šutio, tako ću i sada, — al sam se kod ovih rieči i nehotice sjetio nekoga, koji je jednom u atili na bal došo i barem mojima se očima medju samimi fraki vrlo čudan vidio. Tko će proti sili navade, a to toli brzo jošte? — Dvoumni i ne bez pravde sumnjivi su oni ljudi, koji u stranci stranke radjaju. — Ovomu načelu za volju mnogo sam i ja proti volji učinio, iz ovog obzira i surku obuko, jer volio bih i djavo biti, nego da se sumnja, jesam li angjeo, čovjek ili demon. Nu izpovidjeti ipak moram, da bi mudro — vrlo mudro bilo, da se je prije narodni jezik, pa onda odjeća emancipirala, — jerbo u surci uviek njemački blebetati veća je pro-

timba (kontrast), nego u fraku ili atili hrvatski. — Frak je europejski, i naš jezik je to isto. Nu i atile nije azijatski vukodlak toga imena u naše strane donio. Gajtani su iznašašće slavjansko, ako se i odielo magjarskim krsti, premda se ni to tajiti ne može, da je ta magjarska napeta odjeća upravo tako nepriličaction, ko što je alonž-baroka londonskoga lordmajora. Da je sablja kod viećanjâ i umovnih borba — od kako se sabori na rakoškom polju više ne drže — stvar suvišna i, malo da ne rečem, smiešna, to će svak uvidjeti. — Željeti bi bilo, da se Hrvati jedanput dogovore i za svečane prilike jednoličnu odjeću izaberu, bila ona, kakova mu drago. U različitosti odiela nalazi se nemala zapreka k sjedinjenju idejâ.

Jošte je jedno, što prekuhati ne mogu. Da koji inostranac u Zagreb dodje, pa razgleda napise vrh dućanâ i cimere zanatlijâ, to bi prije mislio, da se u kakovom njemačkom gradu nalazi, nego li u stolnoj varoši Hrvatske. — Kad će jedanput jezik ilirski iz potištenosti svoje uzkrsnuti! — Zar ne poznajete sredstva, kojim bi se svi ovi tudji napisi, bez ikakve fizičke ekstravagancije, u kratko preinačili? Al naravno, i za to treba sloge.

Prije podne posjetio sam jošte nekoliko svojih znanaca, koji mi svakojake preporuke dadoše. Poslije objeda, čim naime srebrozvučno zvonce sv. kralja, koje me je nekoć tolikoputa s mekana divana u akademiju otjeralo, drugi sat zazvoni, — sjedio sam u karucah put Karlovca. U Savskoj ulici na lievo dizali su se upravo temelji bolnice milosrdnih sestara. Blagotvoran zavod. Nu volio bih ipak, da sam mogo reći: dizali su se temelji narodnog muzeja.

Na savskom mostu obazrem se jošte jedanput na Zagreb i na njegove krasne gore, koje se iza varoša smjelo dižu. Vilovna narav ovih gora napuni nekada prva

mladjanu dušu onog Hanibala petnaestog stoljeća, Sibinjanin-Janka, vitežkim onim nadahnućem, komu se je poslije toga čitav sviet divio.* — Ja zašaptah ovim goram još jedanput moj srdačni »s Bogom!« — Najmiliji mog života sanci prše nad onimi prostori, kano nemoćni golubovi od jastrieba nemilo tjerani. —

U razne misli uduben, vozio sam se pô sata po prilici, kad kola na jedanput stanu, što i mene iz mojih sanjarijâ probudi. Ja sam mnio, da je malta ili podobna zabava putnikâ; — al tko da izrazi moju zabunu, kad opazih, da je kočijaš naumio ovdje dulje stajati. »Ta nemoguće, da ćeš već ovdje hraniti«, izderem se na njega, ko da se je Bog zna što dogodilo. Nu on sasma mirno odgovori: »Tista pa je naša herberga.« — Za čas dodju — jedan sluga i vrst deklesine, koji su konje začeli napajati i krmiti. — Ja sam boginji strpljivosti usrdnu molitvu izmolio i zatim razne kombinacije krojiti začeo, dokle ćemo uz podobne stanke do Rieke putovati. — Časa bilo je dosta, a da što radiš, — baš ništa. — Ja se izvučem iz karucâ i zapitam mimo stojećeg slugu za ime seoca, koje je pred nami ležalo. »Stupnik« bijaše odgovor. — Nu na daljna pitanja za vlastelinom, daljinom obližnje štacije itd. baš ni jota. Ti si pravi stup, mislio sam ja i začeh razmatrati naš kvartir, možebiti za čitavu nedjelju dana. — A to su bile naše karuce.

*

Gornja strana ove Noemove barke bile su relikvije negdašnjeg pomnjovoza (diligence), ako je inače dvoglavomu orlu, kome osim dviju glava samo jošte jedna kreljut zaostade, vjerovati bilo. — Ovomu košu je od

---

*** Adolescentiam apud Demetrium Zecchium, dum Zagrabiae antistes esset, exegerat (Joannes Hunyadius). Pray annal. lib. III.**

prvobitnoga njegova svojstva upravo onoliko jošte ostalo, koliko pri pomnom razmatranju treba, da se početna narav njegova ustanovi, — to jest: koliko prosjačka ječerma od onog sukna jošte na sebi imade, od kojega je izvorno sašivena. Doljnja medjutim strana ovih karuca bila je jošte sasvim nova i tako orijaški čvrste naprave, da će lasno devet generacija svojega druga koša preživjeti. Straga bila je namještena toli golema košara, da bi se u njojzi sav sir jedne švajcarije sušiti mogo. — Konačno, na baku bio je paviljon iz rogoze ustrojen, u središtu kojega je laterna, ko svjetionik na goloj klisuri, visjela.

Medjutim, kako svaka stvar na svietu svoje zlo i svoje dobro imade, tako i ova bilanca curiosa. Jerbo osim, što je u njojzi dovoljno prostora · bilo, proti kojemu se ne bi ni eksemplari, ko što je poznati češki pivar bio, tužiti bili mogli, — bijaše od sviju stranâ dobro zatvorena i prozori providjena. — Ova je okolnost činila, da su se sve persiflaže sjeverovića o našoj barci razbile. — Jedva naime, što smo Stupnik iza ledjâ imali, nastavi ovaj svoje operacije i pratio nas je zviždajući neprestano, kao da je htio, ljuteći se, što nam nauditi ne mogaše, našu ekvipažu izzviždati. Medjutim činilo se je, kao da zračni broditelji ovo zviždanje posve drugčije tumače. Jato groktajućih vranâ vrtjelo se je nekoliko puta nad nami i uputi se tada put Okića, koji s desne strane ponositu svoju kupolu u oblacih ovlaživaše. Umjesto da su me ovi pojavi na promjenu vremena opomenuli, pade mi na um balada »Okićke vrane«, — i sad ne bi svrhe poetičnim sanjarijam. — Nu da li je ovo nešta neobično u čovjeka, koji je nekoliko putâ iz kopita Pegazova nadahnuće crpio — i još k tomu put romantičkoga juga brodio? Šta će onomu, koji se na livadah romantike u

vječnom suncu bavi, — šta će, rekoh, pjesniku atributi sjevera, šta li vlada kalendarâ? — Sam Bog znade, kakova sentimentalna balada ne bi se bila u ovih karucah izlegla, da sam olovku i hartije sa sobom imo.

*

Moj suputnik, koji je uza me dundao, probudi me iz mojih sanjarija, čim mi iznenada poznatu pjesmu: »Adja Isten hogy a Magyar« itd. zapjeva. Uzdrman jedanput, nisam mogo opet na onu stazu nabasati, na kojoj sam se prije toga nalazio. — Medjutim pia desideria mog suputnika probudiše i u mene nešto heroično, te i ja zapjevah: »Dusi, koji rod svoj ljube«, a da se nismo ni najmanje tuširali. Eto dokaza, da poznato »Les extremes se touchent« uviek ne stoji. — Al je moj suputnik i bio čovjek, koji je slavio sunašce, a da nije na mjesec lajo. — Rodjen u Ugarskoj, odhranjen u Hrvatskoj, obljubio je ovu zemlju, koja svakome nezaboravna ostaje, koji se je malo dulje u njoj bavio, i ma se iole s njome upoznao. — Oko osam sati u večer stigli smo u Jastrebarsko.

*

U gostionici bio je samo jošte jedan gost, koji se je s krčmaricom o prošlom jastrebarskom pikniku razgovarao. Iz konverzacije sam razumio, da je i on bio sučlan ove zabave. Moro sam se smijati, kako se je ovaj čovjek na jednoga nenazočna sučlana istog piknika radi toga jedio, što se je ovaj prije ponoći, — ko što je comitée odlučio bio, svoj punč popiti usudio. —

Probudjen ranom zorom, tek što otvorim oči, opazim neobičnu neku svjetlost u sobi. Ja se okrenem prama prozoru, pa eto ti smotrim petka na bielcu jezdeći. Pahuljice sniega prhale su oko prozornog stakla, kao da

su mi htjele, ko davno nevidjeni gosti, »dobro jutro« nazvati; — nu ja pomislim: kamo sreće, da su ohole krasotice ovo ožujačko bjelilo sasvim pokupile, da mu ne bi traga ni glasa bilo. —

Ova zima, o kojoj čitava tri zimska mjeseca ništa ne znadosmo, i koja nas već nukaše misliti, da je svoj neprijazni danak i zaboravila, bijaše nam vrlo neugodna, i to s tim više, što se njojzi ni ne nadasmo. Medjutim šta ćemo. »Haec quoque, Naso, feres, etenim peiora tulisti« tješio sam se sjetivši se stvarî, koje čovjeku kadkada jošte većma nepovoljno u pohode dodju.

Našu barku, — prama kojoj ja sada s nekom ljubavlju i pozornošću postupah, ko da sam se u njojzi rodio, — pratio ję sveudilj snieg i vihar, dok ju u Karlovcu »Sidro« ne zaustavi.

*

U Karlovcu bijaše upravo tjedni sajam, i to uprkos burnomu vremenu, živahan po običaju. Na Baniji prčevine do guta, a krike vike bez kraja i konca; Jovanâ pako toliko, da bi čovjek pomislio: čitav sajam sastoji od samih Jovana. Ali su to, bome, i momci — ovi Jovani, — moro sam glavu dizati, ako sam im htio kupolu vidjeti.

Za objeda imo sam opet dovoljne prilike osudjivati neshodni običaj ljudî, koji sa sobom pse na obćinska mjesta vode. Neki karlovački dandy dodje sa svojim mylordom k objedu, koji za čas cieli table d'hôte, u najboljem teku postavljen, pasjom svojom kapricijom pobuni. Rumenilo, — koje se je na obrazu vlastnikovu ukazalo, bilo je istina dokaz velike njegove smetnje, nu to nije bilo kadro pokvareni apetit popraviti. — Veća strana gostî udalji se na pô psujući i mrmljajući.

Poslije podne potražio sam gospodina Kušljana, koga tada negda — po duljem izpitkivanju — svega u pisma ko književna crva ukopana nadjem. — Kad smo već dovoljno zube razmahali bili, izidjemo na polje i posjetimo čitaonicu. Ovdje, osim pušećeg nadzornika, koji bi genre-slikaru povoljna crta bio, nikog ne nadjosmo.

Ona hvale, nu zajedno i nasljedovanja vriedna uredba sl. magistrata karlovačkoga, da svaki gradjanin pred svojom kućom prostor za pješake taracom providi, dopusti nam, da kod sve neprijatnosti vlažnoga vremena jedno malo po sokacih tumarati mogasmo. — Glavni je ures Karlovca Kupa sa svojim krasnim i visokim nabriežjem, kakovim se riedki potoci ponositi mogu. — Velika je šteta za napredak ovoga grada okolnost, što izvan tvrdje nije slobodno kuće od tvrda materijala graditi. Da toga nema, Karlovac bi se poradi sretnoga svog i za trgovinu veoma probitačnog položaja u kratko vrieme vrlo poljepšao i napredovo. — Gospodin K., kojimi je htio sve znatnosti novoga svog prebivališta pokazati, odvede me medju ostalim i do oružnice, u kojoj se za 20.000 vojaka oružja nahodi. Medjutim stražar, rodjeni Čeh, razumjevši naš razgovor, poduči nas, da smo zakasnjeli, budući da se oružnica u šest sati zatvora.

Desivši se u Karlovcu, nisam mogo propustiti, da skladište renomiranih Nagerlovih cigara ne posjetim. Ja sam mislio, da će mi pri ulazu čitava okretnost fabrikâ u oči udariti; ali sam se ljuto prevario. Osim Nagerla in persona, njegove supruge i jednog dječaka, koji se upravo djelanjem cigara zabavljahu, nikoga ne nadjoh. Ako se valjanost Nagerlovih proizvoda sa jeftinoćom u razmjerje stavi, to čovjek samo žaliti mora, što više ruku pod njegovim nadzorničtvom ne posluje. — Žalostno je to, kad duhan ugarskih pokrajina u Hamburg putuje, te

se odanle pod incognito Havanna, Cuba ili Mexiko natrag vraća. Takove cigare plaćamo mi tad po 3—6 kr. sr. komad. Koliko bezposlenih ruku ne bi se moglo pravljenjem ovih smotaka baviti!

Neugodno ćućenje, koje snježno i mokro vrieme u mene prouzroči, jošte većma umnoža viest, koju sam u karlovačkom časopisu Pilgeru čito, da je naime u papinskih državah snieg do koljena zapao i da su se, imenito u Bolonji, potoci smrznuli. — Ala, rekoh, ako je to u doljnjih stranah Italije, šta će tad u gornjih biti? . . . K tome je bio jošte glas puko, da je medju Moravicom i Skradom pošta porobljena. — To nisu upravo bili glasi, koji bi putnika bili mogli ugodno dirnuti; putnika, koji ne putuje u Italiju, da se samo smrzne, ili da mu poslužni ljudi na polak puta dalju brigu, kako da svoju jaspru potroši, uzmu. Medjutim to su samo prolazna strašila bila, koja su se vrhu toga tek na tradiciji osnivala. — U večer, u kolu znanaca i nekih hrabrih i domoljubnih graničarskih častnika, nisam na podobno ni pomislio.

Ranom zorom ostavismo Karlovac. Putnik, koji želi za jeftinu cienu dobro jelo i dvorbu, taj neka se u gostionicu »K sidru« navrati. Odanle bo će zadovoljan otići, ako inače koji crocney opet svog mylorda ne dovede, ili ako se koje dundajuće Ture tik uz njegovu sobu — kao što smo to mi sreću imali — ne nastani.

U Karlovcu pridruži se k nama jedan suputnik — i to, ko što sam na prvi pogled razabrao, iz koljena Abrahamova, čovjek u ostalom pristojno obučen, i — ko što se u tečaju putovanja uputismo — dobroćud, nu ponešto budalast. — Posljednja okolnost medjutim samo tomu služaše, da nam je više puti vrieme pokratila. S početka žalio je svedjer, što nije podagrista (!), budući da su kola

tako prostrana i cesta tako ugladjena, — dokle ga pričica o onom čovjeku, koji je prolazeć kroz jednu liepu sjenokošu žalio, što nije vol, — na drugi tema ne dovede . . . Moju znatiželjnost zanimala je sada najvećma glasovita cesta Ludoviceja.

*

Ludoviceja je pod krunom ugarskom jedinstvena cesta. Nu i izvan Ugarske ima samo dvie takmice u monarhiji (izuzevši naravno željeznice), naime jednu Wurmserjoch zvanu, i onu, koja preko Simplona vodi. Al i pred ovimi to prvenstvo imade, što je od posljednje godinu danâ, a od prve 23 godine starija. — Medjutim snieg, koji je čitavu okolicu pokrivao, zastro je bio zajedno i cestu. Osim miljnih stupova s početka malo ili ništa ne mogah vidjeti. Nu za sat po prilici ukaže nam se željeno sunašce i pred blagimi njegovimi traci izčezavala je svedj malo po malo mrtvačka plahta, u koju se je narav umotala bila . . . Čim se je snieg svedjer okopnjivao, ukazivala nam se je sve većma i većma smjelost cestovoda, — al bome i malta nije sasvim neznatna. Naš Janez morade od dva konja i svojih karuca osam cvancika platiti. — Ako se ništanemanje promotri, da se sred zime, i u vrieme, bilo ono nepogodno, koliko mu drago, sa teretom ma jošte tolikim uz brdo i niz brdo prolaziti može, tko ne bi volio i dvostruko platiti, nego li ugreznuti ili čitavih osam dana umjesto dva ili tri potrošiti. —

Za Karlovcem pruža se brdo do brda, klisura do klisure. Medjutim gdje je ma i kakova nizina ili pećina ne posve gola, tu ćeš svagdje usjev ili pojedine voćke opaziti. Jadni i kržljavi uzrast ovoga drvlja svjedoči, na koliko je nepovoljno i omedjašeno ono područje, koje je narav korienju ovog rašća naznačila. Pa ipak, što se u

krajevih ovih iz zemlje izciediti može, to joj se baš ni malo ne oprašta.

Uprkos ovoj neplodovitosti, okolica nije bez svake zanimivosti. K tomu mnogo donose rieke Dobra i Kupa, kojih vijugasti tečaj po zelenih dolinah i kamenitih jarugah sad se ukazuje, sad opet nestaje. — Dobru vidjeli smo zadnji put kod malte; — a Kupu smo smatrali jošte i drugi dan, nekoliko miljâ iza Moravice, gdje uviek neznatnija bivaše, dok se napokon u malen potočić — kao izvoru svomu bliža — ne pretvori.

Nekoliko stotina korakâ pred Severinom vrlo je krasan izgled na kranjske bregove, kojih gole glavice hoće da se u oblacih skriju. Na strmenitih stienah zasadjena vinova loza priliči bršljanu, koji se po zidinah širi. Čovjek bi mislio, da su gorici priliepljene. — Duboko dolje pere Kupa podnožje ovih pećina i tjera nekoliko mlinâ, koji se posve slikovito oku predstavljaju. Na desno, u jednom od klisurâ i brdâ na pô zatvorenu kutu, diže se onkraj Kupe jedan pomanji hrid, na kojega površju motritelj neko sasma idilski namješteno seoce opazi. Kada čovjek ovu hrpu hućâ u samotnom hridnom kutu gleda, čini mu se, ko da su se žitelji, od neutješive jalovosti i prieteće divlje naravi prisiljeni, ovdje u neki contrat social sjedinili, da si polag uvjetâ družtvenog života medjusobno pomažu i složnom snagom ono proizvode, što bi se pojedine sile zaludu trudile postići.

Na lievo, s cestom upravo, vidi se Severin, nekada glava varmedje istog imena, sada neznatno seoce sa raztresenimi uzduž ceste kućami. — Na lievo druma stoji carina, na desno oštarija, a u dnu prostrani, nu starobitni kasteo Severin. Vlastelin je ovog imanja pl. gospodin Vraniczany, vatren domorodac, kao i svi ostali ovoga imena. U Severinu ostali smo kod objeda. Krčmar, jedna vrst

političke nadrepice, mnogo je o ukinuću djedinstva, ili bolje rekav, proti tomu govorio; zajedno veoma brižno iz nas izdumljavao i propitkivao, šta će od ovog priedloga biti, da li će se zbilja u zakon pretvoriti, i jeda li će u tom slučaju zakon uspjeha imati itd. — Da nismo znali, da je naš krčmar zbilja krčmar, to bismo bili za cielo na miso došli, da je to nekakav zadužen plemić. — Medjutim se ova zagonetka u tečaju krčmarske riečljivosti sama po sebi rieši. — Neki grof, koji je nedavno ovu gospoštinu, koja je, po izvješću krčmarevu, njegova prava, pregledavao i ovom prilikom kod našeg zakonožderca obitavao, dade njemu razumjeti, da, kad jednom ovo imanje izkupi, da će mu iz osobite svoje priklonosti radi pomnjive — u ovo vrieme piorum desideriorum očitovane dvorbe i posluž-nosti arendu umanjiti. Hinc illae lacrimae!

Poslije podne pobuni se vrieme na novo i snieg stane padati. Samo kadkad ukaza nam se sunce kroz razderane oblake. Jedina utjeha, koja nam sad osta, bila je dobra cesta. Ako čovjek pomno razmotri ovoga druma čvrstoću, združenu s krasno urešenimi vodovodi, mosti, linami, miljskimi kazali, i duboko u ponor pružajućimi se zidinami, lasno će tad dokučiti, kamo su do dva miliona i više, koje gradjenje ove ceste stajaše, otišla, premda je gradivo, tako rekav, na mjestu stajalo.

I ova okolnost otegoćuje izvedenje gvozdenice na ovom potezu; jer naravno je, da se ovi troškovi družtvu povrnuti moraju. Žalibog, što se ja poslabo nadam obistinjenju ove domorodne želje; jedno što tršćanska gvozdenica, kao europejska, provincijalnoj ovoj velike diference proriče, a drugo što je izvjestno, da se samo one gvozdenice rentirati i stalnomu uspjehu nadati mogu, kojih biće nije tek na izvozu i uvozu robe, već i to poglavito na mnogobrojnih pasažirih osnovano. Ja mimoilazim maleni broj

putnikâ, koji će bez toga svakomu poznat biti, pa napominjem samo, da se nije medju onimi stotinami kiridžija — koji su se s Rieke vraćali i s kojimi smo se mi sastajali — baš nijedan s natovarenimi koli vraćao. — K tomu sliedi i to, što se zaljev od Kvarnera s tršćanskom lukom uzporediti ne može, premda je i ona samo inter duo mala minus.

Na čitavom ovom potezu medju Karlovcem i Riekom nismo se, osim s tarnicami, s nikim sastajali, nu s ovimi s tim više. Veoma riedko prodje pô sata, da nam ne dodje u susret deset, a kadkad i više kolâ. Ova bijahu većom stranom dugami, daskami i podobnim teretom natovarena; usuprot ona, koja su se s Rieke vraćala, bila su — ko što malo prije napomenusmo — prazna. U mnoga od ovih kola bile su krave uprežene, koje medjutim bijahu podkovane.

Ako se ovi voznici i po mjestih gorani, koji kamen za cestu pripravljaju, izuzmu ili gdjekoja samotna kuća, pred kojom tarnice stajahu, to je čitav ovaj poludan priličio putovanju po pustinji. Jedva što je kadkad zveka zvončićâ od vozničkih konjâ ovu goransku tišinu oživljavala. Nu i ovaj glas bio je, ko da se naravi na umor zvoni. Ni jedne ptice nismo vidjeli, kamo li joj glasa čuli. Naš peštanski suputnik, koga ću radi pokraćenja u buduće Tedeschi zvati (ne bez uzroka, ko što će se štilac kasnije obaviestiti) vidio je istina Bog, — ili barem veljaše, da je vidio jednu veliku pticu nad ponorom vijati se; nu on je imo i više podobnih vizija, koje smo se mi dionici postati zaludu trudili. I zato ne mogu po savjesti upravo kazati, da li se je i jedna ptica na čitavom putu ukazala, s tim većma, što smo obadvojica odmah na prozore pogledali, a da nismo ništa opazili. Možebiti, da si je koji kostolom dom svoj ovdje odabro, nu mislim, da će ih se i posred ljeta malo nalaziti ovdje, gdje i ljudi ništa suvišna nemaju. —

U večer ostali smo u Moravici, naš bo Janez kazivaše, da se ne usudjuje poradi sniega po noći dalje ići; — a mi smo se voljeli u toploj sobi malo ogrijati i odpočinuti, nego li jošte u kojoj jaruzi prenoćiti. Osobito je bio naš Tedeschi ovim priedlogom zadovoljan, koji se je naime uprkos svojim džepnim kuburam lupežâ veoma plašio. Za jutra, kad se divan o dogadjaju s ordinarom zametne, besjedio je smjelo: neka samo dodju, da će im on liepo posvietiti; i pri tom s nekim pouzdanjem udarao je rukama o džepe svoga paletona . . . al kad se večer približavati stane, — zače se moj čovjek ogledati i propitkivati: hoćemo li već danas k onomu mjestu doći, gdje su poštu porobili. — Glas njegov bio je sasvim iz G-mola i nimalo onakov, ko da se on tomu mjestu raduje, ili ko da želja za bojem u njega plamti. —

Krčmarica, gdje odsjedosmo, imala je, ko što se ona izrazi, — »sve, što gospoda zapoviedaju« — ili polag našeg izkustva $^{3}/_{4}$ tuceta djece svake vrsti i veličine kô svirale na orguljah; — nu jela vragometno malo. Istina Bog, ona je mnogo zborila o pastrvah, koje je jošte o podne imala, nu na svoju i nemanje našu nesreću — sa svojimi ljudmi potrošila. — Poslije dulje konferencije izabere si moj suputnik polentu, koja je medjutim ovdje samo priliku gorostasnih žganaca imala; ja pako i Tedeschi naručili smo si findžan kafe. Drugog izbora bilo nije.

Dočim si ovako sasma pitagorinskim načinom* ugadjasmo, zazveknu netko na prozoru, a za čas na vratih. Tedeschi me široko pogleda. Tobož, ne bi li ih djavo donio; nu kad opazi moj posmieh, valjada postidjen, nije ništa govorio, već srkao svoju kafu. — Al malo što mu za čas

---

* **Glede kolikoće; — jer da se Pitagora kafom nasladjivao nije, to se razumieva.**

Opazka za rječolovca.

findžan iz ruku ne izpade. Vrata se širom otvore, i jedan se gromovit »pomoz Bog« zaori. U sobu stupi čovjek više širok, nego li visok, sav u kurjačinu umotan. Siromah Tedeschi, koji naški ne razumievaše i ulazniku najbliže sjedjaše, mislio je već, da to toliko znači, koliko »Geld her«, dok u jovijalni obraz prijatnog starca oči ne upre i tek poslije duljeg časa ne osviesti se. — To je bio neki gradjanin iz N., koji je iz Karlovca kući putovao. — Tko bi bio i pomislio, da u prijatnom ovom čovjeku toli neprijatno srce stoluje, kao što nas krčmarica poslije njegova ustupka uputi. — Ovaj čovjek imao je jednog sina u školi, koji mu je jednom pisao, da mu ili novaca pošlje, ili ako toga ne će, jedan užinac, da se objesi. Moj starac, po svoj prilici, naravi ne posve podatne, umjesto da ga radi lakomišljenosti pokara, ne napiše ni slova, već mu jedno izmedju ovih dviju stvari pošlje, — a to bijaše užinac. A djak ni dva, ni tri, pa se umjesti medju nebom i zemljom! — Neka ga Bog sudi, ta otac nije možebiti tako nemilo mislio. — Nu bilo kako mu drago; tko se u naše doba jedanput objesi, onaj više ne oživi, ako ne kod golemoga onog sabora u dolini Jozafat, — ko što sve dobro misleće kršćanske duše podobro znadu. —

Moji suputnici legnu spavati, a ja sam nastavio dnevnik pisati, koji ovdje začeh, nu — ko što štioci već znadu — i sretno dovrših. —

U Moravici doznali smo, da čitav dogadjaj s poštom mnogo ne znači i da se je opet — ko što je već u svietu običajno — od muhe slon stvorio. Poštu vozio je neki malen dječak, koga dvojica fakina ustave; dječak, ostavivši torbu s pismi, pun straha do bližnje štacije otrča. Neki kazivahu, da je to trgovačka neka spekulacija bila, jer se je veoma malo listova otvorenih našlo, i to bijahu same trgovačke korespodencije. Davus sum, non Oedipus.

*

Prije nego je svanulo, uvučemo se opet u našu barku. — Zima bila je upravo sibirska. — Ja nisam mogo Bogu za dosta hvaliti, što sam svoju sicilijanskim krznom podstavljenu opakliju sa sobom ponio. Što većma moji suputnici drhture prebirahu, premda su i oni u kabanice zamotani bili, — to nježnije ja svoje jaganjce k sebi pritiskivah. Ja sam ovom prigodom u svojoj opakliji opet doznao, da nema u zimsko vrieme bolje odjeće i bolje obrane proti zimi, nego li je — kuntoš za toplom peći.

Bura — i okolnost, što upravo nedjelja bijaše, činjahu osamljenu okolicu jošte prazniju. Medjutim smjelost cestovoda svedjer nam se ukazivaše u gorostasnijem razmjerju. Sad preko 2000 stopa i više vrh površja mora, — sad jedva 1000, — a da nismo mnogo osjećali, da silazimo. Naš Janez je barem uz brdo uviek hitrije vozio, nego li nizbrdice.

Nekaleko od Skrada prije, nego se do jednog zavoja dodje, ukazuje se romantično divlja okolica. Ona veoma priliči jednomu bogazu u salzburžkih gorah »Clamm« nazvanom, kojim umjetna cesta u kupelji gasteinske vodi. Ja doduše nisam ovoga gasteinskog bogaza u Božjem originalu vidio; nu vraćajući se iz Italije posjetio sam u Ljubljani kozmoramu Satlera, koji je na kongreskoj piaci svoju zaista odličnu zbirku kazivo; — i čim spomenuti bogaz, s velikom točnošću na platno naslikan i optičnim namještenjem jošte većma oči varajući, — opazih, odmah mi dodje na um ova okolica Ludoviceje. Da nije stajalo »bogaz Clamm«, mislio bih bio, da je to prizor Hrvatske. Toliku sličnost medju ovim i onim opazih.

Imade u miloj našoj domovini veličanstvenih prizora u izobilju, koji bi se s inostranimi uzporediti mogli; ali nema ljudi, koji bi sviet s njimi upoznali; — nema umjetnika, kojih bi ih kist oživio i proslavio. — Nježna

zelen naših bukvikâ i brezovlja; tamne omorikovine ili guste dubrave, kojih visoka stabla jonskomu stupovlju naliče*; — prijatna skučenost naših brežuljaka; cvjetne naše livade i raznobojne njive; pećinaste glavice primorskih i šumoviti vrsi zagorskih planina; — ova izmjena dvorovâ i razvalinâ; ova divlja značajnost naših gora, združena s umiljatošću plodnih dolina; ova različitost slikovitih nošnja, osobito pako arkadski život naših pastirâ, — koji se jedva ma gdje tako živahno, kano kod nas očituje, — bili bi shodni i povoljni predmeti za svakog slikara okolicâ.

U Skradu, gdje našemu Tedeschiju za volju jedno malo stadosmo (on je mislio, da će ga rakija od zime braniti), — u Skradu nadjemo opet jučerašnjeg konopara (užara), koji se je u gostioni sans gêne brijao. Na moje pitanje, kako mu se hoće po takovoj zimi brijati, odgovori mi: »Danaskar je nedjelja, — a ja se u nedjelju brijem, bio baš i sred pučine«; — i ponudi mi zajedno, da će odmah i mene podbriti. Ne išo ti s britvom blizu momu vratu, pomislim sam u sebi, sjetivši se jučerašnje pripoviedke, — pa mu za ovu poslužnost zahvalim. Što medjutim stari ovaj kurjak podnipošto preesapiti ne mogaše: kako jedan Hrvat ne će da se u nedjelju brije! — Čim se Tedeschi okriepi, nastavimo put dalje. Od sad ga je jošte i rakija hladila; — nu pravo mu, zašto je bio samovladan ko njegovi predji u pustoši.

Nakon dugotrpne vožnje dodjemo oko podneva u Lokve. Ovo seoce leži u skutu pećinasta jednog zavoja, kamenite njegove kuće mnogo priliče kućam talijanskih seljaka. Ovdje se i pošta nahodi. Sviet je upravo iz crkve izlazio:

*** Tko se je po posavskih ili moslavskih hrastovih šumah razgledao, taj se je valjda i divio visoku i oblu uzrastu onoga hrašća.**

Vele gore, veli ljudi,
Rujna lica, rujna vina,
Silni gromi, silni udi!

Svega sam vidio, samo ne rujnih, već prije bliedih lica, kakova su — većom stranom — u žiteljâ visokih mjesta. Da zbilja! još nešta. Silnih gromovâ takodjer nisam čuo. Umjesto ovih vladala je bura s vijavicom.

Ručak nije bio baš najbolji, premda je uboga krčmarica svu svoju snagu napela, da nam udovolji. Medjutim iz ničesa je samo gospodinu Bogu moguće bilo sviet stvoriti; mi smo dakle umjesto dobra objeda uzeli dobru volju ili hotjenje. Najvećma sam žalio, što nisam onoga, kome sam se ovdje nadao, kod kuće našo, to jest: jednoga dobra domorodca, koji ovdje prebiva. — — Gomila svieta — u obćenitoj sobi, kamo se i mi iz izvjetrenoga gornjeg kata namjestismo, — gledaše nas tako milo, ko da nas žali, što u tom burnom vremenu putovati moramo; nu da je znala, kakov je to moraš, bila bi si bez dvojbe ovo ćućenje prištedjela. — Besjede ovih ljudi u narječju, već više kajkavskomu nego li graničarskomu sličnom, — vrtjele su se ponajviše oko one, za nas ne posve utješne hipoteze, da ako bura do skora ne prestane, mi Rieke za danas vidjeti ne ćemo.

Ostavivši Lokve činilo se je ovo proročanstvo svedj vjerojatnije. Voznici, s kojimi smo se sastajali, kazivahu, da su juče od bure jedva utekli, i da s one strane Mrzle vodice bura jošte s većom gorljivošću bjesni, nego li je bjesnjela jučer. Ova referada nije za nas baš nimalo upokojiva bila, pače bila je s tim nepovoljnija, što smo se manje podobnim krasnim prizorom u blizini poljanâ Hesperije nadali. Al i pravo se zgadja ljudem, koji se kao vjetar u bieli sviet pustiše, da ih tamo vjetar zateče. Poklapljene duše i na pô smrznutih prstiju dodjosmo

do Mrzle vodice. — Tko bi bio mislio, da će to biti naša kontumacija!

*

Jedva što u Mrzloj vodici pred krčmom stanemo, dodje čitava hrpa u svoje gunje umotanih voznika, koji su pred sobom zahamljene konje tjerali. Od njih smo razumjeli, da su prisiljeni bili kola s teretom na obližnjem briegu »Jelenje« nazvanom ostaviti, i da su jedva toliko vremena imali, da su si mogli konje razpreći. — »Bura«, kazivahu oni, »tako užasno tamo bjesni, da bez očite pogibelji i sigurnoga prevaljenja nitko prolaziti ne može.« — Tko bi se bio uslied ovih viesti mušicam bjesnećeg življa izvrgo? — Šta smo dakle htjeli, nego odsjesti i sobe, kojih cigle dvie naša gostionica prazne imadijaše, zakapariti! — I to je vrlo pametno bilo, jerbo dalje gore ne bismo bili ni takova pristaništa našli.

Nezgode su kao i vrane. Kamo jedna sjedne, tamo navale stotine. Ja sam na ovom putu nesretan bio kô nekoć Orest. Majke svoje ravno ubio nisam, kao on; — nu uvriedio sam, jedva što u sobu stupih, jedini ženski stvor, koji bi nam u ovoj Sibiriji možebiti hasniti bio mogao. To je bila jedna vrst kukuruzne frajle, koju ja ulazeći, znali bozi, da li iz prokšije ili da ruku ugrijem, u skerletna lica uštipnem; nu u zao čas. Moja bo frajla, — ko da ju bura ponese, skoči na stranu, te nešto u njemačkom jeziku zablebeće, što prevedeno toliko po prilici znači, koliko: zar vi mislite, da sam ja možebit onakva? — Ja sam ponešto zablenut stajao i nešto o mogućnosti i vjerojatnosti mudrovao; al tim djavolom razdrmao sam joj jezik još većma. Jošte bismo se bili možebiti za vrieme naše kontumacije pomirili, al zlovoljna moja sudbina drugčije je odredila. — Netko mi prišapne, neka vragu mira dadem i da to nije sobarica. Na

što ja svoj corpus delicti — palac naime i kažiprst — (koji su mi moja desetgodišnja pokušenja na prostranom polju licoslovnog izkustva u jedan mah osramotili) — mekanički dignem, ko da ih ozbiljnim jednim pogledom ukoriti želim; — al jedva što ih oko moje stiže, uzkliknem na svoju nesreću »aha!«, te od rumenila bojadisane prste svojoj Lukreciji pod nos pružim. — Da sam joj Bog zna šta učinio, ne bih ju bio mogo tako uvriediti. Šta je munja, šta su leteći oblaci prama brzini, s kojom se ona iz sobe udalji . . . i to za vieke, barem za nas. Medjutim govorili su mi (opaki ljudi, dabome), da ju je neki gospodin ipak uviek znao naći, kolikogod ju je puti vidjeti zaželio. — Ova pripovedka ne miriše upravo po galanteriji prama krasnomu spolu i rado bih ju bio zbog toga i zaboravio; — nu želio sam, da se čitatelj u moju štetu ugleda, te nikad u žensku izpraznost ne dira. — Žena priliči zrcalu, a njezina izpraznost živi. — Ona će se s tobom smijati, žalostiti, riečju, bit će odboj tvoje duše, ko što je ogledalo odboj tvoga lica. Nu ako izpraznost njezinu uvriediš, to je toliko, ko da si s ogledala živu prstî ogrebo.

Al kamo sam zašo?

Za mali čas dodje za nami upravitelj samoborske staklane, — jedan Riečanin, koji je takodjer put Rieke naumio. S njim smo opet držali vieće, ne bi li moguće bilo, da se kako odavle udaljimo; — al moj Riečanin bio je već višeputi u školi ove bure i zato nam reče, da bi se on volio natrag vratiti, nego li ovomu orkanu prkositi. »Ludorija je«, kaže, »na to i pomisliti, ako mi je inače i žao, što ne mogu danaskar još do Rieke doći, gdje me silni poslovi čekaju.«

Za ovimi razlozi nije bila druga skrb našega Tedeschija, koji, mimogred neka bude napomenuto, velik gour-

mand i u ovoj struci zločest talmudista bijaše, — nego se za večeru brinuti. Mi smo mu rado povjerili ovaj poso i neomedjašenu punovlast podielili. Dok su se naše sobe topile, moradosmo u obćinskoj sobi čekati, ako nismo htjeli, da nam zubi od zime klepeću. — U magli od duhana ukazivale su nam se ovdje goleme crnomanjaste prilike s razgaljenim vratom i prsima. Ova su tako čvrsta bila, da bi čovjek mislio, narav je ove svodove od prsiju ustrojila, da viekovom prkose ... Ovdje je ne samo rujnih vina, već i rujnih lica u obilju bilo, premda Mrzla vodica — na koliko se sjećam — jošte više leži, nego li i Lokve.

Činilo se je medjutim, ko da se naše sobe do srpnja mjeseca ne će ugrijati. Polag izvješća kuritelja peći izgorjelo bilo je već pô hvata drva, — pa ipak su obje sobe u visini od pô hvata jošte mlačne, a vrh poda sasvim hladne bile, premda su peći, reko bi, sievale od žara. Mi se prilagodismo koji na stolac, koji na stol ili postelju, — nu svi skupa u položaju iztočnom, to jest: noge na križ, pa poda se, — jere čim smo noge na tle metnuli, odmah ih i groznica uhvati. I u ovom jadno smiešnom položaju prikraćivali smo si vrieme, ko što smo najbolje umjeli. Tedeschi nas je zabavljao svojim putovanjem u sjevernu Ameriku, kamo je poći naumio. To smo mi medjutim za golo hvastanje držali, premda je imo pašuš za slobodno izseljenje. Nu ako je zbilja onkraj oceana otišo, to ga samo žaliti moram, jere, ako je i u drugih vrstih znanja tako vješt, ko u zemljopisu, to će, čim se jedanput iztroši, — od glada poginuti, — za djelo bo nije. On je uviek kazivo, da će u Englezku i odanle u Hamburg, gdje će se put Amerike ukrcati. Nu to nije on govorio, — kô da želi Englezku vidjeti, već što je mislio, da je najkraći put iz Pešte u Ameriku na

Rieku, Trst, Englezku i Hamburg. A da Englezku od kopna morski prodor razstavlja, o tome nije ni snivo. — Naš Riečanin bio je čovjek, koji je umio u podobnih neutješivih situacijah sebe i druge blažiti time, da bi slana čorba jošte slanija mogla biti. — Jelo se je u ovoj kontumaciji ono, što se je na trpezu donosilo; — ili da krivice ne činim, ono, što se je uzmagalo. — Evo našeg jestvenika: u večer teletina, o podne teletina, drugi i treći dan teletina. Nju je naš vrhovni kuhar Tedeschi sad na način paprikaša, sad pečenu, sad nadjevenu ili prženu, sad ovako, sad onako priugotavljavao. Kadkad smo do tri jestvine imali. Izmedju njih prva bijaše teletina, druga ditto s limunom, a treća opet teletina s octom i uljem. O siècle différent du temps du Lucullus!

Drugi dan je bura jošte većma bjesnjela, a k tomu je i snieg tako padao, ko da ga se je nebo na tri godine osloboditi htjelo. — Zaludu smo mi u neprijateljski terrain — naime na brieg Jelenje, gdje je bura glavni svoj tabor namjestila, uhode razašiljali; oni, vraćajući se, donosili su nam same kukavne viesti, ko na primjer, da ne samo bura s dvostrukim gnjevom bjesni, već da su i snježni zapusi — golemi ko kuće — cestu zastrli. Prosti tad od poslaničtva ugadjali su se uprkos buri i sniegu za naše cvancike, želeći bez dvojbe, da bi to barem četrnaest dana tako trajalo. — Direktor je već začeo nešto o povratku snivati, — moj suputnik ponešto boležljiv srcem klonuti, — a ja sam samo žalio, što nismo barem do Jelenja doprli, odakle bismo bili more gledati mogli, ko što Mojsija nekada obećanu zemlju Kanaan sa gore Horeb gledaše. — Nu našeg je Tedeschija nešto sasma drugo zanimalo; on bo se poboja, da će nam na posljedku i teletine uzmanjkati. Radi toga otidje odmah do kuhinje, da se tamo obaviesti, kako stoji provijant, i

da sekvestrira, ako je još štogod zaostalo. Za čas povrati se vesela lica, ko da je već u kajuti put Amerike, i zače nam predbrojivati, koliko se jošte teletine, koliko kruha, brašna itd. nalazi, i da je vidio na dvorištu do dvanaest gusaka. Na što mi naravno — zaboravivši svoju smetnju — ukupno u smieh udarimo, i on s nama.

Nu kô da se i nebo s nama razsmija; snieg je prestao padati i sunce se ukaže, premda samo na čas. Činilo se je takodjer, kô da bura popušta. To je bilo treći dan naše kontumacije u jutro. Mi bismo rado bili sada i forcirali, nu kočijaši naši nisu ni s vragom hotjeli, da konje prije upregnu, dok se koja kola s Rieke dolazeći ne pokažu. Svikolici pako voznici čekahu opet, dok se mi krenemo.

Neki Englez, koji se je u ovoj Kamčatki prije nekoliko godinâ naselio i jednu staklanu u svoju villu pretvorio, htio je takodjer put Rieke, ali kô drugi, tako se nije ni on posla prvi mašiti htio. Naš Tedeschi mudrovaše nasuprot: »Ako ovaj Englez, koga je valjda spleen simo natjero, ne posjeduje toliko hladnokrvnosti, da prvi sreću pokuša, nije«, reče, »ni nama sila; teletine imade još dosti.« — I uslied ovog mudrovanja naruči jedan déjeuner à la fourchette. — Kod ručka načini direktor priedlog, da pogodimo šestoricu čvrstih momaka, koji će karuce za silu držati i snieg lopatami razgrtati. Što rekosmo, to i učinismo! Platismo i ostavismo našu kontumaciju, iza kako smo 5., 6. i 7. ožujka s velikom štetom vremena i ne manjom kese u njojzi bili probavili.

Na stožeru ili gredi vrh ulaza ove krčme nalazi se ubilježen broj stopâ, koji naznačuje visinu ovog visozemlja, na kojem se raž, ko što mi kazivahu, o Maloj Gospojini, a zob tek oko Duhova sije. — Ja sam samo iz tog uzroka ovu našu markjentu naznačio, da mi se

koji prijatelj na nju ne nasuka i da se može za vremena njojzi ukloniti. — Ovdje nema druge apelate nego na mošnju. Ovdje se ne piše dvostrukom kredom, već se samo govori i čovjek se preko sve diskrecije globi. — Što je jošte najbolje u ovoj gostioni bilo, to je krasna englezka porculana, nu ona je uzduž Primorja svagdje doma, jer se lasno šverca.

Kad sam upravo ovu struku obrta napomenuo, ne mogu da mimoidjem jednog prizora, koji se na nju proteže. — U najvećoj onoj buri i sniegu, da čovjek nije mogao razlučiti očima, da li snieg iz nebesâ na zemlju ili od nje put nebesâ leti, u ovoj nepogodi, rekoh, opazili smo do trideset tako nazvanih švercara, koji su u svoje gunje umotani i štapi obskrbljeni jednu čredu natovarenih magaraca pred sobom u podvostručenih koracih tjerajući prolazili. — Kordunski strielci na kranjskoj granici imali su bome dvostruki nagon u svojih kulah ostati; jedan naime, koji im strašna bura, a drugi, koji im čvrsta mišica ovih gvozdenih gorana ulivaše. —

Poljodjelstvom se sviet u ovih stranah odviše ne tare. Najpoglavitiji dohodci okolnih gospoština proiztječu iz šumâ; a narod se hrani ponajviše drvarenjem. — Značajne su po ovih stranah njive, kojih se razkomadane strane amo tamo na hrbtu bregovâ i podnožju šumâ vidjaju, i koje jedva nekoliko četvornih hvata u obsegu imadu. One su većom stranom uokolo kamenom ogradjene, što u putnika — osobito zimi, kad je usjev sniegom pokriven, — pobudjuje misao, da su to ostatci razvaljenih kuća.

Kad smo se od Mrzle vodice razstali i po sata jur kroz snieg prtili, — nadjosmo 20—30 ljudi, koji su na troškove družtva sa ceste snieg bacali. Od sada smo barem od ove nevolje prosti bili, premda nam je i zaostavša dosta posla zadavala. Što više stupasmo, to i

bura žestočije duvaše. Kuće, koje su simo i tamo stajale, — bile su, kô da su izumrle; vrata i kapci od prozorâ zatvoreni, a krovi sasma plosnasti, čitavimi panji i velikim kamenjem natovareni, da ih bura ne raznese. — Tada negda dodjemo do Jelenja. Ovdje je pošta i naproti njoj jedna vrst kule s carinom. — Na prozoru krčme visio je jedan od bure izsušen beskot, koji naš Tedeschi odmah sebi i donieti dade. I ja sam si njim malo da ne zube polomio, al ne znadem, da li je oštri zrak goranski, šta li krivo tomu bilo, — ovaj tvrdi kvas, koga mi ne bi ni pseto kod kuće jelo, potrošimo, ko da je najbolja cicvara bila.

Naš Janez obrne se ovdje k nama, pa nam reče: »Ako nemaju na Rieci lokande, moj patron imade takodjer kamere za forestiere.« — Ja nisam mogo odmah ovaj babilonski ričet razumjeti, jer premda je taj Janez riedko bez tudjih rieči naški govorio, toliko parmezana nije ipak još nijedanput u svoj govor umiesio. Upravo sam htio, da mu odgovorim, kad mi se iznenada jedan — već od djetinjstva — željen prizor ukaza . . . To je bilo more. Strana, koju opazismo, zove se zaljev od Kvarnera.

*

Polagano, — vozi polagano —, vikao sam Janezu, koji me nije radi bure razumjeti mogo, dočim su moje oči po tamno zelenih talasih razbludno plivale. Smetena — od tolikih opisâ duhu na po poznata slika, ali tjelesnomu oku nikad nevidjeni predmet širio se je u daljini preda mnom! — Istina Bog! more je za onoga, koji se je tako rekav na pučini rodio ili za mornara stvar sasma navadna, kao piramide i neizmjerne pustoši za Beduina . . . Medjutim za onoga, koji mora jošte nikada vidio nije, za onoga, rekoh, more je svakako predmet

udivljenja i najveće zanimivosti, u obće pako najveličanstveniji prizor naravi! — Istina je i to, da je s Občine (vrh Trsta) prizor jošte zamjerniji, jer se ondje more s nebom grli i dospjetnosti pogleda ništa ne graniči, dočim ovdje otoci Krk, Cres, Osor i bregovi Istrije pučinu zatvaraju. Nu ne žalim ipak, što sam prije odavle, a poslije s Občine ovaj prizor motrio. Ovako imo sam barem dvovrstan užitak, gdje bi mi usuprot, da sam s Občine najprije more ugledao, potlašnji užitak bio vrlo oslabio . . .

Nad nami je slaba jošte vijavica prhtala, dočim je u prijatnih onih krajevih, po kojih opojeni naši pogledi bludjahu, milo sunašce grijalo. Tješila nas je umiljata nada skorašnjega izbavljenja iz ovih klisurina, na kojih su nas snieg, bura i zima, ko nesmiljeni jastriebi Prometeja, neprestano kljuvali! — Živahnije nego li ikada prije ukazivale su se momu duhu blage slike južnih pokrajina, — kad me iznenada jedna medvjedja taca, koja se je za prozor naših karuca hvatala, iz mojih sanjarija nemilo probudi. — Nu na sreću, što to ne bijaše medvjed, ni kakva morska nakaza, već samo ruka u krzno obučena jednog od naših pratilaca. Ovaj si je, to jest, dulje vremena zaludu napinjao pluća, želeći nam riečju javiti, da stanemo; i jerbo mu je medjutim bura rieči lomila, htio je rukom jezik suplirati. — Mi stanemo i pratioce naše, kojih više ne trebasmo, izpod Jelenja izplatimo. Dobro, što smo tako oprezni bili i uzeli ih sa sobom, jer bismo se inače vragometna posla dobaviti bili mogli. Bura je naime dva do tri puta karuce naše podigla i bez dvojbe bi ih i prevalila bila, da ih nisu ovi momci uzdržali.

Od Jelenja vozili smo se prama Grobničkomu polju, s malom iznimkom, svedjer niz brdo. Na ovom potezu vidjeti je poviše mjestâ zidine do dva hvata visoke. One bi silu bure obustavljati imale, nu zvanju ovomu poslabo

samo odgovaraju. Upravo naprama jednomu od ovih zidova opazimo prevaljena kola s gradjom. Drvo bijaše 6—8 hvati podugačko, ništanemanje ležalo je prevaljeno, ko i lagan voz siena, koji nedaleko odavle nadjosmo. Podobne žrtve biesne bure nalazili smo od Jelenja do Grobničkog polja, — da, i na samom ovom polju — u izobilju. —

U ostalom kamo u ovih stranah oko putniku stiže, to ništa ne zri, osim golih klisurina, i što se bliže k Grobničkomu polju dolazi, to se i veća golota naravi primjećuje. S one strane jelenskoga podnožja zaludu smo već tražili drvo, — ali na ovoj — bilo ga je još manje vidjeti. — Premda smo sada, tako rekav, od brdâ zatvoreni bili, mutila nas je ipak i ovdje jošte bura; — nù snježne pahuljice svedjer rjedje bivahu, dok napokon sasma izginuše, čim Grobnik ugledasmo.

*

Nevoljan je onaj čovjek, koji pri spomenu junačkih, nu zajedno i krepostnih djela, ticala se ona naroda kojega mu drago, ne osjeća u sebi neko dušu uznoseće ćućenje; — al kukavniji jošte iztisak naravi je onaj, komu srce hitrije ne kuca, kad se spominju neumrli čini slavnih pradjedova njegova naroda! —

U ovom gorostasnom amfiteatru naravi bi jednom riešena sudbina zapada. — Poslije nesretne bitke kod Šaja, koju je Batu-Kan nad Ugri dobio, bila su okrutnim tatarskim četam k srcu Europe vrata otvorena. — Mnogobrojni i krvožedni, kano gladni skakavci, iz azijatskih pustarâ i oni se doseliše. Ko što su skakavci svojim poletom sunce sakrivali, prietile su i ove divlje čete suncu izobraženosti europejske utrnućem. Medjutim sudbina drugčije odluči. Batu-Kan, svedjer sliedeći stope ugarskoga

kralja Bele IV., sakupi na ovom polju, za tad jošte Jelenskom, sve svoje od odjeljenja Kadamova zaostale čopore, ter s njima kroz Vinodol prama otoku Krku stupaše. — Na podnožju gore Mušće sastane se s kraljevskom vojskom, koja jošte ne bijaše sasvim sakupljena i koja od samih dalmatinskih Hrvatâ sastojaše, sila bo Ugara bila je na polju Mokinskom uništena. — Jedva što divlji Tatarin željeni svoj plien ugleda, zavrisne, ko zmija od pustoši, svoj »Allah«, i začne, ko ova, dugoljasto i okretno svoje tielo vijugati, te junačka slavenska uda lomiti. Navala divljih bijaše žestoka i užasna; — odpor naših hrabren i odlučan do smrti, — al zaludu ... Hrabrost morade mnogobrojnoj sili ustupiti. Dažd otrovni smrtonosnih tatarskih strjelica obori jur prve redove kraljevske čete; preko nagromadanih, u krvi plovećih tjelesa naših stupaše već biesni Tatar, da prodre do središta vojske, gdje se je kralj nalazio, i premda ni on na ovom mostu medju životom i smrću čitav ne osta, — probi ipak do blizu Bele, i malo što ga živa ne uhvati, jerbo štitonoše kraljevi padoše mu jurve mrtvi pred noge. — Budući naši brižni za život svoga kralja, komu i bez toga ništa već ne osta nego vjerna srca slavjanska, — morade jedan odjel naših s njim u obližnju goru Košić ustupiti; što videći dušmanin, nasrne na zaostalu vojsku s dvostrukim gnjevom i stane ju, kano kosa na zelenoj livadi travu, nemilo sjeći. Medju sievajućimi mači orio se je jur slavodobitni »Allah!« divljakâ, kao grom za munjom; — prieteća sablja uništenja hrvatskoga i ugarskog imena i nada milionâ visjela je o vlasu; kad se eto Bog kršćanâ smili i obiest poganâ ponizi. Iza ledjâ udari na Tatare jedna četa doljnjoslavonskih dobrovoljaca pod načelničtvom hrabrih triju Sriemaca: Kreča, Kupiše i Raka; — i u isti trenutak doletješe sivi sokolovi s otoka Krka: Frankopani (Bartol i

Miroslav), Lapsanović (kasnije Oršić), Kačić i ini sa zaostalom kraljevskom vojskom i silom oružanog naroda. Kao lavica, kad joj se mladi lavići dave, navale svikolici na tatarske čorde, te ih stanu dotle mlatiti i sjeći, dok se njihova krvožedja u divljoj krvi ne razhladi. Na što Tatari u najvećem neredu po Vinodolu bjegati počnu; al tamo ih opet silna ruka Dragoša Hudíne (praotca grofovske obitelji Draškovićâ) sa novo došlimi hrvatsko-slavonskimi četami dočeka. — I tako nabasavši iz dima u vatru, tjerani naime po strmih klisurah odzada, sječeni pako od naprieda, hoće da se na prijašnjem svom taborištu, to jest Jelenskom polju sakupe; — upute se dakle put Rieke, ali i tamo loša im sreća bijaše. Junački Senjani spuste se s planinâ Gromile i Ličinkamena, pa se zajedno s ostalimi žitelji ovih okolicâ na Rječini posakriju, te prolazeće Tatare strahovitim kamenjem zaspu. A za toga dodju i u potjeri nalazeće se čete trojedne kraljevine, te ih na spomenutom polju sa sviju strana obkole i hametom potuku.

Tako pade devetoglava hidra trinaestoga stoljeća, koja polovici Europe strah i trepet zadavaše; — tako svrši ono 30.000* Tatarâ, koje je Batu-Kan prama Krku poveo bio. — Rumenilo golema ognja na Velebiću dade hrabrim Dalmatincem, koji se u isto vrieme pod svojimi vojvodami Šubići (poslije grofovi Zrinski) s Kadamom i s njegovimi četami višeputa žestoko potukoše i grad Klis, u kom bi kraljeva obitelj čuvana, junački branjahu, radostno znamenje, da su Tatari pobiedjeni. Na što Kadam bez oklievanja ostavi Dalmaciju, te se odieli kući kroz Bosnu, Srbiju i Bugarsku. — Radostan »oj!« orio se je od Učke (Monte Maggiore) pa tja do Kotora uzduž obalâ

* Paće po Valvazoru: 65 tisuća.

Adrije iz usta slavodobitnog naroda; — domovina bijaše opet slobodna, — kruna kralju, a kralj kruni opeta povraćen.

Ove uspomene oživljuju izumrlu narav ovoga tatarskog groblja; — ovi neuveli lovori krase gole pećine Grobničkog polja! — Da li je dakle i čudo, što stupivši nogom na sveto ovo zemljište svoga naroda čudnovato neko tjeranje i dizanje ćućenjâ u unutarnjosti duše svoje osjetih? — U životu čovjeka imade časovâ, u kojih mu se neizraziva ćućenja pojavljuju. Ovaj bijaše jedan za mene. Radost i žalost stezale su mi zajedno prsi na pustih ovih poljanah; radost, čim se spomenuh prošlosti, nad kojom neumrli genij naših pradjedovâ tako slavodobitno stoluje, – a žalost, jer sam si na pitanje: »Što je od potomakâ junačkih ovih pobjednikâ postalo?« — onimi riečmi pjesnikovimi odgovoriti morao:

Trulo, tromo, razderano tielo,
Sebi tudji, a nikome mili . . .

U ostalom — okolnost, što neki pisci povjesti ovaj poboj mukom mimoilaze, ili bez svakog temelja — dakle i vjerojatnosti — kažu, da su se Tatari, krvi siti, bez ikakvog poraza na iztok vratili, — to slavu, koja nad ovimi pećinami trepti, u sumnju dovesti ne će. To samo svjedoči, da su se ovi historici — ili kao inostranci sa dogadjaji naših krajeva manje upoznati mogli, ili kao magjarski vremenoslovci, iz lasno dokučivih uzroka stanje stvarî preinačili ili samo na pô naznačili. — Medjutim nebrojene povelje kralja Bele IV.*; spomenici c. kr.

---

* **Prvi diplom istog kralja podieljen je praotcu grofova Draškovića; drugi Šubićem; treći braći Kreču, Kupiši i Raku; četvrti i peti Frankopanom. — Ove povelje navode ili spominju: Lucić, Krčelić, Marcelović, Pasconi, Švear i ostali strani i domaći historici. — Bezpristrani magjarski historici, kô na primjer Petthő u svojoj kronici, — napominju ovu bitku takodjer.**

bečke pismohrane; pojedine, premda raztresene crtice nekih pisaca; — osobito pak predavanja pučka, koja i dan danas u ustih naroda živu, — dovoljno jamče za istinitost ovog dogadjaja. C. kr. historiograf Hormayer, komu su izvori domaće povjesti bolje poznati biti mogli, nego li ikomu drugomu, o spomenutom činu ovako govori: »Što se manje o tom za cielu povjest Europe tako važnom i često spomenutom, ter svakovrstnimi historijskimi spomenici potvrdjenom činu dvojiti smije, to pravičnije mora biti začudjenje, da se i najglasovitiji inostrani historici uztežu sve do dana današnjega o tom se uputiti. Možebit bi se tako često postavljeno i tako različito odgovoreno pitanje: zašto nisu Tatari svoja slavodobića dalje prama zapadu prenieli? tim bolje osvietlilo i izjasnilo.«*

Tako jest — i to bez ikakve dvojbe; — jere, kakova bi to nedosljedna miso bila, da su naime ove divlje čete jedino iz uzroka, što su se već zasitile, Europu ostavile. Ko da bi se i kurjaku janjetina prije dosaditi mogla, nego li mu tane ždrielo probije. — Zašto ovi tamni historici jasnih stvari ne vole reći mjesto: da su se nasitili, da im se je ogadilo? — Barem da sad Mongoli u Europu dodju, pa da stanu čitati nedosljedne laži ovih historika, to bi im se sigurno čitanje ogaditi moralo. Rumpatur, quisquis rumpitur invidia. Slavjani su g. 1241. kod Olomuca pod Jaroslavom Zvjezdogorskim, — a god. 1242. na Grobničkom polju silu Mongolâ porazili. — Povjest se ne smije i ne može nenavisti za volju lažmi oskvrnjivati. — Ili se možebiti dobročinstvo jedino iz toga uzroka taji, da neharnost tako u oči ne udara? . . .

Štovanjem prama neumrlim genijem svojih predjâ nadahnuti Hrvati namjeravali su s pomoću čitave države slavnu ovu bitku tamo, gdje se je slučila, na Grobničkom

---

* **Taschen-Almanach, 1826.**

naime polju jednim spomenikom proslaviti; — ali rodoljubivoga ovog nastojanja izvedenje — kô što sam sa žalošću razumio — bi za sada odgodjeno jedino iz uzroka, što sadašnji gospodar zemljišta grobničkog nekoliko hvatî neplodne svoje zemlje za tu plemenitu svrhu nije htio odstupiti. (!) — Medjutim dizali se spomenici podobne slavne čine svietu javljajući ili se ne dizali, što šest stoljeća u ustih naroda žive, što su stari naši kao svetu baštinu narodu ostavili, to će se i u napredak potomstvu sačuvati. Neka se stavljaju zapreke takove i ovim podobne, — dok uspomena slavnih djelâ srca slavjanska grije, dotle ipak ništa izgubljeno nije. — »Le mensonge passe, la verité reste.«

U ostalom će ovo polje predmet zanimiva motrenja i za onoga biti, koji si za davnu prošlost glave ni malo ne tare. — Ova praznina, ova pusta i izsušena narav, tako izgorjela, ko da su vulkani tisuću godinâ po njojzi bjesnjeli, — pobudjuje čovjeka na misao, da je u sasvim drugi sviet preseljen.

Ovo polje proteže se dugoljasto u prilici korita ili kupaonice; — a okolo ga orijaške pećine amfiteatralno okružavaju. Na desno od strane, odkud mi dodjosmo, dižu se visoke planine, nad kojimi snieg i bura vladaše, dočim je nas sunce grijalo. Od strane mora je nižimi brdi zarubljeno; nu i to su same gole klisurine ili crvena zemlja ko cigla. Vegetacija je toli kukavna, da se ni jedanput travna vlat ne vidja. Pokraj druma vidjeli smo nekoliko topolâ; to su najbolji svjedoci jalove ove naravi. Uzrast njihov bio je tako kržljav, da smo u njima jedva topole prepoznati mogli.

Kuda Ludoviceja kroz lanac ovih grobničkih brdâ prolazi, stoji na desno — dvie po prilici stotine koraka od ceste udaljen stari kasteo Grobnik na površju briega, nekoć nagrada za junačka djela.

To — »al davno vile spominjaše!« — Na sljemenu onkraj brda stane naš Janez pred jednom oštarijom. Dočim je on konje napajao, pozdravili smo mi ovo klasično zemljište jednom buteljom bukarice.* Ovo maleno umivanje unutrašnjosti naše osobito dobro dodje Tedeschiju, koji se je malo prije na Grobničkom polju — svoj škriljak, koji mu bura odniela bijaše, loveć — upravo tatarskoga trka užio.

Već ovdje — kako malo ne u čitavom Primorju — opazih kuće onom žljebastom ciglom pokrite, kakova se u nas tek na površju i uglih od krova upotrebljava. A to biva poradi bure, koja ovako spojenomu krovu tako lako nauditi ne može.

Vinska loza u ovih stranah svjedoči već južnu vegetaciju, premda je i ovdje jošte spavala. Krupni medjutim njezin uzrast i širina, koju trs zauzima, dovoljno javlja, da mu je ovo podneblje vrlo povoljno. — Gorice se po ovih pećinastih brdih u prilici batricâ sade i malo da trsje našim brajdam ne priliči, s razlikom, što nije tako visoko. Gdje nije zemljište sasvim kamenito, ondje se izpod loze usjev vidi.

Od Grobničkog polja pa tja do Rieke vozili smo se kroz jedan labirint kršovitih brdâ. Na podnožju i hrbtu ovih vijuga se vrlo umjetno krasna Ludoviceja. Smjelost ovog cestovoda najvećma imponira u blizini Rieke. — Divna, gorostasna narav uzvisuje ovdje jošte većma zamjernost ljudskih ruku. Nad grozovitom japagom, koju orijaške pećine u prilici škvadre zatvaraju, vodi cesta svedjer niže i niže prama ždrielu japage. Na lievo je u pećinu ukopana, a na desno umjetnim zidom zarubljena. Ovi zidovi pružaju se tja dolje do duboka jaza, gdje

* Vrst crna vina, koje se ovuda proizvadja i refosku mnogo priliči.

Rječina zelene svoje talase valja. — Na lievo, vrh litice briega, uz koji cesta vodi, stoji nekadašnje gniezdo pomorskih orlovâ: — romantične razvaline Frankopanskog kastela Trsata; a čim se kroz jedan pećinast prodor* izidje, zateče putnika jedna strana varoši, koja mu se prijatno ukazuje na podnožju desnog brda uz obalu Fiumare (Rječine), koja malo dalje Adriju cjeliva. — Kome svakidašnje gledanje možebiti dojma ne umaljava, toga će ova slika sigurno uzhititi.

IV.

Rieka. — Cafe di Nazione. — Prva moja večera na Rieci. — Papirnica. — Tersactum. — Misa u slavjanskom jeziku. — Bakar i Kraljevica. — Kasteo Zrinj. — Prehlin. — Lipa. — U Mateniji.

I mi smo kazivali: Slava Bogu!, kad smo preko mosta prelazili, koji preko Rječine vodi. Slava Bogu! što smo barem šesti dan iz Zagreba tamo došli, gdje bismo prije tri dana boljom zgodom biti mogli. — S one strane mosta zaustavi nas neki invalid od policije i upita (čudnovato!), ne vozimo li kakove vrsti pića sa sobom. »Dakako«, odgovori naš Tedeschi, na neslane dosjetke uviek gotov. Na što policija odmah u karuce poviri. »Zalud«, reče Tedeschi, »ne ćete ga naći«, — pa si trbuh gladiti zače. Stari mu se službenik nasmija, pa odstupi, kao dobroćudan primorac, dočim bi ova budalaština na drugom mjestu — bez dvojbe — kakovu neu-

* Ovaj prodor zovu neki »porta hungarica«.

ljudnu protestaciju prouzročila bila. — Mi podamo policiji, što ju ide, naime naše pašuše, pa se nastanimo u jednoj lokandi bez cimera. Ona je bila za onda jošte — tako rekav — jedino svratište bolje vrsti. — Udovica Cacanićka — naša gospodarica — brinula se je za svoje goste onako, kao za svoje kućne prijatelje. To je bio riedak starog izdanja eksemplar onih starih, pravih Hrvatica, s kojimi razgovarajući se čovjek i nehotice brbljavicom postaje. Mala ženčica, puna dobrote, riečî i bogoljubnosti.

Nešto malo založismo i tad podjoh tražiti sa svojim suputnikom gosp. Zm . . . ., mladobitnih radostî i žalostî najvjernijeg nekada dionika; ali njega ne nadjoh kod kuće. Išli smo dakle na žalo morsko, kao na mjesto, koje je nas najvećma zanimalo. — Medju piramidami od narančâ šetao se je već ovdje gore dolje gospodin Tedeschi. U jednoj ruci držao je nožić, a u drugoj naranču. Oba džepa njegova paletona bijahu ovim južnim voćem natovarena, a njegove oči kriesile su se od razblude nad ovim rogom hesperijske obilnosti božice Pomone. — Ali to nije proizvod Rieke ili našeg Primorja, već Sicilije, jer ni u gornjoj Italiji naranče nigdje ne rastu pod vedrim nebom.

U luci na zaljevu Rječine stajao je podobar broj trgovačkih manjih ladja, trabakuli nazvanih, većom stranom s jednim, gdjekoje i sa dva jarbola. Na radi vidjeli smo prvi dan našeg dolazka jednu jedinu poveću ladju nave zvanu, kojoj se drugi dan dvie brige pridružiše. — Klasifikacija je ovih trgovačkih ladja ova: brazzera, trabacul, sconer, brig i nave. — Prve dvie vrsti vidjeti je uviek u ovoj luci; nu posljednje tri porad nesigurnosti pristaništa rjedje, i to — samo na radi. — One ladje u luci bile su većom stranom dugami, daskami, liesom, ugljevljem i duhanom nakrcane. Običavaju pako pute svoje

uzduž obala dalmatinskih u papinske države, najdalje pako do Napulja i Sicilije nastavljati, dočim veće u Marsilj i u druge udaljene luke brode.

Najveću živahnost žalu naše Rieke dadoše ribarske barke, kojih medjusobno natjecanje, veselo — nu zajedno i smjelo igranje s morskimi talasi, kao i fantastičnimi slikami narisane zastave od jedarâ mnogo k zanimivosti prizora prinesoše.

Vrlo je udarala u naše oči i ona okretnost, koja je na tako zvanoj ribarnici vladala; košara do košare ribami svake vrsti i veličine napunjene, a oko njih ribari u svoje škure marinere i crvene kape odjeveni; njihov piskajući glas, u koji se je opet smieh i brbljanje cjenkajućih se kupaca, osobito pako kupovnicâ miešao; — a k svemu tomu iz obližnje kovačnice sidara tutanj sidarâ — kao gromovit takt ovoj čudnovatoj uverturi; — i malo odavle dalje — s piace naime Ürmenjske, gdje je upravo vježbanje novakâ bilo, — kadikad neki čudan schuldert. Nu, ko što na sajmu višeputa biva, da krika vika za trenutak umukne, tako je i ovdje na čase tišina nastala, u kojoj samo pljuskanje morskih talasa ili slavjanski napjev u daljini brodećeg ribara — uho razabiraše. Na što se odmah opet prijašnji šum podvostručeno pojavi.

Upravo sam htio, da se od gibive ove slike pomorskog života udaljim, kad iznenada banda, koja je na Ürmenjskoj piaci dulje vremena bezposleno stajala, jednu izmedju naših obće obljubljenih davorija zasvira. — Domorodni čitatelj može sebi lasno predstaviti, kako mi je bilo, kad mi na ovom mjestu tako nenadani glasi do uha doprieše. To opet za nov dokaz služi, da naši narodni napjevi neku vlastitu dražest imadu, koja čini, da i stranomu uhu vrlo dobro ugadjaju.

Nedaleko odavle upazim vrh jednog ulaza s velikimi pismeni ovaj napis: Cafe di Nazione.

Budući da sam i onako dvoumio, jesam li na Rieci ili à Fiume ili posve Fiumében, unidjem sa svojim suputnikom, da vidimo, koja vrst narodnosti ovdje stoluje. Jedva što otvorimo vrata, nahrupi na nas čitav oblak dima, pred kojim, osim jednog razgaljena marquera u rubači, nikog razpoznati nismo mogli. Mi se odmah uputimo, da je to jedna izmedju onih kavana, gdje su biele rukavice u očima gostiju satira; zavod, koji se tek zorom u četiri sata zatvara, da se za čas opet otvori. — Zabavno mjesto, gdje ljeti sparina, a zimi studen vlada. — Publika sastojaše od fakinâ, čifuta, protuha, prigodnjaka, — koji dobro razumiju karte miešati, a jošte bolje dieliti, — i od podobne vrlo poštovane čeljadi, kojega najčešći odziv talijanski digo bijaše. — Ovdje smo liepo nabasali, ali i brzo se kvake hvatali. Na veću smetnju jošte obkoli nas pred vrati jedna gomila prodavalacâ sopuna, koji je po loju udarao, elastičnih uprta, britava, srećaka i podobnih riedkosti.

Nekoliko koraka odavle ogrli me s klimatičnom svojom žestinom moj primorski pobratim Z., koji nad mojim pojavom začudjen izklikne: »Da li te je bura doniela?« — Poplava pitanjâ sliedila je na jedan odgovor. Nu do kože prodirući propuh, na kojem upravo stajasmo, opomene nas, da si baš nismo posve prilično mjesto za svoja medjusobna razlaganja odabrali. — Otidjemo dakle do gospodina Šišmana F., pred kojega konakom upravo se nalazismo. Ulazeći u prednju sobu, reče mi Z.: »Stanide jedno malo« i tad odpre vrata. »Nu Šišmane, deder pogodi, tko je ovdje iz Hrvatske?« — Hrvatska je poširoka, odgovori mu ovaj, kako bih ja to znao; — »moj najbolji prijatelj, kojega sam najčešće pred tobom spo-

minjao«, dometne opet Z. — Valjda ne će Tono biti, reče gospodin F. — Na što smijući se skoči Z. u prednju sobu, pa me za sobom povuče. »Gledaj, sad si se uputio, da te ni poslije devet godina nisam zaboravio.« — Eh pobro! da ti nisam ništa dužan osto, svjedoči evo moja prisutnost u originalu, — bijaše moj odgovor.

Ja ne bih bio ovoga za tebe, moj čitatelju, sasma nezanimiva časa spomenuo, da me s jedne strane zahvalnost na ugodni ovaj užitak nekoristoljubivog prijateljstva i nehotice ne opominje; a s druge — što sam mislio, da ću tim možebiti i u tebe ugodnu uspomenu na podobne čase života tvoga probuditi. Ako ti je pak udes to uzkratio, uzmi moje sažaljenje, jer ga tad nitko većma ne trebuje.

Dnevnik mog života brojio je nekoliko ugodnih listova više poslije našeg sastanka; — a i kako ne bi? Devet godina je prošlo, odkako se ne vidjesmo. Devet velevažnih godina za njega, za mene i za našu milu domovinu! — Izpovidjeti moram, da sam se u ovo doba strastne pristranosti, gdje ovaj demon na toliko bjesni, da brata rodjenomu bratu, otca sinu odtudjuje, s nekim potajnim nemirom prijatelju svoje duše približavo. Nu svaki će lasno dokučiti radost, koju oćutjeh, kad sam u svom prijatelju zajedno i vjerna domovine sina ogrlio. — Zaludu mi djavo nenavisti — dočim ovo pišem — zlorado prišapćuje »Tempora mutantur«, — jerbo je protunaravno, da bi se termometar (toplomjer) domoljublja s točke vrenja, na kojoj je stajao, — tja pod ledeni stupanj tako brzo oborio.

Prije sunčanog zahoda posjetili smo jošte kazalište, u kom se — poslije odlazka talijanske opere u Zagreb — nije igralo. Lokal je za kazalište pohadjajuće obćinstvo riečko (Rieka imade okolo 8.000 žitelja) malo što ne i odviše velik. U ostalom ustrojen je ovaj teatar tako, da se Riečani njime u svakom obziru ponositi mogu. Znatna

je visina ovog kazališta, koje više redovâ ložâ resi, premda se u gornjem katu nalazi. Nu i mjesto, na kojem je sagradjeno, jedno je medju' onimi, koja najvećma imponiraju. Na malu piacu pred kazalištem utječe do osam ulica. Medju njimi tako zaradi svoje urednosti, kao i povećih kućâ Corso nazvana, i ona, koja se od Fiumare počevši uz glavnu stražu do nekadašnje šećernice proteže, — zaslužuje, da bude napomenuta.

Odsjekom tako zvana »nova varoš« ili strana, koja se uzduž žala pruža, podobro je uredjena i krasna. Starija strana grada, premda je i ona sasvim od tvrda materijala, — manje je ugodna, jerbo je stisnuta i tmična, kao i u Trstu gornji grad.

Što ovaj grad najvećma karakterizira, to je ona živahnost, koja tako ob dan, kao i u večer po sokacih vlada i koja je mnogo veća, nego li bi se od razmjerja stanovničtva očekivati moglo. — Ova vlastitost, ako se inače ne varam, uvukla se je na Rieku zajedno s talijanštinom (barem je krika i vika značajna vlastitost sviju italskih gradova), kao što se u život pučki, — a da se i ne osjeća, — sve po malo dobra i zla svojstva onog elementa (življa) uvlače, s kojim se narod budi posredno, budi neposredno, prisiljeno ili svojevoljno dotiče. Istina Bog! mi Hrvati na primjer — s braćom Slavonci — nismo radi toga baš Latini, što se već tolika stoljeća amice tituliramo; ali ovaj prijatni amice imo je ipak na naše narodno slovstvo vrlo neprijatan upliv. — Latinizam je učinio, da smo polje naše književnosti zanemarili. Latinizam je uzrok, što i sada jošte književnost naša tako rdjavo napreduje. Latinska ortografija pretvorena u hrvatsku loksografiju (krivopis) kamen je smutnje, na kojem i dan danas jošte posrćemo. — A k tomu sliedi još i to, da narod što se tudjemu većma privikne, to od svoje zna-

čajne vlastitosti i više gubi. Iz početka nije mu nijedan spodoban substitut posve povoljan, ali kako čovjek napose, tako se i narod najposlije i nepovoljnomu privikne, da — višeputa i obljubi ga. I ja nisam iz početka rado jeo pirinča s parmezanom; ali sam mu se na posljedku tako priviknuo, da sam ga, došavši iz Italije kući, malo ne poželio. Francez pravo ima, kad kaže: »L'appétit vient en mangeant.«

Što je u nas njemčarija, to je na Rieci talijanština. — Da li je i čudo, što u tako zvanom Litorale ungarico magjarština slabo, ili bolje rekav, ništa ne napreduje? Osim gdjekojeg činovnika kod kr. gubernija magjarski jezik ovdje vragometno malo reprezentantâ broji. Što se pako simpatije magjarske tiče, to — ako se gdjekakova trgovačka prenavljanja izuzmu, ili ako se na očigled magjarskog putnika možebiti očitovana udvorna ulagivanja razluče, nije takodjer takova, da bi bila kadra Slavjanina uplašiti. — Ja nikomu ne kvarim rado volje, — ali ljudem, koji u trobojnom platnu jedarâ, tako nabojadisanoj pranjgi (Schlagbaum) ili podobno odjevenih službenicih redarstva — magjarske narodne boje samo vide i od tud na spomenute simpatije zaključuju*, — njima moram, premda mi je inače žao, oči otvoriti i istinu kazati, da su naime ove boje — boje grada Rieke već od negda, i to od mnogo prije, nego li se je o tom i snivalo, da će se hrvatsko Primorje u ugarsko diplomatički pretvoriti. Reko sam: diplomatički, jerbo osim ovoga dvojbenog slavlja ne će se i onako ništa drugo — s naporom ma kakvim — održati. Ta ni sama talijanština, kako je drugačije i obljubljena, ne će svoje slavodobiti dalje nastavljati, ni jezgru pomorskih ovih Slavjana nakvasiti. Jošte žive slavna uspo-

* Čitaj: »Meine Reise im ungarischen Küstenlande.« Agr. pol. Zeit. Nro. 8. 1843.

mena Zrinovićâ i Frankopanâ na uzljuljanih talasih Adrije; jošte se ori mili zvuk narodnih naših pjesama po kućah i sokacih, po žalu, po pučini i obližnjih brdih; — jošte nisu omrzli, a još manje izumrli oni glasovi, kojimi su vitežki pradjedovi Riečanâ zborili; — i ako kadikad jezik unuka njihovih talijanski govori, srce ipak slavjanski ćuti.

Mene je najvećma zateko glas naših pjesama, koji se je u večernje doba veselo orio iz usta mladih Riečkinja, koje u ondašnjih fabrikah cigare prave, što se posve životu, koji u naših svilarnah vlada, prispodobiti može.

U kazalištnoj zgradi nalazi se takodjer kazino, koji sam sasma napunjen našo. Što medjutim mnogo upravo ne znači, budući da samo od dviju soba sastoji. Prostraniji je tako nazvani trgovački kazino, nu zajedno i mnogo prazniji. Al gdje bi čovjek i toliko kazinistâ uzeo, — osim da svi dodju, koji su u imenoslovu. — U jednom i drugom ovom zabavnom mjestu našo sam medju mnogobrojnimi novinami i naše. Što opet mnogo ne znači, nu ipak više, nego da im ne bi bilo ni traga.

*

Prva moja večera na Rieci sastojala je od samih morskih riba u redu, ko što mi ih je jestvenik teatralne traiteurije naznačivo. — Jedući uputio sam se, da ove morske ribe naše potočne — što se tiče teka — podnipošto ne nadilaze; a kad mi je konobar račun pravio, uputio sam se, da s jeftinom cienom — u koju se ovdje ribe radi svoje množine dobivaju — nije bio u nikakvu razmjerju.

Došavši na konak, htio sam nešto da izvadim iz naše kožnate torbe, koja se je u sobi peštanskog suput-

nika nalazila. Ał ovaj je već spavo. Pokucam dakle na njegova vrata, da mi ih otvori. Jedan strašljiv »Wer da?« bio je odgovor na moje smjerno kucanje. — Mene neka prokšija premami saznati, koliko pouzdanje ovaj egipatski gaskonjac u svoje džepne kubure stavlja. Uslied toga zagrmim prečinjenim glasom jedan corpo di Bacco i podobne ulomke svoje talijanštine. ·Ali moj čovjek — zaboravivši, da je Schwarz nekada barut iznašo, i da si je on u Pešti dva samokresa kupio, — začne odmah razcviljenim glasom iznutra kričati: »Tedeschi, bin Tedeschi, um Gottes Willen«. Aha, leo rugiens! dakle si se ipak k pravoj vjeri obratio. Niemac dakle, a ne Magjar, reknem mu ja po njemački. Čitavim bo putem kazivaše, da je Magjar, premda je magjarski posve slabo govorio. Pa ipak! kad je vrata otvorio, reko je — premda ponešto smeteno: »Ja nisam zato Niemac, što sam Tedeschi viko, već je to samo moj običaj tako, da se znade, da nisam Talijan.« — Ja sam ovog viteza od žute podstave i nehotice prispodobiti moro onome ateisti, koji pod mačem krvnikovim Boga zazvavši i — upitan, kako može ateista Boga, u kog ne vjeruje, zazivati — odgovori, da mu je ova rieč tek iz navade izbjegla. Od ovo doba zvali smo našeg odseonika Tedeschi, kojom ga terminologijom i ja u ovih listovih spominjem.

Drugo jutro — u družtvu svojih prijatelja (koji su si — neka bude ovdje harno izpovidjeno — vas trud dali, da nam prebivanje naše na Rieci što ugodnije bude) posjetili smo papirnicu gg. Smitha i Meyniera.

*

Papirnica ova sa svojimi pokrajnimi zgradami i obitavališti za poslenike leži kao malena naseobina na Riečini pod Ludovicejom u napomenutoj već japagi. Kroz jednu

kapiju dodjosmo unutra. — U prvoj je sobi visio jošte jedan transparent, koji je bio na proslavu pohoda nj. visosti nadvojvode Franje Dragutina načinjen. — U ovoj i obližnjoj sobi papir se reže, slaže, u tisak meće i tad u sanduke spravlja. — Odavle išli smo u pregradu od stupâ. Ovdje se canjki već očišteni stupaju i tad u makinu — tisućom noževa naperenu — meću, da se u njojzi sasma razmrve i razmelju. Iz ove makine ciedi se na cievi u jedan badanj (kaca) tako razmljevena materija i tamo se do toga farba, dok svietlo modre boje ne dobije. Iz ove kace vode opet cievi u jednu drugu, u kojoj se vodoslična bitnost materije u kašastu žitčinu pretvara. — Tako priugotovljena papirna materija prolazi tad u jednu obližnju sobu, koja se tik djelaonice predbježnih ovih priprava nalazi, — gdje se tad s pomoću vlastite makine papir od nje pravi. — Ulaz u ovu sobu nije svakome — osobito pako makinistam — dopušten, nu mi, kao laici u carstvu tehnike, unišli smo i simo.

Ovdje se čovjeku, koji je s bićem makinâ manje poznat, veoma zanimivo tvorenje mekanizma prikazuje. — Makina 5—6 hvati duga, 4 stope po prilici visoka i ponešto nadignuta broji oko pet razdjela. U prvom nalazi se žitkost, kô što ju u zadnjem badnju vidjesmo; u drugom razdjelu je ova, od vode već ociedjena, žitkost debela, kašasta materija; u trećem se razdjeljenju s pomoću bakrenih ploča, koje se okolo valjka (Walze) materijom naličena omataju, u priliku namočenog sukna pretvara; u četvrtom se opet s pomoću valjka ili oklagije tanji, dok se voda iz nje iztisne, to jest, izžmiče. — I ovdje je već sva tanjina i prilika hartije gotova, samo što je još ponešto vlažna. Medjutim u petom razdjelu namješten je jedan podebeo valj, koji jedan parni kotao (kazan) grije i koji tako priredjeni vlažni papir, čim

se oko njega omata, posve suši i za pisanje sasma sposobnim čini. Tik uz ovaj valj stoji vitlo, oko kojega se papir, ko platno okolo tkalačkog valja, navija. Kad se vitlo napuni, izmakne se s njega papir, pa se u manje hartije razreže. — I to je uzrok, što nije tako rutav. Medjutim i bez ovog preimućtva svakako ostaje ovaj prizor od velike zanimivosti, kako se naime iz vodoslične žitčine, jedva što ona nekoliko hvati dug prostor prodje, najfinija hartija na očigled stvara. — Izvan ove makine jedna je jošte veća ovdje; nu na njojzi se nije za tad ništa radilo; a jedna treća upravo se je iznova priugotovljavala. Sve ove makine, kojimi stotine vidljivih i stotine polazniku nevidljivih točkova upravljaju, — tjera malena Fiumara, koja jedno jedino gvozdeno kolo prepira.

Makinista, koji je, ako se ne varam, zajedno i upravitelj fabrike, bio je tako uljudan, pa si je mnogo truda dao ovaj mekanizam u svih odnošajih nama protumačiti, šteta samo, što štropot i zveka kotačâ, šum vode i tutanj čitave fabrike rieči njegovoj onaj uspjeh podieliše, koji je imala riec u pustoši vapijućega. — Iz ovog uzroka nisam ino ni priobćiti mogo, nego što su svjetovne moje oči površno razabrati mogle.

Jedan smion most, na koji smo s Ludoviceje kroz uzku stranputicu došli, premjesti nas onkraj japage. U skutu ove nalazi se mlin, koji je g. Matković, Riečanin, utemeljio i koji sada na vlastitost g. Fontane spada. — Spomenuti most, jedini put obćenja s ovom glasovitom vodenicom, tek je poslije opetovanog pokušaja sagradjen, budući da se je poradi nevještih gradilaca do dva puta prije toga bio srušio na veliku štetu vlastnikovu. — Medjutim ova je šteta bez dvojbe već odavna nadomještena, i to valjda zajedno i s kamatami. Ovaj mlin melje na dan preko 300 mjerova brašna svake vrsti. — Znamenito je uredjenje ovoga

do 4 kata visokog mlina, kojemu dva golema kotača neznatna kolikoća vode tjera. Spomenuti kotači takova su obsega, da bi na sličnom prostoru 36 parî kolo lasno igrati moglo. — U doljnjem katu žito se samo siplje, koje se tad po cievih u razne predjele seli, čisti i melje, dok se napokon od najfinijeg brašna, pa tja do posijâ svaka vrsta u opredieljene sanduke premjesti. — Znamenito je i to, što se jednim jedinim slabim pritiskom prsta čitav ovaj mekanizam u najvećoj radnji zaustaviti može. Nadzornik mlina, čim to isto proizvede, šum i štropot u mrtvu tišinu pretvori.

Ondje, gdje Rječina iz pećinaste jedne pukotine bučeći i pjeneći se prodire, u najskrajnjem kutu ove japage stajat će takodjer jedna vodenica velika ustroja. Temelji su bili već prigodom našega bavljenja sagradjeni. — I tako se može očekivati, da će poduzetni duh Riečanâ obrt domaći svedjer čvršće utemeljivati.

Lazaret leži u jednoj sigurnoj dragi, na desno od ceste Josipove. K uredjenju njegovu ništa ne fali, osim prihodnikâ, kojih nije od doba zavedenja žalibog nikakovih bilo.

Prije podne vozili smo se jošte na šetnju prama Volovskoj do granice istrijanske. Ova vožnja s tim je ugodnija, što se cesta svedjer uz obalu mora proteže, koje se ovdje i u većoj širini ukazuje. Na ovoj strani varoši nalazi se više ukusno uredjenih vrta, kano pokojnog gubernijalnog prisjednika Terzija, jednog Engleza itd. Naravno da ovim baščam najveću zanimivost podaje krasan izgled na more. — Pokraj ulaza jedne kuće čito sam ove rieči: Paravićev mir. Šteta samo, što nekakve štale, koje se malo ne do pô ceste pružaju, simetriju kvare. — Niže dolje nad vrati jednog malena vinograda urezana su u kamen ova slova: »Meglio questo, che niente«; — ako ove

rieči vlastniku baš onako iz srca proiztječu, to je sigurno zavisti vriedan čovjek, što se i tako malim zadovoljava.

*

Poslije podne sprovodio me je gospodin Supe, advokat, gore na Trsat (Tersactum). Tersatica bila je u vrieme Rimljanâ poglavito mjesto Líburnije. — Veličanstveni prizor, koji se odavle oku polaznika predstavlja, zaslužuje svakako, da se ono 400 i nekoliko kamenih skalina, koje gore vode, prevale. Neki star kastelan, kog poslije duljeg iztraživanja nadjosmo, otvori nam vrata starog kastela, ili, bolje rekav, razvalina Frankopanskih. — Bedeme i ulaz poštedjelo je vrieme ponešto; nu s tim većma ostalo razorilo i stratilo. Ponosite nekoć dvorane, koje su niemi svjedoci radostnih sobeta bile, gdje se je cviet primorskog viteštva sastajao, leže kao jadna hrpa podrtinâ, oko kojih se bršljan ko uspomena okolo duha polaznika propleće. Toranj, na desno od ulaza, dao je sadašnji vlastnik kastela gospodin grof Nugent, zapoviedajući general u Gradcu, sasma popraviti. U njemu se nalazi jedna zbirka mramornih kipova kod Pompeja i Herkulana izkopanih. Medju ostalimi zanimale su me najvećma dvie prilike, jedna ženska, a druga mužka. Ona radi osobite obline udâ i milote tjelesne; a ova rad izraza, koji je kipotvorac u obraz ovoga kipa udahnuti umio. Ovdje se pokazuju i table od alabastra, na kojih je Napoleon bitku od Marenga dao proslaviti. — Stari mi je kastelan pripoviedao, da će vlastnik i ostalo jošte popraviti i medju sjevernimi tornji jednu kapelu sagraditi, u kojoj želi, da se umrli ostatci njegovi sahrane. — Za ovu svrhu dao je već više krasnih stupova od kararskog mramora iz Pole (u Istriji) donieti, koji će spomenuti hramić resiti; — nu

Ležao u domovini
Il u stranoj nam tudjini,
Lavalova uspomena
Hrvatom će bit milena . . .

Blizu ulaza je studenac, na kojega kamenom zarubu vidi se grb Frankopanâ. — Na briegu, koji se onkraj japage diže, smatraju se ostatci starih zidina, kojim se trag uzduž Grobničkog polja i dalje unutra do 6 milja u daljini nalazi. Kažu, da je to onaj zid, koji je nekada carstvo zapadno od iztočnog dielio. Drugi opet tvrde, da ga je car Oktavijan sagraditi dao, kad je proti Ilirom ratovao. Neki spominju, da se tja u Ugarskoj ostatci ovog zida po mjestih nalaze. Medjutim, ovog dugog zida kratki smisao bit će valjda taj, da je lukavština rimska ovaj kinezki zid kroz srce prostrane Ilirije tek zato sagraditi dala, da hrabrene, nu nesložne svoje susjede jošte većma razdruži, i tako prieteću sebi silu razdielivši sapne, da joj nauditi ne može. Razumjela je ona veliku Iliriju u Dalmaciju, Liburniju, Japodiju, Saviju Panoniju itd. razmrviti, podjeljenjem raznih municipija zasliepiti i od vlastitog interesa odmamiti. Vrieme je razorilo zidove od kamena i opekâ, ali kinezki zid predsudâ jošte nepomično stoji.

Ostavivši kasteo, posjetili smo crkvu OO. reda sv. Franje. U njojzi leži ukopan Nikola Frankopan i njegova supruga, kako nadgrobni nadpisi javljaju. Stupovi crkve nanizani su slikami na slavu čudotvorne Bogorodice. Ove slike imadu većinom za predmet: »Izbavljenje od brodoloma«. — Čuo sam, da ovaj samostan jednu knjižnicu takodjer posjeduje, koja nije sasma bez zanimivosti, osobito za jugoslavjansku povjest. Nu knjižnice posjetiti, a u njih čitati ne moći nešto je veoma suvišno. Našega življenja dani bez toga su kratki bili, osobito na Rieci

Vraćajući se na Rieku unidjemo u crkvu sv. Vida. Šteta, što ovaj hram u stisnutoj staroj varoši stoji. — Pobožna vjera o postanku ove krasne rotunde pripovieda ovo: Neki gradjanin, imenom Petar Lončarić, čovjek sirove ćudi i velik kartaš, izgubio je jednom svoje novce i idući kući baci na kip Spasitelja svieta kamen, položivši zakletvu, da će, ako mu se to još jedanput zgodi, iz puške na nj pucati (!). Karta se opet, te opet izgubi; na što u divljoj jarosti zakletvu svoju izvrši. Nu čim puška pukne, kip krv oblije, a bezbožnik u zemlju propade. To dade povod utemeljenju ove crkve. Dugo vremena pokazivala se je slika Svjetospasa, iz kojega ranâ svedjer je, kako kažu, krv kapala. — U sredini crkve kaže se jošte kamen, gdje je nekada spomenuti pilj stajao. — Izvana na lievoj strani čela crkvenog vidi se jedna kugla ili zrno topovsko s ovim nadpisom:

Ista Dabat GaLLos puLsVra hInC AngLIa poMa.

Kada upravo na polju crkvenih predmeta boravim, ne mogu da mučanjem mimoidjem jedan za mene nov i vrlo zanimiv prizor, kojega sam dan prije u crkvi OO. Kapucinâ dionik bio. To je bila misa u slavjanskom jeziku.

*

Čitao ju je neki svećenik s otoka Krka. — Mene je uviek kod svečanostî u slavjanskih crkvah neko osobito pobožno ćućenje obuzimalo, a da nisam uzrok toga upravo raztumačiti znao. — Al sam se ovdje uputio, da nije ništa drugo, nego glasi slavjanski. Naravnije ništa ne može biti, nego da se čovjek u onom jeziku Bogu moli, u kom ga je prviput u životu zazvao. Naravnije je za Slavjanina »Pomiluj Gospodine« nego li: miserere Domine. Zato su

domorodnoga našeg pjesnika jednostavne rieči tako krasne, jerbo su i sasvim naravne, kad naime nadahnut višim čuvstvom pjevaše:

> **Tko . . . nije slušo**
> **Pjevat: — Svet! Svet! Sveta!**
> **Ne zna, koja razkoš**
> **Čeka onkraj svieta.**

Slavjanski jezik bio je nekada crkveni jezik u čitavoj Dalmaciji, Primorju, većoj strani današnje Kranjske i Hrvatske zemlje, dočim sada jedva u biskupiji Senjskoj primaciju imade.

U večer sastao sam se s našim cienjenim domorodcem gospodinom Kl . . . . ., s kojim sam mnogo o našoj prošlosti i budućnosti zborio, dok nas umorene noge i pospane oči ne opomenuše, da je čovjek stvor, kome je za život osim hiljadâ dobrih i zlih potrebština i spavanje neobhodno potrebno.

Tko želi za jeftinu cienu šampanjštinu piti, taj neka ide na Rieku. Gostionstvo Riečanâ malo što me nije u njemu okupalo.

Drugo jutro, upravo na dan slavjanskih apostola ss. Ćirila i Metoda otidjosmo u Bakar i Kraljevicu.

*

Put u Bakar vodi kroz dolinu »Draga« nazvanu. Vino, koje se u ovoj, od pećinastih brda zatvorenoj, podugačkoj dolini proizvadja, u obće se hvali. — Što u ovih primorskih okolicah nije gol kamen, to je vinskom lozom, smokvom, mandalom i maslinom zasadjeno. Zelen posljednjega ovog drva i bršljana, koji se ovdje posvuda s obilnošću, u naših stranah nepoznatom, širi, čini spram golih klisurina ne samo ugodnu protimbu, već i to, što se je vegetacija početkom ožujka onakova činila, kao što je kod nas mjeseca travnja.

Za dva sata po prilici, čim naime na vrh briega, koji Dragu zatvora, prispjesmo, opazimo, gdje se pod nami uz zaljev morski stara kolievka nebrojenih pomorskih kapetana i mornara, rodovjerni Bakar u prilici polukruga širi.

Predstavi sebi, moj čitatelju, orijaško jedno korito, nalij ga do polovine vodom, namjesti u jedan izmedju dvaju njegovih kuta hrpu kućâ, pa eto ti Bakra.

Na lievoj strani pećinastih brda, koje ovdje uokolo more zatvoraju, vozili smo se od Bakra prama Kraljevici (Porto Rè). Cesta ova je sasvim uzka. S jedne strane groze se pećine putniku, da će ga svojim padnućem razmrviti, a s druge šapće mu more sa svojimi valovi neku čudnovatu povjest o svojih dubljinah. — Vrhu toga bjesnjela je i bura tako nemilo, da sam mislio, sad ćeš morskih rakâ loviti. — Što je k cielosti jošte falilo, to je lopov od vetturina dodao, koji je s nami hrapavom cestom baš onako trčao, kao da nas je ukro. Moji pratioci priviknuti podobnim faetonskim poletom smijali su se na moje konjunkture; — nu ja nisam upravo imo volje smijati se, a još manje kupati.

Kod jednog mjestanca, komu ime zaboravih, i koje na zavoju ove ceste leži, odsjedosmo iz karuca, da daljni put pješke nastavimo. To bijaše osobito meni vrlo ugodno. — Iza ovog mjestanca na lievo u dnu klisurasta skuta dižu se opet drugi bregovi. Na površju jednog stoluju razvaline jednog Frankopanskog kastela. — Naš put vodio nas je na desno po hrbtu briega, koji se medju bakarskim zatokom i Kraljevicom pruža. Uzduž podnožja na žalu mora vrebali su na svoju lovinu ribari na visokih, nad morem osovljenih skalah; jedan osobit način ribarije, kakva drugdje nigdje još ne opazih. — Kada smo na vrh brda došli, ukaže nam se na brežuljastoj jednoj užini, koja se u more pruža:

Kasteo Zrinj, na lievo pako kraljevačka luka. — Mi smo najprije u kasteo unišli, koji na sva četiri ugla obli tornji rese. Ovaj kasteo služi sada za bolnicu, u koju se bolešću »skrljevo« zvanom obtršeni iz čitave monarhije šalju i već od 26 godina s najboljim uspjehom lieče. — Al što veću zanimivost ovim zidinam, nego li čovjekoljubivi zavod i romantički njihov položaj podaje, to su uspomene, premda žalostne, koje nad njimi trepte. — U ovom kastelu bi ugovorena godine 1671. ona nezrela urota, koja je tako tužnih posljedicâ imala. — Kroz dvie velike dvorane, u kojih do 160 bolestnikâ obojeg spola ležaše, dodjemo do glasovitoga onog tornja sub rosa nazvanoga. Njegov pod je bielim i crnim mramorom, na način mozaika, uložen i predstavlja priliku ruže. U stieni vidi se uložina, u kojoj je supruga Zrinjskog stajala, dok su nezadovoljnici svoje tajno vieće držali. »Kamo djavo ne može, tamo babu šalje«, to je staro prirječje.

U taracanom četverokutnom dvorištu nalazi se jedna liepa cisterna* (vodokap), u koju su grbovi obitelji Zrinjske i Frankopanske urezani. — U nekadašnjoj tamnici svieti se i sad jošte kamenje od gvoždja nesretnih tamničara. — Kroz podrum kastela unidjosmo s bakljami u jednu spilu, koja se pod kastelom nalazi. Ona je medjutim s tim neznatnija, što i jedini njezin ures, naime sigu, polaznici tobož na uspomenu svog ovdje bavljenja polomiše.

Nadziratelj ovog zavoda, velezaslužni gospodin Paravić, doktor ljekarstva, zajedno sa svojom ljubežljivom suprugom primi nas vrlo srdačno i udvorno. — Veoma me je veselilo, kad sam u tečaju razgovora opazio, da i naše krasne Primorke ljubav k narodnosti osjećaju i da

---

* Cisterna je vrst studenca bez vrela, u kojem se daždjevnica ili pako potočna voda filtrira. Dno se naime sitnim prudjem posipa, kroz koje se protječući voda čisti i za piće sposobna učini.

ponos narodni u njih jošte izumro nije. Na posljedku skoči plutov čep iz jedne butelje frontinjaka, koju za bolju sreću domovine sretno izpraznismo.

Luka kraljevačka, koju je je Dragutin VI. g. 1720. sagraditi dao, kao što je svim znano, sasvim je sigurna. Žalo njezino je uzduž četverouglatim kamenom taracano i krasno uredjeno. Ovdje se nalazi i kantir, u kojem se velike ladje praviti mogu. — Okolnost, što je u Kraljevici nedostatak sladke pitke vode, lasno bi se zaboravila, samo da se privoz s kopna olakša. Ta znamo, da ni u Mletcih studenacâ nema, a da nitko ovoga nedostatka veoma ne osjeća. Filtrirana voda jošte je laganija, dakle i zdravija, nego li druga; k tomu bi i stanovnici one okolice, kojim poljodjelstvo i onako malo vremena uzima, što gole one pećine dovoljno svjedoče, jednu granu zaslužbe više imali. Toliko za one, koji misle, da se Kraljevica poradi spomenute okolnosti u stovarište pretvoriti podnipošto ne bi mogla.

U ostalom, da se Kraljevica odabere za ono, što bi Rieka morala da bude, za to nisam ni ja. Jerbo akoprem je istina, da kraljevačka luka glede sigurnosti više vriedi, nego li riečka, kô što i to, da su one hiljade, koje su se (stranom iz solnog fonda, stranom pako iz gradske pjeneznice) na osiguranje riečke luke obratile, tako rekav, uzalud potrošene, to će ipak svak, komu je ležaj obaju grada poznat, lasno uvidjeti, da Rieka iz mnogo obzira prvenstvo zaslužuje. — Ta s pomoću novaca mogo bi čovjek Rieku, malo da ne rečem, u drugi Gibraltar pretvoriti, kamo li ne luku joj osigurati. Ako su mogli Mletčani god. 1751., gdje se je hiljadugodišnje skupnovladarstvo orijaškimi već koraci k propasti svojoj približavalo, ako su, rekoh, mogli Mletčani sred bjesnećih morskih valova one ogromne zidine Murazzi nazvane u duljini od 11.350⁰ sa-

graditi, zašto ne bi čitava bogata Ugarska jednu luku osigurati mogla? A bome, dok toga ne učini, dotle neka se nitko trobojnom pranjgom ne hvasta. — Svakako bi pako probitačnije bilo, da se prije luci podpuna sigurnost pribavi, pa tadar stoprv o gvozdenicah stane misliti. Reko sam: misliti, jerbo o izvedenju govora biti ne može, dok se država ne odvaži potrebne za tu svrhu novce odbrojiti. Samo država može one kamate pregorjeti, koje pojedini poduzetnici štetovati ne bi mogli. — Al vratimo se sad natrag.

U Kraljevici stoje sve poveće ladje, koje do Rieke poradi nesigurnog pristaništa broditi ne mogu. Ovdje se tad nakrcaju tereti, koji se uzkrajnimi brodovi s Rieke simo prinašaju. Prilikom našeg bavljenja moglo je tu biti povećih ladja 15—20 i nekoliko pomanjih brodova. — Kraljevica je inače neznatno mjesto s kućami raztresenimi medju vrtovi.

U Bakru, kamo se do podne vratismo, počaste nas vriedni roditelji gospodina Z. objedom à l'italienne. — Tu je bilo orize s parmezanom, maslinka u ulju, frižkih sardela, oštriga itd., svega u izobilju. Vodica nije takodjer u podrumu ostala i dopade nam se tako, da je zajedno servirano šampanjsko vino mnogo od svoje primacije izgubilo. — Vodica je vrst biela bakarskog vina, koje musira bez svake priprave kao rodjeni šampanjac. Šteta, što se od plemenite ove kapi više ne proizvodi, nego jedva do šest stotinâ vedara. — U Bakru stajalo je 6—8 većom stranom razpremljenih brodova. Žitelji tako ovoga grada, kao i Kraljevice i obližnjih mjesta stanovnici živu ponajviše od brodarstva ili pomorstva, gradjenja brodova, ribarije itd. — Samoga Bakra ribarija iznaša do blizu 10.000 centi.

Sunce je na pučini već bilo utonulo, kad smo Bakar ostavili. Vožnja kroz dolinu Dragu bila je još kako tako;

ali čim na vrh briega, koji od Rieke ovu dolinu zatvara, prispjesmo, zatvori naš vetturino kolo, pa zače niz brdo s nami letjeti, što su samo konji mogli. Ja sam mislio, sad će i nas i sebe u ponor ili more strmoglaviti. Na sreću, što nas je vodica ponešto hrabrila, i tako smo si vraga manje crnim predstavljali, nego li je možebiti zbilja bio. U ostalom nije upravo strašljivost, ako čovjek u nevaravost kolnog zapora posve ne vjeruje. Ovaj način vožnje, kako mi se čini, svim je riečkim fiakerom vlastit. Barem onaj, koji nas je dan prije vozio, nije bio ni malo pametniji.

Bez vratolomlja na Rieku došavši, oprostio sam se od svojih prijatelja, jer poslije ponoći naumili smo u Trst. — Već je bilo prošlo deset sati, ali našeg Tedeschija, kome u jutro nalog dadosmo, da nam pašuše od redarstva donese, jošte ne bijaše kod kuće. Otidosmo dakle u obližnju kafanu s najboljom nadom, da će do mala doći. — Mi izpijemo svaki po jednu čašu punča à la romaine, izigramo dvie do tri partije, — jedanaesti sat udari, ali Tedeschija jošte nema. Mi tražimo, pitamo, kucamo na njegovoj sobi, sve zaludu. Dovuče se bome i ponoć. Karuce su već gotove stajale, — kad iz obližnjeg nekog sokaka poznati smijući se glas začujemo. — Za čas trtao je pred nami naš mesijaš medju dvojicom, koji su takodjer, budi od njega vučeni, ili od nepostojanstva vlastitih nogu gibani, prama nam tumarali. — »Mi smo mislili, da ste već u Americi; ta gdje ste za Boga tako dugo boravili?« upitam ja ovog sučlana družtva umjerenosti. Nu na sreću bio je on jedan izmedju onih, koji oporuku prije svoje bolesti prave; što je i vrlo dobro bilo, inače bismo s najboljom voljom otići ipak bili morali ovdje ostati. — Jerbo gradsko poglavarstvo o ponoći tražiti bila bi skrajnja ludorija. Ta po bielom danu nije probitačno s takovimi ljudmi

in regula mnogo posla imati, kamo li usred noći s kojim pospanim revizorom.

Kada nas trojica do kuriere dodjosmo, opazimo, da se je u nju već i neki četvrti bio namjestio. To nam upravo ne bijaše po volji i to s tim manje, što je ovaj četvrti trbuh za svu nas trojicu imao. Medjutim audiatur et altera pars. A ova pars altera kod jednog suputnika nije ništa drugo, nego njegova dobra ili zla ćud, njegovi hiri, mušice itd., sposobnosti, koje suprotivštine putovanja ili gone u zaborav ili ih na neizmjeran jad suputnikâ postostručuju. Naravno, da je to za onoga, koji uviek kod svog zapećka sjedi, stvar nedokučiva; ali ga ja mogu uvjeriti, da je takov razmažen, prpošno dugočasan vis à vis čovjeku nepriličniji, nego li i zubna bol. — Takav malheur može samo jedovitost punice koje nadilaziti. Tko želi čovjeka posve dobro spoznati, taj neka s njim putuje, u tiesnih karucah uzdrmat će se sve ove ljubežljive vlastitosti i doći će na vidjelo prije ili kasnije, ma bile one, gdje im god drago.

Na sreću svoju uvidjeli smo odmah, da je naš četvrti čovjek snosan i, kad dalje putovasmo, nadjosmo ga dosjetljiva i zabavna. — To je bio neki pomorski kapetan rodom iz Dubrovnika, koji je kao doma bio i u Gibraltaru i u Rio Janeiru, koji je mnogo dobrih, al još više zlih dana proživio i koji nam je uviek na svrsi svojih putovnih crtica umjesto epiloga kazivao: »Liepo je, dobro je tamo bilo, ali je bolje, ljepše kod kuće«. — On je bio dulje vremena bolestan, poradi česa je i službu ostaviti morao. Nu sad je naumio u Trst, da ju tamo opet nadje, »kod nas bo na Rieci«, kazivaše, »trgovina stoji«. — Medjutim da i nisu prijatna duševna svojstva našeg četvrtog tjelesne njegove ekstravagancije zagonile u zaborav, to bi ih i hladna noć, koja stisnutim tako lasno nauditi ne mogaše, za cielo bila izravnala.

Jedan sat, ako ne dulje, vozili smo se sve uz brdo, dok nas na površju briega pranjga ne zaustavi. To je bila medja našeg Primorja i muka putnikâ, divona. Mjesto se zove Prehlin.

*

Iztraživanje trajalo je dulje, nego li je potrebno bilo, da našu flegmu napastuje, a prevraćanje i kretanje naše prtljage upravo tako dugo, da su naše liepo ugladjene i složene košulje mogle sasma sposobne postati, da se pralji odmah izruče. — Mekano srce moje kuharice Adamine bilo bi se razboljelo, da je vidjela, kako se nježni goj njezinih ruku ovdje maltretira. Ne bi suviše bilo, da se kod podobnih ustanova zajedno i parna makina za bieljenje i gladjenje zgužvanog putničkog ruha utemelji. — Šteta, što mi nešto mudro prekasno na pamet dodje; nu rieč je, da dobro uviek dobro dodje. I tako je i bilo. Nekoliko zamotakâ di Fiume bi izbavljeno pro nobis et nostris.

Vojnički častnik, koji je imao nadzorničtvo, htio se je valjda nam osvetiti, što smo ga iz sna probudili, i zato nas je tako dugo dao natezati. Ta ja mu baš na toliko ni ne zamjeram. Bog zna, možebit je upravo sanjao, da je do kapetana avanciro, a mi okrutnici premjestili smo ga svojim dolazkom iz ovoga milog snivanja u lajtnantsku bitnost.

Medjutim, kako svaka stvar na svietu, bila ona jošte tako neugodna, i svoju dobru stranu imade, tako su i ova iztraživanja za mornara, koji je s voznikom na baku sjedio, bila posve povoljna. — Ovaj je naime kod pranjge stoprv opazio, da je pašuš izgubio. »Joj, kukavna mi majka«, jadikovaše siromah, »gdje ću ja sad u tamnoj noći moj pasaport naći; volio bih, da sam pseto, nego da sam, što sam«, i s tim otrči, da potraži, što je izgubio. Ova zadnja čudna želja spominje me na one rieči jednoga novijeg njemačkog pjesnika:

— ohne Pass, da bist du kaum ein Thier,
Freier Mensch, es tauscht kein Hund mit dir.

Upravo smo stupili u kola, kad s pašušem u ruci sav zasopljen natrag dotrča.

Do simo imo je naš voznik pet konja upreženih, dva je odavle natrag poslao, a s ostalimi trimi odvezo nas je do Lipe.

*

Vožnja do ovoga mjesta trajala je do svitanja zore. O ovom potezu ne znam baš ni mrve, što da kažem, jerbo smo svi po redu driemali. Samo Tedeschi je uzdisao i mučno gutao. — Povremence je i nešto kaskadam slično kroz prozor karuce sliedilo, što je one, koji su pospali bili, iz sna probudilo, nu brzo se opet u san ukopaše, čim se uputiše, da to ništa nije, nego maleno rvanje bukarice s rumom i podobnimi nemirnimi svatovi, koje je gostoljubivi Peštanac u sebi bio nastanio.

Unišavši u Lipi u gostionicu sve smo jošte u duboku snu našli; jedva što se je neka vrst Micke probuditi dala. A po sobah bijaše hladno ko vani. Kamo, kuda li ćeš? Kapetan se popne na ognjište, a mi za njim. U ovom položaju ostali smo, dok se je zajutrak skuhao, u kojem osim topline ništa dobra ne nadjosmo.

Okolica medju Lipom i Materijom, gdje smo o podne objedovali, sasma je maćuhinski od naravi nadarena. Gledao, kuda ti drago, ništa nego kamen, a k tomu svekoliko tako jednostavno, da se oko i nehotice nad golotom ovom umoriti mora. — Nije baš za čudo, što čitave hrpe poderane djece, uboga darka moleći, za karucami trče.

I pri svem tom, tko bi mislio, da žitelji ovih strana svoje gole klisurine najplodnijimi poljanami ne bi zamienili. — Kraljica Marija Terezija, biedom ovih žitelja ganuta, dade nekoliko ubožnijih obitelji u plodni Banat pre-

seliti, ali moji Čičani, ne mogavši sili navade odoljeti, ostave rodne njive Banata, pa ih opet kamenitom svojom domovinom zamiene. — Odjeća imućnijih žitelja, to jest, koji nisu sasvim poderani, nije bez svakog ukusa i mnogo priliči nošnji Rušnjakâ u berežkoj varmedji. Okrugao škriljačić, škura surka do koljenâ, napete čakšire od biela darovca i oko pristalih opanaka crveno izšivene, to je od prilike njihova nošnja.

U ostalom su ovi Čičani slavjanskog podriękla veoma razkričani ko šipoderi, što mi medjutim na prolazu svojem izkusili nismo, pače smo obćenito čuli, da se već od više godina ništa ne znade o kakovoj navali. — Nu da li bi i čudo bilo, da se pojmovi o rieči moje i tvoje u ljudî kadkada pomiešaju, kojih veća strana hljeb jedva po imenu poznaje? Ta u blagoslovenih ravninah Lombardije često se o razbojničtvu pripoviesti slušaju, kamo se ne bi u ovom carstvu biede kadikad štogod takvo slučiti moglo. U siromaštvu leži već klica prokletstva, a ako se zanemari, to je gotovo. —

*

U Materiji odvede nas jedna nepočešljana patrončina u gornji kat gostionice, pa nas ostavi u jednoj hladnoj, zeleno bojadisanoj sobi. Ona je od tavanicâ do poda samimi redci u svih europejskih jezicih bila načrčkana. — Jedan slavio je sretni hip ljubavi, koji je u ovoj ledenici proveo, drugi rugao se je ćutljivosti prijašnjega, treći pjevao je užitak putovanja, a neki javljao je putnikom ono, što bez toga svak zna, koji se je ovdje bavio, da je naime život dug, — a objed u ovoj gostionici kratak itd. S mršavim objedom, koji su nam dali, pomiri nas bukara dobra crna vina. Ja sam na slavu odmah jedan redak u talijanskom jeziku onim milionom na zelenoj stieni dodao. — Da vidi čitatelj napredak moj u talijanštini, hoću ih ovdje navesti

Vestro pranso è chimera,
Ma la buteglia nera
Mi piacerà.

Da ih čita g. Valentini, kojega knjižicu pod naslovom: »Der geschwinde Italiener« uviek u džepu nosih, bez dvojbe bi se radovao.

Jedva što od objeda ustadosmo, dodje ih dvoje nenarednom poštom: jedna krasna gospodja i jedan ružan gospodin. Contraria opposita elucescunt, sed nil comedunt. — Oni su dobili jesti, što je od nas ostalo. To jest, ništa, ako se malo prežgane čorbe izuzme.

Odavle je Trst dvie štacije udaljen. — Cesta od Rieke pa ća do Trsta nije baš rdjava, nu mogla bi i bolja biti. — Sat i pô pred Trstom opazimo opet more, koje nam čitav dan krajevi istrijanskih brda sakrivahu. Da i nije iz drugog uzroka, to bi nas sigurno već radi izmjene mrtve naravi, koja nas je čitav dan okruživala, ovaj prizor bio razveselio. Medjutim ove slike nije narav tek zato toli čudnovato uredila, da njom samo srce čovjeka razigra, već da i dušu njegovu zanese. Ovaj prizor toli je veličanstven i tako moćan, da bi se čovjek, komu ćućenje nije posve otupjelo, i nehotice na koljena srušio, te priznavši, da viših duhova ima, muče im se klanjao.

Dočim se u izgorjeloj mrtvoj naravi nalaziš, — boravi ti uzhićeni pogled na bezkonačnom moru, koje se s nebom u neizmjernost utaplja. — Ovako sam si ja po prilici kraj svieta predstavljao, ovakva je negdje narav u blizini južnog pola pusta, izgorjela masa, koju nedospjetna mora graniče.

Na sljemenu gore Ključa ukaza nam se sa svojim kastelom, svojim svjetionikom i nagromadanimi kućami tik uz škuro modri zaljev — Trst.

V.

Od Trsta do Mletaka. — Trst. — Jedna noć na moru.

Umjetnom cestom, koja se pokraj villa i statuami urešenih bašta sve niže i niže vijuga, dodjemo do pranjge. Pasaporti — bijaše prva riec, koja nas u Trstu pozdravi, premda smo ih jedan sat prije u Pasavici pokazati morali. — Umjesto naših pašuša dobili smo propustne cedulje, na kojih u talijanskom i njemačkom jeziku stajaše, da se za 24 sata kod redarstva javiti moramo. To se medjutim tako strogo ne uzima. Mi barem nismo prije odlazka na policiju po naše pasaporte pošiljali, pa ni onda nije baš kasno bilo.

Što nam odmah u oči udari, to je krasni tarac varoši, od kojega ljepšega nigdje ne vidjesmo. — U lokandi »Coronna ferrea«, gdje smo se nastanili, nije nitko, ma da bi baš jedne rieči, njemački znao, a jošte manje slavjanski. — Pa ipak leži Trst u slavjanskoj državi, na obalah slavjanskog mora.* — Talijanština se je uvukla kao moljac u opakliju, iztriebila slavjanstvo, kao moljac dlake na krznu. I filjarke talijanski brbljaju. Slavjanskih zvuka čuo sam samo iz usta seljanâ i gdjekojeg mornara. U ostalom, ako se Srblji izuzmu, kojih takodjer mnogo nema, služi se sav hlačasti sviet talijanskim jezikom. — Slavjani su pravi zidari; ovi i oni zidju gradove, a drugi se po njih šire. Tako talijanština u Trstu, tako njemčarija u Gradcu. — Čudno mi se čini, kada neki filolozi ime mjesta, oko kojega već prije dolazka Antenorova slavjanski puci obitavahu, iz latinskih rieči ter egestum (do tri puta uzeto)

* **Mare degli Schiavoni.**

izvadjaju, tek iz uzroka, što je za kratko doba rimski municipij bilo i što su se prije razorenja po Gotih i Vandalih neki Rimljani tamo naselili, — gdje se ipak imenu Tergestum, Trieste, Trst korjenika u riečih trg, tržtvo, trstina itd. tako blizu i tako naravno nalazi.

U ostalom mjenbeni udes ovoga grada bio je u razno doba razan. God. 572. p. u. R. bijaše jošte republika. Četiri godine kasnije, poslije kako naime Tršćani u družtvu Istrijanaca i drugih urodjenika jednu rimsku vojsku u dolini Siatiliano uništiše, posta silom legijâ, koje rimska osveta izaslala bijaše, municipij. — Dugo vremena opirali su se ovi primorski puci krepko gospodstvu tudjinčevu i s mjenbenom su srećom u družtvu japodskih Ilira proti Rimljanom vojevali. — Što medjutim Rim za stopetdesetgodišnjega ratovanja silom oružja steći ne mogaše, k tomu mu napokon lukavi ugovori pripomogoše. Trst posta naseobina rimskih gradjana. U ovom odsjeku cvala je ova varoš sve više i više, dok ju Goti, Alani i Vandali ne poplaviše. Što ovi poštedješe, to poznati palikuće Huni sa svojim marvinskim vodjom Atilom u prah i pepeo obratiše. — Na razvalinah znamenitog prije grada uzkrsnu neznatno seoce, koje se u tečaju vremena do varošice pope. Njom gospodovahu sad carevi iztočni, sad hercezi ravenski, dok se god. 1202. pod zaštitu Mletčanâ dobrovoljno ne podade. Kasnije izabirala si je slobodno vlastite podeste izmedju goričkih grofova i istrijanskih markgrava. Konačno predade se sa svojim kotarom austrijanskomu hercegu Leopoldu (1382.). Od ovog doba, ako se odsjek 1809.—1813. izuzme, osta pod vladom ove jasne kuće.

Kad je Trst pod Karlom VI. god. 1717. slobodnu luku zadobio, brojio je jedva 5000 stanovnika. God. 1814. brojio je zajedno sa svojim nešto vrh jedne □ milje izno-

sećim kotarom 36.000 žitelja. Ovaj se je broj do g. 1837. podvostručio, sada bo broji preko 70 tisuća.* — Naravno, da znameniti ovaj broj, koji se u tako neznatnu prostoru okreće, veliku živahnost gradu podjeljuje. Ovu živahnost većma jošte umnožava broj inostranaca; a okretnost pomorskog života i bučeći talijanski element čini ju značajnom.

Tko si ništanemanje Trst kao luku predstavlja, u koji iztočani sve vrve, ili u kojem se smjes ljudî i nošnjâ kopnenim gradovom neobična ukazuje, taj će se prevariti. — Osim nekoliko Helena, kojih se veća strana, ako crven fes izuzmeš, francuzki nosi, ništa ne vidjeh, što već na Rieci, naravno u manjem razmjerju, ne bih bio vidio. — Turčinu, Crncu ili Mulatu, kojimi me je jednom prilikom neki svjetobroditelj nahranio, nema baš ni traga. Najvećma se jošte razlikuje šarena i slikovita nošnja seljakâ, koji s jestivom na glavi u grad dolaze. — Crne njihove suknje, širokimi vrpcami od crvene boje odozdo u više redova obšivene, snježno biele peče, pristala obuća, a k svemu tomu visok uzrast bijaše mi pojav ponešto rjedji.

Trst, koji je procvao u novije doba, sagradjen je takodjer polag novijeg ukusa i pravilâ dobrog reda. Njegove su ulice prostrane, krasno taracane, riečju: sasvim dobro uredjene. Osobito se odlikuju poglavitije ulice nove varoši, koje s jedne strane u luku utječu, dočim se s druge prama visini Karsta** pružaju. Kuće su većom stranom na dva kata visoke, podugačke i pristale, nu ne baš čvrsto, ni osobitom napravom sagradjene. One su više na probitak proračunane, nego li na bezkoristnu ljepotu. Duh trgovački

* Od ovoga broja dolaze dvie trećine po prilici na grad. —
** Karst 1486 stopa visoka grana Julskih planina, pod kojom Trst u jednom polukrugu leži.

i ovdje se očituje. I zato, ako si vidio dva tri sokaka, to si i druge vidio. Medjutim imade i iznimaka, takove su ove: Palazzo Carciotti, stupovljem i statuami urešena palača, Casa Griot, Pancera, Chiozza i neke druge imućnijih trgovaca. — Najkrasnija je pako zgrada Trsta burza, koje osim petrogradske, parizke, amsterdamske, londonske i dublinske, kao što se u obće govori, nijedna ne nadilazi.

Odavle, pa tja do piace delle Legna (drvenika) proteže se Corso. Ovdje najveća živahnost vlada. Tu su izloženi najznamenitiji proizvodi obrta (razumieva se inostrani, jerbo Trst osim rozolije, voska, sopuna i nekih stvari za brodarstvo malo što proizvadja); nu što je u ovoj ulici zanimivije, nego li sve bijouterije i drugi nakiti zalihosti, to su ljepotice, koje ovuda vrlo rado robu razgledavaju, da opet drugi njih gledaju. Spectatum veniunt, spectentur ut ipsae. — Al ova zanimivost ne sastoji jedino u atributih (svojstvih) krasote, već i u onoj različitosti nalikâ, koje su im na obrazih izražene. — Stanovničtvo Trsta sastoji od smjese malo ne svih europejskih naroda. Naravno je dakle, da i tjelesna značajnost mnogo nuanca imade. — Sad susretaš plavokosu, sad crnokosu, sad rujnokosu, sad te ponjušuje orlovski, sad zafrknut, sad plosnat nos ili nosić, a kadikad i nosurina, ovdje te probode crno vatreno, tamo te očara milo modro oko, a kadikad, kao što to u raznosti biva, zažmiri i okašce, mišjemu srodno. — Uz junonski stas, koji se vilovito giba, koraca sitno liliputanska čednost itd.

Stara varoš, koja se na sjevernom i zapadnom obronku jednog briega nalazi, čini četvrtinu cieloga grada. Medjutim ne može se glede živahnosti, ni uredjenosti, ni taraca ili kućâ s novom varoši uzporediti. — Kao što gizdelini s ostarjelom ljepoticom, koja se na prozoru

drugog kata nalazi, koketiraju, dok je ne spoznadu, tako se i ova uzvišena strana varoši samo iz daleka putniku čini liepa, nu kad se u nju uvuče, tada stoprv opazi njezine nabore i pjege. — Ništanemanje krasan je izgled, kad se čovjek do plato-a od kastela popne, koji se u južno-iztočnoj strani u vis diže. — U staroj varoši najljepši je jošte prostor Piazza grande. Spomena jošte zaslužuje i crkva katedralna S. Giusto, koja je vrh razvalinâ nekadašnjeg hrama Jupiterova na podnožju kastela sagradjena. — U ovoj crkvi nalazi se spomenik glasovitog starinara Winkelmanna, koji je putujući kroz Trst u drugom katu gostionice Locanda grande umoren. Na grobu stoji medju inim: »Manu Advenae Proditoris«, premda se ne zna, tko ga je smaknuo.

Župna je crkva nove varoši San Antonio medju inimi ljepša i jošte sasma nova. Ona se nalazi na kraju Canal grande-a. Svrsi shodno mi se čini, što je sat ove crkve tako uredjen, da se u svako doba noći ure saznati mogu, što se izvodi razsvjetom iznutra, kao što u nekih kazalištih biva. — Ilirsko-iztočna crkva sv. Spire — i grčko-iztočna sv. Nikole, obje u najkrasnijoj strani nove varoši terezijanske prama zaljevu, veoma su pristale.

U ostalom ne broji Trst mnogo hramova, — nu s tim više kavanâ, izmedju kojih dvie do tri navadne ove vrsti zavode svojim uredjenjem nadkriljuju. — Medju novosti tršćanske pripada velika bolnica i hôtel Metternich. Prva je ogromna zgrada, na dva kata sa četiri čela; — druga leži upravo na luci i razlikuje se od inih gostionica ne samo glede priličnosti, dvorbe i jela, već i računa.

Medjutim više, nego li sve drugo, zanimala nas je luka sa svojom šumom jedara i nadjarbola, sa svojimi barjaci i konopi, koji posljednji orijaškim paučinam mnogo priliče. — Ova različitost ladjâ, bogato urešeni kljun'

brodovâ, krasni parobrodi, u daljinu brodeće ili u luku ulazeće ladje, ovi uviek ljuljajući se talasi, koji gledaocu na pô razumljivo šapću: »Puci, koji s nami ne obće, ne će nikad u svietu veliku znamenitost steći, — koji našim drumom ne ide, ne će nikada daleko dospjeti; mi smo prtine k slavi i blagostanju, — neizcrpivi izvori sviju ljudskih potreboća«, — sve su to, rekoh, predmeti zanimivosti i povod tisućstručnu razmišljavanju.

Neki večer unišli smo u Arenu ili Amphiteatro diurno (dnevni), u Franjevoj predvaroši. Uprkos imenu igralo se je ovdje i u večer. Do 3000 osoba imade tu prostora, premda ih je do nadopunjenja ovog broja vrlo mnogo falilo. Predmeti prikazivanja bijahu razni gimnastički napori, kao i pantomimske igre na konjih. — Sjutradan u večer posjetili smo operu. Ovaj teatar sagradjen je god. 1801. po primjeru milanske Scale, nu na manji kalup. U pet kata broji do 150 ložâ. — Jošte se sjećam ciklopskog znoja, koji me je ovom prilikom podbijao. Ťršćani su, kao svi Talijani, strastni ljubitelji operâ i mimskih igara. Kuća bijaše sasma napunjena. Pjevali su »Il Templario«. — Prima donna odlikovala se je osobito, — to jest, bila je od obćinstva odlikovana. Tome valjda mnogo doprinese okolnost, što se je poslije dulje bolesti ovaj večer prviput opet ukazala. Tenor primo takodjer zaslužuje, da bude spomenut, ali drugih osoba imademo bome i kod kuće. — Balet jedva što to ime zaslužuje. Balerino primo kretao se je nezgrapno, kao na krovu kokot od lima. — Ponešto bolji bijahu pantomimi, nu već iz toga uzroka, što nisu nikako plesali, a to je uviek bolje, nego zlo. — Prva plesačica bijaše na sreću boležljiva, inače bi mi srce možebiti oboljelo bilo, kad bih ju prije svršetka baleta bio moro ostaviti. Barem njezina slika, koju ob dan s velekobnim podpisom »Buccarana«

u jednoj trgovini umjetne robe vidjeh, nešto obećava. Da li bi me ipak original bio zadovoljio, to ostade žalibog problem. — Ali možebiti želio bi čitatelj saznati, odakle ovo ime Buccarana. Kazat ću mu. Ples, koji u svom priličju predstavlja, zove se tako. Ovaj ples pako sastavio je upravitelj baleta po naših napjevih, koje je od gospodina Šišmana F. prilikom svog bavljenja na Rieci dobio.

*

Jedan sat prije ponoći ostavili smo operu. — Uz Molo San Carlo kadio se je već tanani dimnjak naših putnih kola, krasnog parobroda »Baron Stürmer«. — Gomila puka stajaše na žalu. Jedni su se od svojih znanaca opraštali, drugi krasnu večer uživali ili samo odlazak paroplova očekivali. Mi se proturasmo kroz jedro stisnutu množ gledalaca. Jedna daska služila je umjesto prielaza od briega na plav. Tri koraka, i mi stajasmo na krovu parobroda. Visoko na jarbolu visio je fenjer, komu je mjesečina trake slabila i zajedno vas ovaj prizor razsvjetljivala. — Iz mnogo obrazâ zaostale na žalu hrpe pomoljivao se je izraz onog ćućenja, koje pri odlazku milih znanaca i nehotice osjećamo; u mnogom oku sievala je ona čarobita požuda, koja se i u nas toliko puta pojavljuje, kad se kroz tiho seoce poštarski rog razlieže, . . . gdje je usuprot mnogi izmedju pasažira onim riečim oddomovljena Ovidija: »felix, dicas, quem sua terra tenet« — nešto podobna mislio. A kad kapetan u govornu trubu zatrubi, letio je jedan adio za drugim, jedan bon viaggio tjerao je drugog, u što se je i gdjekoji hladnokrvni Fahre well miešao. — Samo nas dvojica nikog ne nadjosmo, komu bismo naš »s Bogom!« izustili bili, ili koji bi nam bio svoj »sretno pošli!« na put dao. — Sad zatrubi kapetan po drugiput, daska se izmakne, obćenje s kopnom

prestane; — lanci bo zazveče i sidro se izvuče. Gusta para obastre zviezde i mjesec, brod se gane i eto, zače se boj živalja. Jedan element protiva dvojici, vatra naime s vodom i zrakom stane se boriti. — Od početka plovljaše naš brod stavno kano labud sred zrcalasta jezera, nu svedjer hitrije i smjelije, dok napokon brzoće pastrve u gorskoj rieci ne dostigne. Divlje dašćuć, kao vepar kroz gustu trnastu šikaru, lomljaše svedjer silne talase, koji se buktajući i pjeneći na desno i na lievo uklanjahu. Što dalje brodismo, to i veće njihanje osjećasmo. — Ovdje se je odmah vidjelo, tko je s ovim elementom poznat i morskomu životu privikao. Naš kapetan i neki mornari hodali su po krovu amo tamo, ko da su u sobi, premda se je brod neprestano zibao; a mi drugi, sinovi suhe zemlje, jeđva što smo bili kadri spominjati se. Neki mladić, koji se je valjda htio pokazati, ko da je ovdje đoma, hodao je svedjer gore dolje, premda mu je zamašaj plava sad amo, sad tamo noge zanosio. Iznenada zapletu mu se pedali, a moj mudrac sruši se natražke, na što tad zlorado pasažiri u smieh udariše.

Milioni znadu, kakov je parobrod izvana, kakov li iznutra, nu imade opet miliona, koji toga ne znadu. Donđe spadao sam i ja u posljednju vrstu. Povirim dakle, da svojoj znatiželji ponešto udovoljim, kroz otvor na središtu kuverte u trbuh parobroda. — Kô da orijaški pauk svoje mreže prede, ili kao da se okostnica kakove predpotopne nakaze oživljuje, dizale su se unutra dugoljaste motke od mjedi i zapadale svedjer pomnjivo u špice od kotačâ, — dočim je neka vrsta nekadašnjih Titanâ u plamenom sievajuća usta pećî lopatami ugljevlje turala. Drugovi njihovi nasladjivali su se za toga polentom, a ostatak poslenikâ spavao je vrh nagromadana ugljevlja tako mirno, ko da na pahuljicah leži. Da su starogrčki

bajoslovci ovaj prizor gleđati mogli, to bi bili za cielo kazivali, da nj. pakleno veličanstvo Pluton svojemu kolegi Neptunu u pohode ide. — Barem se je činilo, ko da ništa ne fali, šta k putnoj ekvipaži jednog paklena kavalira, kô što je bio Pluton, spadati može. Ta i Proserpina bila bi se u kajuti naći mogla, a još više Furijâ. Ta ja znam, da će i gdjekoji čitatelj od mene Radamanta stvoriti; — nu neka buđe i to, barem će tableau biti savršen.

U taj račun sidjimo dakle s krova u kajutu, pa se hvatajmo posla našega novog zvanja. Eto nas već unutra. — Pogledajte na onu dvojicu Talijanâ. Ne opominje li vas ona kratka trbušina na povremeni kvartir Jonin? — Vidite li tamo u kutiću onoga blago hrkajućeg Niemca? — Njega su vam dosjetke umorile, kojimi je malo prije suputnike svoje u san uljuljao. On se je sam najtečnije smijao; pravo je, da i najtečnije spava. Molim vas, motrite one zievajuće i neprestano goddammajuće Egleze; ne priliče li sa svojimi nogami, koje su po sjedalih raztegnuli, izsušenim žabam? Nemojte za Boga misliti, da su štogod više platili, što su mjesto četvorice zauzeli. To vam je već takova organizacija u žilah John Bulla, koja se na tudji račun po svietu širi. Nu šta ćemo, kad ga sviet dobrovoljno za diktatora finih manirâ priznaje. Da mi prirodjena slavjanska čednost ne prieči, klopnuo bih ga, da bi odmah zgrčio svoja polipu slična uda, ali tako će slavjanska čednost morati stajati ili na kuverti zviezde brojiti. Na sreću, što jedna noć uviek ne traje, — svanut će jedanput danak, tad će umorna čednost odpočinuti. Gledajte sada na lievo onog Franceza, koji medju dvjema gakajućim svojim zemljakinjama sjedi. Ta čini se, kao da ovo troje praktično o tome radi, kako da se ono komunistično načelo u djelo privede, koje o obćinstvu i[?]

skupštini ženâ (la communion des femmes) glasi. — Nu to vam je svakako blažen čovjek, i to ne samo blažen medju ženami, već i poradi toga blažen, što njegove susjede zubi ne imadu. Poradi posljednje ove okolnosti ne ćemo ovim blebetušam ni zamjeriti, što jezika za zubi ne drže. — Ne čitate li u obrazu onoga čovjeka, koji je okrugao, kao stol, uz koji se je namjestio, ne čitate li, rekoh, u njegovu obrazu onaj očenaš Epikurov: »Bibe, ede, dormi?« — Onako, kako sada, sjedjela vam je ova personificirana slika proždrljivosti čitavu noćcu pred nagromadanimi narančami, šunkom, salamom, sirom itd. To vam je bio jedini jedući stvor u ovoj razlikosti. Kad je čovjek motrio obilati obris ovoga uviek razmahanog lica, koje nad trpezom viseća lampa (uljenica) razsvjetljivaše, to bi mislio, da vlastnik samo iz straha, da ne zaboravi jesti, neprestano zubi žvače. — On je blizu stojećemu garçonu o preimućtvih tokajske i meneške kapi čitave panegirike izvodio; on je u zoru prvi bio, koji je kavu tražio, primetnuvši konobaru, neka se žuri, jer on ne bi rad, da mu se Mletci ukažu na tašte.

Ja sam ostavio podobnimi slikami natrpanu kajutu, zapalio jednu cigaru i namjestio se na klupu, koja uz naslon kuverte stajaše. — Nježno ljuljan od morskih talasa, gledao sam sad u pljuskajuće valove, sad na zvjezdovitu tvrdinu ili u polumračnu daljinu, iz koje mi se samo luč svjetionika* ukazivaše, kano iskrica na utrnutom ognjištu. — Stanje ovo vrlo dira u srce brodara i uznosi mu misli. Šta su prizori kopna prama ovomu veličanstvu, šta li prama bezkonačnosti ovoj? — Premda nisam ni za one nikada tup bio, osjećao sam ipak sada, gdje mi se narav s prvobitnom svojom značajnošću ukaza, da sam prama kopnu veoma ohladnio, budi to prosto zbog njegove

* Svjetionik Pole u Istriji.

svakidašnjosti, budi poradi njegove, u razmjerju prama tomu, očevidne neznatnosti. U tišini, koja me okruživaše, u bezkonačnoj ogromnosti mora i neba, medju kojimi se nalazih, razvile su se misli moje neizmjerno; pa ipak osjećam nedostatak riečî, da ih izrazim. Sad sam se i nehotice prispodobio s malenim listićem, koji bura s briega na pučinu baci, sad mi se je činilo, ko da me mila mati narav u svoj naručaj zagrli; u ljuljanju talasâ oćutio sam njezino zibanje, u blagoj mjesečini ljubki pogled materinski, u pršenju povjetarca nasladni njezin dah; ali tko bi ovo more smiešanih ćućenja naslikao, u kojem opojeno srce plovljaše!

Novost prizora i okolnost, što je kajuta bez toga prepunjena bila, učine, da sam se vrlo dugo na krovu broda bavio; nu i noć, izuzevši buru, koja poslije ponoći ponešto vladaše, bila je tako umiljata i jasna, da sam olovkom u ruci neke misli, kako mi ih situacija poda, pobilježiti mogo. Evo malen odlomak na poklonstvo.

Domovini!

Gori nebo visoko,
Dolje more duboko,
A ja u sredini
Noćnoj u tišini
Mislim na te, mâ jedina
Premilena domovina!

Slabe barke smjeli let —
U daleki strani sviet;
U njem strani ljudi,
Jezik stran i ćudi; —
A u tebi sve poznano,
Došo kasno — ili rano.

Tko te ne bi ljubio,
U te doći žudio,
Bio bi s kamena,
Srca nesmiljena!
Zalud sunce drugdje sija,
Moje srce ne razgrija! . . .

Nemoj, buro, bjesniti,
Smjeli brod mi slomiti,
Nu — ako se skrši
I moj život svrši,
Tad dones'te, vi valovi,
Miloj zemlji cjelov ovi! —

Iz mojih sanjarija probudi me neki čovjek, koga prije u svojoj udubenosti ni ne smatrah. Ovaj mi nešto

talijanski reče, što sasvim razumjeti ne mogoh; — poradi toga odgovorih mu u jednom ričetu romanskih jezika, neka ako veće porazumljenje medju nami uvesti želi, u kojem drugom jeziku divani. Na što on opet rdjavo u njemačkom jeziku šaljivo reče, da ako broj parobrodâ i parovozâ i odsele uzraste, kao do sad, da će za 10 godina čitava tvrdina od strašna dima pocrnjeti. »Ej, gospodine«, dometnem ja, »parobrodi takodjer su jedna vrsta izmedju onih kanalâ, s pomoću kojih se olakšava epuracionalni, to jest čistiteljni proces idejâ; — s većom dakle vjerojatnošću možemo se nadati, da će se obzorje naše tim sredstvom prije razvedriti, nego li pomračiti.« — Medjutim činilo mi se je, ko da me moj čovjek posve ne razumije, jerbo je nešta zborio o cosi sver fersten dajce sprak, — i tako se naš divan svrši. — To je bio neki vojnički častnik, rodjen Talijan, koji je u svoju domovinu putovao.

Poslije drugog sata po ponoći unišo sam opet u kajutu. Ovdje je sve bilo pozaspalo. Ja se namjestim na jedan žakelj (vreću) i naslonivši glavu na trpezu uz spomenuta nenasita, začeo sam driemati; nu to nije dugo trajalo. Za sat po prilici hodali su već pasažiri amo tamo, a za malo stade i zora pucati. — Ja probudim svog suputnika, da ne zakasni na veličanstven prizor naravi, naime:

Izhod sunca na pučini.

Kada nas dvojica na krov dodjosmo, vrvjeli su već ovdje pasažiri iz obje kajute. — Noćas blago hrkajući Niemac, s torbom na ledjih i kapom bez zakrilja na glavi, sakupio je opet svoju publiku oko sebe. Drugi su tamo amo hodali ili se medjusobno razgovarali, drugi opet durbini brodeće u daljini ladje motrili, — dok se napokon oči sviju na jednoj točki ne obustaviše.

Narav imade takovih prizora, koje, istina Bog, čovjek ćuti, nu opisati podnipošto ne može. Takov je i izhod sunca, koji nam se na obzorju iztoka pojavi. Zašto dakle rajskog tog predmeta ovdje ne slikam, tome je uzrok sasma ljudski i jednostavan. Ne mogu ipak mimoići, da nešto, što mi se je vrlo zanimivo činilo, ne napomenem. Prilikom ovom čitava atmosfera sieva ko u jednom plamenu; — ta i samo more tako se žari, da bi čovjek mislio, da je providnost Božja naumila pokoljenje čovječansko uništiti, ko nekoć potopom, tako sada obćim požarom. Desi se baš sada, da je nekoliko trgovačkih ladja brodilo pokraj nas veoma se napinjući, i jer naš parobrod brzo plovljaše, činilo se je, ko da su spomenute ladje, na krovu kojih ukrcala se bila sila ljudstva, požaru tome strašnom uteći nastojale. Iluziju (obsjenu) jošte većma umnoža gromovit krič, ili pravije, mukao jauk, koji se je odanle čuo, što je medjutim samo kao pozdrav našemu plavu značiti imalo.

Dočim je narav oči i dušu nasladjivala, brinuo se je pisar broda, koji je zajedno imao dostojanstvo kuhara i izvršivao dužnosti botege, za želudac nudeć mi findžan crne kafe. — I ko da mu ja uzkratiti ništa ne bih mogo, zače odmah i natakati. Kad baš mora biti, mislio sam iz nevolje, neka bude, — ali jedva što sam findžan izpraznio i udvornost njegovu nadario, začuh neki radostan žamor pasažirâ, i krenuvši glavom smotrih prama maglenomu zahodu, gdje se iz polusivastog mora dižu golemi, nu na polak jošte mrkli obrisi željenih Mletaka. Naš jurišnik (Stürmer), vriedan tog imena, letio je s nami kroz zapjenjene talase, sa svojim poštarskim barjakom na kljunu, kano soko preko jazovâ. U toj brzini podpomagala nas je osobito bura, sprovadjajući nas iza traga. — Magle, koja nekadašnju ovu vladaricu u čarobnu kopremu jošte

zavijaše, svedj je malo po malo nestajalo, čim mi bliže jedrismo, dok nam se napokon u cielom svojem ogromnom obsegu i veličanstvenom biću ne ukaza na uzljuljanih talasih Adrije divna Venecija.

VI.

Venecija.

Svedjer tanji i tanji dim vijao se je iz našeg plava prama modrómu svodu neba, dok se napokon sidro baci i brod sred pučine morske ne gibajući se stane. — Vožnja naša trajala je po prilici sedam sati, premda obično devet, a kadikad i više treba.

Dok su drugi sebe i svoju prtljagu spremali, boravio je moj pogled svedjer nad ovim aristokratskim Jerusolimom, kojega zidine premda jošte nepomično stoje, proroci mu ipak davno zaniemješe. — Kao prije sedam stotinâ godina, u vrieme Zianijâ i Dandolâ, tako se i dandanas jošte grli ponosita Adrija s vjerenikom svojim, ali grljenje ovo samo je obuhvataj udove, koja nadgrobni spomenik ljubovnika svoga grli. Hladno je, tamno, kao mramor njegovih palača, biće njezina zaručnika.

Nu i s druge strane zanimao bi me grad taj kao Slavjanina. — Mletke — Veneciju — osnovali su Slovenci Heneti ili Veneti. Čim oslabi rimsko carstvo pod udarci mača divljih lupežkih naroda (navlastito njemačkih), otvore se tim i Obrom ili Hunom, svemu svietu poznatim po nečovječjih njihovih djelih, prostrana vrata u Italiju. Oni razorivši slavni Oglaj (Aquilea), dohrupe u gornju Italiju do Pada. — Narod ondašnji, većinom krvi slovenske, i više

djelu poljskomu, nego li ratovanju privikao, razbježe se kud koji, jedni u gore, a drugi na pobližnje otoke mora sinjega. — I tako se podigne iz pepela tolikih gradova nov fenič, naime Venecija, koja do mala silom i slavom sve ostale gradove gornje Italije nadkrili. — Kažu, da se je prvi kamen tomu gradu metnuo u onom mjestu Mletakâ, koje se još i danas zove grado. Nu malo po malo pomiešaše se tu drugi narodi (Grci, Talijani, Židovi itd.) s prvobitnimi stanovnici, te sâm slavjanski živalj iz duševnoga života izrinuše, a talijanski tu vladu preote. Čim se poslije sve više slavjanskih gradova i pokrajina (Istrija, Dalmacija, strana Arbanije) s Mletci združi, utjecalo je opet bez prestanka sve više krvi slavjanske u žile Mletčanâ, snaga tjelesna nadtekla je živalj romanski; ali u životu duševnom slavjanština je u Mletcih za vieke propala. Ajdmo natrag k parobrodu.

Kao kad se u baru mladim patkam ožudjena kakova hrana baci i one s briega lakomo tamo pohite, tako sad i gondolieri s obližnjih Slavjanskih obala sa svojimi crno bojadisanimi gondolami i barkami, jedan drugog natječući, nasrnu i obkole naš parobrod. Njih medjutim dodje više, nego li se je na brodu pasažirâ našlo. Zato malo što se nisu poradi njih svojimi vesli potukli. Moj suputnik izabrao je jednu gondolu, koje vlastnici sasma neutješivi bijahu, što bi se skoro bez ikakve akvizicije bili morali vratiti. — Oni nas najprije odvedu na sanitet, gdje naše putne listove izručismo, odatle nas silom nastojahu odvesti u neku lokandu, koja se je njim valjda višeputâ blagodarnom ukazala. Nu nam je gospodin H. u Križevcih, koji se je nekada dulje vremena u Mletcih bavio, gostionu »Tre porti« preporučio. Zapovjedili smo dakle njim, da nas odmah tamo odvedu. Uslied toga zavrnuli su opet u Slavjanski i odanle u jedan tiesan kanal, gdje se pred mrklom

jednom kućom ustave. Nad vrati cvilio je cimer tužno kano Cerber uz Kocita. To bijaše slavna:

Gostiona „Tre porti".

Iz gondole stupili smo kroz vrata odmah u jednu poširu, barierami pregradjenu sobu. Jedva što unidjosmo, rado bismo se bili opet i povratili, toli neugodno dirnu nas prvi razgled po sobi. A k tomu je takova mefitična duha moje njušne živce probijala, da sam bio prisiljen umjesto burmuta dim cigare na nos puštati. Kameriera, koja, mimogred budi rečeno, bijaše suvremenica dužda Manina, spazila je valjda moja nažimanja, pa se zače izpričavati govoreći, da su se Signori Cavalieri malo ne do zore ovdje bavili. — Liepi kavalieri, pomislim u sebi, kojih divlje orgije takov ambrozijanski miris po sebi ostavljaju. Medjutim su gondolieri našu pratež pograbili i već u gornji kat odnieli bili. U družtvu njihovu nalazio se je i neki treći, za kojega, kao što prije znali nismo, odakle je došo, — tako i sada, plativši ga, ne znadosmo, kud ga je nestalo. I tako smo i mi bongré malgré za našom ljepoticom u gornji kat kobacali, gdje je jošte bila samo sobica s jednim krevetom prazna. — Šta je ovdje bilo mnogo umovati? Malo cknenje, pa tumaraj do pô dana, dok se gdjegod namjestiš. — Na sreću bio je taj krevet tako širok, ko što su naša tri uzpored. Zaključismo dakle ad interim tu ostati, — ali jedva što smo s ovom nevoljom gotovi bili, pojavi se druga. Gondolieri, kojim smo za maleni njihov trud dvie lire dali, nisu se time udovoljili, već su tražili od nas, da im još jedanput toliko damo; — nu znajući, da ih više ne ide, grozili smo se policijom. Na to oni odgovore, da ih istina Bog brodarine više ne patri, ali oni, rekoše, nisu bili dužni u taj račun torbe naše gore nositi, poradi česa i nadalje pri svom za-

htievanju ostadoše. — Na to se naš angjeo mira, davno krasna kameriera pojavi, te nas zamoli, da ovim — kako se izrazi — poveri diavoli jošte jednu liru darujemo. I kad opazi, da je njezina intervencija (posredovanje) željenu svrhu imala, obrne se prama njim, pa reče na pô muče: Toga niste zaslužili, ali neka vam bude umjesto nagrade, što ste mi goste doveli.

Čim se ova nezasitna družba udalji, stali smo rekognoscirati našu ložnicu, nu to brzo bi dovršeno. Moj suputnik htio je prozor — jedini, koji je sobica imala — otvoriti, — nu bio je čavli zabijen. Što medjutim nije bila upravo velika šteta, budući da je izgled imao samo na uzak i mutan kanal, kuda smo dojedrili, i na kuhinjski prozor susjedne kuće. — Razna pokućtva baš se nije u sobi nalazilo, — nu nije čudo, jerbo je sama postelja $^7/_8$ sobe zauzimala. — Što je jošte najbolje bilo, to bijaše pod, koji se, kao ovdje, malo ne po čitavih Mletcih sličan nalazi. Ovuda se naime obično vrh opekâ poda neka melta od rude izlije, koja se učvrsti kao kamen i podu takovo lice daje, kao da je čitav od jedne jedine ploče ugladjena, zagasito crvena mramora. — Nu sada, tko želi saznati, kakovi su

Mletci za jutra,

neka hoda za mnom. Ja ću mu biti cicerone. — Bijaše upravo nedjelja. Mi upitamo kamerieru, da li koja izmedju ovih triju vrata (tre porti) na suho vode, — i na njezin »Si, Signori« stupali smo za njom na jedno dvorište, malo veće, nego li je naša ložnica bila. Prolazeći kroz jedan svod, na kojega stieni kriesio se je salitar kano jutarnja rosica na livadah, dodjemo u uzku uličicu. Naša Arijadna ovdje nam svoj »pukerl« napravi, a mi sretni, što smo na prostu, išli smo malo mareći kud il kamo, samo da

smo se ovih trojih vrata riešili. — Nekoliko koraka, pa eto ti stajasmo na Nabrježju slavjanskom, kao što nas nauči napis:

Riva de' Schiavoni,

koji na stieni jedne kuće čitasmo.* — Upravo pred nami razprostiraše se luka, u kojoj je podobar broj većih i manjih brodova stajao. — Istina Bog! ne baš onoliko, kao što ih u Trstu ima, nu i ovaj nedostatak nadomještahu one stotine gondolâ, koje se uviek ovuda kreću. — A što se tiče živahnosti okolo luke, to mnogo te mnogo veću osjećaš ovdje, nego li u Trstu, kao što smo se mi kasnije uvjerili. Kasnije, rekoh, jerbo je sada jošte ovdje sve tiho bilo. — Idući odavle na desno, sve po Obali slavjanskoj, uz ponosite palače, dodjemo do malene podugačke pijace i polagano dalje idući na kraju njenu opazimo veću. Conticuere — intentique ora tenebant, bio bi reko, da nas je tko u ovaj par vidio. »To mora da je

Pijaca S. Marka«,

trgne jedan drugomu rieč iz usta. — I tako je bilo. Ove zgrade, ove zidurine, ova stupovina, koja se uzpinje jedna nad drugom, ovi triemi, ove arkade (nasloni), ove mramornice, ovaj osobito čudnovati i kopnu europskomu strani način zidanja, ove hrpe ljepote, sve to — sve ti javlja, da se nalaziš na slavnoj, po svemu svietu glasovitoj pijaci, o kojoj je Petrarka kazao: »Platea, cui non scio, an orbis terrarum parem habeat«. — To jest: Ulica, o kojoj ne znam, da li joj u svemu svietu para ima.

Mi stajasmo pred crkvom sv. Marka. Na obližnjem tornju, ili bolje rekav, vratnom svodu (Torre dell' Orologio)

---

* **Stariji napisi glase: »Riva degli Slavi«. U ovoj strani varoši čitaju se takodjer rieči: »Fondamenta vecchia«, to jest stari temelji.**

udarile su dvie goleme prilike (figure) od mjedi u jedno zvono sedam puta, da je uzječala prazna pijaca. Dršćući razlije se zadnji slabi šum, pa opet zavlada mrtva tišina po čitavu trgu, na kojem nije bilo do nas ni duše vidjeti ni čuti. — Kao onaj grad u basnah Šeherezadinih sa svojimi okamenjenimi žitelji, tako mi se činjaše i ovdje sve oko mene. Ove mramorne statue (sohe) u svojih uložinah toli izraza pune, pa ipak negibive, ona dva zvonara, malo prije toli okretna, a sada nepomični stabri, uza sve to pako bielo sunčano jutro, — doba, u koje se drugdje navadno sve giblje, što živi, — a ovdje baš ni žive duše! Da li je to i čudo u gradu, komu je toliko naličje iztočnosti utisnuto, kojeg čatrnje već na pustoš i iztok spominju, — da li je, rekoh, čudo, ako u takvom mjestu, uz takove okolnosti čovjek jošte o čudnovatih pričah orijenta sanja? — Ta čitavi Mletci sa svojom prošlošću glase kao hiljadugodišnja, duga čudnovata priča.

Ostavivši pijacu sv. Marka tumarali smo neko vrieme po izumrlih mletačkih sokacih. Ove

Ulice mletačke

većinom tako su uzke, da jedva dvojica uzpored hodati mogu, a kad trećeg susretnu, moraju mu se ukloniti. — Malo što nije već podrugi sat prošo, od kako je sunce izišlo, ali ovdje bijaše jošte sve u sumraku. Ogromne zidine kućâ čine, da sunčane zrake veoma riedko dopiru do taraca stisnutih ulica. Ali ove uzke uličice valja smatrati samo kano stvar drugotnu; one su u Mletcih jedva to, što su u kojoj povećoj zgradi pokrajne uzke skaline naprama glavnoj stubi, ili što su u kopnenih gradovih oni uzki prohodi ili uličice, po kojih kola ne mogu proláziti. A što su drugdje glavne ulice, to su u Mletcih kanali, koji čitavu varoš presiecaju. Iz njih dižu se pono-

site one, premda starobitne palače, kojih je gradjenje nekoć milione progutalo. Većom stranom ustrojene su ove mletačke kuće tako, da glavni ulaz i čelo prama kanalu gleda. I zato, što su u varoših po kopnu fijakeri i karuce, teretna kola i voznici, to su u Mletcih gondolieri sa svojimi gondolami i barkami. — U obće, tko želi o Mletcih pojam kakov sebi pribaviti, taj neka si predstavi koju poplavljenu varoš, ko što su bile na primjer g. 1830. predvaroši Beča ili g. 1838. u vrieme poplave Pešta. Dabome, medju morem i Dunavom imade razlike, kao i medju palačami Mletaka i kućami bečkih predvaroša. A jedva da se je i Bečanin prilikom ove nesreće tako veselo kretao, ko što to bezbrižni Mletčanin u svojem poplavljenom gradu čini. — Toliko onim, koji bi možebiti radi, ali ne mogu — Mletke poznati. — Gdje ove uličice u kanal utječu, tamo stoje ili gondolieri, koji sviet prevažaju, ili pako vode preko kanala

Mosti,

koji su sagradjeni od rezana kamena. Većih i manjih imade do 450. S obje strane vode stube na ove ćuprije, jerbo svodovi njihovi mnogo su viši, nego li tarac ulicâ. A to biva iz uzroka, da gondole i barke s tim lakše izpod svodova prolaziti mogu. I zato, da baš i ne bi uzke uličice priečile upotrebljavanja kolâ, to bi ove skaline podoban pokušaj uništile. Poradi toga i ne vidiš u Mletcih konjâ ili tegleće marve, ne slušaš štropota kolâ i karucâ, ovdje ne zove pucketanje biča kravâ na pašu, — ovdje ne budi pakleno zavijanje njegova roga (ko što to u nekih stranah svieta biva) miroljubive ljude, koji lienosti obćinskog kravara svoj san žrtvovati moraju. O patrijarhalnoj ovoj uredbi nema Mletčanin ni pojma. Sretni puče! — Ali vratimo se natrag. Izmedju mostovâ glasoviti

Ponte Rialto

kano sivi orao medju inimi pticami stoluje i smjelo svoje krilo nad glavnim kanalom (Canal Grande) razprostire. Ja nisam uzalud ovoga izraza »sivi orao« upotrebio, jerbo mramor, kojim je taj most obložen, tako je taman i izvjetren, da ga za ono, što je zaista, nitko ne bi držao. Ova je okolnost bez dvojbe i to prouzročila, da me nije baš onako dirnuo, ko što sam se prije toga nadao. — Gradjenje ovog mosta stajalo je 250.000 mletačkih cekina; — 56 stuba vodi s obje strane na smjeli ovaj svod, izpod kojeg manje katarke prolaziti mogu. Kanal broji ovdje u širini 40 koraka i tu je na cielom svom potezu najuži. Na mostu nalaze se dva reda dućanâ.

Vraćajući se iz ovog labirinta stisnutih uličica, u kojih malo što nismo zalutali, opazimo posve drugi život. Dućani otvorali su se sve po malo i začeli ukazivati svoje jestivo; — pojedina se zvona oglase. Sad nam ne bijaše više tako lasno šetati se ko do sad. — Ovdje se sastanemo s vodaricom, koja je na podugačkoj lienci u vedricah vodu nosila, ondje u crn zavoj umotane starice, koje su pobožni poziv zvona sliedile; sad opazimo trouglastim klobukom okrunjena abbéa s velikimi kopčami na cipelah, a još mnogo većimi nogami prama nam koracati. Svedjer rasto je broj živih, dok napokon ciela poplava ljudstva sokakâ ne napuni. Nu to je samo droždje bilo, — pjena se jošte ne sakupi.

Kad smo se kroz arkade opet na pijacu sv. Marka vraćali, zače nas jedna vrsta ljudi proganjati. To su bili tako nazvani:

Obćinski čizmočistitelji.

Malo što nije uz svaki stup kolonade stajao po jedan, a gdjegdje i po dva. Na ledjih nosili su jednu od

su ga već kefali kod jednog stupa. Medjutim i to je prošlo. Ako je i odsele gdjekoji drzovitije pokraj nas postajao, to je samo s našimi čizmami koketiro i jasnost njihovu možebiti nenavidno motrio. Al smo ih ipak svedjer morali od svakog praška čiste uzdržati, inače su se ovi stršeni odmah s nova pojavljivali. — Nu ove potjere bivaju samo po nedjeljah i to za rana. Druge dane samo po gdjekoji tumara; — al ipak imadu svi oni svoj ceh, niti je slobodno svakomu u njihov se zanat pačati, inače bi ga i bez kefe izkefali.

Mi smo bili odlučili prvi dan svoga bavljenja u talijanskom dolce far nientu provesti i zato se nismo ni odviše udaljivali od pijace sv. Marka, ovog hrama, gdje se stotine spomenutomu kumiru bezposlenstva klanjaju.

Obširniji opis pijace sv. Marka.

Ova je pijaca podugačak četverokut mramorom taracan. Ako se pako s Piazettom kao jedan prostor smatra, tad ima priliku skvadre. Pijacu Markovu tako rekav samo četiri zgrade rube. Hram sv. Marka, pred kojim smo stajali, kad smo pijacu prviput ugledali, zauzima iztočnu stranu, na desno se od njega stare, na lievo nove prokuracije protežu, a od zapada, to jest upravo naproti čelu hrama Markova zatvora ju tako nazvani Palazzo reale. — Gdje ova posljednja palača stoji, nalazila se je od prije jedna crkva (s. Geminiano). Napoleon ju dade srušiti i rečenu palaču ovdje sagraditi.

Ova palača i jedan vrt »Giardini pubblici«, koji se na kraju Rive degli Slavi nahodi, dva su spomenika Napoleonova bavljenja u Mletcih. — Kukavna naknada za 16. svibnja!

Medjutim, premda je dobitnika nenasitnost, ili možebiti bolje rekav taština ono osvojiti, što za 13 stoljeća

— Medju ostalim tumačio nam je i sortu mletačkih novaca, kao i njihovu vriednost. — I tako novimi pojmi obogaćeni ostavismo našega prijatnog padrona misleći: no sada nas već nitko prevariti ne će. — O vanas hominum mentes!

Jedva što iz kavane izidjosmo, navale na nas nesretnike

Opet čizmočistitelji.

Da se ovih stršenovâ riešim, šta sam mogo učiniti, nego li pružiti nogu! — Čisti do trista . . . ., mislio sam u sebi. Al sad, kao dva jastrieba na jedno pile, nasrnu dvojica na jedanput na moju nogu i bili bi se bez dvojbe medju sobom potukli, da u strahu poradi svoje noge ne izmaknem za vremena iz pogibeljne ove borbe. Na što jedan mrmljajuć ko zukavica otidje, a koji ostade, svoga se posla uhvati. Taj je mislio, Bog zna, kakov je lov ulovio, — nu sad je udario sat osvete za mene. Ja mu dadem običnu taksu, naime (polag naputka padronova) četiri solda i toliko centima.* — »Pocco, pocco per un cavalero« reče mi tad mrmljasto. Na što ja »pocco o molto, — ja te molio nisam«, pa se s tim krenem, ne brinući se za njegov »Tedescho«, koji mi je na put dao.

Odsele sam mogo mirno hodati, moje bo čizme svietile su se kano kupole sv. Marka. — Al moj drug, koji se k ovoj purgaciji odlučiti nikako nije mogao i koji je o riečih »pristojno — nepristojno« ko Hamlet o »biću i nebiću« čitav samogovor govorio, bio je svedjer jošte žrtva ove čistiteljske bjesnoće. Na njega su se sveudilj zalietali, ko sjenice na tikvu. Nu na jedanput nestane moga druga iza mene. — Ja se ogledam za njim, al

* Jedan sold vriedi pô groša, a centim pô krajcare bečke vriednosti. 4 sold. i 4 cent = 8 kr. b. v.

Pod gori napomenutimi trimi palačami protežu se tako nazvane arkade ili svodovlja, koja krasna kolonada (stupovlje) uzduž resi i pijacu od triju strana zatvara. One su poglaviti ures Markove pijace. Pod njimi nalaze se osim navedenih već kavana knjižarnice i razni dućani uresâ, kanoti svakovrstnih titrenâ, dragog kamenja i ostalih nakitnih naprava, nadalje trgovine glazbalâ, slikâ, haljinâ itd. Ovdje se sve sakuplja mlado i staro, ugladjeno i kuštravo, bogato i biedno. Ovdje je sastanište dandy-â, glumacâ, režikesâ, — ta tko bi ih sve nabrojio! — Ovdje žubore svi jezici europejski. What yes mienja se sa parbleu-om, njemački jezik sa slavjanskim; nu talijanski naravno da gospoduje, i to despotski, ako inače jezik narodni despotizirati može. Imo sam priliku opaziti, da i Niemci ovdje većinom parliraju. Samo po zakutcih i po svojih gostionicah daju si, ko što sami kazati običavaju, Luft. — Prvih dana svog bavljenja ovdje vidjao sam i nekoliko Helenâ (Grkâ) u njihovoj narodnoj odjeći. Židova — a gdje njih vema? — nije takodjer manjkalo. Ovi ljudi koracaju ovuda tako gravitetno, da bi čovjek odstraga sudeć mislio, da su nekadašnji procuratori di s. Marco ustali opet iz svojih grobova; samo kad čovjek pogleda u lice ovih izabranih, tad se čudi i misli, zašto je negda mletačka republika ovim ljudem zapovjedila, da moraju crveno znamenje na šeširu nositi.

Izvan arkadâ na pijaci jošte veća živahnost vlada. — Ovdje jedan poderanac kriči »ostrige«; tamo opet drugi strašnom vikom svoje naranče ponudja; sad se jedan iz C-dur-a izdere »Ultima sera Cabinetto del Cosmorama d'Europa« itd.; ondje jedan s prekrštenima odzada rukama kroz hrpe puka hoda, te zrelim glasom operu proglašuje, koja će se u večer u teatru Fenice predstavljati. Ovaj čovjek malo se brine, slušao ga tko il ne slušao; on

stupa, pa kriči, on bo će plaću dobiti za svoj oglas, ma osto i teatar prazan. Nu čini se, ko da se onaj tamo više stara o tom, da ga tko sluša, on bo stentorskim glasom vabi obćinstvo k svojemu padronu na Slavjanske obale, gdje se — ko što se izrazi — čudesa nad čudesi za jedan sold pokazuju.

Ozbiljnim licem ovdje jedan cicerone nekim inostrancem mjesto kaže, gdje je negda Miroslav Rujobrada (Federico Barbarossa) papi Aleksandru stremen (uzendžiju) držao, kad se je on na svog bielca penjao. Žurnom nogom stupa uz takovu hrpu Mletčanin, pa se u svoju škuru kabanicu umata, ko da se riečî plaši, koje prošla vremena spominju. — Tamo stoje ljubopitne Englezkinje, te motre ona četiri konja od mjedi na galeriji sv. Marka, kojî su prije šest stotinâ i nekoliko godina hipodrom u Carigradu krasili. — Ovdje opet šapće jedna hrpa otočankâ, kojim vratove lančići mletački bogato rese*; sad ti se izpod crnih koprena (zavoj) jošte crnje oči mladih Mletčanka kriese**; — sad se opet gdjekoji kaludjer promakne; jednom riečju, pijaca je ova sredotočje, u koje se svi živci Mletčanâ izlievaju. Ovdje stoluje vas dan i do preko ponoći gibanje i živahnost.

O podne svirala je vojnička banda pred palačom vice-kralja, koji zimi u Mletcih obitava. — Ja sam se upravo desio uz toranj sv. Marka i motrio nekadašnji stan duždâ, kad mi na jedanput glasi Straussovih valcera do uha dopru. Jug i sjever! — da se je iz gotskih prozora ove mletačke Alhambre naški »oj« zaorio, ne bi mi se u onom trenutku udubenosti moje tako raznorodno činilo,

* Ove žene s obližnjih otoka dolaze većom stranom samo po nedjeljah u grad. — ** Ove zavoje zovu Mletčani »fazziola« i to je jedina vrst ženske nošnje, koja Mletčanku od inih razlikuje. U Padovi i dalje gore nose žene biele koprene.

jer bih mislio, da koji veteran mletačke republike oružje svoga vodje pjevajući čisti.*

Na uglu, gdje se nove prokuracije dovršuju i nekadašnja biblioteka (knjižnica) počinje, (koje se dvie zgrade kao jedno stanje u prilici latinskog L smatrati mogu) stoji sasma prosto zvonik sv. Marka

Campanile di s. Marco,

niemi motritelj mletačkih dobrih i zlih dana, malo što ne kroz tisuću godina (god. 902 započet). — Ja sam u razno doba svoga bavljenja do tri puta na nj se penjao, jerbo izgled s njegove visine vrlo je čaroban. S galerije njegove vidi se preko čitave varoši, lagunâ, Alpâ i velika strana Jadranskog zaljeva. — Neki stari spisatelj, koji izgled odavle na Mletke opisuje, ovako zbori: »Turrita telluris imago medio oceano figurata«.

Neki Francez, koga jedna njegova zemljakinja umoli, da joj opiše Mletke, odgovorio je njojzi: »Predstavite sebi kupalo nogu, bacite u kupalo ljuske od oraha, pa evo vam Mletaka«.

Kao flota, koja sred pučine na prud nasjedne, tako se i Mletci sred lagunâ i mora motritelju odavle ukazuju. Tornji su jarboli, pijace kuverte, a ljudstvo, koje po njih hoda, mornari i pasažiri. — One stotine i stotine golubova, koje nad kupolami sv. Marka i oko stupovinâ prokuracijâ čitav dan lieću, priliče jatam pticâ, koje se

* Veća strana mletačkih vojnika sastojaše u vrieme republike od Slavo-Dalmatinacâ, koji su krvlju svojom one lovore Mletčanom pribavili, kojim se jošte i danas sviet divi. — Vidi Büsching's Erdbeschreibung II. Th. 2. Bd. »Der Kern ihrer Kriegsvölker zu Fuss besteht aus 13 Regimentern Dalmatier, deren Tapferkeit sehr gerühmt wird«. — Vidi i druge spisatelje.

u toplije krajeve sele, te umorene već od duljeg poleta na plavi sred oceana brodeće posjedaju.

Jednom, kad sam htio opet ovaj toranj posjetiti, stane pred njegov ulaz jedan medjustvor od cicerona i lazzarona, pa mi zače s velikom pospješnošću razlagati, kad je toranj sazidan, tko ga je sagradio, koje su ga glasovitosti posjetile itd. Meni je već bio dosadio njegov recitativ, zato izvadim iz žepa knjigu, te mu ju pokažem. Kad je vidio, da tako stvar ne ide, — htio je silom, da će me gore nositi. »Io non sono Napoleone«, rečem mu ja srdito, — nu moj čovjek razumio je, kuda ja šibam, pa zače s velikim naporom dokazivati, da je to izmišljotina, da je Napoleon na magarcu gore jašio*, i više toga s protestacijom proti podobnim uvredam. — »Nu, dakle je na konju« presiečem mu rieč, te mu dadem, što mi baš ruka u žepu uhvati, samo da ga se riešim. »Questa altra cosa« odgovori mi s naklonom, pa otidje zadovoljan. — Ovi

Ciceroni

prava su muka za inostranca. Čovjek niti smije šta pogledati, niti gdje stati, bilo to na sokaku ili u crkvi, da odmah ne pristupe, te svoje stare litanije ne nastave. Ako takova turica vidi, da se čovjeku talijanština iz usta baš ne prolieva, tad strese sažaljujuć rameni, ili ako je od vrstnijih, začne opet na novo »Monsieur, je suis commissionaire, voulez vous visiter le palais du Duc — au l'eglise — itd.« Čedniji medju njimi, i koji nešta do sebe drže, oni istina Bog! toga ne čine, nu i ovi

* **Na toranj ovaj ne vode stube ili skale, već hodnica ili ganak, koji se od jednoga kuta prama drugomu sve više i više u unutarnjosti četverouglatog tornja proteže. Poljski kralj August i Napoleon jašili su na ovaj toranj. Prvi na konju, a drugi na magai**

gledaju, kako da svoj naslov (adresse) čovjeku predadu. Al to nije u Mletcih jedina

Vrst muhâ, koje čovjeku na nos sjedaju.

Ako samo preko kanala brodiš, to te čekaju već trojica, četvorica na briegu, te pružaju svoju kapu. Pitaš: zašto? Eh gledaj, kad si se kraju približavo, pomogo ti je jedan svojim prutom* gondolu k briegu privući, drugi ti je ruku držao (ili se barem k tomu pripravljao), dok si iz čamca izlazio, treći taknuo se je tvojega štapa, da ti u kanal ne padne, četvrti — nu taj nije, istina, ništa učinio, al to ne bijaše njegova krivnja, što se nije mogo do tebe kroz drugu trojicu provući. — Posjetiš li koji teatar, to čeka billeteur, stoličar, i što ja znam tko sve ne, da im štogod pokloniš. Jednom sam upitao stoličara, koji mi je stolac otvorio (zatvoren), i tad ruku pružio: »per che?«. Na što nešto o courtesiji i podobnu zamrmlja!

Al putujmo dalje. Tik uz toranj sv. Marka stoji tako nazvana

Loggetta,

jedno maleno stanje raznim mramorom, mjedju, slikotvori, basreliefi urešeno. U vrieme skupnovlade stajala je ovdje oboružana straža, dočim je veliko vieće trajalo. Takodjer u palači duždâ nalazila se je tik polag velike dvorane jedna oružnica s mnogobrojnimi puškami, koje su se svaki treći mjesec na novo nabijale. Ove uredbe učini plemstvo, da se u sili proti pobuni naroda braniti može. Čim sam

---

* Ovi pruti ili lienke na kraju su grbavim željezom naperene ili gvozdenom kukom. Ciela stvar nije ništa, nego vrsta prosjačenja. — Medjutim kakvo djelo, takva plaća. Jednim centimom, to jest $^1/_5$ kr. sr. ovi se ljudi zadovoljavaju.

ovaj strah s barbarskim okrutničtvom, kojeg poznati Pozzi-Piombi svjedoci bijahu, prispodabljao, dodju mi i nehotice na um one velevažne rieči našeg neumrlog Gundulića:

> — oni, kieh se boje mnozi,
> Strah od mnozieh i oni trpe.

Na onoj strani Piazzette, gdje ju more poprskuje, stoje poznata ona dva ogromna pilja od iztočnog granita. Na jedan položen je kip sv. Todora, a na drugi

Krilati lav sv. Marka.

Ovaj lav putovao je god. 1797. u Pariz, pa se je odanle god. 1816. natrag vratio. — Opet sjedi, ko što nekada na previsokom svojem priestolu, al je siromah izgubio na svom putu ono evandjelje, iz kojega se je nekada iztok i zapad učio pameti. Treskovita slova ove knjige već su davno odprije pobliedjela i nečitljiva postala, nečitljiva, kano rukopis sv. Marka*.

Poglaviti temelji nekadašnje mletačke veličine bile su trgovina i obćinske službe, kao i one koristi, koje samo iz samostalnosti države u družtveni život utječu. — Kad su Portugezi oko svrhe XV. stoljeća put u iztočnu Indiju odkrili i po tom mletačku trgovinu s iztočnom Indijom veoma oslabili, zače bome i njihova sila klonuti. — A kad su u tečaju XVI. vieka svoja posjedovanja u Napulju, crkvenoj i milanskoj državi, kao i Cipar, napokon u XVII. stoljeću Kandiju izgubili, tad su se i podestati, ovi neizcrpivi izvori mletačkog blagostanja, izsušili. — Od ono doba puzala je kao živa okostnica republika mletačka. Politika njezina tajila je dugo vremena onu

* Medju riedkostmi Markova hrama nalazi se i jedan rukopis istoga svetca, koji je medjutim već tako pobliedio, da se ni čitati ne može.

borbu, koja se je o životu i smrti države zametnula bila, da što više! inkvizicijom i torturom (mučenjem) prietila je svakomu, koji bi se bio usudio državnu ovu tajnu odkriti. — Sve zaludu! Vjekovite i bez svrhe — nije pod suncem krepke stvari. (Gund.)

Svrhom 18. stoljeća sruši se crvotočno priestolje duždâ.

Kad su nekada Mletčani pod svojim duždom Enrikom Dandolom Carigrad osvojili, govorili su oholasto, da se proročanstvo eritrejske Sibile izpunilo; a kad sam ja pod ovim piljem stajao, te grb Mletčanâ, to jest krilatog lava motreći opazio, da mu evandjelje fali, tješio sam se onimi riečmi: »kakovom mjerom budete vi mjerili, takovom će se i vam povraćati«. — »Pax tibi, Marce, Evangelista meus!«

Piazzetta.

Kao pijacu sv. Marka tako rekav četiri, sličnim načinom i Piazzettu, koja se od sjevera prama Markovoj pijaci, a od juga prama moru pruža, samo dvie zgrade zatvaraju. S desne strane, kad se od Obalâ slavjanskih dodje, diže se palača duždâ, koja se u dnu na hram Markov naslanja, a s lieva stara knjižnica, sada kr. palača. Naslon ili svodovlje pod palačom duždâ i onaj, koji mu je naprotiv, zove se ili se je nekada zvao »Broglio«. Pod ovimi se je arkadami u vrieme skupnovlade samo plemstvo slobodno šetalo, — citadinom, to jest gradjanom i drugim kastam, kojim je kob uzkratila biti upisanimi u zlatnoj knjizi, bijaše šetnja zabranjena! — Sada, ko što neki pjesnik pjeva: Zlatne su sobe duždа prazne i gole. — —

Premda je odavle krasan izgled na more, riedko ćeš ipak pod spomenutim naslonom čovjeka naći, ako izuzmeš

gdjekojeg inostranca, koji ures stupova motri, ili pako stražu, koja uz nekoliko topovâ amo tamo hoda. — Čini se, ko da unuci onih, koji nekada iz ovog raja bijahu izključeni, i za vriedno ne nalaze prah čizama svojih ovuda otresti! Tako se vrieme mienja, kako ovaj sviet bježi. — Nekadašnji

Stan duždâ

ogromna je mračna zgrada sasma u iztočnom slogu i ukusu. Stranu od Piazzette i od Obalâ slavjanskih krase dva reda stupova, jedan na drugom, a vrh ovih galerija propinje se visoka crvenkasta stiena od istrijanskog mramora, koja se u šiljatu zarubu dovršuje. Sva golema stiena jedva nekoliko gotskih prozora sa svake strane broji, što čini, da se još većma od inih vrstî zgrada odlikuje. Dojam, koji u čovjeka porodi, čudnovat je, nu zajedno i zamjeran. Golema, iz dna mora dižuća se nakaza, koja krvoločnu svoju čeljust prama svodu neba pruža, ko da će sunce, mjesec i zviezde progutati. — Živa slika nekadašnje bjesnoće osvajanja, — dostojan stan poglavica mletačkih! — Ova palača utjecala je toli duboko na moju razmnivu, da sam i nehotice stati morao, koliko god sam puti mimo nje prolazio.

Jedan francezki putnik (Edgar Quinet) opisuje Mletke veoma istinito, kad kaže: »Mletci su azijatski i arapski, zajedno i bizantinski, gotski, lombardezki; nu iztočni značaj pretežniji je i bez njega ostali bi Mletci nerazumljivi. Brodovi skupnovlade prinašali su stil i prilike sviju podneblja kući: kupolu Bizanta, šiljati svod Muhamedov, čatrnju pustoši. — Varoši ovoj ništa ne priliči na kopnu, ona je iz mora pronikla, fantastički, ko valovi peloponezkog Gjove; Islam, kršćanstvo, sve se zajedno očituje na ovom mjestu obrambe«.

Pod ulazom palače duždâ sjedi nekoliko kukavnih ljudi uz neku vrstu ormara ili pisaći stol. To su dangubice, poznate pod imenom:

Obćinski pisari.

Oni svakomu, koji pisati ne zna, na službu stoje. Medjutim činilo mi se je, ko da njihov zanat nije baš sasvim probitačan u vieku, u kom tako rado svak sâm piše i samo čitanje drugim ostavlja. — Kad sam goder ovuda prošo, sjedjeli su bez posla, — osim ako se oštrenje pera ili miešanje tinte za poso uzme. Ako se jedan izmedju ovih pisara izuzme, to su svikoliki suhi ko osušene moslavske štuke.

U ostalom, ko što svaka stvar na svietu svoju dobru i zlu, jasnu i tamnu stranu imade, tako isto i

Mletci s drugog gledišta.

Ako je i Markova pijaca, sokaci, koji se njoj bliže nalaze, Obale Slavjanâ i veliki kanal krasan i liep, to opet s druge strane izpovjediti moram, da veća strana onih uzkih i stisnutih uličica, onaj polumračni labirint, u kom višekrat i urodjenici zablude, da, rekoh, to nije posve prijatan pojav. — Neki večer, čim smo se iz kazališta S. Samuele kući vraćali, zametne se rieč o ovih mletačkih zahodcih. U to naš cicerone na nekom uglu stane, te nas zamoli, da i mi to isto učinimo; dočim smo tako stajali, opazili smo, kako su se čitave hrpe ljudî iz uličicâ opet vraćale, u koje su malo prije bile unišle. — Osim ovih nerednih zahoda, koji su vrhu toga s veće strane poslabo razsvietljeni, nisu baš ni neki prikrajni kanali takovi, da bi očekivanju putnika udovoljiti mogli. Ljeti, ko što sam od drugih razumio, nisu ovi muljni kanali osobito ugodni

za njušne živce. Tome dodaj još i to, što se mjesta, od Markove pijace većma udaljena, prazna i pusta vidjaju. — Istina Bog, svagdje i u ma koliku neznatnu kutu, dižu ti se u vis ogromne i prekrasne palače, — začadjeni svjedoci nekadašnjeg mletačkog blagostanja; ali čela njihova tako su izvjetrena, tako ostarjelo tmasta, da te neko žalostno čuvstvo obuzimlje, kad ovuda prolaziš. Ovi starobliedi zastori, ovi mramorni doksati, na kojih se mahovina širi, ovi ponositi prozori prostimi daskami zakovani, ove zardjale alke, sve to, sve ti turobno javlja, da se u katakombah radostnije davnosti, u grobovih prošlih slavljâ i svečanosti nalaziš. — U žamoru talasa, koji se o stupovnom ulazu razbija, u cvilu kanjola goleme vratnice, u gibanju travne vlati, koja iz pukotinâ raste, slušaš zujanje riečî: Tempi passati.

Mnoge obitelji, što ih je nužda prisilila, srušile su svoje kuće, da mogu gradivo Englezom razprodati. To bi naravno za koje vrieme tužnih posljedica za ovu varoš bilo prouzročilo, da se nije vlada za vremena jošte pobrinula, te ovaj način pomoći zabranila.

Najkrasnije palače, koje nisu u blizini Markove pijace ili na velikom kanalu, mogu se za necienu kupiti. — Jednom kad smo put botaničkog vrta brodili, pokaže nam cicerone jednu krasnu, sasma od rezana kamena sagradjenu palaču, koja je prije nekoliko dana za 3000 for. prodana. Po izvanjskoj napravi sudeć morala bi najmanje deset puta toliko vriediti.

Nu uza sve to dižu se od neko doba i nove zgrade. Tako sam na Obali slavjanskoj 4—5 novih kuća vidio. Residencija patrijarhova takodjer se razširuje. Ona će biti krasan spomenik suvremenog gradjenja. Broj stanovnika, ako baš odviše i ne raste, ipak je ponešto znatniji, nego prije nekoliko godinâ. Premda inače broj umirućih nad-

lazi broj onih, koji se radjaju, ipak nedostatak ovaj nadopunjavaju naseobine, koje se uslied podieljene (ne tome davno) slobodne luke, kao i svedj napredujuće obrtnosti, umnožavaju. Lombardezko-mletačka gvozdenica, koja je već u duljini od 20 milja (tal.) gotova, ne će takodjer biti bez blagotvornih posljedica za ovaj staroslavni grad. — Što pako više nego sve ino bolju budućnost ovoj varoši proriče, to je nastojanje vlade, što blagostanje njezinih žiteljâ unapriediti želi, — premda se inače čini, ko da oni o tom nastojanju sasvim bistra pojma nemaju. — Istina je, dan se Mletakâ dovrši, jer je posve naravno, da kad njihovim antipodom sunce ograne, kod njih noćca nastati ima, — sasvim tim može danas sutra mjesečina zadovoljstva jošte sjati, ako je i sunce nekadašnje uzmožnosti i veličanstva zašlo.

Mletci u večer.

Ko što je onaj izgubio poetičnu uzoritost na pučini plivajuće Venecije, koji se nije danju k njojzi vozio, istim načinom imade sasma jednostavne pojmove o Mletcih i onaj, koji ih u noćno doba vidio nije. Ostarjeli bo Mletci u večer stoprv sa svojom magičnom razsvjetom uspješno na fantaziju inostranca djeluju.

Sve, što ob dan po kanalih brodi, u radionicah radi, u bureauih piše il u mramornih dvoranah uzdiše, sve to, sve se po ovih razsvietljenih, Markovoj pijaci pobližih, sokacih sastaje, tiska, hoda ili plazi, smije se, kriči, pjeva ili zvižda. — Samo dvoje ima, što čovjek ovdje učiniti ne može, stajati naime na mjestu ili trčati. Tko pokuša prvo, poplava ljudska gane ga s mjesta i nehotice, a živi bedemi prieče, te posljednje kadar izvesti nije. Medjutim to je vlastitost, koju i drugi znatniji gradovi imadu posve;

drugo ti je ono, što Mletke u večernje doba toli značajnimi čini i čim se od ostalih gradovâ odlikuju. Njihovi uzki sokaci, kojih razsvietljene zidine, reko bi, da si medjusobno zrake lome, nanizani su uzduž nebrojenimi dućanci ko biserni djerdani. — Ovi

Mletački dućani

niti se mogu onim, duboko svoltanim štacunom nekih njemačkih gradova prispodobiti, koji razbojničkomu brlogu priliče, niti opet onim dvoranam od skladištâ, kojimi se neke stolne varoši ponose. To su sasma malene, prijatne sobice, nakićene i razsvietljene ko božićne jaslice, i to jedna tik uz drugu. Čitavo čelo uzduž ili je posve otvoreno ili od stakla. Čovjek bi mislio, da je ciela takova uličica jedan jedini podugačak pazar, po kojega sredini kupci hodaju. — Na lievo, na desno, kakova različitost robe i obilnost predmetâ! — Ovdje jestivo, ondje voće, ovdje povrće i pilad, ondje pekarije i pića, a sve to na osobit neki — pogled dražeći — način razredjeno i složeno. Ovuda sa gladnim želudcem i praznom kesom amo tamo hodati, to mora da nadilazi muke Tantalove! — Osobito

Voćari i prodavaoci peradi

razumiju svoju robu liepo i ukusno razrediti. Na skelah, kojimi su tri strane unutarnje stiene tja do tavanicâ zastrte, namještene su veoma zamamno razne vrsti voća, koje jug, a stranom južna Tirolska radja. — Naranče, limuni, datule, smokve, mandale, suho groždjice, maslinke, jabuke, kruške, maruni, mogranji, pomi zizolli, groždje, i sam Bog znade, što se sve ovdje u krasnoj različitosti ne ukazuje. Sve je to većinom tako frižko, kao da je u

onaj par ubrano. Ova okolnost i zelen lovorova lišća, koje izmedju voća viri, čini, da čovjek zaboravlja ožujak. budući da ga ova obilnost i nehotice u rujan premješta. Gledalac bi mislio, da je to priestolje božice Pomone, da bradasti Talijan u središtu ovog izobilja ne sjedi, što naravno prije na medvjeda opominje, koji u svojoj spili vrh nagromadana voća sjedi, nego li na što drugo.

Divljačarnice i trgovine peradi isto su tako zanimivi predmeti za tudjinca. Na našiljkanih uzduž policah nataknut je vas poznati pernati sviet. Ovdje ćeš sve naći od purana do goluba, od fazana (gnjeteo) do Platonova čovjeka, od jarebice i šljuke do neznatna vrabca. Nu sve je to čisto očupano i bez perja, samo iz rodoslovnog razloga imade svaka ovih nedužnih žrtava po jedno pero na trtici. — Ono strši u zrak kao perjanice naših slobodnjaka.

Ja mimoilazim prizore ovim podobne, koji su možebiti samo mene zanimali, pa se vraćam na pijacu Markovu. Kako po danu, tako i po noći, pače jošte većma vrve ovuda gomile puka. Kafane natrpane su obojim spolom. Pod sievajućimi arkadami hoda neprestano gore dolje šarovit smjes ljudî. — Stran čovjek čudi se, kako se pod ovimi do dva hvata širokimi nasloni tolika množ svieta tako lagano giblje. Kolikogod sam puti pod ove arkade unišo, to sam se moro ili odmah natrag na polje vratiti ili u koju kavanu stupiti, jer su me turali straga i sprieda, dok mi nije cicerone raztumačio, da se po lievoj strani gore, a po desnoj dolje hoda. Tko to ne opazi, što u ovoj ponoći nije upravo nikakovo čudo, on mora da sebe i druge u metež dovede.

Upravo drugu večer poslije našega dolazka bila je Markova pijaca prviput gazom razsvietljena. Ova razsvjeta prvi je večer nekako tamnije gorjela, nego što se je u

obće očekivalo i eto, neuztrpljivi ili možebiti novosti i stranomu iznašašću nenakloni Mletčani začeli su ovu novost odmah šibati i to na osobit način. Užigali su naime po čitavoj pijaci ciele pakete sumpornih šibica, ko da tobož neznatne ove šibice toli hvaljeni i raztrubljeni gaz nadilaze; nu treću večer osvetio se je gaz, dočim je naime čitavu pijacu u magičnu svjetlost pretvorio.

Premda su večeri mjeseca ožujka podobro hladne bile, da što više, te studeni nisu Mletčani svu zimu, ko što su mi neki kazivali, osjećali: ipak je Markova pijaca svaku večer prepuna bila. Ja sam s početka mislio, da nedjeljni dan, a poslije novost gaza ovo množtvo simo vabi, — nu s vremonom uputio sam se, da je ovdje uviek svetkovina. To medjutim nije ni čudo, budući da je ova pijaca malo ne jedini prostor, gdje se Mletčani laganije kretati mogu. — Ovdje po nedjeljah, a kadikad i po drugih danih poznati

Improvizatori

i njima slični vitezovi svoj genij pokazuju. Ja nisam mnogo od ovih deklamacija mogo razumjeti; nu jedanput sam ipak sretniji bio, budi što sam tumača uza se imo, budi što sam nešto slično prije toga u jednom njemačkom časopisu čito. — Sada je pitanje: da li se je taj glumac od urednika spomenutog časopisa štogod nauči, ili naopako? Bilo medjutim kako mu drago, ovaj je Talijan činom pokazao, da su podobne dosjetke njemu više kupacâ pribavile, nego li uredniku predbrojnikâ. — Uz jednu podugačku crnilom svake vrsti natovarenu trpezu stajao je ovaj čudotvorac, a do njega famulus, koji je u jednoj ruci cipelu, a u drugoj kefu držao. »Gledajte«, reče on, »čudnovatu sjajnost ove cipele, al slušajte jošte veće čudo, koje obućna moja mast jednom prouzroči. — Neki po-

morski kapetan, komu je bura ladju i mornare uništila, i kog su talasi na neki divlji otok bacili, tjeran od glada hodao je po ovom otoku amo tamo, kad ga iznenada divljaci opaze, uhvate i na ražnju izpeći nakane. — Vatra je već gorjela, golema vatra! sve je bilo pripravljeno . . . tužni kapetane! — Ali na jedanput uzklikne neki divljak, te se baci na koljena pred začudjena kapetana, . . . vidjevši to drugi divljaci stanu se na isti način klanjati. A znate li, što je prouzročilo ovu čudnovatu promjenu? (Sliedi duga stanka.) Kumir ovih divljaka, uz kojega je kapetan stajao, zrcalio se je čudnovato u čizmah njegovih! — A ove čizme bile su crnilom iz iste ove fabrike osvietljene, iz koje i ovo zamjerno iznašašće osvietljenoga našeg vieka proizhodi. — Kupite za šest kukavnih solda sjajnost za šest mjeseca, — ne žalite barem rdjavih pet centima, da se o istini mojih rieči uvjerite.« itd. — A famulus je za toga svedjer cipele, kojih je čitav tovar pod trpezom imo, snažio, te blistajuće se tik oko svieće kretao. — Poslije, čim se već ovaj od umora znojiti stade, a govorniku od kriča malo ne grlo promuknu, promieniše role svoje. Orator posta čistitelj cipelâ, a ovaj stupi na tronog.

Ako se čovjek od žamorećeg ovog pozorišta udalji i prama žalu podje ili na brieg kojega kanala stane, tad mu se čini, ko da ga sasma drugi sviet okružava. — Ovdje je sve tavno i tiho. Crno pokrivene gondole plivaju po škurih talasih, u kojih se sjene ogromnih zgrada ljuljaju. Turobno viri mjesec na visoke balkone, koji su nekada stenjali od uzdisajâ Desdemonâ i Biankâ. — Ovaj mrak, koji jedva ukazuje tavne obrise predmetâ, koji se duhu kô sjene prošlosti čine, ova tišina, u kojoj samo pljuskanje morskih talasa ili udarac od vesla kadikad zamnije, u što se opet krika gondoliera mieša, koji oko ugla zavraća, — sve to tako silno na duh čovjeka utječe,

da mu se opet javljaju priče čudnovate mladobitnosti, kojih pozorište pripoviedaoci simo postaviše. — Tko se ne bi na ovom mjestu sjećao još jedanput Schillerova vilovnika (Geisterseher) ili Puškinova Vlaha, Shakespeareova Trgovca ili Cooperovih romana? — Noć je Mletaka poetična, ko i njihov dan, nu i u političkoj njihovoj noći, ko i u danih, nalazi se ne manje poezije. Šteta samo, što je ova poezija njihove prošlosti kadikad odviše okrutna, i što ona čak grozovitost Danteova pakla često nadilazi!

Sa svim tim nije opet sve poetično, što se u Mletcih nalazi. Ta nisu ni svi cigani crni. A ova iznimka medju ostalimi bila je i naša gostionica:

Tre porti.

Jao tudjincu, kog talasi — bace na taj kobni žal! to sam i ja uviek mislio, kolikogod sam puti ulazio ili izlazio. — Štogod manje poetično od ove lokande i njezine kuštrave kameriere nisam našo na čitavom svom putu. — Najsnosnije, što je jošte ovdje bilo, to bijaše naš padrone della casa. Jedna jovijalna trbušina, rodom iz Trsta. Ovaj je umio svoje goste raznimi lakoničnimi opazkami i dosjetkami po mogućnosti zabavljati, — što medjutim nije bilo kadro učiniti, da nečistoću, koja nas je ovdje okružavala, zaboravimo. Čudno mi se je vidjelo, što je simo dan na dan toliko Niemaca dolazilo, premda niti se je kuhalo njemački, niti je tko osim jednog konobara izmedju domaće čeljadi njemački govorio. To može samo pužna krv Niemacâ podnositi!

Da se na koji liep način od ovoga padrona oprostimo, te mu ono neugodno čuvstvo prištedimo, koje svakog oštarijaša bez dvojbe obuzimlje, kad se gosti iz

njegove oštarije u tudju sele, naumili smo Padovu posjetiti, te odanle, budući da mi je suputnik bez toga ponešto bolovao, vratiti se opet natrag u Mletke. — Dokončano i učinjeno. — Naložili smo svojemu ciceronu, da sutradan s jednom gondolom po nas dodje.

Ja ću, ako se jednom u Mletke natrag vratimo, život i znamenitosti ovog grada razložiti; nu sad molim čitatelja, da me sliedi na moj put u Padovu.

VII.

Od Mletaka do Vicenze. — Padova. — Prolaz kroz Vicenzu u Veronu. — U Veroni. — Vicenza.

Drugo jutro javi nam cicerone, da je gondola pred vrati. Ostavivši na ona ista vrata, na koja prije tri dana unidjosmo, ovaj nečisti tre porti, ukrcamo se brzo u gondolu, te brodeći ponajviše uzduž velikog kanala, dodjemo za po sata na kraj varoši. Ovdje nas cicerone jednomu vojaku predade. Ovaj nas kroz trostruku stražu u doganu, ili bolje rekav, u jednu od dasaka slupanu kolibu dovede, te jednomu činovniku izruči. Taj je naš pašuš pregledao, u protokol ubilježio, nas razmotrio i poslije ovih dugočasnosti nekakvomu panduru od policije predao. — Ovaj je bio najnesnosniji medju svimi; jer ne samo što nas je pregledavao i izpitkivao, već nas je stao i pipati, te tada stoprv u neku takodjer od dasakâ napravljenu sobu doveo, gdje je već mnogo putnikâ sakupljeno bilo. — Jedva da se igdje ono pravo, »jus bonae existimationis« nazvano, tako slabo cieni, ko na ovom mjestu. Meni je ceremonija ove gospode vragometno bila

već dosadila, nu trpjeti sam morao. — Jednom, tješio sam se, jednom, kad stanemo po zraku letjeti, prestat će sva podobna mučenja. — Jedan izmedju ovih njušitelja hotio je prilikom našeg povratka momu suputniku sa svom silom jednu salamu oteti. Zaludu mu rekosmo, da je to samo za našu bradu; zaludu, što smo ju već i načeli bili, dok napokon naša odluka, nek nas pred svog poglavicu vodi, njega tamo dovede, da je od nezakonitoga svog zahtjeva odustao. Tome čovjeku prohtjelo se je salame, ko nekada Židovom u pustinji crljenca luka.

Sad zazvoni zvonce. To je bilo znamenje odlazku. Čim se vrata od naše sobe otvoriše, opazimo, da smo na briegu lagunâ, gdje je 7—8 pokrivenih barka stajalo. Svaka izmedju njih primi 10—12 putnika, i sad smo stali broditi žurno napried. Veslari, šestorica na svakoj barci, natjecali su se medjusobno toli žestoko, da smo za $^3/_4$ sata lagune prevalili, čemu je obično jedan sat potreban. — Kad smo po prilici u središtu lagunâ bili, zazveči nešto iznenada sred naše kajute. Ja se brzo ogledam, te opazim na jednom prutiću malu kesu sa zvoncem, u koju su neki putnici s glumačkom brzinom novce bacali, dočim smo izvana rieči »per la santa Madonna« slušati. Nu sve to nije dulje trajalo, nego što bi dvaput okom trenuo, jerbo se je taj blagajnik Madonin žurio, da ne zakasni ostalih 7 barka, koje su s istom hitrinom plovile. — Kad smo se k žalu približavali, nosila se je naokolo opet jedna plehnata posuda. To je umjesto milostivne brodarine bilo. — Daj, plati, broji, to bijaše najčešći refrain, što mi je do ušiju dopirao.

Lagune.

Od Mletaka pa tja do kopna zabijeni su svuda po lagunah drveni stupovi, koji ladjam put kažu. Jer kad je

oseka, tad se cieli prostori muljem i pieskom zastrti ukazuju; njih ni u vrieme plime voda na toliko ne pokrije, da bi se tamo broditi moglo. Iz uzroka dakle, da ladje na njih ne nasjednu, naznačen je rečenimi stupovi kanal, koji se uviek od mulja čisti i po kojem ladje broditi imadu. — Mletčani su nekada običavali u ratno doba ove stupove podsiecati, da tako neprijatelju, koji bi se varoši bližiti hotio, put sakriju. — Sada se od varoši pa tja do kopna preko lagunâ kamenit most gradi. Za nj će družtvo, koje je ovo gradjenje poduzelo, 4 miliona 830,000 lirâ dobiti. Poso taj je prigodom mog bavljenja daleko već napredovao bio, i ako je slutnjam štogod vjerovati, to će biti bez dvojbe prije gotov, nego moj putopis. — S ovim mostom bit će takodjer jedan vodovod skopčan, koji će iz Brente vodu u varoš voditi. — Istina je, jedno i drugo bit će gradu od velike koristi, jer u toliko vremena, koliko se sada trebuje, da prebrodiš lagune, bit će moguće s pomoću željeznice do Padove doći. — Al s druge strane izgubit će grad mnogo od svoje značajne vlastitosti s poetičnog naime gledišta. Jerbo to je sasvim naravno, da će savez s kopnom sadašnje obličje Mletaka veoma oslabiti.

Željeznica.

Iz barkâ stupili smo u iztrkalište ili dvor koloteka, koji je za sada jošte, gdje potez gvozdenice gotov nije, samo od dasaka sagradjen. — U dvorani bilo je već pasažira dosta. Jedni su čitali novine, drugi kavu pili, treći jeli kojekakvo pecivo, hodali ili ljepotice lornjetirali, a neki se i na tarabe uzpinjali, čedniji pako samo kroz rešetke i pukotine dasaka gledali. Medju posljednjimi, zašto da tajim? nalazio sam se i ja. To će se možebiti komu tomu i smiešno činiti, nu ja nisam jedan od onih, koji

već u utrobi majčinoj sve znamenitosti svieta poznaju. — Ja sam iz takove države, u kojoj su gvozdenice žalibog jošte ono, što su zidani drumovi za kečkemetsku pustaru. Do tad sam ja gvozdenice samo iz opisâ i možebiti žepne marame poznavao. Je li dakle čudo, što me je ovo slavlje ljudskog duha na toliko zanimalo, da sam od neuztrpljivosti tjeran, bez obzira na bon ton, kroz pukotine tarabâ povirio?

Za mali čas začusmo u daljini neko dahtanje i malo zatim opazimo lokomotiv sa svojom pratnjom od 5—6 kola. Što vidjeh, činilo mi se je ko golema podugačka nakaza s kratkimi debelimi nogami. Jedva što smo ju iz daleka opazili, stajala je već i pred nami. Vrata se otvore i nebrojena množina putnikâ pršila je iz sviju kola, kao perad, kad joj se gajba otvori. »Anseres, anatesque, gallique« mudrovao je pokraj mene neki quivalista.

Kola prvog reda leže na stajkah (Federn). I zato neka nitko ne žali onu jednu liru, koju će na ovom mjestu više platiti, jer u podugačkih kolih drugog reda vrlo se čovjek izdrma, a k tomu i prozori tako ruže, da čovjek ni svoje rieči ne razumije. Ova druga vrsta mnogo priliči kolam od menažerije. Za prvo mjesto plaća se do Padove 4½ lire, a za drugo 3½. Jedna i druga kola su pokrivena. — Na kolih trećeg reda, koja su otvorena, voze se samo oni, koji od 2 lire više ne će da plate. — Brzina ne čini se čovjeku odviše velika, kad mu oko na predjelu, kojim se vozi, boravi, jerbo sve, što je od ceste ponešto udaljeno, može se okom razabrati; — nu kad se mimo predmetâ prolazi, koji tik uz barieru stoje, ko na primjer, kuće, drveće itd., tad se stoprv strjeloviti let osjeća. Ovih predmeta kao munje pred očima nestaje, niti se lasno razabrati mogu. Daljina od Mestre do Padove iznaša 20 tal. milja. Mi smo ih u 40 mir

prevalili. — Kakova je to razlika medju vožnjom na ovom i glogničkom koloteku! — Na posljednjem, koji se u daljini od 9 njemačkih milja proteže*, vozio sam se zimus (mjes. ožujka g. 1844.) od Beča do Glognice tri sata i po, to jest od 8 do po dvanaeste ure. — Dočim smo dakle na mletačkoj gvozdenici 8 minuta trebali, da prevalimo jednu njemačku milju, potrošili smo na glogničkoj preko 23 minuta. Ne znam, što je tomu uzrok, ako nije okolnost, što se na mletačkoj gvozdenici ugljevlje, a na glogničkoj drva upotrebljavaju. Ova se malo ne svaki četvrt sata na novo tovare i tako veliko zatezanje uzrokuju. Nu i hladna njemačka krv ne može se s talijanskom žestinom natjecati. Istina je i to, da je na glogničkom potezu blizu do 70 vagona bilo spojeno, dočim sam na mletačkom, ko što sam prije napomenuo, jedva 6 vidio, ali zato su opet na glogničkoj kolomiji za neki čas dva, a poslije tri lokomotiva bila uprežena. — Vratimo se put Padove.

Dok smo se vozili, ukazivahu nam se sad na lievo, sad na desno nebrojene varošice i sela: Mira, Dolo, Noventa, — ta tko bi ih sve zapamtio! Čudni su u ovom kraju zvonici nekih pobližih mjestâ. Neobična njihova vitkost, združena s visinom, čovjeka i nehotice pozornim čini. — Medjutim bolje će učiniti onaj, koji umjesto gvozdenice vodeni put na Brenti ili pako obći drum odabere, ako inače vrieme ili druge okolnosti njime ne gospoduju. S time ne samo što će više vremena zadobiti, da novost prizorâ pregledava, već će i predmetâ od veće zanimivosti nalaziti, nego li su oni, što se na gvozdenici predstavljaju i koji bez toga ko bliesak pred očima izčezavaju. — Gospodin Dr. Demeter, u svojih opazkah

---

* Sada je ova gvozdenica — izuzevši prolaz preko Semeringa — do Gradca gotova.

k Grobničkomu polju, o ovom potezu medju ostalimi ovako govori: »Ja ću se uviek s najvećim uzhićenjem onih sretnih krajeva sjećati, osobito pako rajske okolice medju Padovom i Mletci. Ja sam višeputa ovu nesravnivu cestu prošo i uviek sam bio od njezine ljepote iznova ganut, a i kako ne bih bio? Taj put traje šest sati, od kojih nam svaki trenutak nove slike pred oči dovodi, koje se medju sobom u tome samo slažu, što su sve prekrasne, inače su jedna od druge sasvim različne, počem se oko putnika nikada umoriti ne može. Zelene livade, cvatuće njive, šarene bašče, prekrasni dvorovi, mile seoske kuće, hrpe putnikâ svake vrsti i svih naroda, sa strane bistra obilna rieka, na kojoj se množina čunaca i barkâ ljulja, cesta tvrda kao kamen, ravna kao sto .... eto ti puta uz rieku Brentu medju Padovom i Mletci!«

Ova izkustva nisam ja mogo u 40 minuta sebi pribaviti, a k tomu nije ni oko uviek izvana boravilo, jerbo je i unutra koješta bilo za gledanje. Riečju, za mene je ovo 40 minuta jedva 10 bilo. Hvala ti za prijatni ovaj, Platona vriedni časak, zlatokosa djevo, koja si u onom kutu naše berline sjedjela i blage crnog tvoga oka trake po meni sipala; — hvala i tebi, moja surko, koja si me tad od napasti izbavila; hvala rekoh tebi, šarena haljino, koja si valjda i vilovito ono oko na me povukla.

*

Kuda, kamo li će tudjin u stranoj varoši, ako preporukâ nema, nego u kavanu? Ja sam samo dva takova preporučna lista sa sobom ponio, i to u Mletke. — Jedan sam ostavio, a da nisam onoga, na koga je glasio, ni vidio (jerbo sam ga do tri puta zaludu tražio); a drugi donio sam natrag kući. Radi česa me nije takodjer glava zaboljela. — Samo jedanput sam na svom putu jednu vizitu

e proposito načinio, i to jednomu, kao što mi onaj, koji me je k njemu naputio, kazivaše, vatrenu Slavjaninu. Nije zaludu moj savjetnik poeta bio. Po gorljivosti, kakovu je ovaj tobože Slavjanin za koljeno svoje u prisutnosti mojoj očitovao, bome bi Slavjanstvo slabo stajalo. On je sve bio, štogod je čovjek želio, učtiv, prijatan, gostoljubiv, — riečju, što se u obće kaže: čovjek od svieta; — ali Slavjanin nije bio. Kad sam ja domorodni koji napjev začeo svirati, to je odmah znao s nekom osobitom vještinom mene drugamo odvabiti, — da, silovito odvući. Nema bake (u njegovo doba mlade ljepotice), nema od tako nazvana crême de la crême nikog u čitavoj Hrvatskoj, za koga on ne bi bio propitkivao. — Igraj se ti, mislio sam ja, sa svojom milom polovinom i nadalje »langen Puff« (situacija, pri kojoj ga nadjoh), nu mene ne'š više vidjeti, — pa odoh. Tko bi možebiti želio o Hrvatskoj kakovu chronique scandaleuse izdati, taj bi se mogo ovdje za gdjekoja data pomoći, — ali Slavjanstvo, — dosta svega, samo toga ne. Što sam u ovog čovjeka, nu bez uspjeha, tražio, tomu se nisam u onih, na koje preporuke u žepu imadoh, ni nadati mogo, budući da su Niemci bili. — Je li dakle čudo, što strpljivost svoju nisam imô volje dulje jošte dražiti? — Al kamo sam zašo? — Vratimo se u kavanu.

Neka mi čitatalj ne zamjeri, što ga u gradu Livijâ, Aponâ i inih polubogova najprije u kavanu vodim, jer da se na sreću Antun ne zovem, to bih ja ne razmišljavajući otvoreno reko, da je u Padovi najveća znamenitost »Kavana«, nu bez uvrede svog imenjaka mogu ipak tvrditi, da za crkvom s. Antuna odmah sliedi

Café Petrocchi.

Ovaj hram »bezposlenstva« imade tri ulaza, koje ponosita kolonada resi. S jedne strane ulazi se kroz jedan

pavillon; na drugoj strani dva lava od kamena čuvaju barieru. Tri prekrasne dvorane, za kojimi opet galerija manjih soba sliedi, sa svojimi mramornimi stienami*; dvorane opet za ples sa svojimi zrcali, — ovo pokućtvo od mahagonovine i crvena marokina svakako su stvari, kojim se čovjek u Padovi nadao ne bi. Medjutim ipak izpovjediti moram, da sam jošte više očekivo, budući da je ova kavana, tako rekav, po svoj Europi na glasu. Šteta, što su krajobrazi, na stienah ove kavane narisani, naopako izašli. — Odavle smo htjeli potražiti crkvu s. Antuna, nu, budući bez cicerona, zabludili smo u

Kadetralni hram,

jednu golemu crkvu, u kojoj sam svojega suputnika izgubio. Ja sam se čitanjem jednog napisa na slavu Petrarke, koji je bio kanonik ove crkve (kako isti nadpis uči), bavio, kad na jedanput osjetim, da je mog suputnika nestalo. Ja sam ga tražio i tražio, al zaludu. To isto je i on činio, ko što mi je poslije podne pripoviedao. Uzrok tomu bijaše stranom množtvo, kojim je hram napunjen bio, stranom pako poširoki njegovi prostori. — Odsad sam morô glasovitosti Padove sam tražiti. — Propitkujući došo sam nekako do svog patrona, naime u

Hram s. Antuna.

Ovdje sam opet mnogo pobožnih počitateljâ, ali još više počitateljicâ našo. Ove posljednje vrlo su me u mojoj pobožnosti mutile. Znajući, da su Padovanke negda poradi svoje čistoće na glasu bile, htio sam im sada na

---

* Ove su stiene omramorene — i prilične posve ugladjenu mramoru.

obrazu čitati, na koliko bi jošte i dandanas oni redci Marcijalovi valjati mogli:

Tu quoque nequitias nostri lususque libelli
Ulla puella leges, sis Patavina licet.

Evo rezultata mojih licoslovnih opažanja: Ili lažu oči Padovankâ, ili su se vremena od doba Marcijalova veoma promienila. Neki starac, s kojim sam se o tom razgovarao, i kome sam bio rekao, da su stare Padovanke poradi kreposti ove na glasu bile, odgovori mi velevažno: »Da, da, stare su i sada jošte . . .« Na što se stade odmah moliti.

Najveća je znamenitost crkve s. Antuna

Capella del Santo,

gdje se u grobu od zmijevnika tielo svetčevo nalazi. Stienu ove kapelice ukrašuju basreliefi od biela mramora. Ona prikazuju čudesa s. Antuna Padovanskog. — Zlata, srebra nalazi se u ovom hramčiću dosta, nu što ovo nadvisuje, to je jedan golem i krasno urezan svietnjak od Andrije Riccija, komu sličan jedva da se igdje nahodi. U sakristiji čuva se jezik spomenutog svetca. Medjutim ga ja, kao neprijatelj jezičnih stvari, vidio nisam. — Osim toga nalaze se u toj crkvi mnogi jošte spomenici raznih glasovitosti; tako na primjer nekakove Jeline Piskopove, koja se je jedina medju svimi ženami posve emancipirala, čim je naime doktorski klobuk stekla, — nadalje jednog glasovita Slavjanina, ko što nas napis uči, imenom Krištofora Dohna (Donin), o glasovitosti kojega medjutim Slavjani ništa ne znadu. — Pred crkvom stoji statua na konju slavnoga mletačkog vodje imenom Gattamelate. Njegov oklop i oružje vidio sam u arsenalu mletačkom. — Odavle hodočastio sam do

S. Justine.

Krasan je to hram, od kojeg Padova ništa boljega nema. Ova crkva pripadala je nekada Benediktovcima. Büsching pripovieda u svom zemljopisu, da su ovi ljudi na godinu do 100.000 zlatnih dukata dohodka imali. Manastir se je pretvorio od onda u stan invalidâ (nemoćnih vojnikâ). Nu što se sad ovaj prekrasni hram tako zapušta, da već na više mjestâ kiša probija, to je smrtna grjehota.

U ovoj crkvi leže ostatci s. Justine. Mučeničtvo ove svetice, naslikano od Pavla Veronezkog, ukrašuje glavni oltar. Ovdje se nalaze ostatci i drugih jošte svetaca, kao na primjer s. Luke evandjelista i apostola Matije. — Ko što je u crkvi s. Antuna sve puno bilo, tako ovdje ni duše ne nadjoh. — Medju svimi svetci bio sam ja jedini grješnik. Samotni moj hod razliegao se je po posvećenih ovih i ponositih prostorih. Svetci su buljili na me, ko da su reći htjeli: »Odakle ti, drzoviti tudjinče, koji se usudjuješ tihotu našu mutiti?«

Izmedju umotvorâ zanimala me je najvećma jedna bielomramorna grupa »Skidanje s krsta« od kipotvorca Peronesa. Sve su figure u naravskoj veličini i sav kup od jednog jedinog komada kararskog mramora. Ja se nisam mogo s ovim krasnim umotvorom razstati, i kad sam ga već bio ostavio, vratio sam se jošte jedanput natrag k njemu. Ovakova djela kadra su bogoljubno osjećanje prouzročiti, nu bezplastični onakovi i često nagrdjeni kipotvori, kakovi se u nas više puta vidjaju, prije bi mogli ćut pobožnosti uništiti, nego li pospješno na razmnivu utjecati.

Po italskih crkvah malo se gdje klecala nahode, koja naše često bezukusne crkve jošte većma ruže. — Umjesto klecalâ imade ovuda malenih slamnih stolaca,

koji se pod misom ili prodikom iz crkvenih sahranâ donose, te poslije opet spreme. — Ova crkva imade i jednu arhitektoničku vlastitost, koja je u tom, što čovjek na nekom mjestu ni jednog prozora ne vidi, nu čim malo samo glavom krene, odmah mu se svikoliki ukažu. Medjutim ja se nisam mogo na ovu točku namjeriti, budući da nisam nikog uza se imo.

Tik uz ovu crkvu nalazi se botanički vrt, nekoć prvi u Europi; — a pred crkvom proteže se nekadašnji Campus Martius, sada

Prato della Valle,

velik prostor drvećem zasadjen. Stotine kamenih statua glasovitih Padovanaca i inih znamenitih muževa, koji su se negda ovdje učili ili si zasluge kakove pribavili, ukrašuju ovo mjesto. Medju ovimi statuami nalaze se neke i na slavu Slavjanâ. Tako se vidi na primjer Ivan Sobjeski s ovim nadpisom: »Joanni Sobjeskio, qui Patavii Academiam alumnus ingenio, patriam rex egregiis pacis et belli artibus illustravit, de christiana republica optime merito. Stanislaus Augustus Poloniae rex monumentum posuit. Anno 1784.« Nadalje kip našega glasovitog domorodnog pjesnika Dubrovčanina Ranjine, koji je bio Rector magnificus sveučilišta u Padovi. MATHEO DE RAGNINA ACAD. PATAV. AN. 1397. RECTORI

JURISCONSULTO
SUI TEMPORIS CELEBERRIMO
PATRICIO RAGUSINO
FRANCISCUS ORSATUS
FRATRES
GENTILI SUO P. C.
ANNO 1784.

itd. Mnoge od ovih kipova osakatila je strašna tuča, koja je prije nekoliko godinâ u Padovi pala, — mnogi ostadoše bez nosa, uha, da, i bez glave. Neki medju njimi izliečeni su već do sada, nu imade jošte mnogo invalidâ.

Zelen cjeline, koja čitav ovaj prostor krije, vrlo ugadja oku tudjinca, koje se od tmastih ulica malo da ne umori. Ovi padovski sokaci, s obje strane tamnimi svodovi ili nasloni (koji malo što se uz svaku kuću ne nalaze) zatvoreni, veoma su neprijatni i većinom tako nečisti i paučinami pretkani, ko da nisu od doba Antenora (utemeljitelja grada) nikad izmeteni. — Padovu najvećma jošte oživljuju

Djaci,

kojih ciele hrpe danju i noću po ulicah dundajući tumaraju. Kad se čovjek s ovimi, u škure karbonare umotanimi, iz raznih operâ napjeve trilkajućimi vitezi sastane, to bi mislio, da su svi Fra Diavoli, Zampe i Otelli s daščanog svieta utekli. — Način življenja nekadašnjih padovanskih djaka bio je toli divlji i razuzdan, da je čovjek u večernje doba pod tavnimi onimi nasloni za svoj život jedva bio siguran. Ovi ljudi zvali su se poradi divljeg svog kriča »qui va li?« u obće Quivalisti. Sada ide stvar rednije, nu bila su ipak prilikom mog bavljenja sedmorica zatvorena, a više ih je dobilo consilium abeundi. Ovi su se prošlih poklada na jednom balu malo porvali bili, a poslije toga na prozorih Pedrocchijevih dvorana svoj gnjev razhladili.

Sveučilište padovansko,

koje je car Federiko II. na štetu bolonjskog, koje je pred ovim cvalo, utemeljio, bilo je nekada vrlo glasovito, i to ne samo poradi svojih učitelja, već i učenikâ. Gustav Adolfo, Ivan Sobjeski, Čartoriski, Potocki, Poniatovski,

Kopernik, i mnoge druge glasovitosti crple su na ovom vrelu znanja teoriju za slavnu svoju budućnost. — U sveučilištu ovom jošte se u uspomeni čuva ime Franje Krasića. Na spomeniku njegovu stoje rieči: Francisco Crasso Ragusino philos. et medicinae Doctori Universitas artistarum Syndico optime merito an. 1600. Jošte nije odavle izčeznuo glas i ime hrvatskog pjesnika i prevoditelja Sofoklove Elektre, kao i Tassova djela Aminte: Dinka Zlatarića, koji bijaše zajedno i ravnatelj ovog sveučilišta. Nije zaboravljen ni Antun Bunić (Bona), kojega se nadgrobnica u crkvi s. Franje nalazi. — Iz ovih pridvora, koje jonsko stupovlje uveličava, razprostranjivao je duh Galilejev, Petra Apona i inih mnogih blagotvornu svjetlost u sumračje prošlih viekova. — Mili Bože! uzdisao sam i nehotice u ovih galerijah, kad sam pomislio, da onaj, koji se sistem Kopernikov prvi za nešto više nego golu himeru držati usudio, koji je nekada pratioce Jupiterove prvi odkrio, da je, rekoh, Galilej od nevolje osliepiti moro; — a ni Petar Apon, ova mudroznanstva i ljekarstva glasovitost, ovaj zviezdam srodni genij, nije mogo izmudrovati lieka, ni amajlije iznaći, koja bi ga bila izbavila. — Jao, što svaki Prometej svoje usilne bogove imade, koji ga u diamantne verige okivaju! — Sreća za čovječanstvo, što istina rano ili kasno ipak svoja slavlja svetkuje. Zapreke i nevolje mogu učiniti, da duh klone, da se smuti; — nu uništiti — sasma utamaniti ne mogu ga podnipošto; — njega ne izkorieni ni otrovni bodež fanatizma, pa ni grom treskovitog Jupitera! Neboletni genij Galilejev slavio bi svoje pobjede, da i nije poslije prisiljenog onog zaniekanja (23. lipnja 1633.) znamenite one rieči izustio: »E pur, si muove!« —

Iz sveučilišta vodila me je zgoda na pijacu od jestiva. Motreći ovdje pučki život, koji iz mnogog obzira ino-

stranca zanimati može, opazim jednu veliku starobitnu zgradu olovom pokrivenu. Ja upitam jednu do mene stojeću filarku: »Come si chiama questo palazzo?«

„Palazzo della Ragione,

Signore«, odgovori mi ona; i ostavivši svoj peršun i mrkvu, koja je poradi ovog zanemarenja od jeda požutjela, mahne mi rukom, da podjem za njom. Moja ciceronesa dovede me do ulaza spomenute palače, pa pokaže gore na stube, svedjer o zemljaku Liviju i drugih ilustritetih zboreći. — Kad sam u gornji kat došo, nalazio sam se u četvorouglatu dvorištu. S ovog vodila su razna vrata u spomenutu zgradu. Ja hoću da otvorim jedna, druga, treća vrata, — al sve zaludu. Ni duša se nigdje ne ukaza. Ja opet ponovim svoje signale i tada negda zaškripe vrata. Jedna mala siedo-kuštrasta starica ključi nanizana izadje. Nekako pentajuć izrazim joj svoju želju, na što ona vrata k tako nazvanoj »Sala della Ragione« otvori, i svoje starožitne litanije ko star kolovrat čegrtajuć nastavi. Ja sam ju s tim teže razumjeti mogo, što joj od zubi osim uspomene na njih ništa drugo ostalo nije. To je bio iztisak onih slika, s kojimi se čovjek u mletačkih galerijah često sreta. — Ja sam ju molio, neka polagano besjedi, inače da je ne ću razumjeti, i očitovao sam joj zajedno svoju nevještinu u talijanskom jeziku. Nu ona ne mogaše nikako dokučiti, kako da tobože čovjek ko ja posve dobro talijanski ne razumije »Possibile, — ma non credo, perche tutti i Tedeschi sono come voi, — ma«, dodade podignutim glasom, »non andera sempre cosi«. — Moja Sibila, ko da je raztužena, kobacala je odsele muče preda mnom. Prispjevši na kraj goleme, nu puste dvorane, gdje se nalazi poprsje Livijevo, ne mogaše dulje dražesti rječljivosti odoljeti, zače opet ko i prije zboriti. — Nu to nije bila baš

onako sasma prosta razgovornost; — iz dubokih jamica njezinih očiju sievala je mladjana vatra; u drhtavom njezinu glasu bilo je neke patriotičke svetinje, kad je spominjala zasluge učenih glasovitosti svoje varoši. — Ja bih želio, da bi mnogi izmedju naših javnih govornika toliku silu domoljublja u svojih pedantskih govorih razvio, kao ova padovanska baka. — Pod poprsjem Tita Livija nalazi se stari kamen u stienu uložen s ovim nadpisom: »V. F. T. Livius Liviae T. F. Quartae L. Halys Concordialis Patavi Sibi et Suis Omnibus.« — U sokaku »Contrada di S. Giovanni« je kuća, gdje je ovaj glasoviti rimski historik prebivao (?) s napisom: »Domus Livii vetustate restaurata«. Osim ovih spomenika na slavu toga pisca nalaze se jošte u Padovi i mnogi drugi, nu i mnogo hvastaviji. — Upravo pod poprsjem Livijevim stoji golemo konjsko truplo od drva. Ovo je neki padovanski kiporezac načinio i svome podesti, prilikom pokladnih zabava, koje su se na pijaci della Valle prikazivati običavale, poklonio. U tom truplu može se do dvadeset ljudi sakriti. Pokraj vrata položen je jedan kumir od gvoždja, koji je neki učeni Padovanac sa sobom iz Nubije donio i rodnomu gradu poklonio. — Naproti ovomu kumiru vidi se kara ili kamen prikora s ovim nadpisom: Lapis vituperii et cessionis bonorum. Jošte u prošlom vieku bilo je u običaju, da su se bankrotnici i druge podobne varalice morali na ovaj kamen posaditi, te javno proglasiti, da nisu kadri dugove svoje namiriti. — Gospodin Kollár kaže u svom cestopisu, da bi štogod slično i za pokrajine ugarske valjalo, i misli, da bi se ovim sredstvom broj dugotrajnih parnica umanjio. Ja ne mislim tako velikodušno, nego tvrdim, da se tamo, gdje se podobnimi sredstvi svrha želi postići, ćudoredna izobraženost na viši stupanj prije popeti mora, nego li što je onaj, koji su spomenute pokrajine postigle.

Izvan spomenika Livijeva, nalaze se ovdje i drugi neki, kanoti: Pavla Patavina, Alberta i Petra Apona itd. — Ova je dvorana sedam stoljeća i pol jurve doživjela. Duljina njezina broji 115, širina pako 40 junačkih koraka, junačkih, rekoh, na koliko je naime pisac ovih listova, koji je svoje korake brojio, junak. — U sredini dieli ovu palaču meridionalna linija. Moj je Mentor tvrdio, da je to najveća dvorana u svem širokom svietu, — ja istina Bog veće ne vidjeh, nu zato ipak imade ih u svietu jošte većih; u Moskvi na primjer nalazi se jedna, koja je još jedanput tolika. Opraštajući se sa svojom bakom hotio sam ju napastovati, pa joj dadem samo jedan srebrni grošić, — nu ona zahvali mi tako uljudno, ko da sam joj škudu poklonio. To mi se od nje vrlo dopade i poradi toga nadario sam ju baš gospodski. Medjutim dobra djela naplaćuju se sama. Kad sam se po drugi put simo sa svojim suputnikom, koji ovdje još ne bijaše, vratio, dobio sam od nje naslov »pregiatissimo Signore«. — Eto ti na glavnicu nenadanih kamata.

U velikoj bolnici nalazi se jedan krasan basrelief od Canove u bielom mramoru. Predstavlja grad Padovu u prilici žene, koja od genija jednu ploču prima i na nju ime arhiepiskopa Upravde, kanoti utemeljitelja, upisuje.

Čudnovate diple.

Noge su mi od vječita hoda već bile opješale, a želudac je mrmljao neprestano, što su oči već toliko dobile, a on baš ništa. — Ne znam, kako tebi, čitatelju, nu meni su uviek vrlo nepovoljne podobne opomene želudca, kad duševno poslujem, ili kad čovjeka za nešto boljega, savršenijega, riečju, za biće držati i preštimavati nastojim, za kojim na postupnosti stvorenjâ serafini nep

sredno sliede. — A imade li motritelj ikada bolju priliku sebi ovu, za čovjeka toli laskavu srodnost s višimi duhovi predstaviti, nego li u ovih perivojih Hesperidâ, u kojih se čudnovata priča o Pigmaleonu tako često malo što ne u očevidnu istinu pretvara. — Pa ipak! kako je neznatna razlika izmedju zvieri i čovjeka, kad se oba u ovoj situaciji nalaze, to jest, kad fizičnoj potrebi želudca žrtvuju. — Ja sam u Mletcih motrio jednog Talijana, koji je polentu jeo i komadić svomu discipulušu, jednomu velikačkomu majmunu, davao, koji mu je na ramenih sjedio. Ala ljudi! kako su si obojica priličila; — ovaj vučji glad, ovo gutanje, ovo oblizavanje prstiju i taca, — jao, sve ko braća rodjena! — Medju stvorenjem poslije angjelâ najzamjernijim i majmunom bijaše u taj par vragometno malo razlikujućih znakova.

Od zlata i srebra sievajuće trpeze uzmožnih umaljavaju možebiti ponešto nepovoljni ovaj utisak, — ovu ponizivu analogiju, ali je ukloniti sasma ne mogu ni one. A gdje se ova, u ostalom naravna potrebština, u protunaravnu proždrljivost i pijančovanje preobrati, tamo i niemo živinče ponositoga svog vladaoca nadvisuje. — Ta čini se, ko da sami divlji narodi ovu srodnost osjećaju, te ju iz prirodjena nekakova stida sakriti nastoje. — Tako na primjer kralja Loangskog (u Africi) ne smije nitko gledati, kad jede ili pije, ako mu je inače omiljela glava; — Otaiti jedan drugoga ni ne gledaju, kada jedu. Žalibog tvrditi se ne može, da su leteći stolovi Ludovika XV., Beaumarchaisa ili Walpolea, koji su se na dano znamenje s pušećimi se zdjelami iz dna kuhinje u sievajuće dvorane na vitlu dizali, iz podobnih razloga bili u običaju.

Što razkošnici, ko što je bio Kraso, Lukulo, M. Gabije Apicije, Heliogabal i drugi mnogi neumrlost svoga imena većinom želudcu imadu zahvaliti; što u naše doba staro

vino kod kortešovanja onu istu moć imade, koju su nekada rieči »Panem et circenses« na prosti puk Rimljanâ imale, to će prije izopačenost ljudsku dokazati, nego li valjanost ovih rieči oslabiti. To, da narav od nas ovo iziskuje, takodjer ništa ne dokazuje, narav bo koješta od nas zahtieva. Čovjek imade i više naravnih potrebština, a da im javno ili preko mjere ne žrtvuje. A zašto im javno i preko mjere ne žrtvuje? pitam ja; jerbo ih se javno stidi. — Zašto, pitam ja onoga, koji se je s pučkim životom naših strana upoznao, zašto seljanke — osobito mladje — žlicom jelo kod trpeze vade, pa tad ga za vrati gutaju? Vrlo se vara, tko bi mislio, da to iz kakove čednosti biva, budući da ovom istom žlicom često puta svoje supruge začinjaju.

Medjutim bilo, kako mu drago, — istina, neoprovrziva istina ipak ostaje, da je mnogoputa jedan preudjen kuk ili zdjela žganaca kadra na razmnivu čovjeka čudnovato utjecati i ljudem, koji se slučajno kod podobnih slastica iznenada zateku, uništiti svu idealnost, kojom njihova osobnost obasjana bijaše. Ja sam sâm poznavao nekog, od ljubavi već sasma razkvašena mladića, koji je na slavu svoje boginje sonete na tucete pravio, te ju kano nadzemaljsko kakovo biće obožavao. Taj nesretnik stupi jednom iznenada u svoj raj, al u zao čas, njegova bo madona pretvori se u taj par u jednu sasma zemaljsku djevojku, koje nije nikad poslije ma da bi jedne jedine kadencije više udostojao. Jedan golem batak od purana, koji joj je korale ustâ i ponešto prste mastio, uništi zračnu vilovitost njegove božice.

Nu uza sve to neka nitko ne misli, da ja od samog zraka živim. Ja sam podvostručenimi koraci k svomu mjesecu (cimer lokande) hitio, te se vrlo jadio, što nije ovdje ništa gotovo bilo, ili bolje rekav, zaostalo; jerbo table d'hôte bio je već prošo. Moj suputnik odvede me u jednu

traiteriju, gdje je on od prije objedovao i gdje se po jestveniku jede. — Da me je tko ovdje gledao, kako sam se s jednim pasticcio di vitellom, orizom, parmesanom, uccelletti i jednom bottigliom di vino santo nasladjivo, sumnjao bi možebiti o identitetu pisaca prijašnjih rodomontada. Nu zar taj ne zna, da u naše doba svaki čovjek svoja načela, svoju teoriju, svoju doktrinu imade, polag koje hoće da čitavi sviet, izuzevši samo njegovu osobu, postupa i radi? A da ova iznimka tako u oči ne udara, prispodablja svoju malenkost zrnu pieska, koja — kakono on kaže — u pješčanici neizmjernosti bez toga izčezava. — Naši vitezovi slobodne štampe na primjer ne bi se nimalo uztezali smione ščepce gdjekojemu ubogomu slagaru potrgati, koji bi se uz njihova hvastava očitovanja o veledvojbenih koncesijah maleno samo znamenje pitanja staviti usudio. A onaj, koji im tad kaže, da takov čin ne miriše upravo po liberalizmu, dobije za odgovor: »Ne ide svaka čizma na svaku nogu«. — Ovi apostoli priliče onim zaatlantskim junakom slobode, koji po razpuštenom kongresu na kuće onih jurišem navaljuju, koji su se usudili proti trgovini robljem rieč podići. Tim scienim, da se je čitatelj dovoljno o tome uputio, da se medju svećenikom i njegovom dogmom čitava brda protežu. Nitko više o zdravlju ne zbori, nego onaj, koji je bolestan.

Tko bi možebiti radi ovoga mudrovanja žig sofisterije na mene udariti namjeravao, taj neka prije promisli, kako silno višeputa neznatne okolnosti i stvari na mudrovanje naše utječu. Ako mjesec i zviezde, kao što naravoslovci tvrde, stvari toli udaljene, na rašća i ljude upliv imadu, da li je čudo, što želudac, stvar tako bliza, našimi načeli gospoduje? Kakova je razlika medju empirijskom filozofijom prazna želudca i političkim vjeroizpoviedanjem puna trbuha! Ta da je meni po trbuhu krulilo, kad sam

začeo bio u ove diple svirati, to bih se naravno posve druga kajda slušala bila. Gospodo moja, želudac vam je napast velika, a čovjek je slab.

Medjutim svaka šala imade i nešto istine. Ako mi čednost i zabranjuje tvrditi, da nema u ovoj struci umjerenijih od mene, to sam se opet u onoj gostioni, gdje sam jeo, uputio, da imade u jelu i piću gorih. — Naprama meni sjedjela su dva sina Albiona. Jedan izmedju njih odgovarao je na pitanje botege: »što želi?« uviek samo sliedeće rieči: »Per me tutto è lo stesso, datemi datemi« — i ovaj datemi trajao je dotle, dok je čitav rif dugi jestvenik bio progutan. A kad je došo red na Black-Pudings (krvavice), to se je tako njimi nasladjivao, ko da su ingredijencijami O'Connellovim nadjevene bile. Usuprot njegov drug nije ni mrvice jeo, već samo svog hrta cotelettî pitao, nu tim više je on neko piće valjda Soda-Water u se ulievao.

Smjesice iz Padove.

Poslije podne sastasmo se s jednim Hrvatom s otoka Krka (Veglia). To je bio gospodin Celebrini, slušatelj ljekarstva u ovdašnjem sveučilištu i nekadašnji suučenik moga suputnika. — Ovaj nas odvede u jedan vrt, ili bolje rekav, dvorište, gdje se navadno slušatelji ljekarstva i pravâ sakupljaju. Nu za tada bijaše meeting vrlo slab. — Ovdje sam našo, čemu se ne bih bio nadao, naime piva. S niemštinom uvuko se je i ovaj nalip Niemaca u Italiju, kojemu su se već i Talijani ponešto privikli. — Dvie mlade konobarice, jedna Dalmatinka, a druga ciganka (!), dielile su ovdje kao sestre medju sobom ona poklonstva, koja su neki mladi svećenici Minervini na žrtvenik njihove ljepote prinašali. Kad sam jednomu baccalaureu, koji je do mene sjedio, moje začudjenje nad ovim »mélange de be

sexe« izjavio, uzme on pjeneću se bukaru i čim ju hladnokrvno ko nekada Sokrat svoj otrovni pehar izpi, okrene se k meni, pa mi reče šaljivo: »Incensa patria — diversa per aequora vectae Italiam fato profugae Patavinum venerunt«.

Slavjanâ, ko što sam razumio, imade u ovom sveučilištu dosta (okolo 50), ali uzajamnosti manje, nego što bi se pravedno očekivati moglo, — ako ne iz drugog obzira, barem iz štovanja prama starim uspomenam ovoga zemljišta, o kojem slavni Kollár kaže: »nejstarši vlasti našich dědův Venetův a Sarmatův«. — Bože daj, da oni, koji poslije mene ovuda prolazili budu, bolje viesti domorodnomu čitatelju donesu. Jer, ko što neki mudrac veli: mladost je jezgra budućnosti; gdje se ova jezgra očiri, tamo se ukažu rane, te stablo okržljavi.

Kad sam po padovskih sokacih hodao, udari mi u oči ona množ klobučarskih dućana, koja se ovdje nalazi. To valjda odatle dolazi, što puk obojeg spola klobuke nosi. — S Padovom začinje se i talijanski pietizam; to svjedoče ne samo crkve većom stranom pune i ono štovanje mog patrona s. Antuna, već i djelaonice kiporezaca, kojih porazmjerno mnogo više imade ovdje nego li drugdje.

Padova je odgovarala, poslije kako nekadašnju samostalnost izgubi, posve svojemu imenu, jerbo je očevidno padala i broj njezinih žiteljâ umanjivao se je tako, da je najposlije jedva 30 tisuća brojila. Nu odkako Mletci svoju samostalnost izgubiše, od ono doba zače se opet Padova dizati. Sada broji 47 hiljada stanovnikâ. Jedan kanal, koji odavle u Brentu vodi, čini, da se iz Padove do Mletaka po vodi doći može. — Pred gostionicami i na uličnih uglih toliko vetturinâ uviek stoji, da bi prolazeći tudjinac, kog odmah poznadu, od njihova kriča oglušiti moro. »Vicenza, Verona, Milano, Rovigo, Bologna, Fiorenza — dove andiamo, Signore?« ori se od jednog ugla do drugoga.

Poradi boležljivosti svog suputnika nisam bio naumio od Padove dalje ići, iz ovog uzroka ostavio sam i prtljagu u Mletcih. Mnogi će reći, kad je već do Padove došo, mogo bi bio i dalje ići; — nu na ovaj »mogo bi«, koji je mimogred i veoma relativan, mogo bih ja opet koješta odgovoriti. Kao na primjer, da se ja veoma onomu čudim, koji je do Milana putovao i na njegov se hram, ovaj medjašni stup medju sjeverom i jugom popeo, odakle se, ko što putnici kazuju, sviet ledeni helvetskih i savojskih Alpa, odakle se Apenini i čarobne toskanske poljane opojenomu od razblude oku gledaoca ukazuju, — da je, rekoh, napasti mogo odoljeti, da dalje nije otišo! — Da želje čovječanske svojih herkulskih stupova ne imadu, koji nam čestoputa svoj nesmiljeni »dalje podnipošto!« na susret viču, to bismo mi priličili Ahasveru, koji od pola do pola bez kraja i konca tumara.

Već sam se hotio okrutnoj nuždi pokoriti, te od nevolje načiniti krepost. — Nu mislio sam opet, šta ću mojim Latinom kod kuće odgovoriti, ako me upitaju: »no, amice, vidistine campum

Pascentem niveos herboso flumine cygnos?«

Šta li ću reći od njemačke romantike sasma izsušenoj gospodični Rosimilli, kad mi glasom kao komarac s Lonjskog polja oko uha zabrnči: »Kennst du das Land, wo die Zitronen blüh'n?« — A šta si ti propitkivao i samoga sebe o ovoj pokrajini bodežâ i kanconetâ, narančâ i salamâ, conteâ i poveretâ, — šta li vidio od ovog Eldorada, o kojem ljubimac tvojih vila pjeva:

U ljubavi gdi svak listak cvili,
U ljubavi cvate, u ljubavi vene.

Od Jadranskih talasa na obale Italije bačen i odanle vilovitom brzinom, kao Le Sažov (Le Sage) šepavi stvor,

prije nego li bi bio jednu cigaru dopušio, simo položen, ne čini li ti se sve, što si vidio, ko jedna optična obsjena? — Već sam začeo bio žaliti, što sam se u družtvu na put krenuo, a opet nisam mogo svim zahtjevom čovječnosti pleća obrnuti. — Ja sam mislio i mislio. — I ovog dugog razmišljavanja posljedica bijahu rieči »odlučio sam«. — Ja sam naime odlučio bio barem na jedan ili dva dana od svog se suputnika udaljiti, te se tada opet s njim združiti. Nu on razumjevši moju odluku, odvaži se takodjer sa mnom iti. Sutradan naumili smo dakle jošte posjetiti:

Pepeo kostî ljubovnikâ od Verone.

Jedva što stadosmo i na jednu se hrpu vetturinâ ogledasmo, dotrčaše odmah šestorica; 20 for. — bila je prva rieč, druga 16. — Moj suputnik hotio je već 12 obećati. »Nemojte se prenagliti«, rečem ja, »bit će štogod i jeftinije«. — Pa je i došlo na moje. Jedan izmedju njih obveza se, da će nas za 8 for. u jedan dan u Veronu prebaciti, a poslije natrag u Padovu dovesti, i umjesto da mu mi kaparu damo, ko što je u nas običajno, dade on meni 5 franaka.

Tako nam prodje i dan. Sunce zadje i neprijatni padovski sokaci mračnimi svojimi svodovi djelovaše nekako neugodno na ćud tudjinca. Veća strana ovih ulica ne znade ništa o večernoj razsvjeti. — Ova bojazljivost od svjetla nije baš posve laskava za toliki grad, osim ako to možebiti iz nekog nježnog obzira prama sliepim miševom biva, koji se pod spomenutimi nasloni amo tamo lepršaju. — Pitagoro, — Plotine! ne bi li vaše vjeroizpoviedanje tomu uzrok bilo? Ako je tomu tako, tad rado opraštam; jerbo moram izpovjediti, da je seljenje dušâ veoma poetična miso.

Opere onu večer nije bilo, posjetili smo dakle drugo kazalište, u kojem se je jedan talijanski igrokaz predstavljao.

Istina Bog, mnogo razumio nisam, toliko sam ipak ne samo ovom prilikom, već i u Mletcih vidio, da se na igralištu niti jede, niti pije, niti puši, a jošte manje grli ili posve cjeliva, kao što to po njemačkih kazalištih biva, gdje cmok od poljubca često put po parteru puca. — Ako se u ovih stranah na pozorištu štogod sluči, što se s čednošću posve ne slaže, to se odmah zaori sa sviju strana zviždanje. — Tako valja, to je pravo! Jerbo, ako je kazalište, ko što Schiller kaže, »ćudoredan zavod«, to se sigurno podobnim ne će ćudorednost unaprieditti.

Poslije teatra obustavio me je neki čovjek, te mi učini priedlog, koga upravo ne primih, koji mi medjutim povod dade, da sam svašta mislio o onih riečih Ravisijevih (Theat. Philos.): »Padovanke bile su negda od čistoće tako na glasu, da se nisu drugčije svietu ukazivale nego koprenom zastrte.« — To al davno vile spominjaše.

*

Jošte ne bijaše ni svanulo, kad smo se mi već po grmećem drumu put Vicenze vozili. Do mene sjedio je neki slikar iz Hamburga, koji se je dulje vremena na troškove toga grada u Rimu bavio, te se sada odanle vraćao. U ostalom bio je rodjen Bavarac iz Monakova. Tomu umjetniku bilo je ime Schneider. — »Schneider« — odgovorih ja podugačkim glasom . . . »ta čini mi se, ko da mi je ovo ime iz recenzijâ nekoga njemačkoga časopisa poznato«. — Premda upravo lagati nisam htio, ne mogah se ipak posve dobro sjetiti, da li sam u istinu o njegovih umotvorih štogod čitao; nu uza sve to bijaše verbum bonum in suo loco, ko što neki stari Rimljanin kaže. — »Da, da«, odgovori mi on samodopadno, — a možebit i s mirnom sviesti svoje ciene — »moj kist, moji tvori pobudili su pozornost nekih časopisâ«. — I tim je bio temelj

daljnoj zgradi metnut. Ovo maleno ulagivanje s moje strane bijaše kadro ono prijateljsko razmjerje medju nami ustanoviti, koje osobito u tudjini čovjeku vrlo ugadja. Kako malo stoji čovjeka podobna nedužna udvornost, pa kako su ugodne one prijatnosti, koje iz nje proiztječu! — Ja sam bio ponešto štedljiviji svojim životopisom i ovaj incognito učini, da me je moj umjetnik, dok još tmica bijaše, za nešto sebi srodno držao i to, ko što mi je kasnije kazivao, za bakrorezca ili kamenorezca. — K tomu valjada su naši razgovori o umotvorih štogod doprinieli. Poslije, kad je svanulo i kad ovaj čovjek srebrom urešen fes na mojoj glavi opazi, stao je misliti, da sam kakova protjerana poglavica Čečenacâ ili Čerkezâ. Nu to ne ide drugčije na putovanjih, —

> **Jedni držali su nas za kralje,**
> **Drugi za lukave kradikese,**
> **A treći za ljude svoje fele, —**

veli Friderik, kralj pruski, u svojoj poslanici Voltaireu.

Uza to zabieli i zora, a za čas obasja i sunašce visoke vrhunce već na polak razpupalih johâ i platanâ. Na desno ukazivale su nam se modre Alpe talijanske Helvecije. Cvrkutajući lietale su laste put eugejskih brežuljakâ, gdje si u skutu škuro-zelenih maslina duh Laurin i Petrarkin rieči šapću, koje samo oni razumjeti mogu, kojih su duše srodne čare upile. Pjevajući vila se je ševa put nebesâ, dočim su pod njom pitane helvetske zaprege kroz bujnu njivu plužno željezo vukle. Vjerna slika poezije i proze ljudskoga života!

Zemlja je ova tako crna i plodovita, da jošte i dandanas valjati mogu one rieči Vergilijeve (Georg. l. II.):

> **Nigra fere et presso pinguis sub vomere terra.**

Prijatno — kano razvita bala zelene kadife — zeleni se ovuda livada, bez ikakvog drača, kostrve i šaša.

— Aleje trsjem ovijenih javora; gaji maslinâ i smokavâ; orizorodne njive vodovodî izpresiecane; sela slična malim varošicam; ville s razkošnimi perivoji, kojih ulaz kamenit sviet statuâ ukrašuje; živice bršljanom i čeminom opletene; a nad ovim zemaljskim rajem modro vedro nebo, kojega bistru modrinu neodoljiva samo ljubkost vaših očiju, mile Slavenke, nadilazi . . . to su po prilici slabi obrisi poteza medju Mletci i Veronom; ovo je tamnimi bojami mledno izrisan nalik talijanskog podneblja. — Nu ovo modro jedinstveno nebo nije ni ovdje svaki dan na jestveniku naravi, već imade i oblaci nakvašenih nebesa, ko što se i u nekadašnjoj Joviji kadikad vide. O tih oblacih ipak neki Francez, na koliko se sjećam, ovako zbori: »Dapače oblaci u ovoj pokrajini imadu vlastit svoj značaj, koji su neki vješti talijanski slikari, kao Tintoretto, Veronese, na svojih umotvorih tako vjerno kopirati umjeli. Crveno-modri potezi na obzorju, amo tamo naznačeni, svedj se kupe i umnožavaju, dok napokon jasnu modrinu u bakrenu kupolu pretvore.« — Moguće, medjutim ja toga vidio nisam. Neprijatelj oblakâ na nebu i na zemlji rado ih i ne gledam.

U ostalom što se tiče vegetacije, kakova je naime prilikom moga prolaza bila, može se uzporediti s onom, koja je u nas na svrsi travnja ili početkom svibnja. — Kakova naslada, mislio sam ja, mora stoprv biti u jesen ovuda putovati, gdje čitave girlande zrelog groždja drumove kite.

Značajna je živahnost, koja je na ovih drumovih. Ovdje gledaš teretna kola na dva kotača, u koja su mazge upregnute; tamo strjeloletnu sediolu; ovdje gizdavu berlinu; malu ili paketnu poštu; tamo Talijana sa njegovim natovarenim mulcem ili seljanku, koja u svojoj brenti malo manje prti, nego li spomenuti magarac; ovdje vreba jedan

čudolovac na ono, što se ržećemu arapinu izmakne; tamo opet drugi mulj iz jaruge čisti, te na svoje polje baca. Pridaj ovu živahnost ceste k umiljatosti okolice, pa ćeš slab neki pojam o onoj slici dobiti, koju bih ja ovdje zaludu nastojao narisati.

Nu imade ovdje jošte nešta; a to su oni nikad nesagradjeni spomenici, ona zemljišta i mjesta, puna klasiciteta, puna raznih uspomenâ: Vicenza, Montebello, Arcole itd. Kod prve prevarila je sretna domišljatost Napoleonova lakovjernost jednoga Hrvata; kod posljednje naučio se je prviput smioni korzikanski lav cieniti sve žrtvujuću hrabrost graničarâ.* Al kud sam zašo? — Ta tko bi sve ove i njim podobne pojave, tko bi iz njih i nehotice proizlazeća ganuća, riečju: sve ono opiso, što je, kakono slavni Kollar kaže, vidjeti i ćutjeti slastno, opisivati nuždno, a dostignuti nemožno! — Oko 9 sati dodjemo u

Rodno mjesto Palladija,

ovoga kralja talijanskih gradilaca. Što je Rafael medju slikari, to je Palladio medju arhitekti. On je u svom životu (1518—1580.) tako obilatu radinost razvio, kakovu nije nijedan jošte gradilac do njega. On je ne samo rodni svoj grad Vicenzu i okolicu njezinu, već i ostale gradove, kao Mletke, Padovu, Udine i m. d. tolikimi veličanstvenimi zgradami uresio, da slava njegova imena, dok kamen njegovih tvora vrh kamena stajao bude, nikad poginuti ne će. On je prvi opet vratio šestnaestomu stoljeću ukus kla-

* God. 1796. dne 15., 16. i 17. studenoga sluči se ona svietu poznata bitka kod Arcole. Osim ranjenih francezkih generala Verdiera, Bona, Vernea, Lannesa padoše šestorica mrtvi, kao i Bonapartov adjutant Murion i mnogi častnici. Dva bataljuna naših graničara tvorili su ovdje čudesa, kojim se je Napoleon i sviet divio.

sične grčko-rimske arhitekture, koji si je pribavio na preostalih starodavnih razvalinah Italije, koje je pomnjivo učio i razmotrivao. — Za najkrasniji i najveći njegov umotvor drži se u obće olimpijsko kazalište (Teatro degli Olympici), koje je on o trošku olimpijske akademije podigo. Premda je ova zgrada od drva i nedogotovljena, to je ipak po ustroju i nedostižnoj akustici, kao što se u obće misli, najsavršenije njegovo djelo. Prilikom svog povratka iz Verone posjetio sam ovaj hram umjetnosti. Kad sam na prosceniju stajao, te suglasno ovo razredjenje sviju pojedinih sustavnih dielova motrio, bio mi se je duh iz 19. stoljeća za čas izselio. Ovdje se može razabrati, na koliko je Palladio duh starodavne umjetnosti postigo. Ovaj je teatar polag tvorila (model) Vitruvijeva osnovan. — Naš tumač smetao nas je ponešto svojim eksterierom, budući da nismo znali, da li k onoj vrsti spada, koja rado prima, ili pako k onoj, koja se udvornošću od množtva razlikuje. Nu budući da ih se od one vrsti u Italiji — ko i drugdje — više nahodi, nego li od druge, pružismo mu kod izlaza nešto, svedjer se jošte bojeći, da ne uvriedimo njegove ćutljivosti. Medjutim je bio naš strah bez temelja. — Al kamo sam opet zabludio!

Dočim je naš vetturino krmio konje i sebe, hodočastili smo nas sva trojica do obližnjeg brežuljka Monte Bernio ili

Monte della Madonna,

na kojem se manastir i crkva Servitâ nalazi. I ova gospoda izabrala su sebi najkrasniji položaj za svoje prebivalište, kao kapucini i Ježuiti negda u Zagrebu i ko još i sada fratri na Trsatu, a kapucini na Rieci.

S ovog briega toli je krasan pogled, da su ga neki francezki i englezki turisti za najljepši u čitavoj Europi proglasili. Šta se mene tiče, koji čitavu Europu samo na

krajobrazu vidjeh, ja toliko kazati mogu, da je to doista vrlo čarobna slika, premda u meni nije tolikoga dojma učinila, kao onaj čas, u kojem sam more ugledao. Nu tamo — reko bih — ukaza mi se narav u svome veličanstvu, dočim je ovdje svoju milinu preda mnom razprostirala. Tik uz podnožje ovog brda širi se Vicenza sa svoje 4000 kuća na utoku rieke Retrone u Bacchiglione, na jednoj plodonosnoj cvatućoj ravnici. Jedan velik bezkonačan perivoj, kroz koji se drum kano srebrn potočić po zelenoj livadi vijuga. Kad su sasma jasni dani, može odavle oko ća do lagunâ doprieti. — U blagovalištu manastira nalazi se jedna velika slika od Pavla Veronezkog, koja cielu jednu stienu spomenute dvorane zastire. Jedan dječak, koga nam neki fratar za vodju dade, potegne zelen zastor, koji sliku sakrivaše, i Spasitelj svieta u habitu hodočastničkom ukaza nam se kod trpeze pape Grgura Velikog. Papa sjedi na uzvišenu mjestu u podpunom ornatu, a do njega Isukrst u prilici hodočastnika. Uz ovog posadio se je jedan kardinal, a na desno opet drugi, s očali na nosu. Jedan mladić u španjolskom odielu drži pseto na lančiću. Pod stolom vide se majmuni, kvočka itd., na podu bogate posude, sa strane dvoranici i još neke druge prilike. Straga kroz mramorno stupovlje ono isto jedinstveno modro nebo, koje nas malo prije tako uzhiti. Svuda stoluje ljepota; sve je na ovoj slici ća do najneznatnijeg predmeta s onom, ovome umjetniku značajnom točnošću i vještinom izvedeno, u sve obraze toliki duhovni život utisnut, da je promatranjem ove slike raslo i moje udivljenje za ženijalni kist ovog umjetnika, s kojim su se već u Mletcih moje na pô neposvećene oči upoznale. — Ovdje se nalazi i jedna pomanja slika, koju je neki vojnički častnik iz Rusije sa sobom donio, kamo je s grand armadom bio pošo i odakle se je s grand retiradom.

vratio. U jednoj kapeli u Veroni vidio sam takodjer jednu iz Rusije eadem via donesenu sliku. Medju ovimi predstavlja jedna Isukrsta, a druga majku njegovu. — U crkvi manastirskoj nalazi se i jedna Madona, koje svjetovna blagost oči polaznika u prvi trenutak na sebe privlači, koja medjutim dušu zanieti ne može. — Od ovog manastira pa ća dolje do varoši vodi jedna pokrivena hodnica 200 stopâ duga sa 168 arkada.

Poslije kako smo se jedno malo jelom okriepili, sjednemo opet u karuce i otidjemo dalje. Al jedva što smo do gradske kapije došli, zaustavi nas opet nesretni »i passaporti«, premda smo ih prije jednog sata kod ulaza u varoš dali vizitirati. — Sam Bog znade, koliko bismo ih bili čekati morali, da naš slikar, komu to dosadi, nekoliko medaljâ u ruku jednomu strielcu ne utisnu. To je prudilo; naše karuce ganu se odmah. — Izvan varoši pridruži se k vetturinu na bak neki Veronezac, koji je bio prije ulaza u Vicenzu pred gradom odsio. Uzrok, što se je taj čovjek skrivača igrao, bio je sasma jednostavan. Nije imo pašuša, u ostalom čovjek pošten i pun udvornosti prama nam. On je bio naš cicerone po ovih čarobnom milinom nadarenih krajevih, koje su ne manje i uspomenami obilate. — Medju Vicenzom i Montebellom leži na desno kasteo Montecchio, u kom su negda stanovali pradjedovi Romeja, ljubovnika Julijina.

Prolazeći kroz jedno maleno seoce, koje jedva od nekoliko (posve arkadski razredjenih, dakako!) kuća sastojaše, opazimo pred jednom izmedju ovih 3—4 seljanke, koje su na vreteno prele. Uz ove bilo je nekoliko bosih Talijančićâ s kratkimi hlačicama, koje su se samo do koljena pružale. Jedva što ovi poluhlačari naše karuce ugledaše, skoče na noge i kako naši pastiri običavaju, stanu se na ruke prebacivati i to tik uz naše karuce s takovom

brzinom, da bi naši hrvatski gimnastici bez dvojbe za njimi bili zaostali; jer premda je vetturino svoje ridjane bičem šibao, ipak su ovi vražići jednaki kas s njimi držali, dok ih napokon nekoliko soldâ ne obustavi.

Šestnaest po prilici talijanskih milja daleko na drumu, koji iz Vicenze u Veronu vodi, stoji na lievo jedna biela lokanda. Malo sa strane leži selo, ako se u imenu ne varam, Villanuova. Ovdje stane naš vetturino i javi nam, da će krmiti, dodavši oskominjastimi zubi zajedno i to, da se vino santo (vrsta crna sladka vina) samo ovdje nepokvareno piti može. — Nam baš nije toliko stalo bilo do pila, koliko do dobra jela, šta medjutim takodjer nadjosmo. — Možebiti će čitatelja ponešto zanimati, ako opišem ovu našu odmorku. To će mu biti malen obris, kako su u Italiji ustrojene

Seoske gostionice.

Unidjemo u dvoranu, gdje se jede. Ona je bila zajedno kuhinja i izba, nu uza sve to djelovaše prijatno ne samo na gladan želudac, već i na oči. Prostranost i čistoća — vlastitost ne posve obća, osobito u Italiji — dirnu nas povoljno. Stiene dvorane bile su nanizane sievajućom posudom. Na doljnjem kraju stajao je kamin s pršećim svojim plamom, a pred njim kuhar s bielom keceljom i spavaćom kapom na glavi. Dvie trpeze, jedna uz lievu, druga uz desnu stienu, bijahu cielo pokućstvo. Na jednom se je izmedju rečenih stolova ručalo, a drugi je bio svimi potrebštinami želudca obilato natovaren. Ovdje je bilo vidjeti tustih golubova, pitanih kopuna, govedskih narezaka, janjetine, divljačine, sočiva, artičoka i drugog zelenja, voća, da, i tiesta; nu sve to sirovo i na malenih tanjurih vrlo tečno razredjeno. Izmedju mesnatih jestvina virio je peršun. Riečju, čitav jestvenik in natura. To je osobito za onoga, koji dobro jezika ne razumije, vrlo

ugodno. Ovdje mu ne treba ni govoriti, već samo prstom na ovo ili ono, šta želi, pokazati, na što kuhar odmah svoj poso u nazočnosti gosta nastavi. Barem može čovjek s mirnom sviesti ono malo dobra uživati, što naruči. Putnik je i bez toga sumnjiv i više ili manje žrtva svojih predsuda. To mu se medjutim ne može ni zamjeriti, jerbo koliko mu se puta dogadja, da mora jedan po dva puta pečeni i triput pregrijani beefsteak onako platiti, kao da je friške gomoljike ili jarebice jeo.

U ovih krajevih, gdje je lokanda na selu, tamo je uviek i kavana blizu. U ovih mokki posvećenih kapelicah pije se za 16 centima findžan kave, a ako se 7 cent. doda, tad se može i jedna cigara pušiti. Ove su po čitavoj austrijanskoj Italiji jednake, naime podugačke i tanke, malo deblje od slame, koja mjesto zarezka s kraja viri, a k tomu su crne, ko da su svu zimu u dimnjaku visjele.

Misli na veronezkih poljanah.

Medju Sv. Martinom i Veronom dostigne nas sumrak. U daljini zamnjelo je večernje zvono, možebiti ono isto, koje je nekada smrtnoj borbi Julijinoj i Romejevoj vječni pokoj zvonilo. To je bio prvi pozdrav iz Verone, prvi zvuk iz Danteova prognanstva. — Bože mili! kako razno na isti kalup izliveni predmeti na razne ljude djeluju. Romeo, da se može poslije smrti s onom sjediniti, s kojom ga prieki udes u životu razstavi, izpi otrovnu čašu. — A Dante, što je on za volju svoje žene učinio? — Pisao je svoj glasoviti »pakao«, samo da može svoju Milenku u nj smjestiti. Da je imo ključ k pravomu carstvu Plutonovu, ne bi valjda ona u idealnom samo figurirala. — Znamenito je, što je veća strana najglasovitijih pjesnikâ u svom izboru nesretna bila. Tako pjesniku »Izgubljenog raja« (Miltonu) uteče supruga odmah prvoga mjeseca poslije

vjenčanja, — a tko ne poznaje razvoda Byrona, kojega zemljaci Dryden i Shakespeare takodjer u ovoj struci sretni ne bijahu. Ja bih mogo i bližih data navesti, nu kažu ljudi: »Odviše nije ni s kruhom dobro«. — Al pitanje nastaje, što je uzrok ove pjesničke nezgode. Ljuvezna vatra valjada im ne manjka; — jerbo tko plam ljubezni tako nježno pjeva, taj će sigurno i kadar biti podobno nježno čuvstvo gojiti. — Lord Byron na primjer imo je i odviše ovog njetila u sebi. Jedva dječak od osam godina zaljubio se je u svoju susjedu Mariju Duff. — Danteu, koji je po dovršenoj devetoj godini svoju Blaženku (Beatrice) obožavao, takodjer nije falila ova vis vitae. — Ja mislim, da je tomu kriva upravo njihova poetična žila, onaj uzoriti sviet, u kom borave i koji tako često s ozbiljnim ovim podmjesečnim krajem zamjenjivati običavaju. — Žena, sa svimi svojimi andjeoskimi svojstvi, ipak žena ostaje, što pjesnik u svakidašnjem životu tako rado i tako često zaboravlja. Medjutim da i čitatelj ovu apologiju ženâ zaboravi, to mi ne bi nimalo žao bilo. Razumieva se, ako mu se je kod nje zievalo.

*

U Veroni namjestili smo se pod krilo zlatne golubice (Columba d'oro), koje vlastnik, jedan Švajcar, već u s. Martinu, gdje smo se s njim slučajno upoznali, nas zakapari. — Jedva što smo odsjeli, hrlili smo odmah, da potražimo najveću znatnost Verone, slavni

Amfiteatar.

Gospodin Schneider ustavi jednoga mimoidućeg fashionabla, koji jedva što je našu namjeru razumio, ne samo što nas odvede ća do pijace Bra, gdje se spomenuta starorimska zgrada nalazi, već nam je i posjet ostalih znatnosti svoga rodnog grada gorljivo stao preporučivati.

Bila to učtivost tudjincem očitovana, ili samo patriotski nagon, svakako mu na čast služi. — Podobni dokazi uljudnosti nisu ništa novo, osobito u izobraženih staleža, a i puku nije sasvim strana ova krepost, ako se gdjekoji neotesan fakin izuzme. — Al vratimo se k našoj namjeri.

U družtvu mjesečine unidjemo u arenu. Kakova je to gorostasna tvorba! Čovjek bi mislio, da su giganti (orijaši) nekada ogromne ove pećine ovamo nanieli. — — Ovdje se mogu ponešto jasniji pojmovi dobiti o poduzetnom duhu starih Rimljana. Mi smo se bili popeli na najvišu skalu, odkuda smo mogli na ulicu gledati. — Kako malene, kako neznatne činile su nam se zgrade sadašnjosti prama smionim orijaškim ovim zidinam prošlosti! Pokraj brda mravinjak, si licet exemplis uti. Naš suputnik iz Rima uvjeravao je nas, da ni Colosseo u u Rimu nije takova udivljenja u njega uzrokovao, kakovo u taj čas osjeti. Valjada je takodjer i mjesečina k tomu mnogo dopriniela, što se je tako izrazio. A k tomu treba znati, da je ovo jedan izmedju najbolje sačuvanih starorimskih spomenika ove vrsti. — Veoma riedki gradovi mogu se ponositi sličnimi pametnici, pače osim Kapue ne može se za cielo za nijednu italsku varoš reći, da je štogod podobno ikada imala. A što se ostale Europe tiče, to su Catanea i Sirakuza u Siciliji, Nîmes, Arles i Fréjus u današnjoj Francezkoj, napokon u slavjanskih državah Pola u Istriji gradovi, koji amfiteatre imadu. — Što su dakle rjedji podobni ostatci siede davnosti, to bi većma željeti bilo, da naša braća Istrijanci, koji na svom historijskom poluotoku jošte mnogo drugih starožitnosti broje*, da nas, rekoh, s njimi bolje upoznadu. — Okrug

---

* Medju znatnije se broje tako nazvana »zlatna vrata« (Porta aurea), nadalje hram cara Augusta, Dianin i jedan slavoluk (porta triumphalis).

veronezkog amfiteatra broji 45 kolotečnih sjedala, koja se kano stube u vis dižu. Što se većma dižu, i obseg im širi biva. Na ovih stubastih sjedalih može polag računa Maffejeva (Scipio Maffei učen i glasovit Veronezac) 22,184 ili kako neki tvrde: 25,000 gledalaca sjedjeti, stajati pako 75,000. Sigurno je bio vrlo zanimiv prizor god. 1822. ovdje, prigodom naime kongresa europejskih silâ. Tada bo je sav okrug bio narodom napunjen, a u areni su se predstavljale prostonarodne slavnosti. — Ala šteta, mislio sam se u sebi, dieleći se za naših polaza veronezkih pomenitosti odavle, što ova zgrada u kojoj ugarskoj varmedji ne stoji. Liepe prilike za reštauracije! — Ovdje bi korteši ne samo za se, već i za svoje žene i djecu dovoljno prostora imali. To bi bila veća krika i vika, nego li bijaše ona, kad je konzul M. Marije Cimbre sa ženami tjerao*, . . . pa da se tad od gornje stube poglavce kopitati začnu, — ah stari bi nam Rimljani u svojih grobovih ovaj juks zavidjeli!

Sutradan, upravo kad smo o tome viećali, šta ćemo prije svega posjetiti, dodje naš jučerašnji suputnik, — poznati skrivalac kod Vicenze, pa nam kaže, da bi nas želio pratiti. — Eto nov dokaz talijanske poslužnosti! — To baš nije toli mala žrtva, kako bi tko možebiti mislio. Jer, čitav dan hodati, pa ništa drugo ne vidjeti, nego što je čovjek već do stoputa vidio, ne može biti sasma zanimiva zabava. — Mi smo cielo jutro trčali iz jednog hrama u drugi, od jedne znatnosti do druge, sad po razvalinah rimskih zgrada, sad uz grobove veronezkih gla-

* Sto godinâ prije Isukrsta navale divlje čete Cimbarâ sa svojim vodjom Bojariksom na Rimljane. Viećnik Kvinto Katulo bio je već pobiedjen, kad fanatički Marije s jezgrom rimske vojske kod Verone njim u susret dodje, te ih hametom potuče. I žene — kaže historija — borile su se gnjevno kao lavice.

sovitosti, dok se napokon umoreni oko podruge ure poslije podne u našu gostionu vratismo.

Ostale znatnosti Verone.

Mučno je opisati šarenu različitost tolikih predmeta, nu još je mnogo teže o stvarih sud izreći, koje je čovjek jedva mimogred vidio. Da pregledaš, ko što valja, ono, što smo mi u nekoliko sati prošli, trebalo bi danâ. Zato i nije nikakovo čudo, što mnogo sretno zaboravih. — Da vodim dnevnik, nisam ni vremena imo, niti sam osjećao volje. Jerbo o tom, da ću ikada put taj opisati, nisam ni snivao, dakle: cui bono? — Al možebiti da upravo ovu zaboravnost sretnom nazvati mogu, ako pomislim, da sam po njoj čitatelju barem jedan dio onog ćućenja prištedio, koje je s tako nazvanim ennui mnogo u rodu.

Dakle ja ću ono, što mi je od znatnosti veronezkih jošte u glavi zaostalo, strpljivomu čitatelju na kratko (?) priobćiti. — Da čitatelj znade, u kakovoj se ja smetnji ovaj čas nalazim, bez dvojbe bi me žalio, jer ne znam, gdje bih počeo: kod života ili kod smrti, kod galerije slikâ ili kod crkvâ? Šta će mi kazati počitatelji velikog Shakespearea, ako s njegovimi vitezi ne počnem? Dakle zdravo, pepele kosti Julijinih i Romejevih! — ako te nisu sentimentalni putnici do sad jošte ukrali, kako onaj Fiorentin desnicu Petrarkinu. — Ako to dulje tako uztraje, ko što do sad, ne će do mala ni traga biti vašim ostatkom. Komadić za komadićem pada od granitne vaše rake za tetke i tetčice, za nećakinje i . . ah tko bi sve sentimentalne rodjakinje, tko li sve zatravljene putnike izbrojio! — U bašti kod fratara pokazuje se grobnica ovih ljubovnika, nu nalaze li se u tom sanduku i zbilja njihove, ili u obće ma čije kosti, to baš nije po Šilobodu dokazano.

U svratištu al Cappello (pokraj porte della pietra) može se vidjeti dvorana, u kojoj se je započela bezprimjerna ona, život žrtvujuća ljubav izmedju Giuliette i Romeja, koja glasovitoj tragediji Shakespeareovoj povod dade.

Za ovim uvodom, koji čar romantičkih uspomena okružava, molim čitatelja, da me sliedi na pijacu dei Signori. Ovdje stoji

Viećnica

ili kako Veronezi kažu: Palazzo della Ragione. — Na čelu joj se ukazuju prilike onih glasovitosti, kojim je Verona život podielila. Naš vetturino, koji se je upravo na spomenutoj pijaci desio, pritrči k nam, jedva što nas opazi, te s nekim ponosom reče »questi tutti Veronesi«. — Osim slavnog gradioca Vitruvija, nesretnog naravoslovca Plinija, prijatelja Ciceronova i životopisca starih careva Kornelija, rodila je Verona i druge jošte odlične muževe, kanoti Katula, Emilija Makra, Cezara Scaligera, nadalje kiporezca Campagnu, gradioca San Michela*, napokon svietu poznatog slikara Pavla Cagliarija, koji bi po rodnom svom gradu Paolo Veronese nazvan. — Al zanimivija će biti za Slavjanina obćinska zbirka slikâ, koja se takodjer u jednom predjelu spomenute viećnice nalazi. — Ja ću mimoići slike, koje i onako već slabo pamtim, al jedna medju njima

»U srce mi ustani se bolje«

i zato mi i u pameti još osta. — To je jedna poveća slika od Pavla Veronezkog, koja predstavlja, kako se nadvladani Veronezi mletačkomu duždu klanjaju. — Dužd urešen svimi znaci svoga dostojanstva sjedi na priestolju. Uz njega stoje načelnici vojske dalmatinske. Jerbo silom

* Od ovog arhitekta vidio sam u Veroni jednu kapelu, koje akustika toli je umjetna, da jeka sekundira, kad tko pjeva.

hrabrih Dalmatinaca osvojiše Mletčani Veronu (g. 1405.), ko što i veći dio svojih slavlja jedino njim imadu zahvaliti. Bez ovih Schiavonâ jedva da bi bila Venecija ikada ponositi svoj pridjevak »la dominante« stekla. — Kad sam ove ubojitim plaštem odjevene junačke Dalmatince motrio, šaptao sam muče: o da je vaša sloga tako čvrsta bila, kao što su pesti vaše. I uzdisao sam s jednim pjesnikom našim i nehotice:

»Sloga, dobro, prosto, sveto slovo,
Zašto tebe rod moj ne razumi,
Zašto gazeć srce brajanovo
Vazda samo vraga svoga kumi?«

S raztuženom, reko bih, razcviljenom dušom ostavih ove dvorane, malo se brinući za rodomontade njemačkoga slikara, koje je on proti autenticitetu kista navodio. — Odavle išli smo na jedno mjesto, koje ne bijaše upravo posve kadro razvedriti ćud moju. — To su bili

Grobovi Scaligerâ.

Ova obitelj vladala je Veronom 170 godina, dok naime prvi herceg (duca) milanezki Galeazzo Maria god. 1387. Verone ne predobi. Milanezi medjutim kratko su ju vrieme držali. Godine već pomenute dodje u pandže mletačkomu lavu.

Ovi kraljevi veronezki (Scaligeri), premda maleni po zemljištu, posjedovali su ipak mnogo taštine. To barem njihovi grobovi pred crkvom s. Maria antica dovoljno svjedoče. — Pod stupovnimi krovi vidjaju se ovdje mramorne njihove prilike, koje su si mnogi jur za života naručili, pače neki u prisutnosti svojoj prije smrti dali prigotoviti. — Jedan je htio od drugoga ponositiji i dragocjeniji grob imati. Iz ovog uzroka nalazi se na tiesnom

ovom prostoru (sred varoši) toliko stupovâ, basreliefâ, kipovâ itd., da bi njihov opis folijante napunio. — Pa ipak ni u oko, ni u ćud ugodno ne diraju. Da su ova gospoda novce na ove spomenike potrošene na koristniju svrhu obratili, bili bi stekli slavniju uspomenu svog imena. — Medjutim čini se, ko da je ova bolest (naime poslije smrti sjati) značajnost Talijanâ, jerbo sam malo crkava vidio, gdje se ne bi bezbrojnih i prekrasnih grobova nalazilo.

Rimski ostatci.

Na onoj strani varoši, gdje se ona na predteče Alpâ naslanja, tumarali smo po razvalinah rimskih temeljnih zidova, svodova i inih ulomaka, koji se na podnožju spomenutih bregova nalaze. U jednom medju ovimi svodovi nahodi se jedan bunar još od rimskih vremena. Čim naša voditeljica u nj kamen baci, začuli smo poslije podugačke stanke neki mukao tutanj, koji podobro dugo trajaše. — Ovo se čudnovato klopotanje ponovi, kolikogod krat štogod unutra bacismo. No ako svaki putnik, koji kroz Veronu prolazi, kamen svoj unutra baci, to se bojim, da će ova vlastitost prije ili kasnije prestati. Malo dalje odavle leže ostatci jednoga olimpijskog teatra, ko i drugi spomenici davno prošlih veličanstava.*

U susjedstvu ovih podrtina stoji neznatna kapelica, kroz koju se u svoltanu jednu i tiesnu spilu ulazi. U njoj su, kao što povjestica kaže, prvi kršćani Verone službu Božju u potaji ovršivali. — Koji rado polazi

Crkve,

taj se može u Veroni ove radosti dosta užiti. Mi ih ovo jutro silu Božju pregledasmo; a Božja sila još ih nepre-

---

* Osim ovih ostataka nalaze se u Veroni dva slavoluka i bedemi iz doba rimskoga gospodstva.

gledana ostade. Slikari, kamenorezci, gradioci — mogu ovdje, kao i po ostalih znatnijih gradovih Italije, dane bez dosadnosti boraviti i način, to jest, slog posljednjih jedanaest viekova i forme svoje umjetnosti učiti. Medju crkvami novijeg ustroja prvi red zauzima

„San Giorgio Maggiore“

od arhitekta Sansovina s krasnimi slikami Pavla Veronezkog i s kupolom od S. Michela.

Sakristija crkve »Santa Maria in Organo« uzporedjuje se, što se krasote tiče, s crkvom s. Petra u Rimu, pače neki kažu, da ju i nadilazi. — Medju starijimi crkvami spomen zaslužuje

Katedralni hram,

i to ne samo poradi svoje starine (djelo 10. stoljeća) i veličine (112 koraka dug), već i poradi svojih umotvora i spomenika. Medju prijašnjimi je najpoglavitija jedna Madona (uzašašće Marijino) od Tiziana, a medju posljednjimi grb nekadašnjih Ilirâ »Polumjesec sa zviezdom« u kamen uložen. — Na nekih kućah vidjali smo u stienu uzidane ostatke mletačkoga lava. Svim ovim lavom odbijene su prilikom ukinuća mletačkog gospodstva glave, gdjegdje i ciela polovina trupla.

S. Zeno

najstariji je hram u Veroni. Dao ga je Pipin, sin Karla Velikoga, u devetom stoljeću sagraditi. Krasan je ulaz i čelo ove crkve, a s tim znamenitije, što se izvor posljednjih ovih uresa ća u god. 1099. tražiti imade. — Velika vrata od mjedi, grob i kipovni stup s. Zena, veronezkog episkopa, starožitni drveni svod crkve i ostali spome

umjetnosti srednjega vieka obilato naknadjuju trud polaznika, koji se potrudi do kraja varoši, gdje se ova crkva nalazi. Na lievo od ulaza stoji jedna starobitna škropionica od egipatskog porfira. Ona je tako golema, da bismo se nas četvorica lasno mogli u njoj kupati, da nam se je baš i zvonar, koji nas je pratio, pridružio. Mi se prekrstismo kapljicami ove starožitnosti, te posjetismo

Grobnicu Pipinovu,

koja se pred crkvom nalazi. Vrh ulaza čitaju se ove rieči: Hic jacent ossa Pipini Regis Italiae, Caroli Magni filii, koji prozaični napis neki za vrlo poetičan drže, dok cielu stvar za golu izmišljotinu uzimlju. Bilo medjutim kako mu drago, naš zvonar ipak kazivaše, da su Francezi truplo kraljevskoga ovog mrtvaca ukrali. Poradi ove profanacije jadio se je naš slikar iz Rima kano gušter. Ko da su njegovi zemljaci nekada zdušniji bili! — Nu valja znati, da je naš Hamburžanin jedan mali, štono se kaže, frankožderac (frankofag) bio. — U grobnici, koja izvana skoro repnici priliči, kaplje u jednu izdubenu ploču, gdje je od prije raka stajala, odozgor voda. Ovoga se je smrtnog nalipa naš Veronezac, valjada iz pobožnog počitanja prema vladaocu svojih predja, tečno napio, — dočim je sentimentalni Niemac ožujačke ljubice oko grobnice trgao, ter ih u svoj karaman metao. Chaque fou à sa marotte, — premda ne će ni Slavjanin bez svakog utiska odavle otići, jerbo je Pipin bio onaj, koji je u družtvu Gorutanacâ, Vendâ i inih u Panoniji razprostranjenih Slavena god. 796. divlje Avare konačno uništio.

Kad smo se odavle k našoj »Zlatnoj golubici« na objed vraćali, vodio nas je Veronezac u palaču nekog veronezkog plemića, koja se blizu starog kastela (Castel vecchio) na obalah Teče (Adice) nalazi. S prekrasnoga

pridvora ove kuće uživali smo prekrasan prizor, kad tečaj rieke i okolicu Verone promatrasmo. U daljini dizao se je Olimp farmaceutâ i travoslovaca, biljonosni Monte Baldo; — na desno pružali su se predteče tirolskih Alpâ sa svojimi kasteli i baštami, koje se na način terasâ predstavljaju. Nu što nas većma, nego li sve drugo, zateče, to bijaše krasni most

„Ponte di Castel vecchio“,

koji se kod kastela istog imena nad pljuskajućimi talasi sa svoja tri svoda diže. Prvi svod ovog mosta (137 stopa širok) dirnuo me je većma, nego li možebiti sam Ponte Rialto. Nu to je malo ne obći udes svih odviše probubnjanih čudesa, koja prenapetomu očekivanju mnogo manje udovoljavaju, nego ina, o kojih toliko čuli nismo. — Pripovieda se, da se je gradilac ovog mosta, čim ga dovrši, u rieku s njega strmoglavio, misleći, da će mu se tvor srušiti.

U ostalom što se pogleda na samu varoš tiče, taj je podpuniji s tako nazvanog kastela »San Felice«. — Verona leži na podnožju Alpâ s obje strane potoka Teče, broji 8964 kuće i oko 52,000 stanovnika. — Ako se znatna posada vojnička i okretnost talijanskog života k spomenutomu broju pridade, to će se tad lasno dokučiti, što Verona ine gradove podobno nastanjene u živahnosti nadilazi.

Poslije podne izidosmo na poljanu izvan varoši, gdje na svilonosnih dudovih, ovih zlatnih rudah Lombardije, slavulj Julijin i Romejev pjevaše. Po zelenih sazih naravi skakala je veronezka mladež, mala nevina dječica sa svojimi velikimi pestinjami. — Toliku množ drobne djece, kao ovdje, ne vidjeh jošte nigdje, ni na glasijah Beča ili Gradca. Za me ima uviek osobitu neku dražest beza-

zlena i vesela igrarija ovih kandidata budućnosti i zato boravio mi je pogled s dopadnošću uz priličja ovih mladjanih en esperant Danteâ, Maffejâ ili Cagliarijâ.

Ne daleko od ovog pozorišta života leže spomenici smrti. Ja razumievam

Veronezko groblje.

Jedna novo zasadjena aleja cipresâ vodi k ovoj, od iznašašća crne čorbe do guillotine jedino savršenoj republici. Ovdje se mrtvi bez razlike vjeroizpoviedanja pokapaju. Krasan dokaz kršćanske strpljivosti, kojoj se čovjek ovdje ni nadao ne bi. — To je najkrasnije groblje, koje sam do sada vidio. Vas prostor sadržava do 10 jutara. Oblu stranu rube dvostruki krasni nasloni. U sredotočju ovih stoji jedna kapela, koju jonsko stupovlje krasi. Zlatna slova na čelu od pridvorâ (porticus) naznačuju imena mrtvacâ. Prilikom mog bavljenja hodala je ovdje, osim drugog svieta, i jedna u crno obučena gospodja sa svojim sinom od 6 po prilici godina. Ovaj zače iznenada jedno izmedju ovih imena sricati (šlabekovati), na što mu majku suze obliše. Valjada je diete ime svoga otca za probu čitanja odabralo. — Ne samo položaj ovog groblja, već i unutrašnje njegovo ustrojenje toli je krasno i milo, da, ako se čovjek ovdje na četiri posljednje inače čudnovate stvari spomene, ako baš i ne posve utješan, barem ponešto manje strahovit pojam o njih zadobije. Medjutim malo će ih ipak biti, koji bi se u to groblje tako zaljubili, kao neki Englez. On se je naime svojevoljno ubio, samo da može u njemu pokopan biti. Ustroj ovog groblja stajao je do 2 miliona for.

Odavle vratili smo se kroz tako nazvani »Campo dei fiori« natrag u varoš. To je jedan velik prostor na četiri ugla, okolo naokolo obzidan. Jedan dio ovih zidina stoji još od starorimskih vremena.

Malena disertacija.

Umoreni unidjemo poslije ovih pohoda na poziv našeg slikara u jednu kuću, gdje se je pivo točilo. Zabavno je bilo gledati, kako se je čovjek svojim narodnim nalipom nasladjivao. »Tako ugodna sata«, veljaše, »nisam već od devet mjeseci osjetio.«

Što je gospodja Staël kao tri zla u Njemačkoj osudila, to jest, duhan, peć i pivo, to je nam u Italiji falilo. Razlika bila je samo ta, što se je Niemcu piva, a nam dvojici duhana i kadikad tople peći prohtjelo. Ja veoma žalim, što se s ovom estetičnom gospodjom u željah ne sudaram; — nu to je sila navade, svejedno bilo zle ili dobre. Jedna je tako moguća, kao i druga. — Da je gospodja Staël bila rodjena Meksikanka, ili da u vieku gospodje Dudevant (George Sand) živi*, ne bi valjda svoj »finding« o ovoj našoj ambroziji bila izrekla. — Pa šta bi za Boga i bilo, da svi ljudi na jedanput prestanu duhan pušiti? — Gospodin Salamanca** bio bi najsiromašnije zvjerce pod suncem. A odkuda bi se i milioni obćinskih dohodakâ nadoknadili? — Ja sam toga mnienja, da proti duhanu psovati toliko znači, koliko nešto policiji protivno raditi. Prije nego li se iz Verone odielim, ne mogu propustiti, da čitatelja jošte s jednim pojavom ne upoznam, a to je jedan

Talijanski troubadour i njegova kćerka.

Putovanje može se prispodobiti s polazkom zbirke slikâ. Ko što čovjek u njoj mnogoputa uz razkričane slike

* Poznato je, da ova izvrstna francezka spisateljica vrlo rado puši. — ** Ova španjolska kuća uzela je u najam monopo duhana u Španiji za 110.040,000 realâ svake godine. (Gled. (nov. br. 96. god. 1844.)

hladno prolazi, dočim se k manje razglašenu gdjekojemu tvoru i nehotice natrag vraća, tako i putnik često pokraj raznih prizora stupa, a da mu se u pameti ne ustanove, dočim mu možebiti manje znatni pojavi u sudjelovanju raznih okolnosti dušu zanesu. — Što drugi možebiti ni napomenuo ne bi, to mi i nehotice iz uspomene u pero dolaži.

Bila je liepa i jasna večer, posljednja mog bavljenja u Veroni. Ja sam sjedio pred jednom kavanom upravo prama amfiteatru, kojeg ogromna sjena polovinu pijace zastiraše. Stotine nepoznata meni svieta hodale su amo tamo šetajući se, druge stotine sjedjele su oko mene na slamnih stolicah. Ova osamljenost u tolikoj živahnosti, koja me je okružavala, činjaše, da sam se i nehotice u razne misli udubao. — Iz ove udubenosti probudi me glas gusala, koji iz obližnje hrpe do mene doprie. Predstavi sebi čitatelju ono čuvstvo, kad te u l'hombru ili whistu ukopana vrišteći glas harfenista, koji se po naših gradovih skitaju, iznenada zateče, pa ćeš lasno zadobiti pojam o onom ćućenju, koje meni prilikom ovom u dio pade. — Al žamoreća oko mene družba mukom umuknu, — svedj umjetnije, nu i milije zajedno razliegali su se glasi tužeće violine, koje su nježni akordi jedne kitare sprovadjali. Tad ko drhtavi zvuci eolske harfe zamnje u tihu noćcu nježan srebrn glasak jednog ženskog grla:

Vieni, o caro, un sol momento,
Vieni al sen di chi t'adora,
E se avien ch'io spiri allora,
Sarò spenta di piacer . . .*

---

* Dodji mili za čas samo,
Dodji k njojzi, kâ te ljubi,
Jer da tad i život 'zgubi,
Ipak bi joj bila slast.

To su bile rieči ove tugujuće Amalije. — Mercadante valjada nije piso svoje opere »I Briganti«, da se po sokacih pjeva; — nu ipak, da mu je bilo slušati ovo ljubežljivo diete, nasladjivao bi se možebiti više nego onda, kad je proslavljena Grizi u Parizu prviput partiju Amalijinu pjevala. Tolike vještine, tako ljubka glasa, pa sve to na sokaku, onako u ime Božje i milostivih slušalaca, nisam jošte čuo. — Moguće, da me je krasota premlade pjevačice, slikovita njezina nošnja, a osobito čednost i djetinjska ljubav, koja je sliepog otca po stranom svietu prijatno pratila, — moguće, rekoh, da me je na toliku pohvalu omamila; — nu moram ipak ovu serenadu svakako medju najprijatnije pojave svoga hodočašća brojiti. — Da sebi ovu slast ponovim, išo sam u obližnju kavanu, kamo su ovi ubogi zatim unišli bili. Opet se pjev dovrši; mnoga lira izmače se iz žepa, mnogi nasmieh, mnogi »brava« dobi mila Napuljka. Ja sam čekao, da će red i na mene doći, da joj i ja zadovoljstvo svoje očitujem; nu prolazeći pokraj mene glavicom se samo nakloni, bubući da sam ju već prije na pijaci nadario. Ova čednost stala me je još jednu liru; — nu zato primih opet nekoliko redaka pjevane pjesme, koje sam već gori čitatelju priobćio. Kakova je to razlika medju ovom smjernošću i nepriličnošću naših harfenistica, koje tako dugo za ledji čovjeku stoje, dok ih dobro debelo ne izkara. — U ostalom, ja si ne mogu pomoći, zvao me tko laikom ili ignorantom u vladi glasoskladja, za me jedan jedini italski napjev ima više dražesti i miline, nego svi oratoriji i simfonije nekih ljudi, koji se usudjuju jednog Bellinija krstiti »der weinerliche italienische Maestro«. — Šta mi prudi takova umjetnost, koja srca ne uznosi, nego hladno ostavlja. — Medjutim

»Nestašan je život umjetnika«.

Moja ljubka pjevačica otvori vrata i ode. Ja sam buljio jedan časak na staklena vrata, kroz koja izčeznu, zadovoljan, što mi se je na pozorištu Julijinu i Romejevu zadnji čas mog bavljenja tako poetično dovršio. — Nu molim svoje čitatelje, da me poradi ovo nekoliko pruga, koje uspomeni jednog ugodna časa posvetih, sentimentalnim ne nazovu. Istina Bog!

I mi nismo divlji ljudi
I mi znamo, kô se ljubi; —

al zato nije baš nikakova dosljednost, da bi se podobne epizode za nešto drugo smatrati imale, nego li prosto za slaba sjenovanja, koja su odboji uspomene u dagerotipu pamćenja naznačili.

Confiteor misero molle cor esse mihi, medjutim

»Publica non curat sidera noster amor«.

Vi Latini, koji ste s pomoću brezove masti sposobni nasladjivati se Ovidijem i njegovim Leandrom, vi me razumijete, pa sudite; vi pako, kojim malaksacija ova nije u dio pala i koji ste se za toga možebiti nešto pametnije učili, vi, premda vas žalim, izbrisani ste s liste ove juryje, izbrisani bez milosti, ko oni katolici u parnici slavodobitnog irskog agitatora.

Jedno izvanredno poglavlje.

Kad sam se na konak spremao, sjali su već visoko na nebeskom svodu srebrolični kosci, — oni isti kosci, koje sam u premilenoj domovini, kamo sutradan krenuti naumih, toliko puta motrio. Nehotice obrnem glavom prama kraju udaljene Hrvatske — i zaboravljena bijaše talijanska sirena.

Zatravljeni ljudi kažu, da gore i brda, za kojimi im obljubljene duše obitavaju, uviek nekakov čaroban

upliv na njihovu ćud imadu. A ja sam opazio, da putnik u tudjini, ako na onaj kraj obzora oko obrati, u kojem, po prilici sudeć, domovina njegova leži, da mu, rekoh, čudnovata neka požuda grudi steže. — Nu, ako se ovo čuvstvo u Italiji, ovom zemaljskom raju, obistinjuje, to mislim, da ne biva iz nagnuća prama onom pojasu zemlje, koji u obće »Domovinom« zovemo; jerbo Hrvatska, bilo to ili glede plodnosti prirode ili umiljatosti podneblja, s Italijom se u obće posve uzporediti ne može (premda mi je inače dom moj mio i nezamjenljiv). Ovdje dakle navaljuju na mene i nehotice ova pitanja: šta je domovina, šta li domoljublje, riečju, šta je ono, što nas nevidivim vezom s domovinom skapča? Ako ona gruda zemlje, na kojoj živimo, iz koje život crpimo, ako, rekoh, ono, što Niemac »Topf« zove, spomenutomu pojmu ne odgovara: je li možebiti način ili lice državnih uredaba, je li vjerozakon, što čovjeka s domovinom veže, što ga jedino k njojzi vuče? Ta vidjeli smo nedavno hiljade, te hiljade, koje samovoljno, koje prisiljeno iz domovine svoje u strane se države, da i u Ameriku seliti. Mnogi izmedju ovih nalazili su bez dvojbe u stranih državah ono, što su za sretan život neobhodno potrebito držali; mnogi sa njihovimi idejami sudarajuća se državna upraviteljstva, a neki zajedno i ono, što k tako zvanomu comfortu života pripada. Pa ipak, koliko ih je osjećalo, da im mnogo, te mnogo k onomu uzoru sreće fali, o kojem su jednoć u domovini snivali. Koliki su se rado natrag u domovinu vraćali; — koliki bi to isto rado učinili bili, da im nije prieka sreća branila! Pa zašto? — Jerbo su se uvjerili, da nije ustav, da nije državna uredba, što su u burnom svom životu tražili . . . Koga je u vrieme francezkog terorizma bezbožna uredba Maratova ili zavrela dekretacija Robespierova o sveobćem deizmu usrećila? »Zakon i vjera može se

promieniti«, kaže prvi mudrac srbskoga naroda. — Dakle nisu političke uredbe, ni ona gruda zemlje, na kojoj prviput sunašce ugledasmo, — nisu, rekoh, to one stvari, koje bi pojmu »Domovine« odgovoriti mogle. — Ideja ova nije osnovana na tako materijalnu, tako porušivu temelju. Pojam »Domovina« mora biti nezavisan od svih uvjetâ, svih političkih i vjerozakonskih odnošaja. Život pučki, to jest: narodni jezik, način mišljenja i baratanja, običaji sa svimi svojimi krepostmi i predsudami, preimućtvi i nedostatci, prošlost sa svojimi slavnimi i žalostnimi uspomenami, to su pojmovi, koji se s tim sadržajem posve slažu. Gdje njih nema, tamo je izraz »Domovina« himera. — Gdje se zanemarenim ovim pučkim elementom biće zakasni povratiti, tamo se moralni umor naroda osjeća. A da se život taj uzdrži, da procvate i radostno voće plodi, tomu još i narodnog ponosa treba; — gdje posljednjeg nema, tamo je možebiti kukavna vegetacija, nu krepak život nikada. Al kud sam zašo! — Ja sam htio samo kazati, da kad se u nas želja za domovinom u tudjini pojavi, to ne biva poradi one cjeline (busen), na kojoj smo se nekada riža igrali, porad onog brda, gdje smo naški »oj« pjevali, poradi one sjenite lipe, pod kojom smo možebiti slast prvog cjelova okušali, — da, rekoh, to ne biva ni poradi cjeline, ni brda ili sjenite lipe, već poradi riža i drugova, naših pjesama i našega jezika, prvoga cjelova naše mile, prvog srce ublažujućeg nasmieha. — A na koliko se ono nagnuće na sam zavičaj možebiti proteže, to su grobovi, koje zemlja ova krije; to su prostori, krvlju praotaca nakvašeni; to su mjesta, vrhu kojih povjestica dične i žalobne uspomene sije, ili koja sladka navada svakidašnjega života obljubi.

Medjutim ja bih možebit bio i uprkos ovomu čuvstvu, koje se je u mene dizalo, barem do nekadašnjeg

sanssoucija Katulova, do obalâ jezera Gardskoga, hodočastio, da me nisu razne okolnosti natrag tjerale. Uza sve to bijaše moja želja za domovinom, i to mogu s historijskom svojom vjerovnošću tvrditi, svakako manje problematična, nego li ono čeznuće za Alpami švajcarske garde u galerijah tužne uspomene Ludovika XVI.

Vožnja iz Verone.

Došavši na konak svalim se mirne duše na svoj lastni odar s nebom, da nisam ni snivo o jedu, koji će me ranom zorom dočekati. — Jedva što sam dva do tri sata spavao, probudi me strahovito kucanje na vratih. To je bio neki fakin, koga je vetturino po nas poslao. Mi se brzo obučemo, te izidjemo na sokak, gdje su karuce stajale. Al tko da opiše naše začudjenje, kad posve drugog vetturina, karuce i konje ugledamo, nego li što smo očekivali! — A što nas jošte većma razljuti, to je bilo, što je neki »treći« svoje mjesto u karucah već zavalio. Naš prijašnji vetturino prodao je nas, ko Josipa nekoć njegova braća Ismaelitom. — To jošte ne bijaše dosta. Pred gradskom kapijom umjesti naš Faeton još dvojicu k sebi na bak. Nu šta smo htjeli? Policiju tražiti ili prijašnjeg vetturina, komu ni za ime, ni za stan ne znadosmo? — A k tomu nije ni zora jošte pucati počela. Šta pako najvećma tomu doprinese, da smo se udesu podali, bijaše to, što smo na spasonosnu onu kauzulu: »Nikog u karuce osim nas dvojice« kod pogodbe sasvim zaboravili.

U Caldieru — huc quoque sunt nostras fata secuta vias — u Caldieru, gdje smo se za ove malene suprotivštine tješiti naumili, pridruži se k nam još i jedna gospodja. — Da bi bila, neka bi bila, ali jao, tresla se je neprestano i glavom klimala, kano topolovo lišće. —

Lonac je već uzavrio, bio bi bez dvojbe i prekipio, da nisam vatre udušio, znajući podobro, da bi samo meni na štetu prekipio. — Sad nas je bilo osim vetturina, koji je medju konjskimi repovi na rudu, sam Bog znade kako, jezdio, šestero na kolih; — a uprega sastojaše od triju mršavih kljuseta, koja da su si poznati hipofazi frikasirali, ja baš ni malo žalio ne bih. Cosi viaggiano i ricchi! — Jedina utjeha, koja nam jošte osta, bila je ta, što naš vetturino na sreću ne bijaše sučlan »Družtva proti mučenju živine«. — Stisnuti u kolih, ko renge u buretu, da smo se još povrh toga polagano vozili, bili bismo napokon s karucâ poskakali ili se medjusobno progutali.

Medjutim čovjek se svemu privikne izvan smrti, ko što mi jednom neki vitez sv. Gjura kazivaše, kad je o slavljih svoje čete zborio. Do prve stacije pomirim se ja sa svojim tiesnim sjedalom, do druge priviknem se klimajućoj starici, a na trećoj zaboravim svoj talijanski vis à vis, koji je šutio i nepomičan bio, ko kameni gost u Don Juanu. — Ove neprijatnosti izčezavale su sve pomalo, dok ih napokon sasvim ne nesta. Kad smo kroz Montebello prolazili, objesi se na uzlaz od kočije jedna filarka, koja nam je na tanjuru od kartona različito voće, jabuke, kruške, groždje itd. nudila. Moji suputnici nisu na sreću sitnih novaca imali i tako zadobih priliku velikodušnim se ukazati. Ja prekupih čitavu zdjelu i stadoh dieliti ovu akviziciju posve komunistički sa svojimi suputnici. I gle! moj vis à vis dobio je iznenada riečî; — starica zgrčila je svoje preslice, i ja sam sjedio od sad mnogo udobnije.

U Vicenzi, gdje smo objed imali, našo sam jednog znanca od jadranskog brodjenja. On je upravo ostrige srkao, kad ja u sobu stupih. To je bio onaj častnik, koji je na parobrodu sa mnom obćio, i ko što čitatelj znade,

u konverzaciji ugreznuo. Ništanemanje stanemo se razgovarati i držali smo se tako hrabro, da bi si slušaoci zubnu bol od slušanja pribaviti bili mogli.

Poslije objeda imadosmo jošte jedan dobar sat odmora. Upotrebismo ga za pregledavanje varoši.

*

Vicenza diči se mnogom zgradom, koja na neumrli duh Palladijev spominje. Medju najstarije i zajedno najglasovitije zgrade ove varoši broji se viećnica na pijaci de' Signori. Začetak ove divne palače spada u doba Gotâ. To je bila nekoć residencija Teodorikova. — Vrieme i vatra osakati veoma ovu zgradu već prije 400 godina, dok napokon u Palladija svoga restauratora ne nadje. Iz ruku ovog umjetnika podigne se na novo kano fenič iz svoga pepela, i to ponositije jošte, nego je prije toga bila. Vrlo žalim, što spomenutu palaču iznutra vidjeti ne mogoh. Bijaše naime upravo podne, poradi česa nisam mogo nikoga naći, koji bi mi bio vrata otvorio. — Loggie, kojimi je meštar ovu palaču obkolio, svodovi raznim stupovljem ukrašeni, balustrada statuami okrunjena i poveliki obseg ove zgrade (150 stop. duga, 59 široka) vilovito diraju u ćućenje gledaočevo. — Al zato i s ponosom kaže Vicentinac na nekadašnji stan svoga sugradjanina Palladija, koji se u ulici s. Corona nalazi. Ova kuća očituje u malenu razmjerju veliki duh rimski.

Ovdje se nalazi i mnogo kuća, koje su nakićene slikami na liepu. Prolazeći jednom ulicom pogledam slučajno u dvorište neke kuće, na kraju ovog dvorišta vabila mi jedna prijazno cvatuća baščica toli neodoljivo oči, da sam i nehotice stati moro, dok se napokon ne uputim, da je to bila samo vrlo varajuća slikarija na visokom zidu susjedne kuće. Nu to mogu kazati, da je perspektiva

bila veoma umjetna, a boje tako živahne, da bi čovjek u prvi mah cielu stvar za nešto više držao, nego li samo za umjetnost slikarsku. — Ne steži rameni, moj čitatelju, ta dobro znadeš, kako je Zeukso htio zastor Apelov odgrnuti, te rukom u stienu dirnuo. Ako se je dakle Zeukso mogo prevariti, koji je slikanim groždjem i ptice varao, da li je čudo, što sam ja za jedan trenutak oči izgubio!

Izmedju šest mostova ove varoši spomen zaslužuje »Ponte delle Barcche« sa svojim 20 stopa širokim svodom ća iz doba rimskog cara Augusta. Premda ovomu tvoru ima već preko hiljadu i osam stotina godina, ipak je i danas jošte tako čvrst i krepak, da će po svoj prilici još koju tisuću preživjeti.

Vicenza broji 34 tisuće žitelja. Obrt varoši nije sasvim neznatan, nu glasovitija je još plodnost njezina zemljišta. Ne nalazi se ovuda zaludu toliko spomenika nekadašnjeg rimskog bavljenja; — umjele su rimske naseobine blagoslov ovaj uživati. Nu i Mletčani nisu Vicenze uzalud svojom baščom nazvali: Vicenza il giardino di Venezia.

Sat udara, vranci ržu. S Bogom, svilene ravnine! — Naš vetturino pripoviedao nam je zatim pri našem povratku, kako je on, poradi našeg stisnuta sjedjenja brižan, jednu osobu drugom prilikom odpratiti dao, samo da mi priličnije sjedjeti možemo. Da, da, odpratio si ti, što je dragovoljno izostalo; — nu ova udvornost smjerala je na bukaru crnog, koju mu mi i dadosmo. — Vetturino talijanski vara inostranca tako rado, kao i bečki fijaker, nu nije tako grub kao ovaj, sasvim tim da ne čita, — kao što neki fijakeri običavaju, — Hans Jörglina na baku.

Put natrag u Padovu bio je još ugodniji, nego li kad smo gore putovali. Sve, što se je prije nekoliko danâ stoprv razpupavalo, sve se je to sada već zelenjelo. Mirisonosni povjetarci pršili su od cvatućih perivoja do pro-

zora naših karuca, dočim se je oko na šarenom sagu djevičanske naravi nasladjivalo.

Sunce je na nebu već zahodilo, kada nas naš vetturino na zemlji u drugo dovede (cimer lokande u Padovi). Al ovo zemaljsko sunce bilo je tako mračno i potamnjelo, kao da se upravo u pomrčini nalazi. — Mi bismo se k našemu mjesecu bili rado vratili, nu mislili smo opet: jedna nоćca u mjesecu ili suncu to će svejedno biti, i tako ostali smo u suncu.

Rado bismo bili i razkošnu okolicu Padove posjetili, kanoti u skutu eugenejskih gora ležeće toplice Abano, gdje se u mramorne ledjene vrelo Higejino izlieva; rado i do seoca Arkva hodočastili, gdjeno stražnji milozvučni glasovi Petrarkine lire izgiboše; — ali i kornjača bi možebiti dalje doprla, da kuće na ledjih ne nosi. Bez odvlake dakle bi zaključen povratak u Mletke.

VIII.

Opet Mletci.

Sutradan, čim do gvozdenice dospjesmo, opazimo iznenada našeg amerikanskog odseonika, gosp. Tedeschija. Al većma, nego pojav ovog prigodnika, zateče me jedna osoba, koja se je s ovim sinom Izraela pomnjivo razgovarala. To je bio moj nekadašnji drug Dr. Ob . . . . . . — Jedva što se ugledasmo, zazovne jedan ime drugoga. Mi smo nekada u zagrebskom konviktu u jednoj kameradi živjeli, je li dakle i čudo, što smo stotine pitanjâ i stotine odgovora, naglo kano poplava, u jednom času izmienili? — pa ipak mnogo jošte, što se na medjusobni udes

protezalo, ostade nam neizvjestno kao i prije. Zlorada bo zgoda, koja nas je čitavih 12 godina razstavljala, zavidjela nam je i sada, budući da zvono u kolodvoru zamnije, te izpitljivu riečcu u opraštajući se cjelov obrati. S radostnim ipak čuvstvom razstao sam se s prijateljem svojim, jer sam opazio, da mu pošteno srce svedjer za domovinu kuca. I on je bio naumio s one strane oceana u susjedstvu vigvamâ* onu sreću tražiti, za koju se je u domovini zaludu borio. Za tu svrhu bio se je već i pašušem obskrbio, kad mu nenadan neki poziv u susjedni naš grad Ljubljanu namjeru obustavi, što on to dragovoljnije primi, što se je teže na prijašnju odluku bio odvažio. — Tedeschi, koji je u Trstu o namjeri Dra. O. čuo, bio je amo došo, da zajedno putuju. I to je bio uzrok ovoga posljednjeg arivedercija.

Na gvozdenici upoznao sam se s jednim sinom sjevera, koji se je, posjetivši zapad i jug Europe, u hladnu svoju domovinu sada natrag vraćao. To je bio gospodin Aleksandro Čumikov, s kojim će se čitajući slavjanski sviet s vremenom, ko što se nadam, bliže upoznati. Šteta bi barem bila, da je gospodin Č. svoj zanimivi dnevnik samo za svoje znance vodio. Ja sam se prilikom ovom uputio, da bismo se nas dvojica za nuždu bili mogli razumjeti, ma da i ne bismo u drugih jezicih govoriti umjeli. Uvjerio sam se i o tome, da naš provincijalni jezik mnogo više priliči ruskomu narječju, nego li naš književni. Mi smo ništanemanje poradi uskorenja duševnoga pazara većom stranom derdiedasirali, što je g. Č. uprkos svakomu Saksoncu znao. — Moram izpovjediti, da će mi uviek prijatna biti uspomena na one časove, koje sam u družtvu ovog izobraženog Slavjanina u Mletcih proveo. — Jednom kad opazi u mene pripoviedku pod naslovom: »Posadnica«,

* Vigvam, tako se zovu kuće divljakâ u Americi.

koju je g. Kukuljević polag Karamzina sačinio, obradovao se je kao kaludjer velikomu petku, koji je znao, da od njega nije ni uzkrs veoma udaljen.

Na gvozdenici put Mletaka sjedio je naproti meni neki ljekar iz Padove, velika šaljivčina, ko što sam se kasnije u Mletcih uvjerio, nu zajedno i vješt ašikdžija, ko što sam na ovoj vožnji opazio. — Jedna malena zelenooka gospodja ronila je svedjer suze uz žuborećeg ovog Paladina, nu ne znam, da li je to za žive ili za mrtve bilo, jerbo bijaše od glave do pete u crno odjevena. To je po prilici takov prizor bio, ko kad u sumračju mače sa jasno zelenim okom maukajućeg mačka nepomično gleda. Otac ovog čovjeka naselio se je iz Dalmacije u Padovu, nu svome sinu osim imena ništa slavjanskoga ne ostavi. Ovo se je na ić, vić dokončalo, drugo sam zaboravio. Nu i bolje, da je tako; jer ljudi, koji izvan imena ništa slavjanskog ne imadu, spomena ne zaslužuju. Neka oni svoj zeleno-očji raj uživaju, al u mome putopisu ne će se širiti.

Kad smo na svršetku vožnje s kolâ stupali, začuli smo neko cerenje medju onimi, koji su pred nami silazili. Mi se ogledamo, te opazimo čitavu hrpu Arapâ. Njim su barem priličili u licu oni, koji su se na otvorenih kolih bili umjestili. Zlorad vjetar tjerao je dim lokomotiva upravo na ove nesretnike i pocrnio ih je nemilostno. Medju ovimi žalostivo smiešnimi žrtvami vjetrene prokšije nalazio se je i naš Tedeschi.

Slikar, koji je s nami iz Padove u Veronu putovao, bio nam je konak u nekoga Tirolca preporučio i budući da ga je i Tedeschi hvalio, odlučimo odsjesti kod toga

„Tirolese in Venezia“,

kako se je na svojem biletu zvao. — Rus, Magjar, Hrvat, naš soi-disant Amerikanac, a jedan Tirolac, svi pod jednim

krovom i s pomoću ponajviše njemačkoga jezika medjusobno obćeći, — družtvo šareno i razno, ko smjesa talijanske šalate. — Osim nas petorice bila je s nami pod jednim krovom i signora Tirolesa, drugčije rodjena Mletčanka, i jedna hranjenica imenom Laura, djevojče od 15 po prilici godina, koja je u jednom Englezu svoga Petrarku našla, kò što nam je to gosp. Č., koji je englezki razumio, u jednom zapisniku čito. — To je bila jedna golema knjiga, u koju su Grueberovi gosti pri odlazku svoje zadovoljstvo (ili naopako) njim i njegovom kućom ubilježivali. — Naš gospodar bio je zajedno i cicerone; nu to samo za svoje goste, kako je on to ozbiljnim licem uviek ponavljao, premda bi se jedva bio uztezao i za tudje goste ovu službu izvršivati, samo kad bi oni svoju jaspru u njegov žep sipali. Izvan toga bio je i starinar (antikvar) i sakupljač riedkostî, nu to sve samo iz nagnuća, kako se često izrazi, prama umjetnosti. U pridvoru pod staklenim krovom stajala je jedna kokoš s četiri noge; vrh ove riedkosti visjela je jedna starobitna i osakaćena slika, nu tako tamna, da nije čovjek ni mogao razabrati figure, koje su se u ovom sumračju ko sjene ukazivale. Ako ta slika nije moguće možebiti egipatsku tminu predstavljati imala, tad bome ne znam, što treba da znači. — Osim ovih bilo je ovdje još i drugih neznatnosti, nu u njega od velike vriednosti. Kad smo ga za šalu pitali, ne bi li ovo ili ono prodati htio i za koliko, — cienio je stvar tako skupo, ko da smo bili 20 godina englezki guverneri u Indiji. — A kad se je tko poradi skupoće začudio, bijaše odgovor: »Meine Herrn! cosa rara cosa cara«; — pa je začeo pripoviedati, kako skupo Englezi (?) takovu robu plaćaju. — Ej prijane, mislio sam ja, lasno ti s Englezi tržiš, koji tvojoj Lauri onakove panegirike prave, ko što se u zapisniku nahode, nu svak ne plaća

rado jednoga nasmieha tako skupo. — Ovaj maleni spiritus familiaris bio je i podobro sebičan. Jednom, kad sam ju štipnuo u rumeno lice, reče mi s lukavim posmiehom: »I vi mi se laskate, pa ćete možebiti onako otići, ko neki gospodin ovih dana.« Taj gospodin bio je Tedeschi, koji joj kod svog odlazka ništa ne pokloni. »Ako je tomu tako«, rečem joj ja, »to treba, da se upokojite«, pa joj dadem, što sam joj kod odlaza bio naumio pokloniti.

U ostalom bili smo svojim, inače čistim konakom posve zadovoljni. U blizini Markove pijace zaboravili smo rado, što su naši prozori u tiesnu jednu ulicu (calle dei fabri) gledali, ta i onako smo vazdan kojekud tumarali. A k tomu bio nam je gospodar vrlo poslužan, niti je onako rado varao, ko naš prijašnji cicerone, neki Štaberl. Ova bezdušna varalica računala nam je za svaku maramu, koju mu prati dadosmo, 30 kr. — To je bio čudan stvor ovaj Štaberl, a njegovi štaberlini (noge) kud i kamo čudnovatiji. Nijedan veteran od kavalerije ne može se s podobnom kurvaturom njegovih koljena natjecati. Nadziratelj bolnice za ranjene cipele i nemoćne haljine, to jest tandler ex professo, mienjao je često svoju toiletu, nu na nesreću imo je uviek uzrok s naravlju se prepirati, sad, što mu je stas ustrojila odviše kratak, a često, što mu je odviše dugačak. — Najvećma se ponosio time, što je bio pastorak sestrične vice-kraljeva pećigrijatelja. Kad je na ovo kljuse uzjašio, tad su tekle izpod kopita ciele rieke neznatnih važnosti i prednjosobnih otajnosti. A za svakom izrekom hitao je glavom sad na lievo, sad na desno kano pseto, kad muhe hvata. — Šaljive naravi smiešan iztisak!

Al oprosti, čitatelju, što sam se popružio ovako na dugo. Vrieme je već, da jedanput napomenem

Znatnosti Mletakâ.

Što tisuće putnikâ iz dalekih strana u Mletke vuče; što čini, da ih i udaljen već ne zaboravi, nalazio se on u samotnom svome zavičaju ili u gradovih, kojim ljepše sunce sadašnjosti sija, to nije samo vlastiti, da rečem, jedinstveni položaj ove varoši; nisu samo spomenici graditeljske umjetnosti, koji se iz valovâ u vis dižu, već su i oni umotvori kista i dlieta, u kojih se neumrli genij njezinih umjetnika odsjenjuje. Mletci — premda kadikad uviek jošte jedan izmedju najživahnijih gradova Italije* — nisu ni sjena onoga, što su nekada bili. — Koji se na prošlost ovoga grada obazre, tomu je pjevajuća Venecija na pučini plivajući labud, koji umirući pjeva.

Nu stupite u mletačke galerije (slikoshrane); popnite se preko zlatnih stuba (la scala d'oro) u dvorane mletačkih dužda; — ovdje slavlja svedjer jošte traju, ovdje svetkovine nikad ne prestaju. U zlatnih okvirih, kojimi su nanizane stiene čarobnih ovih dvorana, zrcali se sva sjajnost davno prošlih mletačkih časova. U slikotvorih Pavla Veronezkog, Tiziana, Tintoretta, Palme, u kojih se, reko bi, gleda kucanje bila, oživljuju pred očima gledaočevim slavodobiti krilatog lava. Kako je Ahilova djela Homer ili Osmanova Gundulić, — tako je i kist ovih umjetnika čine republike ovjekovječio. — Al bezgranična njihova fantazija nije se udovoljiti mogla svjetovnimi samo ovimi predmeti. Neboletni genij ovih umjetnikâ bavio se je takodjer na prostranom polju kršćanske alegorije. U neomedjašenosti ovoj kretao se je duh njihov jošte slobodnije.

---

* **Karneval (mesopust) mletački sakuplja i sada jošte oko 25 tisuća inostranaca, — nu i ova živahnost u očiju onoga, koji misli, priliči samo mrtvačkoj svetkovini, koja se svake godine ponavlja.**

Slavni njihovi proizvodi ukrašuju nebrojene crkve*, dočim u dvoranah, prepunih iztočne divote, sjajnost njihove umjetnosti skupnovladarsku uzmožnost pred začudjenim duhom motritelja razvija.

Moja namjerá nije umotvore ove potanko razlagati ili čitav registar o njih pisati. — Tomu niti bi odgovarala svrha, niti prostor ove knjige. A vrhu toga ne bi ni moja ikonoslovna znanja dovoljna bila. To proizvesti jedva bi mogao jedan Didron.**

Šta se krasote i divote mletačkih crkava tiče, one nadilaze, kako to Winkelmann (ovaj povlašteni sudac sličnih predmeta) kaže, dapače crkve Rima. Al to se i priznati mora, da ako je čovjek već 29 ovih hramova posjetio, da će ga jošte i u tridesetom štogod dirnuti.

I zato, ako se izuzmu možebiti veliki petci, to sam ja jedva u životu toliko crkavâ svakdan posjetio, koliko ovdje u Mletcih, i ako pobožnost tek u pohodu takovih mjesta sastoji, to sam ja za cielo bio najpobožniji čovjek za ono vrieme u Mletcih.

Patrijarhalni hram sv. Marka,

kojega čelo na pijacu istoga imena gleda, pojav je, koji u tudjinca začudjenje probudjuje. — I ako već spoljašnja slika oko motritelja obustavlja i u otajstvenu ga unutrašnjost svoju silno vuče, to će sigurno, kad unutra stupi, jošte

---

* Jošte oko svrhe prošlog stoljeća imali su Mletci do 70 župnih crkava, 12 opatija, 30 kaludjerskih manastira, 29 opatičkih (ženskih), 23 bolnice, 18 molitvenih kuća i 40 duhovnih korporacija s njihovimi kapelani. — ** Didron je napiso neko djelo pod naslovom »Iconographie chrétienne«. U ovom djelu, koje od više knjiga sastoji, klasificirane su i kronologijski uredjene prikaze svetih predmeta u kipotvorih svake vrsti. Tomu je dodao i različite primjere, kao tumačenja simbola, znakove stila (sloga) sviju viekova i t. d.

šire gledati. Sve, što nije u ovoj crkvi zlato, mjed ili mozajik, to je iztočnim mramorom odjeveno. Ona je, kako slavni Gundulić pjeva:

> Te naprave, te lieposti,
> Da tko je u njoj, viek se ne bi
> Nagledao od milosti ...

Nu to nije kći zapada, to je čedo iztoka u zapadu uzgojeno. Toliko je naličje iztočnosti na ove stiene utisnuto, da, kad čovjek iz pridvora unutra stupi, prije bi mislio, da se u kojem iztočnomu obredu namienjenom hramu nalazi, nego li da je to mjesto, gdje je nekada katolicizam svoje slavodobiti slavio.*

U pridvor hrama vode petora mjedna, a odavle u unutarnjost troja srebrom obložena vrata. Izmedju ovih ona na desno djelo su grčko, a pripadala su nekada hramu s. Sofije u Carigradu.

---

* Poslije dugotrajnih, nu zajedno i bezkoristnih napora od strane Talijanâ i poslije, kad je već i car Miroslav Rujobrada uvidio, da su svi njegovi pokušaji u italskih njegovih posjedovanjih uzalud, bi god. 1177. krvavi rat, koji je dvadeset i četiri godine trajao. sretno u Mletcih dovršen. Ugovori bivali su putem poslaničtva medju Chiozom, gdjeno se utabori car, i medju Mletci, gdje se papa Aleksandro utabori, dok napokon car svoju lavsku divljost svuče i krotkost janjeću obuče, ko što to arhiepiskop od Salerna u svojoj kronici pripovieda. Na to je papa u hramu sv. Marka riešio cara i njegove privrženike anateme (prokletstva), koju je bio na njega i družbu njegovu izreko. — Poslije ove svečanosti baci car sa sebe kabanicu, te se hiti, kako je dug bio, papi pred noge, a Niemci pjevali su »Herr Gott, dich loben wir«. — Ovo poniženje carevo ponovi se sutradan iznova, kad je opet kabanicu skinuo, te papine noge cjelivao, konačno stremen papinske kobile pridržao, dok je papa pred crkvom uzjašio. U pridvoru crkve kaže se crven četverouglat kamen za uspomenu ove pobjede, koju je bolujući starac s pomoću Višnjeg nad usilnim ovim, nu ponešto snižljivim Niemcem održao.

Neopisiva je to protimba, kad čovjek s bučeće pijace u ove tihe i većom stranom prazne prostore stupi. Na pet kupola prodire svjetlost i razprostire se po mramornih stienah, gdje se na dnu od zlata vas novi i stari zakon predstavlja. — Neobične veličine mozajici s grčkimi napisi rese svodove kupolâ, kano sazi na zlato izvezeni. — Svetci su se izselili u uložine, koje se izvan crkve oko stienâ nalaze, ko da su umorenu svietu mjesto svoje ustupiti htjeli, da u ovom stanu pokoja odpočine.

Nad velikim oltarom diže se prekrasan baldakin na četiri stupa od grčkog mramora. Oni su raznimi urezbinami iz s. pisma urešeni. Crkvenjak nam je kazivo, da su ovi stupovi po duždu Dandolu iz Carigrada doneseni, gdje su odprije hram Sofijin ukrašivali. Ikona ovog oltara slikana je u četrnaest razdjela posve u grčkom ukusu. Za parapetom oltara položeno je tielo s. Marka. — U dnu ovoga uzdiže se mali hramčić na četiri zavijena stupa od iztočnog alabastra. Dva izmedju ovih stupova sasma su biela i prozračna. Litolozi drže ih za jedinstvene glede veličine (mjere u vis 8 stopa). — Na uresu mjednih vratnica i mramornog stožera od sakristije radio je Sansovino do 20 godina. Kropionica od porfira položena je na jedan odlomak oltara grčke urezbe s dupini, trozubi itd.; nadalje u kapeli krstionice jedan je golem ledjen od mramora, s pokrovom i statuom Ivana Krstitelja od mjedi; uz ovaj ledjen spomenik glasovitog duždа Andrije Dandola († 1354.); na desno od glavnog ulaza kapela i spomenik kardinala Zena, kao i statua njegova, koja na mrtvačkom odru leži; konačno; blagajnica, koja premda je nekadašnjeg svog zlata, bisera i dragog kamenja većom stranom lišena, ipak poradi svojih relikvija, dragocjenih bizantinskih posuda savatom (Emaille) i dragim kamenjem ukrašenih spomen i razgledavanje putnika zaslužuje;

— — — i ostalo,
Što 'e tu, tko bi viek izpiso?
Bolje 'e mučat, neg' riet malo,
Toj nadhodi svač'ju miso.

Pet stotina stupovâ od porfira, zmijevnika (Serpentinstein), zeleno-starobnog (verde antico)* i drugog dragocjenog mramora ukrašuju ovaj hram, koji se tako izvana, kao i unutra od poda do svodova najkrasnijim mramorom, nakiti, mozajici, pozlatom, mjedotvori, urezbinami u drvo i kamen (tvori od X.—XVIII. vieka), malo da ne rečem, obasut predstavlja. Šteta, što je poplava morskih talasa, koja se kadikad ća unutra u crkvu dovuče, mozajički pod na mjestih osakatila i doljnju stranu stienâ vlagom navukla.

Nadvornje lice ove, u prilici križa sagradjene crkve, kako sam to već napomenuo, nije takodjer manje čudnovato. U arabsko-bizantinskom slogu, reko bi, fantastički predstavlja se čelo divne ove zgrade. Vrh stotinâ mramornog stupovlja nahodi se hodnik s krasnom balustradom. Njega sliede stupovni svodovi u dnu mozajici ukrašeni, koji se opet u nebrojenih tornjićih, arabeskah i drugih raznorodnih nakitih dovršuju. Ta tko bi ovo množtvo urezbinâ, basreliefâ, mozajikâ, ovu malo da ne nagromadanu divotu opisao; tko li štiocu ma i slab pojam ove čudnovate uzmožnosti uglavio! Moguće je, pače i izvjestno, da imade hramova, koji svojom veličanstvenom jednostavnošću čovjeka većma ganuti mogu; nu jedva će se ma gdje toliko uzorite divote, tolikog smjesa premda starinskih i izobilnih uresa nalaziti. Al dosta, — slikajući osjećam nedostatak svoga kista, nu zajedno i suvišnost podobnih arhitektoničkih opisa, koji, ma bili ma kako izvrstni, malo

* Verde antico, vrsta staroga zelenog mramora, koja se u naše doba nigdje više ne izkapa.

ili ništa ne znače. Iz njih bo ne će si fantazija čitatelja ni na pô jasnu ideju o cieloj tvornosti pribaviti moći.

Vrh ulaza u dnu balustrade nalaze se ona

Četiri konja od mjedi.

Kad ih čovjek motri, mislio bi, da će sad zarzati i barieru preskočiti. — To su bili jedini konji, koje u Mletcih vidjeh, nu ne bih žalio bio, da sam i ove na središtu Markove pijace ili na shodnijem mjestu položene opazio. — U carigradskom hipodromu (jezdištu cara Severa i Konstantina) bili su zaista na svojem mjestu, nu za ures jedne patrijarhalne crkve nisu. Jerbo, uprkos svojoj izvrstnosti, čovjeka i nehotice na nekadašnje štovanje kumirâ spominju.

Medjutim podobne profanacije, uzporedjenja naime svjetskog sa svetim, nisu u ovoj pokrajini ništa neobično. Što ipak nije tolika protimba, kao kad se pod napisom »Estimate la casa di Dio« ili »E vietato di lordare« itd. nagrnuti kupi od smrada opaze. To je osobito u Mletcih, izuzevši pijacu sv. Marka i neke ulice uz nju, obćenito u modi. Ova osudna navada uvukla se je s talijanštinom ponešto i u Trst, premda nije do mletačkog savršenstva jošte doprla. — Stvar bome nije posve prijatna, koja polaznika mletačkih palača, čim uznesene duše iz njih izlazi, u nos i oči vriedjajući dahokrug i vidokrug prestavi. To — i zamumljeni neki pokrajni kanali, koje upravo potražiti nije od potrebe, — ove, rekoh, stvari daju mnogim putnikom povoda nebrojenim psovkam. Nu to neka bi bilo, ali ovi ljudi, dočim ono, šta je doista osudno, napominju, zajedno i ono u mulj svojih tepnjarija utapaju, što je iznad svih podobnih klevetanja uznosito. — Alem ostaje alem, ma ga i olovo rubilo. A nijedna grana tako visoko ne stoji, da ju skitajuće se ptice ne bi mogle

oprljati. – Mnogi izmedju ovih turistâ s takovom nenaredno-poštarskom brzinom put juga trče, da se njihove sjeverne buhe (parce, Schlegel, verbo, ta tvoj zemljak je tomu kriv) od njih ne mogu ni odseliti. Pa tada misle, da su to mletački ili padovanski okrutnici*. »Bin ich doch nur Fleisch und Blut«, štono veli Jaromir, pa ipak ne znadem ništa o podobnih mučeničtvih. Ta ovi maleni vukodlaci ni ne mogu ovuda tako lasno haračiti, budući da su svi podovi kamenitim ulićem taracani. Već odavle sliedi vjerojatno, da se ovdje čistoća lakše drži, nego li u sobah, koje su daskami popodjene. Nu s Bogom, g. Nicolai!

Kad sam ovomu poglavlju nadjenuo bio ime »znatnosti mletačke«, to sam samo malen ekstrakt štiocu predložiti hotio, nu vidim, da niti ću ja, niti čitarelj u ovom labirintu željenoga konca naći.** Savjetujem dakle, neka sliedi moje polaze, kao što sam i ja Štaberla sliedio.

Ako čitatelja po stranputicah povedem, gdje bi mogo ravnim drumom udariti, neka misli, da Štaberl nije nimalo zdušniji bio. A njegova politika mati je moje. Njegova poslovica je bila: »Chi va piano, va sano«. A da li mu se može to i zamjeriti? — Cicerone bez forestierâ je ono, šta je stien bez ulja, katana bez paripa, torba bez kruha, ili spisatelj bez predbrojnikâ. A što je, pitam ja čitatelja, putopis bez opisnih predmeta? Šta drugo, nego li biela hartija! Ja scienim, da me svatko razumije.

Neka dakle čitatelj ovdje kod »Ponte Rialto« s nami u gondolu sjedne. Pohodit ćemo najprije palaču obitelji

Monfrin.

Ovdje se nalazi prekrasna zbirka slikâ, koja se po mnienju poznavalaca medju najbogatije u Italiji broji.

---

* Čitaj: Nicolai, Italien, wie es wirklich ist. — ** »Konac« znači u hrvatskom podnarječju nit i svršetak.

— Eto ti mosta od Canareggia sa krasnim svodom. Stupimo na lievu obalu kanala. Ovdje je cilj našeg brodjenja. U pridvoru vratar stoji, niem, nu učtiv, jer čim nas ugleda, prigne glavu i rukom na poširoke stube pokaže. Ovaj napor stajat će svakoga cvanciku. U ime Božje, samo dalje. — U prvoj sobi gornjeg kata pljesne Štaberl rukami i u čas se pojavi mnogo glasniji odziv. — Šta je to? Ništa, nego akustika zgrade, nov dokaz talijanske izvrstnosti u ovoj struci. — Pred nami stoji nešto, premda staro, za nas ipak sasvim novo; to je vrsta gibive peći ili kamina, koji se s pomoću malenih kotača iz jedne sobe u drugu turati može. — Nu na stranu s ovimi igrarijami, jer pred nami otvora se deset prostranih soba, koje najkrasniji tvori — ponajviše mletačkih slikara — uveličavaju. — Ded pogledaj u prvoj sobi oćutnu onu lutnjaricu Giorgionovu (Giorgio Barbarelli † 1511) i nježnu majku, naime onu Madonu s djetetom od njegova učitelja Gian-Bellinija. Reko bi čovjek, da je učenik meštra u umjetnosti nadkrilio. — Obazri se u obližnjoj sobi na vitežkog pjesnika Ariosta, koji bi u kistu slavnog svog prijatelja Tiziana živio, da i nije u Bjesnećem svom Orlandu i drugih izvrstnih djelih spomen vjekovit po sebi ostavio. O ovom priličju veljaše Lord Byron, da je svu njegovu miso, koju je gojio o onom, šta čovječja umjetnost u obće proizvesti može, daleko nadišlo. — Ako opazite ovdje majku Tizianovu, to ne ćete sigurno žaliti (kako to kod motrenja njegovih Madona čovjek i nehotice čini), što iz svoga okvira ne izlazi; jerbo takovih kuštrastih baka naći ćete u Božjem originalu na tucete po mletačkih sokacih. Nu to je ipak krasna crta u značaju slikarevu, što joj nije nimalo laskao i što se tako uboge majke stidio nije. — Vidite li u četvrtoj sobi, gdje na lievoj stieni od ulaza u prekrasnoj svjetlosti bojâ sjaje od istog umjet-

nika »Skidanje s križa«? Kad sam motrio ovaj umotvor Tizianov, zadobih prviput u životu pojam o poeziji umotvorâ; prviput, rekoh, zablista mi ona božanstvena iskra pred svjetskim mojim okom, koje se je do onda samo krasotom tjelesnosti nasladjivalo. Šta kist umjetnika narisa, to zaludu nastoji opisati tupo pero piščevo. Nezaboravan mi ostaje izraz ćutî, koji umjetnik, reko bi, udahnu u obraz jedne izmedju onih s. žena, koje uz majku Božju stoje. U ovom obrazu koleba se čitavo more ćućenjâ, čitava duševnost čovjeka. Strah, trepet, bol, sažaljenje, sve se u tom obrazu odrazuje; ta čini mi se, ko da je slikar u njemu čitavu povjest jednog satrta srca narisao. Ovdje sam ja lasno dokučiti mogao, kako je Buonaparte za ovu sliku 5000 luisdora hotio dati, kako je i car ruski znamenitu sumu novaca za nju ponuditi mogao*. — U ovoj sobi vidi se takodjer Carpacciova slika, koja predstavlja Isukrsta medju dvojicom razbojnikâ. Premda se ova slika, na koliko se sjećam, u putopisih ne spominje, šta u ovoj množini umotvora nije baš ni čudo, zaslužuje ipak, da polaznik jedan časak pred njom stane. Toliko rezignacije, toliko mirne sviesti, koliko s obraza ovoga umirućeg Svjetospasa sija, u onih se samo nalaziti može, koji se za tako svjetospasnu ideju žrtvuju. — Ostavimo sad nekoliko preliepih Madonâ od Giorgiona, Pavla Veronezkog, Ivana od Udine, pa da vidimo izvorna priličja nježnih ljubovnikâ Laure i Petrarke od Jakopa Bellinija.

Maximus ignis Ego, Laura secundus erat.
Quid rides? —

Tako glasi jedan izmedju arkvajskih napisa na slavu ove dvojice učinjenih**. A ja sam se bome i nehotice

---

* Čitao sam negdje, da je već princip Eugen 10.000 cekina za ovu sliku bio obećao. — ** Gledaj cestopis i I. Kollára.

smijati moro, kad sam ova priličja opazio, jerbo sam ja običavao obožavanu Lauru za uzor ljepote držati, pače još mi se je i smiešno činilo, kolikogod krat se na gdjekoje od naravi maćuhinski obdareno djevče s ovim poetičnim imenom namjerih. A tko da opiše moju smutnju, kad sam u priličju Laurinu umjesto jedne Lukrecijeve »Genitrix hominum divûmque voluptas, alma Venus!« — opazio sliku sasvim navadne žene, koja ni krasna, ni mlada ne bijaše? Al baš ni arkvajski slavulj ne može se krasnim čovjekom nazvati; a k tomu ga nošnja, koja ni umiljatomu podneblju Italije, ni vatri poetične njegove žile ne odgovara, jošte ružnijim čini, nego li je možebiti i u istinu bio. Pa ipak je to bio prvi pjesnik svoga stoljeća*, a Laura njegova najproslavljenija žena onih vremena. Dakle

Tješite se, ružni i ružne,
Radi sreće važne tužne:
Genij vraća tisućkrati
Narav tielu, što uzkrati. —

Pratite me sada, čitatelji, ljubitelji umjetnosti, do one slike Guida Renija. To vam je onaj čisti angjeo Lukrecija. Vidite li, s kakovom odlučnošću smjera bodežem prama djevičanskim svojim njedrima? Ne trgnite joj, molim vas, noža iz ruku, ta u naše doba nemamo ni onako podobnih primjera. — U zadnjoj sobi nalazi se jedna malena, ali ko što gosp. Kollar u svom cestopisu kaže, »tako čarobna slika, da onomu, koji joj se divi, srce

* Petrarka je umro god. 1374. Svaki njegov korak spomenici bilježe. Žitelji Arezza imali su dugotrpnu kavgu sa susjednim Ancisom, kamo je Petrarka kao djetešce od 7 mjeseci donesen bio. Velika tabla naznačuje mjesto, gdje se je rodio. U Parmi, gdje je bio arhidjakon, u Padovi, gdje je bio kanonik, u Paviji, gdje je 1368. svoga zeta posjetio, dižu se spomenici na njegovu slavu. U Mletcih kaže se kuća, u kojoj je obitavao; a šta ću reći o Arkvi, gdje je posljednje dane života proveo?

hoće da ukrade«. — To je opet »Skidanje s križa« od Rafaela. Ja bih ju prispodobio izvrstnu gdjekojemu sonetu, gdje se u malo riečî neizmjerna dubljina duše očituje.

Imade ovdje jošte nekoliko tisuća raznih umotvora (barem su sve stiene njimi nanizane), nu tko bi sve to izbrojio, tko li izbrajanje takovo čitao*! Al jošte je nešto, što napomenuti moram, a to su dvie

Slike slavjanskih umjetnika.

Jedna predstavlja Ledu s labudom, ova je od Andrije Medole (Schiavone), a druga Habakuka s andjelom od Miroslava Benkovića. Izpovjediti moram, da sam prije, nego što to opazih, s nekim tužnim čuvstvom po sievajućih ovih dvoranah hodao motreći, kakovimi se slavlji umjetnosti ini narodi ponose, dočim se domovina moja ni jednim umotvorom dičiti ne može, koji bi se ma i s najneznatnijim ove zbirke uzporediti mogo. Al tko da izrazi ugodno moje udivljenje, kad medju najslavnijimi umotvori talijanskih slikara i gore spomenute nadjoh! Ponositije stupao sam odsele dalje, jer sam se na novo uputio, da bi mi se junački moj narod u svačem, što je krasno i plemenito, bio kadar onako proslaviti, kao što ga je vitežka njegova mišica od nekada već proslavila. — Čovjek nije nikada pripravniji vlastitu svoju cienu većma zatajiti, nego kad ono, što je tudje, odviše obožava. Oprosti dakle, mili narode, oprosti mi, što se prenaglih. Vidim ja i uvjeren sam, da neboletni onaj genij, komu ništa nedostižno nije, i u tebe stoluje!

---

* U ovoj palači nalaze se osim slikâ još i drugi umotvori. Medju ostalim neka bude napomenuto jedno uz groždje spavajuće diete od mramora; zatim jedna statua od kararskog mramora od Konradina. Ona predstavlja u prilici koprenom zastrte žene noć. Kroz kamenitu koprenu ukazuje se vas obraz žene.

Ja sam pitao cicerona, nalaze li se još gdjegod u Mletcih slike od umjetnikâ, kojim se imena na-ić dokančaju, ili imade li barem od Benkovića i Medulića više slikâ. — Na pitanje moje odgovori mi moj »chi va piano«, da se od Schiavona više slikâ u palači Galvagna nalazi. Nu kad sam izrazio želju, da bi ju jošte danas rado posjetio, dodade lukavo, da se palača Galvagna na sasvim protivnoj strani varoši nalazi i da se bez bileta unići ne može! — Jedno i drugo bijaše laž, ko što sam se kasnije o tome uputio; jerbo ne daleko od palače Monfrin stoji Galvagna. Što se pako bileta tiče, tomu datur modus, štono Latinac kaže.

Ostavimo za čas ovog fabrikanta izpričavanjâ, pa se vratimo u spomenutu palaču

„Galvagna".

Ovu od vremena osakaćenu palaču dao je preuzv. gosp. barun Galvagna, c. tajni savjetnik i predsjednik komornoga magistrata u Mletcih, prije nekoliko godina popraviti i prekrasnom zbirkom slikâ uresiti. Kako zbirku palače Barbarigo (o kojoj kasnije) većom stranom djela Tizianova ukrašuju, tako slikohranu Galvagna ponajviše umotvori našega slavnog Andrije Medulića glasovitom čine. U ovoj bo zbirci nalazi se dvadeset komada njegovih najboljih djelâ. Neki izmedju ovih umotvora uzorite su kompozicije. Schiavone bio je jedan od onih riedkih muževa, koje Tizian svojimi prijatelji nazva; on je našeg Schiavona za svoga pomoćnika odabrao. Njegove umiljate slike odlikuju se, osim osobite tehničke vještine kista, riedkom živahnošću i sretnim miešanjem bojâ. Šta ga pako više, nego li sve ino, savršenim umjetnikom čini, to je ona ženijalna vlastitost, koja tjelesnu bajnost s duševnom ljepotom združiti znade, značajnost, koja ne

samo oko zatiče, već i dušu uzhićuje. To, poglavito pako njegov, kakono već prije rekoh, način u miešanju bojâ učini, da je po njemu osobita slikarska škola pod imenom »Scuola di Schiavoni« u Italiji nastala. Šta, neka bude mimogred rečeno, više znači, nego li bi možebiti tkogod mislio.

Nu da mi se ne reče »Cicero pro domo sua«, slušajmo, šta strani umjetnici i pisci o njemu govore. Tintoretto o njegovih umotvorih ovako piše: »Esser degno di reprensione quell' artista, che non tenesse nel proprio studio un' opera d'Andrea.« To jest, da je dostojan ukora onaj umjetnik, koji ne bi u djelaonici svojoj imao kojega Andrijina tvora*. — G. Quadri u svom opisu Mletaka govori medju ostalim ovako: »Dieser Schiavone (Andrea) wetteiferte mit dem Salviati, — dem Prete Genovese, — dem Paolo Veronese — und andern berühmten Malern aus dem XVI. Jahrhunderte.« Od njegove ruke nalaze se u kraljevskoj palači u Mletcih na svodu sedmog odjela tri klasična obraza. Od ovih predstavlja prvi kneževstvo, drugi svećenstvo, a treći vojničtvo. Takodjer u crkvah I Carmini, sv. Roka, sv. Terezije i sv. Sebastijana nahode se njegovi umotvori. Njegovu cienu poznaju ne samo Talijani, medju kojimi je živio, već i drugi narodi. U Draždjanih, kao što nam to sl. pjesnik Slavy Dceri javlja, nalaze se od njega dvie svete obitelji i Isukrst. A ja sam sâm vidio u bečkom Belvederu u sobi II. tri malene slike od njega na limu slikane, kao i od njegova unuka Natala** jednu »Pokornicu« u drugom katu iste c. k. galerije.

---

* Pinacoteca dell' Imp. Reg. Academia Veneta delle belle arti, illustrata da Francesco Zanotti. Venezia 1834. — ** Ovaj Natale bio je otac još i sada živućega mletačkog slikara Srećka Medulića (Felice Medola Schiavoni), za sada najslavnijeg slikara ne samo u Mletcih, već možebiti u čitavoj Italiji.

Ovaj Andrija rodi se u Dalmaciji u gradu Šibeniku od siromašnih roditelja. U mladosti svojoj zabavljao se je maljanjem sandukâ i ormarâ. Jedan od ovih sanduka dodje do ruku nekog putujućeg gospodina, i njemu se slikanje ovo tako dopade, da mlada bojadisaoca sa sobom u Mletke uze, gdje je kasnije slavnim slikarom postao. — Umjetnik ovaj umrie u 60. god. svoje dobi, i bi po svojih prijateljih kod sv. Luke u Mletcih bez ikakve svetačnosti pokopan.

Osim obitelji Medulićâ imade traga jošte sedmorici drugih ilirskih umjetnikâ u Mletcih i Padovi. Medju ovimi bilo je pet slikara, jedan mjedorezac i jedan kiporezac.

Slikar Jerolim Schiavone živio je dvadeset godina pred Andrijom. Od njega nalazi se u školi s. Marka »Isukrst u vrtu Getsemanskom«, slika ponešto blieda, budući da je vodenimi bojami izradjena.

Drugog slikara imenom Jakova Pisbolica spominje g. Kollar u svom cestopisu. Ovaj je živio u Mletcih oko god. 1555.

Treći slikar bio je već gori napomenuti Miroslav Benković. Ovaj se rodi u Dalmaciji. Iz ovog uzroka bi od Talijana »il Federighetto di Dalmazia« nazvan. Živio je od prilike od 1703—1740. U Mletcih zače se učiti početke svoje umjetnosti, a posvetu primi u Bolonji uz Karla Cignanija. U Mletcih, Milanu, Bolonji i ostalih gradovih Italije mnogo je sliko. Najizvrstnije njegovo djelo nahodi se u Bolonji u hramu »Madonna del piombo«.

Četvrti: Grgur, nazvan Schiavone. O životu ovoga slikara čita se u Zanottija: »Polag napisâ, koje na svojih djelih ostavi, znamo, da je bio rodom iz Dalmacije. Jerbo i na kipu, koji je vidio Lanci, i na onoj znatnoj slici, koja se nalazi u Padovi, ostavio je Grgur o sebi ove glase: »Opus Slavonii Dalmatici Squarzoni S.« To jest u

jeziku ilirskom: »Djelo Slavjanina dalmatinskoga, učenika Squarzonijeva«. — Izvjestno je, da je početke umjetnosti slikarske crpio najprije u učionici glasovitoga Squarzonija i da je duže vremena stanovao u Padovi, jerbo ga u kazalih tamošnjih slikara upisana vidimo. Naslika u Padovi veliku sliku od više razdjela za crkvu OO. sv. Franje, od kojih je ništanemanje dopro do naših vremena samo srednji dio, na kojem se prikazuje blažena Djevica s Isusom na krilu i s napisom, koji smo prije napomenuli. Djelo ovo držali su mnogi radi osobite vriednosti za djelo učitelja Squarzonija.«

U opisu spomenute velike slike veli isti pisac, da je Squarzoni izmedju svih svojih 137 učenika, izvan Mantegne, kojega bijaše primio za sina, najviše ljubio ovoga našega Ilira.

Peti, takodjer slikar, Brnja Porečanin, nazvan Bernardo Parentino, bi rodjen u Istriji, u varoši Poreču (Parenzo) god. 1437. U koga se nauči slikariji, i zašto se bijaše nastanio u Padovi, stalno se ne zna. Misle ništanemanje, da je i on bio učenik Squarzonijev. U Padovi izhitrio je vrstu slikâ imenovanih »Chiaroscuri« za manastir s. Justine, koje poradi svoje krasote medju najljepše spadaju. Jer Lanci u djelu »Storia della pittura« vol. III. pag. 53. piše, da nije nikad vidio slike manastirske tako dobro u svemu zamišljene, kako je ona, koja od Porečanina za letterata Gaspara od Pavije bijaše načinjena.

Naš Ilir posta kaludjer augustinski u Vicenzi pod imenom Lovrenca i umrie god. 1531. u 94. godini života svoga.

Šesti umjetnik, Martin Rota, rodom iz Šibenika, bio je mjedorezac. U knjižnici s. Marka nalazi se od njega ciela knjiga in folio s obrazi rimskih careva od Julija Cezara do Aleksandra Severa, nadalje prilike Michel-An-

gela, Rafaela, Tiziana i inih slikara po njemu u mjed urezane.

Posljednji: Nikola s Rakve slavjanske »Niccolo dell' Arca Schiavone«. Od ovog nalazi se u crkvi s. Duha basrelief, koji porodjenje Gospodinovo predstavlja*.

A gdje su drugi, koje si tudja sebičnost prisvaja, gdje li oni, koje koprena našega neznanstva jošte krije**? — Ako već ova dva grada (Mletci i Padova) do 10 južnoslavjanskih umjetnika broje, zar se ne bi u čitavoj Italiji više djelâ od slavjanskih umjetnika nalazilo? — Nu mi Slavjani moramo još i za ono, što je svietu kao naše poznato, boriti se ko nekadašnji bojnici Troje za mrtvo tielo Patroklovo!

Da se barem jedna jedina zbirka u čitavoj Hrvatskoj nalazi, kakova je u palači Galvagna; — al ništa od svega toga. Ciela država ne može, što drugdje jedna obitelj. O miseria in aceto cocta! — Proseni žganci sirutkom zaliveni!

Al doba je već, da se vratimo k Štaberlinu, koji nas pred vrati crkve »degli Scalzi« ili

De' Scalzi

nestrpljivo čeka. Već bielo-mramorna façada (čelo) ovog hrama navješćuje unutarnju ljepotu, kojoj se čovjek u crkvi »bosonogih« ni nadao ne bi. Iznutra obučene su svekolike stiene pobojenim mramorom. Glavni oltar ukrašuje 6 zavijenih stupova od veronezkog mramora. U dnu

* Prispod. pinakoteku Zanottijevu, cest. g. Kollara, itd. —
** Kad sam se u bečkom Belvederu bavio, crnilo se je mnogo, te mnogo slavjansko ime vrh pozlaćenih okvira ovih prostranih dvorana. Ovdje je bilo staro-italske, mletačke, nizozemske (Niederländische), i sam Bog zna, koji sve znade i pamti, — kakove ne škole; — ali slavjansku zaludu sam tražio!

modro-stakleni prozori divnu polusvjetlost razprostiru. — Medjutim što je odviše, to nije ni s kruhom dobro. Ovo nagomilavanje raznih uresa nije posve polag pravilâ dobra ukusa. Mi bacismo svoj pogled na jednu 300-ljetnu Madonu J. Bellinija, pa otidjemo u

Crkvu Ježuitâ.

Ovaj hram u svakoga patriotična Mletčanina pobudjuje tužne uspomene. Ovdje leži ukopan zadnji mletački dužd Ludoviko Manin. Ova crkva nadilazi ljepotu i bogatstvo prvašnje. Stiene su odjevene bielim mramorom, koji zelen mramor rubi. Pod crkve taracan je žutim i zelenim mramorom. Kupolu glavnoga oltara boči deset stupova od biela i zelena mramora. Svetohranište (tabernaculum) sačinjeno je od dragocjena modra kamena (lapis lazuli). A šta mi ovaj hram od prijašnjeg milijim čini, to je njegova veća jednostavnost. Ovdje sam se opet namjerio na jednu sliku našeg Andrije Schiavona, koja navještenje Marijino predstavlja. Na lievo od ulaza stoji slika Tizianova »Mučeničtvo s. Lovrenca«. Ovu su sliku Francezi već dvakrat u Pariz odnieli bili. Odanle je opet u Mletke donesena, kad su longwoodski jastriebi Prometeja 19. stoljeća kljuvati počeli. Lak, kojim je ova slika već više puti poličena, čini ju ponešto mrklom; šta joj medjutim ciene ne umanjuje. U obrazu mučenikovu znao je meštar s pomoću nekoliko ženijalnih poteza svog kista neumrlost ljudske duše bolje pokazati, nego li bi to ikakove hipotetične disertacije bile kadre učiniti.

Jošte je nešta, na što bih čitatelja rado pozornim učinio, premda mi obilnost predmetâ lokalno (mjestno) pamćenje ponešto pomieša. — U je lju dvaju ovih djela, koja na blizu stoje, na za vidio

sam jednu slikarsku malenkost, nu svakako izvornu malenkost. Na svodu vrh jednog oltara ukazuju se naslikani oblaci, nu toli izvrstno i tako obsjenivo, da, kad sunčane zrake iz obla prozora, koji se pod njimi nalazi, do njih dopru, da bi, rekoh, čovjek mislio: broditelji nebesâ prodrli su kroz spomenuti otvor u crkvu i da će ovaj čas munja iz njih sinuti i grȁd se spustiti. — Idući kući posjetili smo uz put

Fabriku venecijanskih lančića.

Ovdje se zlatni ovi lančići na rife prodavaju. Ja sam za 10 for. sr. preko $^{3}/_{4}$ rifa kupio. Samo onaj, koji je vidio, kako se ovi lančići prave, može preesapiti, kako se tako jeftino mogu prodavati. Zlato se najprije po žičaru vuče, te tad se iz ovih zlatnih žica, koje priliče drotu, kad se u sredini razkoli, — karike prave, te spajaju. Sve to s takovom brzinom biva, da se na očigled lančić u dužinu vuče. — Naš cicerone htio nas je takodjer i u

Bolnicu mahnitih žena

uvesti, al kad smo došli pod zidine ovog zavoda, uništi nam namjeru neka blieda nesretnica, koja se iza rešetaka jednog prozora pojavi. Cakleno njezino oko, ršeći prami, te škripanje zubî bili su predteče užitka, komu na susret idosmo. »Tko hoće, neka ide, ja ne idem«, bijaše moja rieč. I tako ostali smo svikoliki vani.

Ne daleko odavle opazimo otok s. Cristoforo. To je

Groblje mletačko.

Zidine ovog groblja obkoljuje more. Mletčani živu veselo, nu žalostno se pokapaju. Pokopi bivaju ovdje u obće sasvim jednostavno. U jednu crnu ladju metne se

lies (mrtvački sanduk), a u drugu umjesti se duhovnik sa kojim rodjakom pokojnikovim. I to je vas sprovod. Jama se samo tako duboko kopa, da se lies može pokriti, jerbo dublje voda odmah izvire. — U večer posjetili smo

Kazalište s. Samuele.

Ovdje se je pjevala opera »L' Italiana in Algieri«. Kuća bijaše prilično prazna, premda je bila ulazna ciena samo 10 kr. sr. Za zatvoren stolac nije se takodjer više plaćalo. Nu baš se nisu ni pjevači odviše odlikovali. Prva pjevačica, neka Njemica imenom Fuchs, bila bi možebiti u Kaniži pravila furore, nu u Mletcih očekivali smo više, premda smo se samo u jednom zakutnu teatru nalazili. Rado bismo se bili vratili na naš konak, da nam nije cicerone tek poslije svršetka po nas došao. Jerbo bez njega bili bismo u ovom labirintu od uličicâ u noćno doba Bog zna kud zalutali. — Ovakovih kazališta drugog reda imadu Mletci osim napomenutog jošte tri: Apollo, Malibran i Gallo. U posljednjem prikazivao se je »Robert Djavo« do dva puta na dan. Prvo predstavljanje započinjalo se je u 4 sata poslije podne i trajaše do 7; a u 8 sati prikazivao se je na novo. — Medju ovimi svimi veliki je teatar za operu, nazvan Fenice, u svakom obziru ono, što je u obće residencijalno kazalište naprama provincijalnu. Nu o ovom na drugom mjestu.

I to su bili po prilici naši polazi u vrieme prvoga našeg bavljenja u Mletcih. — Vrativši se iz Verone nastavimo u družtvu novih poznanika svoja hodočašća opet na novo. Najprije pošli smo u hram

SS. Giovanni e Paolo.

Tko bi hotio dragocjenosti napravâ i množ spomenikâ ove crkve obširno opisati, taj bi čitavu knjigu njimi

napunio. — Bojadisano staklo na prozorih, sazi od mramora i drugi, stranom umjetni, stranom riedki uresi bit će za cielo predmeti u obće za svakoga zanimivi. Medju spomenici najpoglavitiji je mausolej dužda Andrije Vendramina († 1478.). U središtu crkve, gdje se je upravo popravljala, stajala je glasovita slika Tizianova, koja smrt s. Petra Dominikanca predstavlja. Kad je čovjek već više umotvorâ ovoga meštra vidio, ne zna, kojemu bi prvenstvo medju njimi dao. I na ovu sliku utisnut je tolik nalik istine, da se motritelj i nehotice diviti mora. Svaki listak drvlja, koje se iza tragičnoga ovog prizora nalazi, naslikan je s takovom pomnjom i toli je naravan, da bi čovjek rekao, meštar je otajnost naravi dokučio. A šta ću reći o onoj vedrini duše, o onom pokoju čiste sviesti, koji se u obrazu svetčevu zrcali; — šta o trepetu bježećeg njegova pratioca, šta li o nemiloj okrutnosti ubojičinoj? — Nu tko želi o psihologijskoj istini ove slikarije pojam zadobiti, taj ju mora vlastitim očima vidjeti. I ovaj umotvor bio je već u Parizu (!). U kapeli brojanice (Rosario) nalaze se na stieni oko oltara basreliefi, koji život Isusov predstavljaju. Djelo ponajviše trudoljubivih njemačkih umjetnika. Gutta cavat lapidem. Znoj njemački zna izdubsti vrlo umjetno tvrdi mramor kararski. Na ploči, gdje se poklonstvo novorodjenog Spasitelja predstavlja, prikazao je meštar i sebe s očali na nosu. »Pogledajte«, rečem ja g. Čumikovu, »onu karikaturu s očali.« To začuše dvojica straga stojećih Engleza, koji osim rieči »karikatura« naravno nisu ništa razumjeli, te nastave poradi toga svoje rodomontade. G. Čumikov, koji je njihovo englezko vrčanje razumio, prišaptne mi, da je moj izraz »karikatura« njihov corpus delicti. »Ecce«, odgovorim mu ja s jednim pogledom na moje kritikastre, »feros viridesque Britannos.« — Moji bo napadnici nosili su zelene

očale na nosu i morali su nekada Vergilija čitati, jer na spomenuti citat nesta ih odmah; vrsta ljudî, kakovih se osobito u Italiji mnogo nalazi, koji sve obožavaju i svakoga Vandalom ili Gotom krste, koji to isto s njimi ne radi. — Vrh ulaza spomenute kapele vidi se jedno cienjeno djelo Tintorettovo »Sveti savez« nazvano, s prilikami pape Pija V., španjolskog kralja Filipa II., dužda Moceniga, Don Juana od Austrije itd.

Na malenoj pijaci pred ovim velikim hramom stoji spomenik mletačkog vojvode Bartola Colleonija. Ovaj vojničar upotrebio je prvi topove u bitci. Stajalište ovoga viteza na konju od mjedi salio je Alessandro Leopardo. Podnožje spomenika sastoji od krasno izdjelana mramora. Neki žale, što se jašilac ponešto drveno na konju drži. Nu tomu nije vitežki Colleoni nimalo kriv.

Jednom, kad sam sâm tumarao po mletačkih sokacih, zalutah nekako na ovu pijacu, a da nisam na pijacu Markovu pogoditi mogao. Ja sam hodao, pitao, nu zaludu. Uviek bo se na malenu pijacu s. Giovanni opet te opet vraćah, dok me napokon jedan mali bezpoplatić iz ove smeće za dva solda ne izbavi. Kad sam na Markovoj pijaci stajao, nisam se mogao za dosta prečuditi, kako je nisam bez vodje naći mogao. — Ne bi li to potajna kakova moć bila, koja mi je tielo na nevidiv način tamo vukla, gdjeno se je nekada, ko što sam poslije toga saznao, krv hrabrih mojih surodnika prolievala! — Poznato je, da se je prije francezke revolucije do 20 tisuća Slavjanâ u mletačkoj vojsci borilo. Kad je Napoleon Mletke obsio, sakupili su se Dalmatinci na ovoj pijaci, da se francezkoj vojsci opru. I oni bili su jedini, koji ovo mjesto bez prolića krvi nisu htjeli ustupiti. Kad su poslije Mletci sad austrijanskomu caru, sad Francezom pripadali, uztezali su se ovi hrabreni vojnici Francezom zakletvu vjernosti položiti, govoreći:

»Ta nismo . . . . ., da bi svaki čas prisezali i prisegu mienjali.« — Najposlije morao ih je car Franjo od prijašnje prisege odvezati.

Posjetivši jošte nekoliko hramovâ, brodili smo na onaj kraj velikog kanala u palaču

Barbarigo.

Od ove nekada glasovite mletačke obitelji živu jošte samo dvie djevičanske, nu ostarjele sestre. Mi smo tako sretni bili, da smo jednu izmedju njih opazili na prozoru, gdjeno se je upravo sunčala. Šteta, rekoh, što nisam slikar; liepe ti prilike ostarjelu Veneciju personificirati. Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas! — U ovoj palači živio je i radio nekada Tizian, od kojega se u njojzi 22 slike nalaze. Njegova »Pokornica Mandaljena« na udivljenje je čitavu svietu, koji srodno osjeća. Kažu, da je jednom neki Turčin ganut od uznosite skrušenosti, koja se na ovoj slici očituje, krst primio. Jamčiti ne mogu, da se je upravo tako dogodilo, premda se u toj pripoviesti ništa ne nalazi, što bi nemoguće bilo. Jerbo, ako je mogao nekada slavjanski naš apostol Metodije, koji zajedno i slikar bijaše, svojim »Sudnjim danom« zapovjednika Bugarâ Borisa i njegov narod na kršćanstvo obratiti, zašto ne bi ženijalni kist Tizianov jedno Ture toli silno dirnuti mogao, da se nauka Muhamedova odreče? . . . Al šta ovoj slici u mojim očima jošte veću cienu daje, to je bila ona misao, da su ove blage oči slavjanske oči, ova izraza puna usta srodna usta, riečju: da ova pokornica nije ništa drugo, nego jedna idealizirana Dalmatinka. — Valjada će čitajućemu obćinstvu poznato biti, kako je Tizian dugo vremena u Mletcih medju ondješnjimi damami zaludu tražio kalup za ovaj svoj umotvor, dok se napokon na Obali slavjanskoj na jednu ribaricu ne namjeri. To je bila neka

Dalmatinka tako krasne i uzorite prilike, da ju umjetnik odmah u svoju djelaonicu (atelier) povede, i tu sredstvom slikarskog idealiziranja zamjernu svoju Mandaljenu stvori. — Tu je bilo i nekoliko kopijâ ove pokornice od izvrstnijih, kako nam kazivahu, akademičkih pitomaca. Bože! kakova je to razlika medju originalom i kopijami. Istina je, i ove su slike bile krasne, al to su Mandaljene u dobi razkošja, u časovih bezbožna ugadjanja tjelesnim nagnućem živuće, riečju: svjetske kokete u položaju svetice, al podnipošto pokornice s razcviljenom dušom.

Vidio sam ovdje medju inimi slikami jošte jednu čudnovatu priliku od istoga umjetnika. To je jedno zlatokoso, živahno djevče, koje rožčići naperen djavo grli. Neki kažu, da je to kći Tizianova, — ini pako, da mu je ljubovca bila. Umjetnik je valjda tim djavolskim obuhvatom naznačiti htio liepost, kojoj ni djavo odoljeti ne bi mogao. Nu ja baš nisam djavo, pa me ipak ne bi original uzhitio bio. Medjutim ukus je razan:

On, ki jede rad sjenice,
Misli, da su jarebice . . .

Na uglu tiesne jedne uličice uputio sam se, da

Bodeži mletački

ne živu samo u romanih, već da kadikad i zbilja posluju. To je svjedočio jedan na spomenutom uglu crnom bojom naslikan križ, gdje je, po izvješću ciceronovu, neki ljubomoran ludjak svoga nuzljuba probo, a da se nije za cielo o nevjeri svoje ljubovnice uputio. Nu probodeni nazva ga jednoć jarcem, tobož da rogove nosi, a to je u Mletcih najveća poruga.

Iz palače Barbarigo hodočastili smo do crkve

S. Maria della Salute.

Krasna rotunda, koje visoka kupola pogled čovjeku obustavlja. Šteta, što je ova crkva nakiti i odviše napunjena. Veća jednostavnost učinila bi veći i povoljniji utisak. U ostalom imade vrlo liep položaj, leži bo na skrajnjem uglu otočićâ le Zattere*. God. 1631. dade ju mletačko skupnovladarstvo navadnom svojom ljepotom sagraditi, da rieši zavjet, koji učini prilikom bjesneće kuge. Upravo na ovom mjestu pojavi se onaj strahoviti pomor, koji godine 1630. u kratko vrieme 44.000 žitelja proguta. Ova zgrada leži na 1,200.000 piljeva i broji do 150 statua. Ja ću daljni opis ovog hrama obustaviti; nu ako ti se, dragi čitatelju, desi, da jednoć u nj dodješ, to te molim, obazri se na desnu stienu i na tavanice sakristije. Na onoj nalazi se gostba u Kanaanu od Tintoretta; a na plafondu tri slike Tizianove iz doba njegove podpune muževnosti. One predstavljaju: »Smrt Abelovu«, »Žrtvu Abramovu« i »Davida kao dobitnika nad Golijatom«.

Premda nam je već dosadjivalo klafranje našeg cicerona, koji riečî kod znatnih i neznatnih predmeta štedio nije, sjednemo ipak još jedanput u gondolu. Naš put vodio nas je u crkvu

Del Redentore.

Ovaj umotvor Palladijev leži s one strane kanala Giudecca i drži se u obće za najkrasnije, nu zajedno i najjednostavnije djelo njegovo ove vrsti. I ova crkva sazidana je uslied zavjeta godine 1575., koje godine do 50.000 ljudi pade kao žrtva kuge. Dva takova pomora u

---

* Ovi otočići protežu se medju velikim kanalom (Canal grande) i onim, koji se Canal della Giudecca zove. Ovi kanali diele poglavitiju stranu varoši od one, koja se Giudecca zove. Ovi otočići spojeni su medjusobno mostovî.

naše doba, od šta nas Bože sačuvaj! — pa su Mletci bez žiteljâ, sada bo ne broji ova varoš više nego li do 110.000 stanovnikâ. — U sakristiji nahode se tri Madone od Gian-Bellinija. Izmedju ovih osobito prva poradi živahnosti bojâ, a druga radi pomnje, s kojom je izradjena, spomen zaslužuje.

Ja bih vodio čitatelja jošte u jedan hram Palladijev

S. Giorgio Maggiore,

koji se na malenu otoku istoga imena diže. — I ovdje nalazi se svašta, šta je vidjeti vriedno, — nu čitati dosadno. Zato ću biti posve kratak i napominjem samo na prvom oltaru »Porodjenje Isusovo« od Bassana, na drugom jedno drveno razpelo od Michelozza, zatim glavni oltar i drvena sjedala na pjevalištu (koru) s urezbinami, koje vriede, da se razvide.

Ajdemo sad u gondolu put pijace Markove; ta sunce bez toga već zapada, a današnja večer je davno očekivana, za svakog kavalira ožudjena večer. Danas će se jedna mnogokrat oglašena i poradi nepredvidjenih zapreka mnogokrat odgodjena opera mletačkog kompozitera Ferrarija prviput predstavljati.

„Ultimo giorno di Sulli“

zavijao je vjestnik posred Markove pijace; »ultimo giorno di Sulli« ječalo je iz usta prodavalacâ biletâ i ceduljâ; — »ultimo giorno« šaptale su pod arkadami neuztrpljive ljepotice.

Nova opera, pjevačica ili plesačica, — to je za Mletčanina takov gaudium, kao kad se kod nas inštalacije drže. — Baleti, soneti, kanzonete, to su osovine, oko kojih se život Mletčanâ vrti, onaj sjeverni stožer, kamo magnetična igla njegovih misli i gibanjâ teži. Medju-

tim da li mu se i može to zamjeriti, što lišen sviju parlamentarnih težnja, za manje muževnimi zabavami toli prekoredno hlepi, gdje mu je narav razkošnim podnebljem i vječitim širokom bez toga raznježena?

Teatar „Fenice“

pripada u prvi red talijanskih kazališta, on bo je jedan izmedju najkrasnijih zavoda ove vrsti. U njemu imadu tri hiljade gledalaca dovoljno prostora.*

Mi unidosmo u nj posve lasno, nu jao onomu, tko bi bio poslije pô sata iz njega izići hotio. Čovjek do čovjeka, prsi jednog na hrbtu drugoga. U 170 loža glava nad glavom, kô na kalimejdanu nekoć lubanja kraj lubanje. Orkestar, već po sebi jedan publikum, zaori i kriku buku po ložah i parteru zagluši, da se do mala glasnije jošte pojavi. Uvertura se dopade. Kompoziter bi gromovitim klicanjem izazvan, šta se u razvitku opere 8 do 10 puta s njim ponovi. Mene je vrlo zabavljao pjesnik, koji je pisao tekst ovoj operi. Ovaj siromah stajao je svedjer iza kulisâ čekajući, ne bi li i njemu mrvica tamjana u dio pala, kojega sretniji njegov prijatelj u obilju dobi. Al usuprot nije bome on ni malo kasnio na daske prosrnuti, čim bi se koja izreka pohvalom bila primila; ne hajuć, da li ga većina zvaše, skoči na pozorište sa slavodobitnim izrazom u obrazu, kao da je kazati hotio: Ha! to sam znao, da će vas to ganuti. — Prima donna, proslavljena Loeve, i prvi basso, komu sam ime zaboravio, odgovarali su podpunoma svojim zadaćam i mome očekivanju. Tenor primo imao je jake ruke, al slabo grlo. Ostali su bili bolji, nego li drugdje, nu na jednom tali-

---

* **Veličina mu iznaša u duljini 254, a u širini 158 parizkih stopa. K tomu pripadaju i druge priličnosti, kao kavana, pridvorje itd.**

janskom kazalištu prvoga reda mogli bi i bolji biti. — Čin opere bio je uzet iz ratovanja Grkâ za slobodu proti turskim tlačiteljem. Da je ovdje uznosnih prizorâ bilo u izobilju, to se samo po sebi razumieva. K tomu su prekrasne iztočne nošnje, bogata razsvjeta kuće i nedostižne dekoracije cielost stvari još umnožavale. — Ova opera davala se je malo da ne za cielo vrieme mog bavljenja u Mletcih, i bi uviek s uzhitom primljena. Vrlo se čudim, što ova opera nije i drugdje, na koliko je to barem meni poznato, do prikazivanja doprla. — Al tako je! od poznatih i jedanput u modu došlih duhovâ priobćuju se svietu i cedulje od pranja, dočim manje poznati, proizveli oni što im drago, u svojoj zabitnosti ostaju. — Činove opere zamienio je

Balet i pantomimske igre.

»Ugri za obsjednuća Bergama«, to je bilo i danas na tapetu, premda je prije nekoliko danâ ciela stvar bila izzviždana. Medjutim poradi troškova priprave, koji više hiljadâ progutaše, bi opet te opet ponavljana.

Prva plesačica, mladjahna i ne manje milostna »Pollin«, bijaše ljubimica, kô što vidjeh, obojeg spola. Sve, što je ruke imalo, mlado i staro, mužko i žensko, sve ih je to za pljeskanje upotrebilo. »Brava, bravissima, la diva!« orilo se je gromovito sa svih strana, čim se ukaza. I starcem kriesile su se oči, ko jazavcu sred noći u kukuruzu. Koji ne mogahu kričati, klimali su glavom kao figure od sadre. Priličje njezino vidjao sam u svih dućanih umjetne robe. — »Alma, beata, bella« i podobni epiteti mienjali su se s uzdisaji i Dio . . . Nu ova bjesnoća obožavanja, koje ovoj mladjanci s okrenutim nogama u dio pade, nije samo ovdje kod kuće. To isto vidi se i drugdje. Ova pošast nije samo europejska, već se je i u Ameriku, medju one

ozbiljne republikance, medju ono živo vodokopno (amfibije) uvukla. — Tko nije u novinah čitao o onom daždu kitnih vienaca, o onoj poplavi zvečećih dolara, kojom bi pozdravljena njemačka silfida Fanny Elsler, koja bi se već ne samo Fanny, već i la Fanée (uvela) zvati mogla?

Ako čovjek cielu stvar hladnokrvno prorešeta, to se i nehotice mora čuditi ovomu prenapetomu entuzijazmu, ovomu izopačenomu ukusu izobražene sadašnjosti. Mislio tko o meni poradi posebnog ovog mnienja, šta ga volja, mene ne će glava zaboljeti. Istina bo je to, da podobne plesačice samo dotle oku gledaoca (razumievam onog, koji nije preko sve mjere zanesen) ugadjaju, dok pravila tjelesne miline i ženske blagosti ne prekoračuju, to jest, dok se u krugu naravnih gibanja kreću. Nu čim iz njega izidju i vratolomna svoja koracanja, kolovratna kretanja ili neestetična dizanja stegana nastave (šta u svih za neobhodno pravilo služi, — jer bi inače više konkurentâ imale), nestaje odmah čara, nema ugodna gibanja, nema one naravne i ljudskomu tielu jedino shodne gibkosti. Ove većom stranom pristojnost vriedjajuće položne figure, koje sad putnim kažam, sad grčkomu ipsilonu, ili posve čovjeku, pod kojim se grana lomi, priliče, kadre su možebiti ćut dražiti i putenost probudjivati, ali estetična užitka pribaviti ne mogu podnipošto. — Nu ove Terpsihore našeg vieka znadu podobro, koje i nisu Voltairea čitale, da je čovjek stvor vrlo puten, kao i to, da,

Koju mačke porodiše,
Rado lovi zvier ta miše;

i tako dižu svedjer i dizat će na račun ove vlastitosti svoja vatirana stegna. — U naše izobraženo doba ustanovljuju se čitava družtva proti mučenju živine; a živinoljubivi ovaj viek nije toliko zdušan, da se ovim ubogim

zvjerkam smili, te da podobnih vratolomlja i protunaravnih napinjanja, ako baš i ne osudi, barem svojim prekorednim entuzijazmom ne podiže. Ili misli možebiti tkogod, da se ova kretanja tako lasno proizvesti dadu, kao što se lasno gledaju? Nu ako tko radi prijatnoga nasmieha, — s kojim takova plešuća božica bol napora sakriti nastoji, — ništa ne opazi, tad neka za kulise poviri, pa će vidjeti, kako ove lagane trstike od naporaoršću, te se višekrat na pô mrtve ruše. — Obilata nagrada, koju ove mučenice dobivaju, ništa ne izpričava. Ta i Španjolci pitaju žrtve za bikoboj, pa ih ipak ostala Europa poradi toga kori i osudjuje.

Al dosta. — Ja sam samo svoje zemljake hotio utješiti, što do sada podobnih zabava nemaju. Vratimo se sada natrag.

Gospodjâ u parteru nije nigdje vidjeti. Ako koju tu i ugledaš, budi uvjeren, da je strana. Nu s tim više ih se u ložah nalazi. — Prva klupa u parteru odredjena je za vojničke častnike, poradi kojega prvenstva nitko neka im ne zavidi, budući da se tik orkestra nalaze. Ulazna je ciena tri lire, a zatvoren stolac stoji takodjer tri lire. Medjutim Mletčani se znadu i užiti svojih 6 lira, jerbo od 8 do 1 ure poslije ponoći, a kadikad i dulje mienja se opera s baletom i mimskom igrom. — Ja sam neku večer morao stajati, jerbo su bileti za sjedjenje bili razprodani. To me je hude muke stajalo. Rado bih se nekako oko 11. ure bio vratio, nu ova odluka dodje prekasno, jer poradi množtva izići nije bilo moguće. Na sreću se upoznah s jednim visokocienjenim zemljakom, koji je uz mene sjedio, te mi je mjesto ustupio. Jošte se i danaskar sjećam, kako mi je to ugadjalo; poradi česa gospodinu pomorskomu majoru R....... za njegovo prema meni očitovano velikodušje ovdje očito zahvaljujem.

Dobro, što smo se za svojeg prvog dolazka u Mletke odmah upoznali s mletačkim jutrom, inače bo ne bismo ni saznali bili, kakovo je. Jerbo čovjek lasno zaboravi sve uzmožnosti sunčanog izhoda, kad vazdan okolo tumara i jedva oko drugog sata poslije ponoći ide spavati. Vrh toga hladna jutra i sobe bez peći učiniše, da smo se nerado izpod gunjca izvlačili. A dok je čovjek u kojoj biskoteriji nešto malo založio, za toga dovukao se je i jedanaesti sat*. To bijaše takodjer uzrok, što su naši pohodi mletačkih znamenitosti polagano napredovali. — Danas na primjer upravo je bila nedjelja. Osim palače duždâ, koju iznutra svu pregledasmo, dvaju obližnjih otočića s. Lazzaro i s. Servolo, ništa ne vidjesmo.

Izvanjsko lice palače duždâ opisao sam već prije, ako se inače štogod podobno opisati dade. Sad molim štioca, da me sliedi unutra i da vidi ove

Dvorane duždâ.

U četverouglatom dvorištu, kojeg zapadnu stranu Markov hram zatvora, imadu dva studenca ili bolje rekav dvie čatrnje (vodokapi) s krasnim zarubom od mjedi. Jerbo studenaca, kakovi su drugdje običajni, u Mletcih nigdje nema. Ovdje je vidjeti vazdan vodarice, koje vodu u razne predjele varoši raznose. Inače pako vozi se voda većom stranom iz rieke Brente, te se prodaje za novce. — Al hajdemo prama onim stubam »Scala dei Giganti« nazvanim. Ovo ime dobile su od dvie gigantske statue Sansovinove, Davora naime i Neptuna, koje ih ukrašuju. Na visini ovih stuba krunio je nekada najstariji viećnik

---

* Da zbilja! u skrajnjem kutu starih prokuracija dobivaju se u jednoj biskoteriji svako jutro svježi tirolski štrukli comme il faut! Opazka za gourmande.

novoizabrana duždа. Razne uspomene hvataju se ovih stuba. Na vrhu njihovu bi hercežka kapa Falieru skinuta, a pod njim glava njegova. — Po ovih stubah na svoje štake podbočen stupao je protjerani s priestolja sjedoglavi dužd Foscari. On je svoga sina na zapovied Desetorice na muke morao osuditi. Kad je, lišen dostojanstva, sa spomenutih stuba sišo, reče: »Prije trideset i pet godina pozva me dužnost prama domovini gore; sad me zloba izdajicâ dolje tjera.« — I malo zatim, kad je začuo glas Markova zvona, koji je nov izbor dužda Mletčanom javio, pade razcviljena srca od kapi udaren na zemlju. — Iz galerije prvog kata vode u gornji tako nazvane zlatne stube »Scala d' Oro«. One nisu upravo od suhoga zlata ko mamuze Sibinjanin-Janka, njihovi uresi ipak mnogo zlata jednoć progutaše. Preko ovih skalina idući dolazi se u jedan četverouglat triem (atrio quadrato), a odavle u salu »Delle quattro Porte«. — Ona s našim »tre porti« druge srodnosti nema, nego što se obje u Mletcih nalaze. — Od sada ćeš bielih ili od nakita prostih stiena zaludu tražiti. Medju inimi slikami odlikuje se u ovoj sali »Vjera« od Tiziana i neke slike na liepu od Tintoretta. Kroz jedna izmedju četiriju prekrasnih vrata ove dvorane unidjemo u sobu »Anticollegio« nazvanu. Tko bi izbrojio potanko sve nakite ovih dvorana? Jedan kamin od kararskog mramora, vrata sa stupovi od verde antico, slike na liepu i jedna mnogocienjena slika Pavla Veronezkog, koja »Otmicu Europinu« predstavlja, samo to neka bude ovdje napomenuto.

Spomenute dvie slike, naime »Vjeru« Tizianovu i »Otmicu Europinu« Pavla Veronezkog odnio je bio Napoleon u Pariz. Čudnovata zgoda, što je upravo simbole onih stvari ugrabio, od kojih jednu, naime vjeru, milionom, koji u nju i po njoj u bolju budućnost vjerovahu, poslije

toga i u istinu uze; a drugu, naime »Otmicu Europinu«, — do tad bajoslovnu priču, — malo što u sviet drmajuću istinu ne pretvori. Ovaj čovjek, polubog ili demon, koji je priestolje duždâ srušio i tim zadnju sjenu mletačke slobode uništio, ipak se od Mletčanâ slavi. Ja sam se čudio, kad sam posvud njegovih priličja u mjedorezih i bakrorezih, u kamenotisku i drvorezih našo. Njegova poprsja, Napoleoni i Napoleončići od mjedi, gvoždja, kamena i sadre niču u svih dućanih kao gljive iz zemlje. To bi možebiti bila zagonetka, da se rieč sloboda, republika tolikokrat zlo ne upotrebljava i da je republika mletačka štogod drugo bila, nego li prosto okrutno aristokratsko gospodstvo, da su njezini desetnici štogod čovječnije radili, nego li nesretne cittadine kao žrtve svoje sumnjivosti desetkovali, riečju, da nisu oni povodni grobovi već toliko žrtava progutali, da se je i najnedužnijemu koža od straha ježila, jedva što bi se pozzâ i piombâ sjetio. Al Napoleon, čim je mletačkog dužda — ovog Hamleta 18. vieka — njegove zadaće riešio, dao je zajedno i grozovite tamnice razoriti, most uzdisajâ (Ponte dei Sospiri) — ovu aherontsku promenadu — zazidati, riečju, uništio je paklena raztezala i orudje ovog, istina Bog, narodnog, nu razbludno okrutnog vladanja.

Predjašnjoj susjedna dvorana »Sala del Collegio« jošte većom krasotom sieva. U ovoj sobi davao je dužd audijencije. Vrh priestolja proslavio je kist Pavla Veronezkog glasovitu pobjedu dužda Veniera kod Lepanta. Tkani sazi pod priestoljem predstavljaju Jupitera itd. U našem družtvu nalazile su se medju inimi takodjer i dvie mlade Fiorentinke, znanice g. Čumikova iz kuriere. Mladja, zajedno i prokšenija, puna živahnosti i dosjetakâ, sjede na priestolje nekadašnjih duždâ. Upitana od svog supruga, šta u ovaj čas misli, odgovori mu: »Da tebe nemam,

žalila bih, što nisam mletačka duchessa«, i dočim joj južni gospodin suprug za ovu udvornost desnicu poljubi, baci ova en désirant duchessa sjevernomu putniku jedan, tako izraza pun pogled, da nije njezinim riečim drugog tumača trebalo. — Za njom sjeli smo i mi po redu na priestolje. Dabome, čovjek ne može svaki dan na priestolju sjedjeti, a još manje tako hladnokrvno odreći ga se, kao što smo to mi učinili. — Želiš li znati, čitatelju, šta sam ja na priestolju sjedeći mislio? Eto — mislio sam, da na drvenom stolcu sjedim, na kojem je već mnogi bolji, nu i mnogi gori od mene sjedio.

Kroz salu de' Pregadi (oprošenih)* — koja je umotvori od Palme, Tintoretta i mnogih drugih urešena — ide se u kapelu. Na oltaru od šest dragocjenih stupova stoji mramorna statua Madone s Isusom od Sansovina.

Vratimo se sada natrag do sale delle quattro Porte, pa stupimo u grozne uspomene salu desetnikâ, — »Sala del Consiglio dei Dieci«. — Tko bi mislio, da su medju ovimi, od krasote sievajućimi stienami, nekada toli grozne osude izrečene! Ta one bi većma valjale za vesele gostbe i razkošna plandovanja. Pogledaj der na desno onu krasnu sliku, to je »Povratak dužda Zianija poslije, kako pobjedi cara Miroslava Rujobradu«. — Želiš li se upoznati sa slikarem ovog umotvora, tad se obazri na onog čovjeka, koji iza pape Aleksandra III. baldakin nosi, eto ti Leandra Bassana, kako je bio i živio. — Prije, nego li se s ovom dvoranom oprostiš, baci jošte jedan pogled na treći oval tavanicâ od strane prozora. U ovom je Pavao Veronezki naslikao jednu prekrasnu ženu, što sjedi uz nekog starca.

U obližnjoj dvorani »della Bussola« vidio sam jednu čudnovatu vizitu. Razumieva se na jednoj slici. S. Marko

---

* Zove se »dvorana oprošenih«, jerbo je dužd za svako viećanje starješine oprosio.

dovede pred Bogorodicu mletačkog dužda Leonarda Donata, da joj se nakloni. — Uz ovu dvoranu nalazi se opet druga »Sala dei Tre Capi del Consiglio dei Dieci«. Nju ukrašuje medju inim jedan mramoran kamin s dvie karijatide* i jedna slika P. Veronezkog, koja predstavlja angjela, kako opačine progoni. — Ako je umjetnik ovim kipom djelovanje vieća Desetorice paralizirati hotio, to je tad opet dokazano, kako su čestokrat i viši geniji skloni nizkomu laskanju.

Na ovu dvoranu naslanja se nekadašnje gniezdo mletačke kamarille**; — to je ona zloglasna soba, u kojoj su državni inkvizitori u doba aristokratske vlade svoje sjednice imali.

Kad čovjek kroz ove galerije sievajućih dvorana prodje, — misli, da ga ne će ništa više zateći. Medjutim uputi se za malo, čim naime u dvoranu velikog vieća (Sala del Maggior Consiglio) korači, da se je prenaglio. Ona ne samo što ljepotom ine nadilazi, već se i svojom znatnom veličinom odlikuje***. Godine 1812. prenesena je simo knjižnica. Ona broji oko 80.000 starijih i novijih knjiga, medju kojimi imade do 5000 rukopisa. Bez dvojbe obilata ruda i za povjestnicu Jugoslavjanâ. — Utemeljitelji su ove knjižnice: Petrarka i kardinal Bessarione, koji svoje zbirke knjigâ republici prvi pokloniše. Priličje posljednjeg visi u prednjoj sobi više vratâ. — Stiene velike ove dvorane zastrte su različitimi kipovi ponajviše iz mletačke prošlosti, kao i onih naroda, u kojih udes Mletci znatnije utjecahu. — Na desno od ulaza sjaje »Veličanstvo paradiza« od Tintoretta. Ova slika pokriva čitavu

---

* Karijatide se zovu u arhitekturi ženske statue, koje se za podporu korniša upotrebljavaju (Nosilice?). — ** Tako se je u Španiji zvala ona svietu poznata otajna vlast. — *** U duljini imade po Quadriju 154, a u širini 74 stope mletačke mjere.

jednu stienu. Kažu, da je to najveća slika, koja je ikada na platnu naslikana. Medjutim i ova slika svjedoči, da stvari, o kojih se malo da ne toliko pojmova nalazi, koliko ljudi imade, da rekoh to nisu za slikotvorstvo sasvim prikladni predmeti. Čovjek ne mora upravo, da je Musloman, ako sebi paradiz ponešto drugčije predstavlja, nego li što ga slikar ovdje prikaza. Barem uzor onaj, koji si je nekoć moja razmniva o raju osnovala, ne slaže se nimalo s ovim slikanim. Vrh toga je i tako natrpan ljudmi i djecom, da bi za cielo svakomu, osobito kojemu anahoretu (samoživcu), brzo dosadio, a naše gospodje sa svojim ričjakom (Reifrock) bile bi takovim rajem posve nezadovoljne .... Ništanemanje s tehničkog gledišta vriedi ova slika ipak mnogo, a jošte bi više vriedila, da je nadriumjetnici (popravljači) nisu pokvarili i izopačili.

Zatim sliede umotvori Leandra Bassana, Andrije Vicentina, Miroslava Zuccara i nekih drugih. Slika ovog posljednjeg umjetnika »Car Miroslav Rujobrada pred papom Aleksandrom III.« odlikuje se poglavito. Kakovo je to slavlje katolicizma, ovo poniženstvo toli silnoga vladara!

Čudno čudo, što se vieku
Do današnji dan ne zgodi,
Car, pred noge koga teku
Za mir iskat svi narodi. (Gund.)

Ovaj car krotak, smjeran kô uzkršnje janje!

Stienu od Piazzette — naproti Tintorettovu paradizu — ukrašuje medju inimi »Povratak dužda Contarinija poslije pobjede nad Genovezi god. 1379«. Izvrstno djelo P. Veronezkog. Manje proslavljena, al što se predmeta tiče, mnogo zanimivija slika J. Palme nalazi se na lievoj stieni. A to je: »Prvo osvojenje Carigrada po sjedinjenoj vojsci Mletčanâ i križarâ god. 1204«. — Gle, kako hrabreni dužd Enriko Dandolo na čelu smjele svoje čete

jurišem na bedeme navaljuje i stieg s. Marka usadjuje! — Ovaj vitez bio je starac od 90 godina i malo što ne na obadva oka sliep, kad se je takovim junačtvom izkazao. Motreći ovu sliku dolaze mi na um one rieči Gundulićeve:

Tko je oni, Gospodine,
Ki ide prvi prida svime,
A porušen nad sve ine?
— — — — — —
— — ono 'e slika,
Ko'i si u suncu ime udjelja,
Iztočnoga dobitnika.

I u teatru Fenice vidjeti je na prvoj kortini sliku ovoga junaka. Tamo sjedi na paripu, a carigradski poslanici poklanjaju mu na koljenih ključe i krunu Carigrada.

Vrh prozora, koji na Slavjansko žalo gleda, prikazuju se dvie zgode iz crne prošlosti Slavjanâ. Prva je »Predanje Zadra« od Domoboja Tintoretta, a druga: »Obsjednuće istoga grada s kopna i mora« od Vicentina;

Triesi umrli sve užižu,
Sve obujmiva magla crna,
Oblaci se strielâ dižu,
Grad ognjenih pada zrna.

Nu sve ove striele nemoćno bi se odbile na klisuri svietu poznate dalmatinske hrabrosti, da su se gradovi Dalmacije upoznali s onom koristi, koja se radja, kad jedna ruka drugu pere!

Klonule ćudi dielio sam se od ovih slikotvorâ. Niti me je tješio srodni udes inih naroda, koji se na sievajućih tavanicah ove dvorane u kistu vještih slikara odrazuje, kao na primjer: P. Veronezkog »Osvojenje Smirne«; Franje Bassana »Potjera i razbiće hercega Viscontija po mletačkom konjaničtvu« i »Pobjeda Gjure Cornara nad

Niemci«; Palmino »Osvojenje Padove« i »Uzeće Cremone« itd.

Izpod korniša vise priličja mletačkih dužda. Prvi u redu je Obelerio dužd god. 804. Za njim sliedi ostalih 75; a u obližnjoj sobi nalazi ih se još 39. Priličja petorice fale, jerbo ukupno bilo je 120 dužda. Mjesto, gdje bi priličje dužda Marina Faliera imalo stajati, prazno stoji s napisom: »Hic est locus Marini Falethri decapitati pro criminibus«.

U obližnjoj dvorani odvjeta (Sala dello Scrutinio) žalostio sam se opet, nu zajedno i jadio. — Žalostio zato, što vrh prozora »Uzeće Kotora« od A. Vicentina gledati moradoh, a jadio, što hvastanje mletačko granicâ nema. U prijašnjoj bo dvorani prilikuje se šarovitimi, u oči udarajućimi bojami »Predobivenje Zadra« i to u dvostrukom eksemplaru, al to im nije bilo dosta; i ovdje je moro kist Tintorettov zgodu ovu na kornišu ubilježiti. To je u mojim očima bezobzirna nepristojnost, koja bi barem iz obzira štednje prama surotnikom bila mogla izostati. — Naproti vratam stoji Palmin »Sudnji dan«. — Doći će, doći, mislio sam u sebi — jednoć sudnji danak, doći će Vidov danak; — i obazrevši se na izpražnjene dvorane šaptao sam utaživo: »Venecijo, tebi je već došo! . . .«

U knjižnici s. Marka imade takodjer bogatih zbirka medalja, statua, poprsja, basreliefa od mramora i mjedi. Medju njimi dopade mi se najvećma grupa: Leda i Jupiter u prilici labuda, kao i jedan mrtav vojnik. Oba su komada staro-grčki umotvori.

Osobito je krasan pogled s balkona velike dvorane, koji gleda na Žalo Slavjanâ. Prostrana luka sa svojimi šarenimi jedri, medju kojimi crne gondole tamo amo blude; krasna kupola hrama s. Maria della Salute s one strane velikog kanala; Giudecca s divnim svojim hramom »Del

Redentore«; otok s. Giorgio Maggiore, a uzduž Nabrježja slavjanskog slikovito množtvo gondoliera, mornara, vojnika, filarka, gizdelina itd.: to je prizor, koji se odavle čovjeku predstavlja. Nu i tužna uspomena trepti nad ovim doksatom, gdjeno je glava pogubljena Faliera bila izvržena. S ovim duždom padoše god. 1355. 16. travnja takodjer i mnogi Dalmatinci, koji su s njim u potajnu savezu bili. — Medjutim to nije bila prva visoka žrtva vieća Desetorice. Faliero bio je četerdesetdeveti mletački dužd; od njegovih predšastnika odrekla su se petorica dobrovoljno ovog dostojanstva, petorica bila su prognana, devetorica službe lišena, petorica pogubljena, tako da je Faliero izmedju 49 u redu ovih nesretnikâ bio devetnaesti.

Kad čovjek blistajuće ove dvorane motri, u kojih se divlje slobodna razmniva umjetnikâ zrcali, to bi mislio, da su ovdje ljudi u vječitih svetkovinah trajali najsretnije dne. Nu jedva što se nekoliko koraka u vis popneš ili pako sidješ, to ćeš se uputiti, da je šibolet upraviteljstva strah i trepet bio. Pod rajem ove divote širi se pakao strahovitostî. Na onoj strani palače, gdjeno njezine bielomramorne zidine kanal »Rio di Palazzo« pere, nalaze se one grozovite tamnice

„Pozzi i Piombi“,

o kojih već i svaka baka, koja romane čita, znade zboriti. — Ove državne tamnice, »Pozzi« ili studenci nazvane, vijugaju se s krvničkom umjetnošću po debelih zidinah palače. U ove tamne, tiesne i vlažne uze, koje mrtvačkim rakam priliče, — zakapali su se nekoć živi ljudi. Nekada bilo ih je oko dvanaest. S prvim dolazkom Francezâ srušena ih je veća strana, imenito one, koje su se pružale do valovâ, — pače dva hvata izpod njih. Tko medjutim volje imade, može se do njih kroz jedna poklopna vrata dovući. Nu,

kao što nam cicerone kazivaše, osim spilâ, koje su podrtinami zasute, ne će ništa naći. Neke od ovih tamnica bile su gvozdenimi rešetkami od mora razlučene, tako da je tamničar do pojasa u vodi moro stajati. Godine 1716. bi neki na smrt osudjen Francez velikodušno (!) pomilovan i u ovaj red tamnicâ zatvoren. Ovdje je taj čovjek čitavih 37 godinâ polak u zraku, a polak u vodi proveo. Kad čovjek podobno sluša, ne zna, da li bi se aristokratskoj ovoj okrutnosti ili orijaškoj jakosti ljudske naravi više čudio. Tko je na smrt osudjen bio, njega su iz ovih zidina izvukli, te preko mosta uzdisajâ

„Ponte dei Sospiri"

preveli. Na kraju ovog mosta zadavili su ga u jednoj celici i tada su ga ribam za hranu u kanal bacili. Most uzdisajâ jedna je pokrivena galerija i hodnik, koji se pruža od drugog kata palače duždâ u današnje tamnice preko kanala, koji ove zgrade veže. Tko je jedanput kroz ovu galeriju prošao, već se nije nikada ili posve riedko natrag vraćao. Smrt, vječita tmina ili olovni krovovi bijahu udes takovih nesretnika.

Olovni krovovi,

pod koje su se osudjeni zatvarali, nisu takodjer bili zadnja vrsta paklenih ovih kinâ. Olovo bo od sunčanog žara usijano nije posve prijatna sjenka. — Bez traga i glasa nestajalo je čestoputa ljudî iz domaćeg kruga, a da se nije nikada za cielo saznati moglo, kamo su dospjeli. Na ovom 37 hiljada □ stopa širokom prostoru* ječi 37 milionâ smrtnih grieha. — S pasjom bezćutnošću i prezirućim mučanjem davilo je blagorodstvo u ovih krvlju i suzami ovlaženih prostorih sve, štogod se je usudilo do

* Obseg palače duždâ.

njega popeti ili nadletjeti ga. Ubijalo je bez milosti sve, što se je ovoj krvožedji budi muževno opiralo, budi šapćući ju samo osudjivalo. Tko se je uztezao senatorsku razbludu svojom sramotom pitati, posto je hrana morskih raka. — Bodeži, raztezala, krv, uzdisaji i suze napunjavaju većinom povjestne mletačke listove. — Tko se na ovom mjestu tješiti ne može poradi propasti republike, onaj ne vriedi drugo, nego da se njemu za volju ove tamnice od razvalinâ izprave i da tad polovinu života polak u vodi, a polak u zraku stojeći sprovodi, drugu pako polovinu svojih dana da se pod olovnimi krovovi suši.

Medju inimi spomenici nekadašnje zaglavne procedure kažu se na stieni spomenute palače mjesta, gdje su čeljusti lavlje stajale. U njih su se bacale u potaji pismene tužbe proti osobam i obiteljim. Inkvizitori, koji su k ovim u stienu spuštenim ormarcem ključe imali, morali su razsudjivati, na koliko bi podobni oglasi vjerojatnost zasluživali. — U arsenalu vidio sam jednu golemu gvozdenu kacigu s mnogimi luknjicami na šišaku. Kroz njih su boli glavu osumnjičena šilom, iglami i inimi malenkostmi, dok je čovjek, bio kriv ili nevin, na posljedku izpovjedio, šta su njegovi krvnici željeli*. Nu znamenito je to, što je ova kaciga s osobitom pomnjom izradjena i vrlo umjetno napravljena; — ne manje krasan je i spomenuti most uzdisajâ. Ovaj bo je bielim mramorom obučen i veoma izvrstno izdjelan. To svjedoči, da je u Mletčićâ duh plastične umjetnosti i nad barbarskim iznašašćem treptio.

* To još nije takovo čudo za viekove tamne prošlosti, ko kad se u napredno (?) doba, — kakovo je naše, slična sredstva upotrebljavaju. Nije tome davno, što sam iz jednog vjerodostojna izvora čuo, da su neke osobe u varmedji m— jošte prošle g. 1843. kod tako nazvanih dobrovoljnih izpita pet vrsti torture običavale upotrebljavati.

U tečaju stvari čudnovata mi se čini ona prigoda, što posljednji sužanj mletačke republike bijaše neki Dalmatinac, imenom Lacković. Uzrok njegova utamničenja, kao što su mi kazivali, bio je taj, što je u sumnju pao, ko da je bio u potajnu porazumljenju s Turci. Njega su izbavili Francezi prilikom svoga prvog dolazka u Mletke. Nu, lišen punih 14 godina svjetlosti, jedva što na frižak zrak izidje, osliepi, te umrie onaj isti dan. — Znamenito je to, rekoh, zato, što je zadnja osoba, koja se je u trinaeststogodišnjoj drami mletačke republike ukazala, bila član onoga naroda, koji je nekoć Mletke utemeljio, — naroda onoga, kojega sila, kao što slavni Tommaseo kaže, bijaše ono nešto strahovitih nokata, što Markovu lavu ostade, kad je odavna već bogatu grivu, zube i šape bio izgubio.

Poslije podne najmili smo jednu gondolu i odbrodismo na

Otok s. Servolo.

Ovdje je jedna velika bolnica za mahnitce. Po hodniku sjedjelo je i hodalo više ljudskih prilika, o kojih nismo znali, jesu li ili nisu zdrave pameti. Medjutim nas mirno njihovo ponašanje upokoji. U drugom predjelu bilo nam je ponešto vruće. I ovuda je nekoliko ovih nesretnikâ prosto mimo nas hodalo, ali izbuljeni njihovi pogledi, po koji škripajući »corpo di . . .«, a kadikad dižuće se pesti činiše, da smo se poradi svojega znatiželjstva začeli i kajati. Medjutim nešto od stida, nešto pako uzdajući se u utješive rieči svoga vodje nismo se htjeli vratiti. On nas je uviek uvjeravao, da to nisu podnipošto zlobni ludjaci. Kasnije smo doznali, da je i naš vodja bio ludjak, nu na sreću jedan izmedju dobroćudnih. — Napokon dodjosmo do onih, koji su u posebnih celicah obitavali i stranom u verige bili okovani. Stari sjedoglavci s izopačenim i osušenim obrazom, mladi i ko jedro drvo čvrsti

dječaci s gorostasnimi tjelesi, ležali su stranom na podu, stranom su pako svojimi lanci zvečali. Čini se, ko da ovi tek zato tako debljaju, što ih um više ne uznemiruje. — Mi se brzo ovih žalostivih prizora zasitismo, niti smo željeli do kraja ići, s tim većma, što je jedan izmedju prosto hodećih ludjaka začeo svoje drugove tjerati, te pešću grozovito kresati. — U bašči, ili bolje da rečem, na jednom zelenu prostoru, zidom obkoljenu, nadjemo više tako nazvanih dobroćudnih mahnitaca; neki su nam htjeli dokazati, da su pri čistoj pameti, time, što su nam mane svojih drugova tumačili, te im se smijali. — Medju inimi opazimo jednog s knjigom u ruci i s velikom ozbiljnošću tamo amo kobacati. Jedva što nas ugleda, približi se k nam posve pristojno, i začе s rječitošću Talijanu prirodjenom svoja fata (zgode) pripoviedati, koje ga u ovaj zavod dotjeraše. S početka govorio je talijanski, a poslije, kad mu je g. Čumikov kazao, da nismo tome jeziku vješti, zborio je francezki, nu to s takovom razboritošću, da smo ga za kakovu žrtvu progonstva namjeravali smatrati. Medjutim nešta dade nam ipak povod misliti, da su mu pored sve njegove suade točkovi jedno malo pomiešani. Pri našem odlazku naime predade on s velikim otajstvom g. Čumikovu neki malen smotak, u kojem osim četverouglatih papirnih obrezotina, raznimi brojevi i pismeni providjenih, ništa ne nadjosmo. Ovaj nesretnik bio je, kao što smo to kasnije doznali, jedan ne posve neznatan talijanski pjesnik; nu, budi odviše divljom fantazijom, budi preobilnim čuvstvom od naravi obdaren, običavao je raznovrstne jeremijade stranom u kavanah, stranom pod piljem s. Marka bezobzirno improvizirati. Poradi ove nesmotrenosti bi simo smješten, da mu se srce, možebit i mozag, ponešto razhladi ili posve zavri. S ovog svieta u malenu odbrodili smo na susjedni

Otok s. Lazzaro,

gdje se manastir armenskih kaludjera nahodi. Oni su si već mnogo zasluga pribavili odhranjivanjem mladeži svoga naroda, kao i tiskanjem i razširivanjem mnogih knjiga, osobito u iztočnih jezicih. Na ulazu pozdravi nas veoma uljudno jedan otac, te nam sve pokaže i raztumači, šta je ovdje vidjeti vriedno. U bogatoj knjižnici manastira nalazi se medju inimi stvarmi jedna stara (od 5000 godina), vrlo krasna, ili bolje rekav, vrlo dobro sačuvana mumija, jer mumija, bila ona ma kakova, upravo onoliko krasote ima, koliko izsušen gavran. Ovdje smo vidjeli takodjer jedan vrlo dobro sačuvan papyrus itd. Knjigotiskarna providjena je svimi vrstmi pismenâ. Naš pratilac pokaže nam jednu palac debelu knjigu (proizvod ove tiskare), u kojoj je »Otčenaš« u svih poznatih i nam nepoznatih jezicih natiskan. — U ovom samostanu bavio se je nekada mnogo Lord Byron, gdje je takodjer jednu englezko-armensku slovnicu s pokojnim priorom manastira, glasovitim jezikoslovcem, složio i izdao. U tiskarni ovog kloštra vidjeli smo jednog kaludjera s takovom bradom, kakove naše družtvo nije jošte nikada vidjelo, bijaše crna ko krila u vrane, a duga ća dolje do stegna. Da sam ja vlastnikom ove brade, bacio bih olovna pismena i crnilo, svrgo bih kutu, pa bih živio u bielom svietu na račun ljudske ljubopitnosti.

Ostavivši armenski samostan plovili smo upravo na slavjansko zemljište. To će se mnogomu nevjerojatno činiti, pa ipak je tako.

„Giardini pubblici",

pučki vrt, kamo smo u taj par brodili, i koji se na kraju Slavjanskog žala nalazi, prava je slavjanska zemlja na

zapovied Napoleonovu iz Istrije simo u velikih ladjah dovezena. Ovaj vrt imade priliku poluotočića, koji se u more pruža. — Danas je još kako tako živahan, nu po djelatnicih pokazuje se većom stranom prazan, premda se iz skuta sjenitih njegovih aleja i krasan izgled uživa. Čini se, ko da Mletčani nemaju velika nagnuća k ugodnoj zeleni naravi. — Kazivali su nam, da imade mnogo i mnogo ljudi, koji kopna nikad ni vidjeli nisu, osim sa zvonika s. Marka. — Mletčani, kao što sam opazio, vole pod arkadami Markove pijace dne svoje trajati. U podne sastaju se tamo, da se medjusobno pitaju, da li će u večer doći, a u večer, da se izvieste, da li su u podne tamo bili. Publika ta mogla bi se prispodobiti vjeverici, koja je u valjevitu kavezu zatvorena. Uviek bježi, te bježi, a da se s mjesta ne udalji. — A šta su arkade Markove pijace za dvorno obučeno obćinstvo, to je Nabriežje slavjansko za manje dvornu ili posve za napola obučenu publiku.

Riva de' Schiavoni,

to je osobito po nedjeljah i praznicih mletački Wurstelprater, Elizium i Hitzing. Sve, što i uši gondoliera, mornara i podobnih amfibija draži, — što im grlo žudi, želudac osjeća, svega toga imade ovdje u izobilju. Hladne vode, koja je stoprv pred tri dana iz Brente donesena, dobiva se tu za jednu centimu, a prsak (Spritzer) mistre* u račun i ne dolazi. — Ovdje se žuti od jeda polenta, što je samo za sirote na svietu; ovdje imade pasticije krasna imena, ali rdjava teka, jušadi s razkuhanom janjetinom i cielimi kostmi. — Eto tamo nudi visokoučeni doktor Dulcamara svim nevoljnim svoju službu iz čista čovje-

* Mistra je vrsta žitne žganice, koju prosti puk s vodom mieša, te tako piće većom stranom već ostarjelo ponešto destilira.

koljublja. Ovdje svetkuje rajska poezija u osobi jednog gladujućeg improvizatora svoja slavlja. Iza ovoga utemeljio je vlastnik jednog Herkula i jednog Liliputanca svoju kolibu. Tamo malo dalje stoji hram jednog zmijožderca. Sad se sluša glas orguljicâ pod jednom tamnom kamerom, sad se zaori trublja pred kabinetom voštanih lutaka i poplava šarena množtva teče sad amo, sad onamo.

Turajući se kroz ove stisnute gomile opazimo pred sobom neku gospodju u crnu svilu obučenu. Na glavi joj stolovaše šešir od crne kadife, a lagana fazziola treptjela je iza njega. Uz ovu donnu vukla se je polagano njezina duenna, a treća u ovoj družbi bila je neka podugačka figura s bielimi čarapami i crnimi gondolami na nogu. Pantaloni lišeni podponâ laptali su svedjer za udaljenimi gondolami od cipelâ, — ali zaludu. Nitobrojni repovi fraka pljeskali su zlorado poradi ovoga taštog laptanja i bezuspješnog napora kratkorodjenih pantalona. Iz žepova ovog intrigana pršile su dvie šarene marame ko barjaci od fregate. Uz uši ovog čovjeka stršile su dvie jačice, šiljate ko bodeži abruckih lupeža. A tko bijahu ovo troje? pitat će blagonakloni čitatelj. — Nitko drugi, nego naš Tirolese in Venezia sa svojom Signorom i u pametaru obožavana Laura. — »Guten Abend, meine Herrn«, reče Tirolac; »Buona sera« gakala je Signora. Nu Laura, smetena možebiti od vlastite elegance, gledala je zarumenjena stidljivo na tarac, dok smo se mi svi redom njezinu preobraženju čudili. Napokon se i ona razabere, te na naše pitanje »Come state, Signorina Lauretta« jedan »Oggi bene« odgovori. Nu Laura nije danas samo za dana damu predstavljala, već je i u večer od napora djelatnog života bila prosta. Jer, kad smo poslije teatra kući došli, nije nam ona, ko drugda, svieću prižgala, već je u svom krevetu možda o slavlju današnje nedjelje snivala, dočim

je za danas najmljena čuvarica nas dvorila. — Sutradan posjetili smo

Hram slavjanski s. Jure,

koji u predjelu kastelskom (Sestiere di Castello, Fondamenta dei Greci) leži. Gradilac ove god. 1550. sazidane i iztočnomu obredu namienjene crkve bio je J. Sansovino*. Slog je njezin čist i jednostavan, vlastitost, koja uviek čovjeka uznosi. A uz to je ipak čvrsta i krasno nakićena. Čelo (façade) ovog hrama ukrašuju slike od mozajika u tri razdjela. Unutra se nalaze takodjer neki vrlo krasni mozajici. Ulazna vrata dorskog su razredjenja**. — Odavde pošli smo kroz vijugaste sokake u svietu poznati

Arsenal

ili brodarnicu. Ja sam prije toga mislio, da je to samo ogromna zgrada, medjutim sam se uputio, da je to čitava varoš, obsega malo što ne onolikog ko Varaždin. Kažu, da ima dvie tal. milje u okrugu. Uokolo je zidinami i tornjići zatvorena. Unutra ju križaju kanali, raznovrstne zgrade, fabrike itd. Mi smo tri sata po prilici unutra tumarali, a da se nismo ni na jednom mjestu dugo bavili.

---

* Jakov Sansovino, rodjen Fiorentinac, radio je u Rimu, Veroni, Padovi i Mletcih, gdje je god. 1570. umro. Od njega se nalazi u Mletcih nekoliko crkava, nadalje palače na velikom kanalu ležeće: Corner, Ca' grande, Manin, Fabbriche nuove itd.; nu najznamenitija je njegova zgrada c. k. palača, odprije Markova knjižnica. Nju je sam Palladio za najsavršeniju i najkrasniju zgradu novijega doba držo. — ** U arhitektoničkih opisih dolaze često izrazi, kao što su: stupovina dorskog, jonskog ili korintskog razredjenja (Säulenordnung). Ovaj je trovrstni slog ovakov: dorski je red stupovâ najstariji i posve jednostavan, jonski se stupovi zovu, gdje je glava od stupa pužu sličnimi nakiti urešena, napokon korintski su stupovi oni, kojih glave lišće primoga (Acanthus, Bärenklau) ukrašuje.

Nad ulazom stoji statua s. Justine od g. Campagne, na uspomenu pomorske one bitke, u kojoj su Mletčani god. 1571. na dan s. Justine Turke pobiedili. — Uz balustradu vide se ona četiri gorostasna lava od mramora, koje je Fr. Morosini g. 1687. s gore Himeta (blizu Atene) sa sobom donio. Rodoslovlje ovih lavova starinari razno izvode, u tom ih se ipak veća strana slaže, da je onaj lav, koji na stražnjih nogu počiva, bio nekoć za uspomenu maratonske bitke postavljen.

Kopnena oružnica providjena je svimi potrebštinami jedne vojske. U šest dvorana imade oružja za 60 hiljada momaka. — U jednoj izmedju ovih dvorana nalazi se spomenik od biela mramora, koji je republika svojemu vrhovnomu admiralu Angelu Emu podigla. Ovaj zadnji slobodni mletački junak umrie god. 1792. — Kao što se sve, što sam do sad od Canove vidio, odlikuje milotom, tako je i ovomu djelu ova vlastitost utisnuta. — Pokazuju oružje Henrika IV., koje je on sam republici poklonio, kao i Gatamellate, kojega statuu na konju pred crkvom s. Antuna u Padovi vidjesmo, nadalje kacigu Atilinu (?) (teste Antonio Grueber Tirolese in Venezia), zlatni ključ grada mletačkog i m. d.; u djelaonici kipova kažu veliki kalup (model) bucentora*. Boja njegova bila je crvena, zlatom obilato urešena. Sam kalup stajao je, kako su nas uvjeravali, 80 tisuća cekina. U razdjelu, gdje se c. k. privatne barke nalaze, visi komad slomljena vesla

* Bucentoro zvala se je ona prekrasna ladja, na kojoj je nekada mletački dužd svake godine na dan Velike Gospe s Jadranskim morem zaruke obnavljao. To se je tako po prilici svršivalo: Dužd u družtvu signorije i pratnje od 1000 barka spustio se je 200 koraka u daljinu na pučinu, te bacivši zlatan prsten u talase, govorio je: »Desponsamus te, mare, in signum veri perpetuique dominii«. — Ova ladja izgorjela je u vrieme padnuća republike.

od nekadašnjeg bucentora. — Ovdje smo takodjer vidjeli čamac, na kojem god. 1818. dva crnca iz Brazilije svojim krvnikom utekoše, spustivši se u svome koritu na široko more. Poslije brodjenja od više dana budu od velike neke ladje opaženi, te zajedno sa svojim čunom u Mletke dopraćeni. — Jedan izmedju njih umrie prije nekoliko godina.

Imade ovdje mnogobrojnih pokritih kantira za gradjenje ladjâ svake vrsti; nadalje pet velikih toparnica peći za taljenje. Najveća medju njimi prima 20.000 centi salivene mjedi. Kad smo se mi tamo bavili, priugotavljali su upravo topove s kapicami (Kapsel). — Izvan spomenutih predmeta i zgrada nahode se jošte: četiri velike držanice (talijanski darsena), gdje se najveće ladje pod krovom drže, premda odozdo na vodi plivaju; konačno užarnica, koja je 911 stopa duga i sasma od drva sagradjena. Talijanski zove se to »Tana«, valjda će ova rieč od našeg »tanjiti« proizlaziti, kao što su god i mnoge rieči, koje se ovdje slušaju, slavjanskog porietla.

Tko bi sve izbrojio, šta se ovdje gleda? Zanimivost ovih predmeta zavisi od ukusa i poznanja motriteljâ. Iz ovog uzroka neka bude tim dosta rečeno, da se ovdje počevši od magnetičke igle, kompasa, pa ća do sirova sidra sve, šta je za ladju potrebito, priugotavlja. — Na poširem jednom prostoru nalazi se množina topovâ. Napoleonski, kojih se takodjer nekoliko nahodi, imadu napis: DIO MELHA DALAGUAIACHI LATOR. —

U ovoj brodarnici radilo je nekada do 6000 rukotvoraca, dočim ih se danas jedva jedna tisuća zabavlja. — Ovaj zavod rječitije, nego li sve ino, javlja tudjincu nekadašnju pomorsku silu Mletakâ.

Na povratku dodje nekomu izmedju družtva na pamet, da unidjemo u jedan albergo gondolierâ, jednu od onih krčama, gdje se može dobiti

Objed za dva solda.

Da ne misli tkogod, ko da smo mi pohlepam želudca za volju ili iz štedljivosti ovamo unišli, moram primetnuti, da nas je ova odluka mnogo stajala. Čovjek, kojino se podobnoj opasnosti izvrgne, mora, da su mu nozdrve obskrbljene dobro uredjenimi njušnimi živci. Za takovo poduzeće potrebna je svakako odvažnost i beznjušnost. Medjutim naša znatiželjnost, probudjena jošte većma nagovaranjem Tirolesovim, održa mejdan. — U jednoj izmedju onih najvijugastijih uličica, koje se na potezu od Markove pijace (ako se po Slavjanskom nabrježju ne ide) do arsenala nalaze, bulje na prolaznika jedna do polovine staklena vrata. Vrh njih veliča se jedna tabla, koje hvastavi napis gladan želudac bezgaćašâ draži. Na sve pripravni prosrnemo nas petorica, na čelu Tirolac, odvažno unutra. Čovjek si vraga uviek crnjeg prilikuje, nego što je u istini. O tome se i ovom prilikom uputih, jer tamna i zakadjena soba mogla bi bila jošte tamnija biti, — a kuštrava baka, koja je u jednom kutu uz plamteći kamin polentu miešala, bila bi još kuštravija mogla biti. Jedino, što je našu razmnivu ponešto nadkrililo, to bijaše podugačka trpeza i dvie drvene klupe, od kojih zamazanije samo u Šurdu* u tamošnjoj gostionici vidjeh. Sedam fakina stajalo je jurve u ovom blagovalištu kao u areni sedam gladijatora. Oni su svedjer koketirali sad s pušećim se kotlom, sad s nekakvim cokušem, koji se je na jednoj makini od pleha (lima) cmario, ko djevenice na novom trgu u Zagrebu. Samo kadikad slušao se je po gdjekoji oskominjast »dateci, dateci«; na što je opet iz kuta kamina jedan »subito« sliedio. Al ovaj bablji »subito«

---

* Jedno selo izmedju Žakanja i Kaniže.

valja da bi i dulje trajao bio, da nije neki hvat dugačak gondolier »Porco della m . . . . ., portate, mentre abbiamo una fame tremenda« zaorio; — na što baka možebiti uplašena pograbi kazan, pa ga na spomenutu tečnu trpezu prevali. Kazan se odmače i dršćuća se polenta okopni. Prizor je to, ko kad se gunjac skine sa žutičava čovjeka, koga povrh toga jošte i groznica tare. Sad uze baka neku vrst gudala špagom naperena, te zače, ko sapunar sapun, polentu trančirati. Najprije podvori svoje proždrljčine, koji su se uhvatili posla ko historijski oni proždori od Burgunda, te tad se k nam s jednim »Commandi, Signori« obrati. Naš Tirolac naloži odmah četiri porcije. Mi smo mislili, da on to umjesto ulazne nagrade samo onako donieti dade i da će polentu u svojoj cielosti ostaviti, nu do mala se uputimo, da je naš Ciceron, kad nas je tako pomnjivo na ovaj posjet nagovarao, pro domo sua govorio. Jerbo, jedva što je baka tanjur spomenutog cokuša i polentu doniela, sjedne moj Tirolac za sto, pa udri po polenti. On je tako slastno tu polentu opletao, da smo se mi njegovoj polentomaniji čudom čudili. A kad su se napokon i neki izmedju našeg družtva više iz prokšije nego li potrebe k njemu pridružili, začeše bome naši lazzaroni, kojim se zubi već bjehu razmahali, dosjetke krojiti i šale zbijati. Medju inim progovori upravo onaj, koji je prije toga madoniziro, te reče prema svomu drugu: »Io sono Eccelenza«; na što ga drugi upita: »kako to?«. — Ta zar ne znaš, kaže, da sa gospodom ne može drugi jesti, osim koji im je sličan u časti? dakle ili smo mi ono, što ovi, ili oni, šta mi. Na ovaj silogizam udariše svi zajedno grohotom u smieh. Smijući se i mi platimo za četiri porcije polente osam soldâ, to jest četiri grošića b. v. — U ovu sumu bi takodjer i naljev uračunan. I tako ostavimo svoje vesele stolne drugove, koji su si na

naš račun objed začinjali. Nu to nije drugčije, koji ide u crkvu, mora mirisati tamjana.

Ovu večer oprostili smo se g. Čumikovom i Tedeschijem, koji su otišli, jedan put sjevero-iztoka, a drugi u Ameriku. Ja sam mislio, da ne ću ni jednog više u životu sresti; al sam se sladko nasmijo, kad došavši u Trst opet opazih atlantskog broditelja. »Zar vi Mesijaša, šta li čekate, da se već jedanput ne ukrcate?« pozdravih ga tamo opet. Nu ostavimo ovoga mletačkog zelenkabanicu, dosta, što mi je na putovanju uviek na vratu bio. Žalim samo za tolike posljednje s Bogom, koje sam zaludu na njega potrošio.

Zadnja dva dana svojega bavljenja u Mletcih najmili smo jednog crvenkapu i stupivši na Piazetti u gondolu posjetili smo

Veliki kanal

i neka mjesta u njegovoj blizini. Šta sam tom prilikom vidio, to ću nastojati čitatelju na kratko izbrojiti, budući da sam do sada i onako obširan bio.

Na lievoj strani ovog kanala, malo više od hrama s. Maria della Salute, stoji

Akademija krasnih umjetnosti

(Scuola della Carità) s izvrstnimi i obće priznanimi umotvori ponajviše mletačkih slikara, kao što su: Carpaccio, Leandro Bassano, J. Tintoretto, Padovanino, Paris Bordone itd. Medjutim »Uzašašće Marijino« od Tiziana Vecellia, koje se u cieloj svojoj sjajnosti u prvoj dvorani veliča, ima prvenstvo i ovdje. Šta je repača zviezda*, koja

---

* Ovaj komet, koji se prijašnju večer nad novimi prokuracijami na obzorju na veliko čudo obćinstva ukaza, pretvori čitavu pijacu Markovu u zvjezdarnicu, a sve gondoliere u zvjezdoznance. Jedni su proricali krvavi rat, drugi gladna, a treći obilata ljeta; — sve kao u nas.

se jučer u večer prviput ukaza, medju inimi zviezdami, to je ova slika medju drugimi. — Nije zaludo car Karlo V., kad se je radi krunenja u Italiji bavio, više puta rekao, da će se jošte mnogo careva roditi, ali Tizian nikada. Ovaj isti car odlikovao je toga umjetnika na toliko, da mu je jednom (kad ga je portraitirao) pali kist s poda dignuo govoreći: »Vi vriedite, da vas car posluži«. — U starosti od 88 god. slikao je Tizian jošte jedno »Navještenje Marijino«, koje medjutim samo iz daleka na izvrstnost njegovih starijih djela spominjaše. Saznavši jednom, da se spomenuta slika za tudje djelo smatra, razjedi se na toliko, da uzevši kist i paletu velikimi pismeni pod istu sliku napisa »Tizianus fecit fecit«. Ova slika nalazi se u crkvi Ježuitâ. — Kuga, koja je god. 1576. u Mletcih bjesnjela, svrši njegov mnogotvoreći slavni život. Al vratimo se natrag u akademiju. — Ovdje imade sadrenih modela (kalupa), koji predstavljaju najznatnije umotvore, koji se u muzejih Rima, Napulja, Fiorenze i Londona nalaze, medju inim čitava britanska zbirka Elginova mramornih umotvora, kao i kralja bavarskoga. — U prvoj dvorani sjednicâ stoji jedan malen spomenik, u kom se čuva desnica Canove, ovog slavnog kiporezca.

Ne daleko od ovog zavoda penje se u vis gospodski stan slavnog slikara Dalmatinca Božka Medolića (Natale Schiavone), krasna palača, nekada obitelji Giustiniani, sada pak vlastitost spomenutog umjetnika.

Na desno diže se iz talasâ jedna palača istoga imena (Giustiniani), u kojoj je ljubomorni mletački crnac Otello Desdemonu usmrtio. I od ove, kao i Capulettijeve palače u Veroni postade gostionica. To nije slučaj, kao što bi čovjek mislio, već upravo spekulacija gostioničarâ, upravljena na onaj romantički bies vieka, koji u putnika za čudnovatim i riedkim teži.

Dolje niže zavoja velikog kanala stoje tri palače obitelji Mocenigo. U jednoj medju ovimi obitavao je neko vrieme Lord Byron, najslavniji pjesnik Albiona u novije doba († 1824). Iz balkona ove palače skočila je jednom njegova ljubovca Marijana svojevoljno u kanal. Razkošnik, ko što je bio, hotio je ovo zlo drugim zamieniti, al njegova Marijana, jedva što namjeru njegovu zanjuši, reče mu, da ona voli umrieti, nego li od njega otići. Lord, komu je valjda već dosadjivala, nešto iz nehajstva, nešto iz nevjerovanja šutio je na to, a Talijanka vruće krvi — ni dva ni tri — nego skoči s doksata u mrzli kanal, iz kojega bi medjutim s pomoću gondolierâ izvučena. Ovaj salto mortale imo je za Talijanku, osim što se je smočila, i tu posljedicu, da je još neko vrieme na jednoj villegiaturi u La Miri sa svojim ljubovnikom živjela, dok se je napokon on s težkom mukom dekoloniziro.

Dalje na lievo vidi se palača Pisani. U ovoj nalazi se jedna slika Pavla Veronezkog »Obitelj Daria pred nogama Aleksandrovim«, koje medjutim ja radi podrobnostî, s kojimi je ulaz skopčan bio, nisam vidio. — U blizini Ponte Rialta nalazi se crkva s. Giacomo, kojoj poradi njene starine (god. 421. sazidana) mjesto ovdje podielih. Odavle na desno brodili smo pokraj tako nazvanog »Fondaco de' Tedeschi«, nekadašnjega skladišta za robu, koja je iz Njemačke dolazila, ili se odavle tamo odpremala. Čelo ove goleme zgrade ukrašivale su nekoć slike od Tiziana i Giorgiona, nu sada su već izvjetrene. — Ovdje se nalazi c. k. financija.

Čelo palače Vendramin-Calergi korintskog razredjenja, stupovljem od grčkog mramora nakićeno, vriedi, da se mimogred promotri, kao i stiene iste palače, koje su porfirom, zmijevnikom i drugim dragocjenim mramorom obložene.

Na lievoj strani kanala diže se u vis »Fondaco de'

Turchi«, nekoć skladište za iztočnu robu i stan za turske trgovce. Ova je palača u slogu i ukusu arabskom sazidana. — Muzej Correrov, u kojem se bogata zbirka raznih riedkosti nalazi, bijaše za danas zatvoren.* — Mi dakle nastavimo naš put u kanal Canareggio, na kraju kojega nahodi se

Botanički vrt.

Više vožnji, nego li botanici za volju odbrodismo do njega. Ja barem ništa više ne poznajem u ovoj struci naravoslovnog znanja, nego ono, što babe na pijaci prodavaju. Pa i to još tako nedostatno, da bi trubeljiku (kukutu) s friganimi pilići umjesto peršina lasno progutnuo. Nu to baš nije takov paradoks, kao kad je doktor kirurgije sebe i svoju ženu sokratskim ovim dessertom, misleći, da je peršin, nahranio. — Na pô mrtav uputi se moj ljekar o gorostasnoj pogrješci pisara svoje diplome. Na sreću niti je bio on mudroznanac, niti njegova supruga, i tako oboje živi ostadoše. Medjutim ova mala bludnja dade barem gospodinu tome priliku uvjeriti se o istini onih rieči njegova sumučenika Sokrata: »Našeg je znanja rezultat doznati, da ništa ne znamo.« — Nu stupimo u bašču.

Šetajući se po razdjelih, koje živice od iztočne tuje (Thuja orientalis, Lebensbaum) rube, slušao sam vrtlarića, kako imenoslov svojih 8000 pitomaca memorizira. Rado bih mu bio prištedio ovaj napor, ali sam mislio opet, govorio on ili šutio, »buona mancia« mora biti; dakle svejedno. — Većma su me zanimale u postavi kamelije osobite krasote; imenito, jedna incarnata, i dvie druge, naime Camellia fimbriata alba i varata rubra. Nu najveće je čudo ove postave jedan Cactus brasiliensis 20 stopa visok, kome će do mala i prostora uzmanjkati. — Ovdje

---

* Slobodan je ulaz samo u sriedu i subotu.

sam takodjer dva veoma čudnovata rašća prvikrat vidio. To bijaše Pourretia aëranthos, zračno bilje, i Cordyline vivipara, koju ću ja mahovnjakom nazvati. Jedno i drugo visi na niti. Oko koriena posljednjeg navezano je malo mahovine, ali oko prijašnjeg baš ništa, već mu korienje sasma golo i bez najmanjeg praška zemlje u zraku vegetira. Nu to su pojave, kakovih se i u carstvu životinjskom nalazi, s tom razlikom, što ih u posljednjem više imade, i što se one ne hrane upravo od zraka, premda uviek u njemu živu.

Odavle istim putem natrag u veliki kànal, svratili smo se iz njega u lokalitet »ai Frari«, od hrama

S. Maria dei Frari

tako nazvan. — Nemoj mrgoditi čela, čitatelju, što te opet u crkvu vodim. To je posljednji put. Eto ti dovoljne utjehe. Rado bih te i tim polazom poštedio, da to nije najveći hram u ovom vodenom gradu i da mi nisu značajni neki znaci talijanskoga crkvenog života upravo u ovoj crkvi većma u oči udarili, nego li drugdje. — Odmah kod ulaza zabavljalo se je nekoliko zidarâ, dalje u sredini crkve propoviedao je neki prodikator rieč Božju, nu to s takovimi gestikulacijami, da bi čovjek bio mislio, sad će se s prodikaonice na kukavne grješnike strmoglaviti. Kod glavnog oltara služio je opet drugi sveštenik misu. U jednom predjelu crkve imao je na glavnom oltaru neki slikar svoj odar, na kojem je jednu Madonu Gian-Bellinija kopiro. Nu sve to neka bi još bilo; ali pod nogami ovog umjetnika sjedio je jedan čovjek one vrsti, koje Niemac imenom »Künstler-Narren« krsti. Ovaj čovjek gledao je izpod odra neprestano na platno umjetnikovo, kao željva (kornjača) u jaje, i nasladjivao se je ručkom, koji je od putra, rost-beefa, jaja, mlieka itd. sastojao. Sve onako,

ko da je kod kuće ili u kojoj gostionici. Medjutim to se je samo meni čudno vidjelo, u Italiji je to à l'ordre du jour.

Ova crkva prenapunjena je mausoleji, žarami duždâ, vojvodâ i inih glasovitosti. Nu većma, nego li ukupni ovi spomenici, zanimali su me spomenici na slavu Canovinu i Tizianovu podignuti. Na desno od ulaza stoji sasma prost kamen s ovim napisom:

QUI GIACE IL GRAN TIZIANO DE VECELLI
EMULATORE DE ZEUSI E DEGLI APELLI.

Po naški:

Ostatci Tiziana Vecella,
Takmaca Zeuksa i Apella.

Nj. veličanstvo kralj Ferdinand zapovjedio je jošte god. 1838. prilikom naime svečanog poklonstva, da se na slavu ovoga umjetnika spomenik od kararskog mramora stavi. Izvedenjem ovog kraljevskog naloga bavi se sada mletački kipotvorac San Domenichi. — Naproti jednostavnomu spomeniku Tizianovu stoji krasni mausolej Canovin. Sedam najvještijih kiporezaca izklesalo je ovaj spomenik po osnovi, koju je Canova za grob Tizianov bio načinio. Na poširem podlogu vidi se, kao da ide više prilikâ u naravskoj veličini prama jednoj ukupnoj piramidi, koja se u dnu nalazi. Sve je od biela mramora i mnogo priliči spomeniku arhihercežice Kristine, koji je nekoć Canova u augustinskoj crkvi u Beču stavio. — Na podnožju je napis:

ANTONIO CANOVAE PRINCIPI SCULPTORUM AETATIS SUAE COLLEGIUM VENETUM BONIS ARTIB. EXCOLEND. SODALI MAXIMO EX CONLATIONE EUROPAE UNIVERSAE A. MDCCCXXVII.*

*** Canova je umro u palači Francesconi (Campo Ruzzolo pod br. 989), gdje se u njegovu slavu i jedan napis nalazi.**

Malo dalje na lievo crkva je sv. Roka, u kojoj se glasovita slika Andrije Schiavona »Bog otac okružen od angjelâ« nalazi. — U susjedstvu pak ove crkve jedno je mjesto, samo s toga uzroka vriedno, da se napomene, što se samo na njemu u svemu gradu mogu vidjeti konji. Ako se čovjeku baš zaželi, može ovdje za priličnu cienu jahati.

Osim već napomenutih, zaslužuju jošte ovi

Umotvori dlieta,

da se napomenu. Gorostasna statua Marka Agripe, koja se u bogatoj zbirci starobitnih statua palače Grimani (Ruga Giuffa) nalazi. To je dragocjen staro-grčki umotvor, koji bi donesen ovamo iz Rima, gdje je prije toga u pridvorju Panteona stajao. Nadalje u palači Treves, prije Emo (Contre Barozzi), stoje one dvie, umjetničkomu svietu dovoljno poznate prilike od kararskog mramora: Hektor i Ajaks od Canove; napokon u palači Comello i Albrizzi-Teutochi dva komada od Canove, kojih medjutim ja vidio nisam. Veoma sam žalio, što istoga umjetnika boginju mladosti gospodjicu Hebu, koja je Seumea na njegovoj sirakuzanskoj šetnji toliko uzhitila, vidjeti ne mogoh. Ona bo preselila se je od onda u Draždjane.

Nu doba je već, da se od ovog zaglavlja znatnostî odielim, ne, kao da se u ovoj Golkondi umotvorâ ništa više ne nalazi, što bi spomena vriedilo, već iz uzroka sasvim drugih. Prvi je, da se umjesto knjižice knjižurina ne stvori, a drugi je jošte jednostavniji. Opisivatelj podobnih stvari, ako ne želi, da se u red prostih registrantâ stavi, mora o njih i sud svoj obćinstvu predložiti; a to bome nije tako lako, kao što bi tko misliti izvolio. — Istina je, da se čovjek ove nužde kadikad za štitom udivljenja oslobodi, jerbo ono riečî nema, ali na žalost i smetnju pisaca znade to i čitavi čitajući sviet, da je

lašnje diviti se, nego li razsudjivati (razumieva se: pametno), premda je i to lašnje nego li sam umotvor proizvesti. Udivljenje je u podobnih slučajevih bojna varka, koja ako se jedanput, dvaput upotrebi, prvobitnu silu sasvim gubi. Ako je pako ono čudjenje štogod više, nego li lukavština ili podpora spisateljeva, ako mu zbilja iz dna duše iztječe, tad se opet pogibelji izvrgava, da podobna nepretrgnuta očitovanja udivljenja, ovi izrazi uznesenih njegovih ćuti štioca na onu poslovicu ne dovedu, »tko crkve vidio nije, i peći se klanja«.

Žurno dakle na drugi tema, i to na takav, kojega napjevi izobilje milozvučnih harmonija, ali kadikad zajedno i srcolomnih varijacija imadu. Ovaj tema zove se ženski, ili po estetici

Krasni spol.

Kod ovih rajskih umotvora naravi razsuda in regula mjesta nema, a udivljenje se i nehotice javlja ili kradom dovlači. Svako mnienje o ovom predmetu klima i utvorno je više ili manje, jerbo u očima razbludne Kleopatre žalibog ona ista očaravajuća vatra plamti, koja i u pogledu Kalipse, vjerne ljubovnice Uliksove .... Srce žene priliči onomu cvietu, koji se s ogranućem sunca razpupava, a sa zapadom opet savre. Jerbo i ono se tek tada u pravoj svojoj slici ukazuje, kad ga zrake strastî upale. — Nu to je samo pravilo za naš najbliži okrug ili tamo, gdje sami pogibeljni lov lovimo. Medjutim udaljeni od kruga, iz kojega si predmete za naše razsudjivanje odabrasmo, prosti svakog dioničtva u srcolomnom kockanju, možemo ipak ponešto pravije i ove stvari razsudjivati.

Neki Englez nutritus lacte ferina kaže, da je u Mletcih mjesec danâ više skandala u toj struci vidio, nego što ih je u Londonu čitave godine doživio. — Ja ne znam, da li je ovaj laskavac iz Bond-streeta verse pravio,

mogu ipak čitatelju o njemu **kazati**, da je neka poetična svojstva imo.

Lord Byron u svojoj poslanici na Murraya (1817) zbori o svom zemljaku ponešto zdušnije, nu i u njegovoj referadi poznaje se pisac »Don Juana«. On veli medju ostalim: »Jedna gospodja, koja se (osim svog supruga) jednim ljubovnikom udovolji, drži se u Mletcih za krepostnu, one, koje ih više imadu, za mrva razuzdane, a samo se one kore, koje si ljubovnike izpod svojega staleža odabiraju«. — Posljednja je izreka po svoj prilici istinita bila, barem je to primjereno naravan običaj u državi, kojom je živalj aristokratski 13 stoljeća upravljao. Što se pako prvih dviju zasada (izreka) tiče, to su ili krepostnija vremena nastala ili je izvjestitelj svoja vuhvenstva za mjerilo uzeo.

U Mletcih, kao što i obće u Italiji, spadalo je k tako nazvanomu bon tonu, da si je svaka gospodja jednog Cavaliera serventa ili Cicisbea držala. Što je u Njemačkoj Hausfreund, u Španjolskoj Cortejo, to je po prilici u Italiji Cicisbeo. Ovi su čičisbeji samo pouzdanici i postojan pratioci gospodjâ. Medjutim može čovjek lasno misliti, da podoban savez ovdje ili ondje i svoje granice prekoračuje, nu naredno ništa se ne dogadja medju njimi, što bi zakonskoj vjernosti naškoditi moglo. Al i ova sumnjiva navada sve malo po malo prestaje, osobito kod ljudî, koji kućevno tiho zadovoljstvo zahtievanju mode ne će da žrtvuju.

Nu reći će mi tkogod, da je to zahtjev stvari razsudjivati, koje godine trebaju, da se čovjek s njimi posve upozna. — Sačuvaj Bože! da sam ja tolika izkustva u ovoj struci učinio; nu da čovjek samo ono znade, što sam izkusi, to bi vrlo malo znao, a ovo znanje odviše skupo platio. — O tome, šta rekoh, izviestili su me i uvjeravali ljudi, koji se već više godinâ u Mletcih bave, i koji inače raznorodni, ko i ja, bezpristano i točno

izvješće dati mi mogahu. A k tomu su bili moji izvjestitelji ljudi, koji se nasladâ života iz gole potrebitosti nisu odrekli; jednom rieči: junaci, za svaku vrst juriša od naravi sposobni. Nu i položaj njihov u družtvenom životu je takov, da i u viših kruzih pristupa imadu, a k tomu kasta, u koju spadaju, imade (mimogred budi rečeno) mnogo hvastavosti u sebi. U ostalom kaže neki kinezki mudroznanac: »Imade mnogo stvari medju nebom i zemljom, o kojih jedva podveza (jarrètiere) snivati može«. — Uviek nije ni po onom suditi, šta čovjek vlastitim očima vidi, inače bih ja mogo kazati, da sam tjedan dana u Beču više skandalâ vidio, nego li mjesec dana u Italiji. — Zvanje je žene ljubav pod svakim podnebljem. Ova niti se smrzne pod ledenim sjeverom, niti se pod južnim nebom, kao što mnogi misle, u sve paleći plam pretvara.

Promotrimo sada tehničku stranu ovog Capo d'opera naravi. — Onim, koji u poljanah Hesperije jošte bili nisu, javljam ono, što je neka baka, koja se poslije smrti svojoj drugarici ukaza, javila, naime: »Niti je onaj kraj onakav, kao što si ti mislila, niti onakav, ko što sam ja mislila«. — To jest: niti je onako, kao što je gospodin Nicolai kazivao, niti onako, kako sebi Turci raj, a mi u obće Italiju predstavljamo. — Nicolai kaže o Mletcih medju inimi: ». . . eben so bemühten wir uns vergeblich, ein nur leidlich hübsches Gesicht aufzufinden«. — Ukus je različit. Grenlandez na primjer ponosi se svojimi ženami, koje si lica žuto i modro bojadišu; — Hotentotom dopadaju se krvava crieva, kojimi si Hotentotke vrat kite; — tko to može znati, šta g. Nicolai pod izrazom »hübsches Gesicht« razumieva, šta li se njemu dopada? Nu ako on o krasnu i ružnu iste pojmove s nami imade, to je opet po svom običaju u hiperbolah govorio (šarao). Jerbo izraz »nicht ein nur leidlich hüb-

sches Gesicht« znači toliko, ko da su sve do jedne ružne. A to ne bih ja reći mogao ni onim hiljadam ženâ, koje svake godine s one strane Drave na Bistricu hodočaste, kamo li zemljakinjam Desdemonâ, Angiolinâ ili Marinâ. Premda nema ovdje razmjerno onoliko ljepoticâ, ko na primjer u Cirkasiji ili kod nas u Hrvatskoj, nalazi se ipak i ovdje, ako baš i u manjem broju, krasnih ženâ. — Značajan je njihov nalik, i to malo što ne u obće, crni veoma obilati prami, crne, više zagasito, nego li vatreno sievajuće oči, bielo-bliedo, većom stranom hektično-bliedo, nu nježno-putno lice, stas srednji i vitak, u ostalom pogled izrazit, i oko ustâ lukav posmieh. — Naprotiv izpovjediti moram, da koje su ružne, da su baš za hasnu (štono se kaže) ružne. K tomu sliedi i to, što starije Mletčanke osobito iz puka neugodan krupan glas imadu.

Nošnja, ako se »fazziola« iliti crna koprena, koja se, kao što već rekosmo, kod Padove u bielu pretvara, i koju većom stranom gradjanke samo nose, ako se rekoh ovaj crni zavoj izuzme, nošnja je francezka. Čini se medjutim, ko da je crna boja većma udomaćena. Jedna vrsta mantilâ od krasne kadife ljubične boje*, s upletenim ponešto svjetlijim cviećem, bila je kod imućnijih prilikom mog bavljenja ovdje obće u modi.

U ostalom mužki je spol u obće ljepši nego li je ženski, oba pako su temperamenta živahna. S ovom živahnošću združena je u Mletčanaka i neka vrsta prokšije, koja se u obćenju s njimi pojavljuje.

Jednom stajao sam pod arkadami Markove pijace motreći izloženu robu neke trgovine galanterijâ, kad mi iznenada oči u spomenuti dućan zablude, te tamo i nehotice ostanu. Liepak, na koji su se moji pogledi uhvatili, bila je neka dama s napravom vlasî (coiffure) à la

* Po izvješću ciceronovu pravi se ova materija u Mletcih.

chinoise. Nu to upravo nije rečeni magnetizam prouzročilo (jerbo jedva što podobnu frizuru gdje opazim, dodje mi odmah nesretni Absalom na pamet), već je ova gospodja druga svojstva imala, koja više vriede, nego sve naprave Kinezâ, ma da se i japanske pridadu. — Vitka kano jonski stup, s okom, komu čovjek, kad ga motri, od zabune boju zaboravi, s nožicami Andaluzkinje, riečju, angjeo u dućanu, samo ne posve tako svet, ko angjeo, gledao je na čovjeka, koji angjelu ni malo podoban nije, a to sam bio ja. Ona je gledala, pa se smijala! — Da nije imala zubâ kao biser, ja bih ju pitao bio, zašto se smije, — nu ovako . . . šutio sam. Na jedanput pokaže prstom na moje prsi, ja pogledam, pa vidim, kako iskra od cigare, koja mi je u mojoj udubenosti na prsi pala, na mojoj rubači harači. Nu videći zajedno i to, da će se odmah i sama utrnuti, pustim ju ne ganuvši rukom. »Meglio questo, quam cuore, — grazia, Signora«. — Ja sam zlo rekao, nu ona me je ipak razumjela, i smijući se reče: O flemmatico Inglese! »E perche non Slavone?« upitam ju ja. — Na što ona podugačkim glasom, kao da dvoji o istini mojih rieči, upita me: »Di questa barbara nazione? . . . .« — »Come?« zavrisnem ja ponešto uzdrman. »Barbara, ma molto eroica« pripade ona brzo. Ova ublažujuća subjunkcija dodje vrlo dobro, inače bih ja bio zaboravio biser zubâ i plam očiju. Nu nisam joj ipak mogo oprostiti, a da joj ne rečem »Meglio eroico barbarismo, che polita poltroneria«. Na to ona opet nešto reče, što medjutim sasvim razumjeti ne mogoh, upitam dakle blizu stojećega trgovca: što je kazala? Kažite joj, dodadem ja, da gdje oči ženâ tako plamte, kao njezine, da se tamo i u mužkih grudih plam uzpiri i da ja nisam podnipošto njezine zemljake mislio. — Kad joj naš dragoman ovaj odgovor protumači, reče sasvim umirena: »co'

barbaro«, nu tako milozvučnim glasom, da bi se čovjek i rebarbarom nazvati dao. Ovi dokazi udvornosti opomenuli su me na mletačku ljubovcu Byronovu, koja ga je pri nježnih ulagivanjih uviek laskavim »gran cane della madonna« titulirala. — Možebiti, da je to jošte zaostatak iz staroga doba romantičkog vitežtva. Ja sam negdje čitao, da je i Maria Stuart Leicestera u svojih ljubovnih dopisivanjih »moj mili majmune« i podobnimi četirinožnimi epiteti nazivala. Al okanimo se jedanput ovih stvari, inače ne ćemo ni do uskrsnuća mletačke republike kući doći.

Ostaje mi, da još nešto napomenem, što javnosti pripada, a to su

Gostionice,

u kojih se jede. Neke medju ovimi imadu u sredini hodnicu, na kojoj se na lievo i na desno malene sobice, kao u samostanu, nalaze. Veća strana ovih sobica tako je malena, da osim stola i klupe ništa unutra stati ne može. U ove tako uredjene spile umjeste se dva ili najviše četiri gosta, koji žele zajedno ručati. Konobar stoji pred vrati, te pruža naručeno jelo, jerbo unutra ne može, ta jedva što su se gosti uvukli. — Ja sam uviek mislio, da se u tamnici nalazim, gdje me tamničar dvori, kad sam u podobnoj sobici jeo. A što je ovu misao jošte povećavalo, to je okolnost, što neke od ovih celicâ ni prozora ne imadu. Poradi toga se i o bielom danu kod svieće jede. Takov gostionički samostan nalazi se imenito tik iza palače, koju je Napoleon na pijaci sv. Marka dao sagraditi. A pojedina malena takva duplja malo što se svagdje ne nahode. Ovoj zabitnosti naravno da manjka veseo družtveni život, koji u gostioničkih dvoranah običajno vlada; al u vrieme aristokratske vlade bio je ovaj običaj veoma shodan svrsi. Ono bo vrieme, ako je tko, bilo ma gdje, jednu i na pô sumnjivu riečcu izustio, to se je nadati imo, da će u sobicu takovu doći u kojoj mu ne bi

ni svieće dali. Voljeli su se dakle ljudi u podobne povremene tamnice zatvarati, nego li se jezične naslade klopotanja odreći. — Sada dašto ovog straha nestade, nu ljudi su se privikli, a običaj je okrutnik umrlih. Imade uza sve to i table d'hôtâ kod »Europe«, »Kraljice englezke«, »Lune« itd., kamo medjutim većom stranom samo inostranci dolaze.

Jedna u mletačkih gostionicah ne posve neugodna stvar je ta, što prodavaoci ostrigâ, groždja, maronâ i inog voća od sobice do sobice hodeći robu svoju nudjaju. Čovjek si može za nekoliko kukavnih solda najizabraniji dessert pribaviti. U obće sam izkusio, da se u gostionicah mletačkih mnogo jeftinije živjeti može, nego u tršćanskih ili bečkih.

Što mi se je u Veneciji čudno vidjelo, bijaše i to, što konobari, kavandžije i podobni obćinski ganimedi s pokritom glavom goste primaju i dvore. — Ja sam propitkivao za početak ovog običaja i razumio, da su to još republikanski ostatci. — Ništanemanje imade i svratištâ, kao na primjer »Hôtel d' Europa«, gdje pred tobom kape padaju. Nu nas je većma zanimalo, što je samo ovdje vlastito.

Prije nego se s prastarim ovim gradom konačno oprostim, hoću za znak harnosti još i to da napomenem, što mi život ovdješnji, premda kratak, osobito osladjivaše; — a to su neki

Slavjani u Mletcih.

Neku večer vraćao sam se upravo kući, kad mi došavši do vratâ konaka nekakav šapat, štropot do uha dopre. Ja se ogledam, te opazim hrpu ljudi, koja je za mnom stajala. Večernje doba, nešto pako sumnjivo šaptanje dadu mi povod već svašta misliti. Poradi toga brže bolje pograbim konop vratnog zvonca. Nu jedva što pozvonim, zaori mi se iza ledja: »Jeste li vi iz Zagreba, gospodine« ? — To upravo nisam, bijaše moj odgovor, ali sam ipak iz Hrvatske, šta će vama valjda sve jedno biti

»Evo«, nastavi prijašnji opet, »mi smo svi Iliri, za kakova i vas po odielu sudeći držimo«. Govornik je bio momak krupna tiela ko klisura, a iz crnomanjastog obraza sievale su takve iskre, da bi se polutamne arkade, pod kojimi stajasmo, razjasnile bile, da i nije signora sa sviećom u ruci bila dotrčala. To je bio gospodin S. D. sa svojih 7—8 drugova. Sami junaci, kakove radja Lika i Krbava.

Ko članovi jedne goleme obitelji po svietu razasuti, nu svetim vezom rodbinstva ipak skopčani, kad se jednom sastanu, radovali smo se i mi medjusobno s ovog sastanka. — Oni me odmah odvedu u svoje svakidašnje sastanište; kamo za malo još petorica njihovih drugova, istog domoljubnog vjeroizpoviedanja, prispješe. — U gluho doba posjedamo oko trpeze kano družba kralja Matijaša i . . .

Prama nama tekoše obilni
Rajskog napitka potoci silni.

Na hiljadu pitanjâ sliedila je tisuća odgovorâ o miloj našoj domovini. Mnogi izmedju ovih odgovora nisu žalibog bili onakovi, kao što to ovi iskreni domoljubi očekivahu; — čovjek bo udaljen od pozorišta običava si stanje stvarî i ljudî veoma laskavo predstavljati. Srce čovjeka tako se rado nada onomu, šta mu grud tako žestoko žudi. Nu teleskop ovaj mora da se jedanput skine. Ja sam svojim novim poznanikom pružao sitnozor ozbiljne istine, kroz koji su mogli pravu stranu stvarî promatrati. Na sreću, što se je o svakom ovih domoljubâ »impavidum ferient« kazati moglo. Oni pretrpješe i ovu maziju. Muža najvećma odlikuje odlučnost, a to bijaše njihova poglavita značajnost.

Kažite mi, tko je muž?
Možebiti je li oni,
Koj miriše u saloni'
Kô djulvoda od sto ruž'? itd. (v. str. 8.).

Čvrsta, kano slavjanski mramor mletačkih palača*, bijaše i odluka njihova svim protimbam pŕkositi i sve svoje duševne, a kad bi od potrebe bilo, i tjelesne sile miloj domovini u napredak žrtvovati. Preblago nebo ne uzkrati blagoslova plemenitim ovim namjeram! . . . Meni će nezaboravni ostati ovi mletački sati.

S radošću sam slušao, da osim njih imade jošte u Mletcih do 40 inih, kojim srca za milu našu narodnost plamte. Upravo u vrieme mog bavljenja naumili su bili ovi domorodci jedan slavjanski bal prirediti. Na listi bilo je već oko 50 članova podpisano. Nu ne samo u Mletcih, već kao što sam razumio, i u drugih gradovih gornje Italije, kao na primjer u Padovi, Mantovi, Milanu itd., imade pojedinih Slavjana, koji su se iz mnogobrojnih, osobito u novije ovo doba jasno iztaknutih dokaza uputili, da značajna posebnost jednog naroda najveću krepkost i stavnost u narodnom jeziku nahodi. I probudjeni k vlastitomu poznanju ono štovati začeše, šta do sada tako bezdušno zanemareno bijaše.

Al je, tako mi života! i skrajnje vrieme, da se mi, ne palac, prstac ili kažiprst, već prsti (jerbo samo tamo lome se i škriplju kosti, gdje sva petorica stisnu), da se, rekoh, mi jugo-zapadni Slavjani složimo, te ovim putem udarimo i naš jezik, a po tom i narod izobrazimo. Ta, gdje bi se i mogo nalaziti savez, koji bi nas većma i čvršće skopčao; gdje li ona sila, koja bi nas kadra bila združiti, ako odustanemo cieniti i njegovati jezik narodni, ovu duševnu baštinu svojih praotaca, ovaj jedino savršeni tumač veledušnoga njihova čuvstva? — Ah bez njega ostat ćemo, šta su oni poderani Mletčani na Slavjanskoj obali, kojim

---

* Mnoge palače i crkve mletačke sazidane su od istrijanskog mramora, kao nove prokuracije, dva čela palače duždâ, hram s. Mojsije itd.

osim uspomene na slavjansko podrieklo i slavjanski poglavac ništa slavjansko ne osta*.

Al vratimo se k našim mletačkim domorodcem. Mnogokrat zaboravili smo mi u domorodnih naših sjednicah, u prijateljskih razgovorih i balet i operu i sve zabave, za kojimi čovjek u većih varoših hlepti; višekrat se zaori u vlaškoj dvorani grom slavjanskih pjesama. Po izumrlih sokacih ječao je u gluho doba od ponoći glas njihov, ko da su duhovi slavo-dalmatinskih junakâ, palih nekada na slavu mletačkog lava, iz grobovâ svojih ustali i nad poharanom svojom vojvodkinjom jadikovali. — Nu sada i onako malo tko za njom jadikuje, ako se možebiti

Mletački republikanci,

ono 20—30 ostarjelih prilikâ u Café di Nazioni na Žalu slavjanskom izuzme, koje mi gospodin P. kao zaostale republikance jednom naznači. Ovi ljudi sjede u spomenutoj kavani vazdan na svoje štape naslonjeni, pa gledaju muče kroz stakleno čelo kavane na škuro-modre talase lagunâ. To su većom stranom sjedoglavci od 60—80 go-

* Na Obalah slavjanskih gondolieri i malo što ne čitavi narod na južno-izhodnoj strani varoši, osobito u sestieri od kastela, nosi crvene kape, a u drugih sestierih modre. Oni dobro znadu, da su slavjanskog koljena, i u svojih kletvah i uvjeravanjih ne služe se medjusobno drugimi riečmi, nego: tako mi moga slavjanskog plemena. U natjecanjih barkâ, kakova u svečanih prigodah običavaju prikazivati, dogadja se često, da se crvenokapci sa modrokapci potuku i s vesli pozdrave, ponajviše uslied onih kavga, kakove se medju raznorodnici višekrat javljaju. U ostalom, da su to potalijančeni Slavjani, lasno će se razabrati takodjer iz njihovih napjeva, koji se sad u tekućem recitativu, sad u podugačkih glasovih mienjaju, kao pjesme, koje se na slavu Kraljevića Marka još i danas po naših stranah ore. Ovu srodnost sam Kotzebue spominje. A da ni ne napominjem slavjanskoga nalika (tipa), koji je ovim ljudem na obrazu utisnut!

dina, koji niti duhana puše, niti mnogo kave piju, već ko Spartanci s crnom čorbom, tako i oni s nekakvim pićem, koje od kuhanih jabučica i meda sastoji, i koje se Apio zove, dne svoje traju.

IX.

Povratak preko Kranjske i Štajerske. — Gradac.

S Bogom, Mletci, s Bogom, Italijo, ti našastnico kompasa i kapljicâ Aqua Toffana nazvanih! — Iz razsvietljenih Markovih naslona sprovadjao nas je posljednji »s Bogom« poznanikâ na stupnje kanala, koji je našemu konaku najbliži bio. Ovdje nas dočeka Tirolese s jednim gondolierom.

Svaki oproštaj dirne čovjeka više ili manje. Ja sam se, izuzevši baš i utisak onaj, koji novost prizorâ u svakoga probudjuje, odviše dobro u Mletcih zabavljao, nego da bih se bio mogao sa posve mirnim srcem s njimi oprostiti.

— Oj dražestî uspomeno puna!
Oj blaženstva časovi prekratki! — (O. Pucić.)

Deset sati udari. Mi stupimo u gondolu. Turobno čuvstvo, koje posljedni hip razstanka u mene probudi, jošte većma umnoži crnimi oblaci zastrto obzorje. To vam je neko osobito ćućenje sred tavne noći po mletačkih kanalih broditi, — ćućenje, koje ja ostavivši jedanput Mletke nisam moguć opisati. Pod mostom uzdisajâ navali na mene čitavo jato zvečećih uspomena. Meni se je činilo, ko da u muklom paljuzganju talasâ, koji mramorne temelje palača duždâ peru, šapat nježna uzhićenja i uzdahe zdvojenja slušam, od kojih je nekada ova mletačka Alhambra tako često zamnievala. — Da protjeram žalobne slike

ove duševne fantazmagorije, zapjevah »Oj talasi«, u čem me moj suputnik podpomože. Pjevajući zavrnemo u otvorene lagune; nu ovdje nam je pjevanje presjelo. Kad smo uz neki sconer brodili, nahrupi iznenada jedna gondola na našu; sastavši se prove nagnu čamac, i u malo što se nismo prevalili. Naša sreća, što je vještina gondolierâ nadilazila njihovu nesmotrenost. Uprvši se sa svojimi vesli o bok spome nute velike ladje održe sominj gondolâ, i tako sebe i nas izbave. Na parobrodu razstanemo se s našim Tirolcem, koji nas je molio, da njegov privathôtel svojim zemljakom preporučimo. Što ja uslied svog obećanja ovim izvršujem, premda me je jošte zadnji hip razljutio. Ja sam bio nekoliko jabukâ sa sobom iz Montebella ponio, kojih limunski aroma činjaše mi se kao nešto osobito; — al moj čovjek, — noseći mi opakliju, u koju sam spomenuti zabranjeni sad sakrio, pojede za ove kratke vožnje sve do jedne. I tako namjeru moju presadjivanjem košticâ pomologiju domaću unaprieditì posve mi uništi. Satro ga anatema hrvatsko-slavonskoga gospodarskoga družtva!

Jedva što na krov parobroda stigosmo, izvuče se sidro, lanci zazveče i brod se gane. Ja sam se još jedanput na Mletke obazreo, nu osim svjetilâ, koja su iz tamne daljine kao kriesnice virila, ništa više ne vidjeh. — Posljednji moj »s Bogom!« zagluši bura, nu ne zagluši onoga na pô turobnog čuvstva, koje mi se opet te opet pojavi. Ako se filantrop time tješiti može, što je s nekadašnjom uzmožnošću ovog grada zajedno i njegov cincarski duh i svietu poznata okrutnost patricijâ propala, to će se bome svaki Slavjanin jošte lakše poradi ovog poniženja upokojiti, ako pomisli, koliko ranâ surodnikom njegovim ne zadade nekada ova ohola vladarica mora. Nu da čovjeka uprkos ovomu uvjerenju umjesto zlorade poruge kadikad, ako i ne baš sažaljenje, ipak neka ozbiljnost obuzme, to

je ona nježnija struna ljudske duše, koja i nehotice zamnije nad orijaškimi relikvijami ljudske uzmožnosti, koje u svietu za navieke nestade.

Za vrieme svog bavljenja u pomorskih ovih stranah zaželio sam višeputa, da bi mi se jedanput divni, nu ne manje i užasni prizor uzbunjena mora ukazao, al do sada to ostade samo želja. Medjutim vidjelo mi se je, ko da ću noćas željeni prizor zreti ili barem oćutjeti. Vjetar bo zače strašno duvati, obzorje pocrnje jošte većma, paroplov gibao se je neprestano, uzbunjeni talas udarao je u bok ladje i nemoćno razpršen u pjene ustupao mjesto drugomu, a kapetan ladje proklinjuć nespretnost mornarâ jadio se je svedjer poradi njih. »Mislim, da naša vožnja nije sasvim bezopasna«, rečem ja jednomu pasažiru, koji je sjedio uza me. — Nema ovdje opasnosti, odgovori mi on, dok kapetan kune. — Sigurnost, s kojom upitani ove rieči izusti, probudi u mene želju, da bi kapetan barem do Trsta hotio kleti, valjda osjećajuć želju, da bih volio buru s briega, nego li na pučini motriti. Značajno je, što se je naš kapetan, rodom Dalmatinac, čim bi se razjedio, uviek svojim rodnim jezikom služio, usuprot utažen svedjer je talijanski zborio. Ko što je vidjeti, uzbunjena ćud čovjeka očituje ne samo moralnu njegovu, već i rodoslovnu značajnost. Da se nije ovaj gospodin ljutio, to ja ne bih bio valjda ni saznao, da je našega naroda.

Ovom prilikom pade mi u dio neočekivana pohvala poradi moje talijanštine. To se tako zgodi: Opazivši iznenada na lievoj strani tamna obzora golem plam, koji se je u prilici ognjena stupa put neba dizao, upitam nekog Rimljanina, koji je stajao pokraj mene: šta to značiti ima? Na što mi on razloži, da je to žar fabrikâ na otoku Muranu. U tečaju obćenja očitovao sam svoje sažaljenje poradi toga, što moje neznanje talijanskog jezika konver-

zaciju otegoćuje, nu moj Rimljanin odgovori mi na to, da ja podobro govorim talijanski i da me mnogo lakše razumjeti može, nego li svištave Mletčane. Ja sam se na ovu nehotice izuštenu satiru moro samo smijati. Videći to moj čovjek upusti se u čitave jezikoslovne disertacije o pokvarenosti mletačkog narječja. A poslije toga sliedio je bome i juriš na značaj Mletčićâ itd. Iz svega toga virila je ona značajnost lokalnoga patriotizma, koja se u malenkastu ponosu nad preimućtvi vlastita i u osudnu preziranju susjedna, premda srodna gniezda očituje, — bolest, koja žitelje raznih gradova Italije već od negda karakterizira. To je onaj žižak, koji tolikoput ratnu zublju medju jednorodnom braćom upali; — one škare, koje jedinost Italije razrezaše i pretvoriše u političke krpe, ko što ju danas zrimo. A što je na prošlost tako nesretno utjecalo, šta sadašnjost utemelji, to žalibog i budućnost unapried proriče. Tko nije čuo o krvavih razmiricah Guelfâ i Gibelinâ, kome nije poznata zavada Genove i Mletaka? — Malena Vicenza još i dandanas svetkuje pobjedu, koju je nekada nad susjednimi Padovanci i njihovim podestom Ezzelinom (ako se u imenu ne varam) održala. Šta da rečem o drugih gradovih Italije? . . .

Al vratimo se k buri. Ona je svedjer žešće bjesnjela. Sad kljun, sad zadnji kraj broda rovao je u pobunjenu življu. Jedan za drugim osjećao je pomorsku bolest ili barem nemoć. Osobito je neka gospodja iz Zagreba mnogo ovu noć pretrpjela. Ja sam bio ponešto sretniji, jerbo osim male vrtoglavice ništa ne osjetih, možebiti zato, što nisam ništa večero. — Medjutim ožudjena nekada oluja ne pojavi se ipak u cieloj svojoj strahovitosti, šta — medju nami govoreć — baš ni malo žalio nisam.

Poslije jedne budno sprovedene noćce dojedrili smo medju devetom i desetom urom u tršćansku luku. Nepo-

godno vrieme produlji nam vožnju za čitava četiri sata. — Došavši obkoli nas čitav sviet fakinâ, koji se za našu robu jagmiše. Neki lopov pod izlikom, da će nam posve pristojan konak naći, za koji ne ćemo više na dan platiti, nego svak po podrugu liru, uhvati našu prtljagu, pa ju odnese u jednu kuću, koja se medju teatrom i kavanom Tommaso nalazi. Nu kad ga jedanput platismo, i kako se on već odnese, tada stoprv saznasmo, da nas je o obećanoj cieni prevario. Medjutim to nije prviput, niti žalibog posljednji krat bilo.

Tko bi mi bio, kad s pučine

Opet Trst

opazih, prorokovao, da ću se nedjelju danâ u njemu baviti, tomu bih ja biò reko, da nema ni onoliko proročanskog duha u sebi, koliko neka ciganka, što mi je u mladobitnosti proricala, da ću jednom velika glasovitost postati (do sad barem nije još odkrita mramornica, od koje će se mramor za moj spomenik izkapati). Mi smo se bili naumili odmah sutradan s Trstom oprostiti. Pa ipak, tko bi to mislio bio, — ostadosmo čitav dugotrpan tjedan. Bura je za sve vrieme toli žestoko bjesnjela, da se nije nijedan kiridžija uzdao njojzi prkositi. A što je u stvari najmučnije bilo, to bijaše okolnost, što poradi ove nepogode ne imadoh ina izbora, nego ili sjedjeti u svojoj sobi (čemu poradi nedostatka peći baš ni malo volje ne osjećah), ili u kavanah po primjeru inih bezposlica dne svoje trajati. Da je to tako duže od nedjelje dana trajalo, to bih ja bio za cielo u bolesti umro, koja bi se bila

Oscitantia fastidia tergestana

zvala. — Moj dnevnik u Trstu, kad bih ga bio pisao, glasio bi po prilici ovako: »Prije podne Café Tommaso.

Od 1—3 Hôtel Metternich. Od 4—7 Teatro diurno. U večer opera«. Tako u nedjelju, tako u ponedjeljak, tako svaki dan. Nu uza sve to svaki dan dosadan i dugočasan. Jedva da je nekada Joni u trbuhu delfina (dupin) čas bio tako dug, kao meni u ovoj djelaonici Eolovoj za ovo nekoliko dana. — O, ja nisam jošte zaboravio neprispodobljivoga sladoleda, kojim sam se uprkos hladnomu vremenu u Café Tommaso nasladjivao, nu uvjerio sam se zajedno i o tome, da kao što se kaže: »Otium pulvinar diaboli«, da bi se, rekoh, i sličnim načinom reći moglo: »Otium diabolus stomachi«. — Nisam ni zaboravio pristaloga onog starca, što je dan na dan uz svoj pulpit nepomično sjedio i dolaznikom svoj »buon giorno« na susret šiljao. (Kolikogod put sam uljudnoga ovog čovjeka s njegovom zaprašenom kosom i snježno-bielimi žaboti motrio, to sam pripravniji bio držati ga za kakva ostarjela zagardinskog viteza iz doba Louisa XVI., nego li za padrona del Café Tommaso). Još se, rekoh, spominjem ovog starca, kao i prostranih trpezarija s pušećimi se zdjelami Hôtela Metternich, al me žalibog jedna i druga uspomena podobro jaspre stajaše. Spominjem se i žabosličnih kavalkadâ domišljatog bajazza u Teatro diurno, ne manje i parter drmajućih glasovâ tršćanskih Sirena, (koji medjutim ne bijahu nipošto toli čarobni, da bi si čovjek uho voskom bio moro začepiti, ko nekadašnji mornari Uliksovi); — svega, rekoh, toga sjećam se ja podobro, ništanemanje očekivao sam željno dan našeg odlazka, koji nam napokon i dodje.

Tko nije trgovac, ili komu je onaj računajući, sve polag mjere i vage cieneći duh stran, toga svjetujem, da ovu varoš, ako mu inače bura ne prieti, što brže ostavi, čim se je po njoj već dovoljno razgledao. Tko se bez posla ovdje dulje bavi, taj si svojevoljno prvobitni ugodni utisak slabi, što posebni položaj i živahnost pomorskog

ovog grada u njega prouzroči. Šta Heine o Londonu kaže, to se može ponešto i na ovaj grad uporaviti: »Ova gola ozbiljnost sviju stvari, ova golema jednoličnost, ovo makini slično gibanje, ova dosada same radosti davi razmnivu i kida srce. Biedna sirotinjo! koli mučna ne mora da je tvoja gladinja tamo, gdjeno joj se poruguje izobilje, u kojem drugi razkošno živu*«.

Imućtvo i sirotinja

nigdje ne dira većma u oči, nego li ovdje. I premda je prosjačenje strogo zabranjeno, to nisam ipak nigdje toliko prosjakâ vidio ko u Trstu. Po kavanah jedan drugome kvaku predaje. Ovaj nudi cvieće, ili bolje da rečem, drač, što je na obližih klisurah nabro; onaj brojeve na malenih ceduljah i s njimi sreću, o kojoj mu biedni život zaludu sniva; treći neznatne ljušture ili štogod podobno. Jednom, kad nekomu rekoh, da njegove robe ne trebam, odgovori mi, da on to i bez toga znade, »ali«, reče, »šta ću, kad me gola klisura ne može hraniti, a prosjačiti ne smijem«.

Komu se možebiti nasljedna aristokracija kao nešto odviše nesnosno čini, taj neka ide tamo, gdjeno novac izključivo despotizira. Uvidjet će za cielo, da medju nebom i zemljom i takovih stvari imade, koje su mnogo nesnosnije, nego što su nedužna hvastanja o bajoslovnih vitežtvih naših zaduženih tako zvanih historijskih plemena, što će se, kao što stvari napreduju, i onako u još nedužnije romantične uzdisaje do mala pretvoriti. Novčana aristokracija imade sve mane, sve slabosti aristokracije nasljedne, a da, u obće govoreć, njezinih preimućtva ne posjeduje, preimućtva, koja se novci pribaviti ne mogu i zato većom stranom ovim mandarinom zlatnog teleta i fale.

---

* Trst broji preko petdeset velikotržacâ, preko hiljadu trgovacâ, okolo sedam stotina sredovnikâ (Mäkler), cincarâ itd.

Medju one stvari, koje se s mojim pametarom sasvime još nisu oprostile, spada i ona crna sličnost dušâ, koja je bila medju prvim i posljednim čovjekom, s kojimi smo mi u Trstu posla imali. Ova sličnost u tom sastoji, što su nas oba prevarili. Tepnjariju prvog već sam napomenuo. A posljednji bio je neki

Commissionnaire vetturinâ.

S ovim se pogodismo za karuce sa dva konja, koji bi nas prvi dan do Postojne, gdje smo glasovitu spilu od goloti (kristala) posjetiti naumili, a odanle do Ljubljane imao premjestiti. Njegovo zahtievanje sastojaše u kiriji od 16 for. sr., a naše u izključivu uživanju karucâ. Na urečeno vrieme dodje naš čovjek s dvosjedalnimi, laganimi koli. Mi se umjestimo, nadarimo njegove usluge, on nam baci svoj »buon viaggio«, pa otidje. Nu jedva što nekoliko ulicâ prodjemo, stanu naše karuce. Vetturino nas zamoli, da izidjemo i da se u jednu golemu makinu premjestimo, gdje je jurve neki drugi sjedio. Mi smo se otezali to učiniti opirući se na uvjete pogodbe, al sve zaludu. Dugog opiranja i prepiranja kratak rezultat bijaše taj: ili se preseliti iz ovih karuca ili kod redarstva (policije) commissionnaira tražiti i dosljedno jošte dulje u Trstu zaostati. Što smo izabrali? svak će lasno dokučiti. Mi se preselimo s popustom 4 for. od urečene kirije, što si medjutim vetturino, kao što ćemo vidjeti, obilno nadoknadi. Na kraju varoši stane, pa unidje u jednu kuću, odakle se s jednom matronom povrati, koju pored sebe na bak umjesti. Opetovane suprotivštine čovjeka napokon posve otupe. I mi smo posljednji ovaj prizor hladnokrvno gledali. — Ta u vlastitoj otačbini dogodi mi se jednom jošte veća lopovština. Jednu zimu putovao sam iz Zagreba u Varaždin. Zajmitelj zaište od mene poradi rdjave ceste

16 for. sr. Kad se već pogodimo, zamoli me, da uzmem u kola i nekog, kao što kazivaše, njegova rodjaka, koji nema dovoljnih sredstava, da putuje. Neka bude i to, mislio sam ja. — U zoru, u tri sata krenem se put Varaždina, malo se brinući za svog suputnika, koga u tmini bez toga vidjeti ne mogoh. Tečajem vožnje i za bjelila dana motrio je moj suputnik mene, a ja njega. Jedan drugomu činio se je poznat. A šta je bilo? Oba smo prošlu noć u reduti prije odlazka za jednom istom trpezom punčirali. I on je istu kiriju platio, i on je mene iz milosrdja kao rodjaka zajamnikova sa sobom uzeo. Eto imade domišljatih ljudi i u Zagrebu, a ne samo u Trstu.

Putujmo sad dalje.

Kad smo po siksaku, što gore na Občinu vodi, uzlazili, zaboravio sam u gledanju zateciva prizora, što mi se je u taj par prikazivo, neželjene suputnike, buru i sve lukave commissionnaire. Pogled odavle na zaljev, grad i gole klisure, što varoš u polukrugu amfiteatralno zatvaraju i s Istrijom u more utječu, dovoljno je poznat i bez svakog pretjerivanja zamjeran.

Divona na Občini

je stroga, i osobito, kao što sam razumio, prema nevjernikom nesmiljena. Medjutim vacuus cantabit viator. — Ne tako naša matrona na baku. Ona si je morala ovdje načiniti toilettu à la Eva; k čemu joj, kao što kasnije pripoviedaše, neka čudne vrsti komorkinja pripomože*. — Njuh ove gospode može se klasičnim nazvati. Tko bi bio na primjer pod suknjom ove matrone 2 funta kafe i toliko šećera, tko li 5—6 rifa englezkog perkala njušio, što si bijaše oko tiela omotala? Za pedepsu, što nije spomenutih

* Za iztraživanja kod ženâ upotrebljavaju ovdje stare kuštrave žene, koje su u izvršivanju svoje dužnosti nesmiljene.

stvari bolje sakrila, morade peterostručnu cienu vriednosti položiti i vrhu toga bi stvarî lišena. U slovaru psovaka i proklinjanjâ ne nalazi se riečca, koje ovaj ženski Jason u tečaju putovanja proti svojim okrutnikom ne bi bio — upotrebio. — Sa svim tim, uprkos naime ovoj strogosti, ipak se mnogo te mnogo robe kradom provuče. Naš kiridžija pripoviedao nam je medju ostalim, kako je neki podoban spekulant obje cievi svoje duplonke francezkimi bižuterijami napunio i tako pozornosti nadzornikâ uklonio.

Ostavivši Občinu, otvori se pred nami sniegom zasuto visozemlje. Bezkonačna, neutješiva pustara. — Simo tamo virili su izpod sniega goli pećinasti vrsi, kao ukopni spomenici mrtve naravi, koja ovdje nikad uzkrsnuti ne će. — Na prvoj staciji iza vapnena krsta, zazovne netko s prozora jedne kat visoke kuće našeg voznika. Čim naš kočijaš konje obustavi, dosjetimo se mi odmah, da netko namjerava četvrto mjesto u naših karucah naseliti. Baš smo htjeli poradi ove

Nove tegobe

našu reprezentaciju podnieti, a ako to ne bi prudilo, i svečano protestirati, kad ti eto jedno pristalo djetešce u šeširu od crne kadife, izpod kojega su dva trnulina crna oka čedno virila, iz spomenute kuće doleti. S jednim ljubkim »kokeke, Matiček?« prema kočijašu, skoči lagano ko gazela u karuce, prije nego što smo se mi i razabrati mogli. Ta naša srca morala bi tvrda biti, kao pećine, koje su nas okruživale, da zasnovane već reprezentacije ne bismo bili ad acta metnuli. Mi se nekako mekanično stisnemo i našoj maloj Ljubljanci prostora načinimo. A tko i ne bi u podobnu barem slučaju one svete zapoviedi »Ljubi bližnjega svojega« po mogućnosti izvršivo? — Kad sam na staklena vrata karucâ *izumrlu*, snježnu okolicu motrio i od ovog prizora na

cvatuće ruže i liere izpod baršunasta škrljaka pogledao, činilo mi se je, ko da se u cvatućoj posred zime postavi nalazim. — Naša mala umjela je o svačemu, ko na primjer o tršćanskih balovih, koje je zimus prvikrat sa svojom tetkom pohodila, o neprispodobljivih preimućtvih rodnog grada, i o drugih podobnih važnih neznatnostih toliko i tako umiljato šaptati, da smo sva razmjerja prostora i vremena zaboravili. — »Hi hota he!« — ni s mjesta. Naše karuce u sniegu ugreznuše. Sav krič i bičevanje bijaše uzalud. Mi moradosmo s karucâ. Nu ni to nije hasnilo. Naš Matijaš priličio je sad onome:

»Kaj hočem jes, kak hočem jes?
Naprej ne vem, nazaj ne smem«.*

On si ne mogaše pomoći, niti su štogod savjeti naše Ljubljanke »Le sim, le sim, Matjaš!« koristili. — Turati karuce ili sjedeći na sniegu spasenje čekati — osim ove appellate extra dominium karucâ — drugog lieka ne bijaše. Mi dakle pritisnemo i lokomotiv se gane. Naravno da je Matičekov »Bisdahehihoteho!« mnogo pripomogo. Šta valjda u konjskom jeziku toliko znači, koliko latinski: Vires unitae agunt.

Dalje do Postojne, kamo dosta kasno dopriesmo, nismo ništa više našli, šta bi ovdje naznačiti trebalo, osim sve dubljeg i dubljeg sniega. A da se ni ovaj nije ukazao, ne bi od nas za cielo nitko bio žalio, najmanje pako ubogi bielac, treći veteran u redu, — komu je Maticek bielu kabanicu svedjer nemilostno bičem mlatio pod izlikom, da je siromah bielac urečen.

U Postojni kod »Ugarske krune« sjedjela su za trpezom u obćoj sobi trojica gore, a trojica dolje. Prvi su se makovice igrali »huit, neuf, schlage!«, drugi pozdrav odande ne dodje. To su bili, kako mi se je činilo, Penates Adelsper-

---

*** Vidi narodne kranjske pjesme od S. Vraza.**

*

genses. Druga trojica zabavljala su se večerom. To su opet bila dva gradjanina i jedna gospodja iz Zagreba. Mi upitamo krčmaricu, da li je

Spila od Postojne

daleko i da li bi možno bilo večeras ju jošte pohoditi. Na što nas ona u jedan dućan preko puta naputi, pridavši, da se tamo ulazna ciena polaže i potrebiti pratioci dobivaju.

Kad su jeduća trojica iz Zagreba razumjela našu namjeru, pridružiše se i oni k nam, te mi svi ukupno preko puta u naznačeni dućan. Ovdje morade svaki 1 for. srebra platiti i sebe u neku golemu knjigu, većom stranom imenî već napunjenu, upisati. Poslije toga dobijemo četiri pratioca, koji nas za četvrt sata do ulaza spile dovedu. Putem prtili smo snieg do koljenâ i na pô smrznuti unidjemo u spilu. Na sreću bio je unutra zrak tako umiljat, da smo i kabanice skinuti morali. Jedna uredna hodnica vodi do spomenika, koji je na spomen polazka pokojnog cara Franje podignut. Daleko pred sobom vidjeti ne mogosmo, nu osjećali smo ipak, da se spila sve većma i većma širi. Sad se otvori pred nami gigantski jedan grozovito taman podrum, preko kojega je narav pećinast most sagradila. Mukao žamor, koji se je ovdje iz bezdna slušao, spominjao me je i nehotice na Schillerovu »Hrpu iz Tartara«:

> **Čuj, kô žamor uzbunjena mora,**
> **Kô jauk rieke kroz plitice hridâ,**
> **Stenje tamo muklo iz ponora**
> **Razcviljeni ah!**

Naši pratioci razidju se sa svojom posvjetom po raznih stranah spile, i sad nam se uokolo polutamne kršovite stiene ove orijaške spile ukažu. U duboku jazu dolje pod nami grmjele su žamoreće vode podzemaljske rieke. To je jedan izmedju najčudnovatijih prizora, koje sam *do sada* vidio. Tako su si morali nekada stari Grci svoj

Kocit predstavljati. — Ova rieka više miljâ daleko pod zemljom teče i kod Planine u jednom klancu na svjetlo iztječe. Na kraj spile preko mosta došavši vukli smo se jedan čas kroz nizak i stisnut prohod do jedne dvorane ili podzemaljskog hrama. Svodove i stiene, a po mjestih samo dno ovih prohoda obložila je čudotvorna narav milionî sievajućih kamenčića od kristala, koji se kriese kao najkrasniji diamanti. Tko bi izbrojio sve one obsjene i varke, koje otajna narav za tisućgodišnje svoje igre ovdje proizvede? Tamo ti se pred začudjenim okom snježno-bio, na pô prozračan barjak sa crvenim obrubom širi; ovdje ti iz sievajućeg dna proniče orijaška karfiola, kakove još nijedan vrtlar ne odgoji; tamo opet vidiš slanine tako tečne i frižke visjeti, da te i nehotice oskomine obilaze; evo ovdje stoji zvono, ne samo po prilici posve obmamno, već i kad ga komadićem sige udariš, tako milozvučno, ko da najfinija mjed zamnije. — A gdje ostaje nebrojena množ stupovâ, statuâ i tisuće inih raznih prilika, koje na očigled kap za kaplju tvoreća narav u družtvu nebrojenih tisućljeća stvori? Zaista, kad čovjek na ovom mjestu boravi i pozornim okom motri, kako polagano kap za kaplju pada, i kad pomisli, da se uslied neznatnoga ovog, nu dugotrpnog kapanja gigantske ove prilike tvore, tada stoprv može o bezbrojnih tisućah onih godina, koje već prodjoše, pojam zadobiti.

Mi smo upravo do hrpe, »Barka Noemova« nazvane, doprli, kad umoren ženski spol na naše velikodušje apelirati zače. Da za nami ostanu s jednim pratiocem i nas počekaju, dok se vratimo, o tom nije srčanost njihova ni čuti hotjela. Šta je dakle ovdje započeti bilo, nego vratiti se natrag? Ta i Adam bi nekoć u paradizu bio dulje boravio, da nije žene za družicu dobio.

Kod spomenute hrpe »Barka Noemova« po izvješću je pratilaca polovina puta. Dovde dodje i udova Na-

poleonova, gdje takodjer i svoje ime vlastitom rukom upisa. Na svih mjestih, koja većma u oči udaraju, usvedjerili su polaznici svoja imena. I našu Ljubljanku, koju je čitavim putem neka želja incognita trapila, izdade na ovom mjestu ženska taština. Ne mogavši odoljeti dražesti, pored spomenutoga sjajnog imena i svoje gledati, zamoli me, da joj ime i prezime tamo upišem. Svakako će dulje paradirati, nego imena dvaju nesretnih Varaždinaca, koji se jednom na komad viseće sige ubilježiše. Ovaj bo spomenik njihova nekadašnjeg boravka razori žalibog moja ruka. Tek kasnije opazih njihova imena, nu odkinutu već jedanput sigu nisam mogo natrag priliepiti, — neka mi dakle moj vandalizam oproste.

Na povratku posjetili smo Ferdinandovu spilu. Ova pokrajna spila stoprv je prije malo godinâ odkrita. Ulazi se u nju vrlo tegotno. Medjutim napor polazniku obilato nagradjuje nebrojena množ stupova i drugi čudnovati tvori naravi, koji čovjeka i nehotice na podzemaljsku onu vladu spominju, u koju Bulwerov Kosem Kesamin Asmodejeva učenika odvede. — Medju inim ponieli smo sa sobom na spomen tananu i šuplju sigu, koja je posve priličila slami. Takova svuda pod svodovi visi ko leden mosur sa slamne strehe u zimsko doba.

Mi smo se bili u pô osme ure na put spremili, a kad natrag dodjosmo, bilo je već pola dvanaest, premda smo samo do polovine bili doprli. Naši pratioci pripoviedali su nam, da su prije nekoliko dana četiri Engleza u večer unišli, pa da su se tek zorom natrag vratili. — Na trojački ponedjeljak čitava je ova spila razsvietljena i tad se narod u prisutnosti inostrana množtva raznovrstno zabavlja. U napomenutoj je dvorani tad gudba i sredotočje živahnosti.

Za večere premišljavao sam o ona tri kartaša, koji su jošte sjednicu imali. K ovim su se i dva dobrovoljca

pridružila. Jedan izmedju ovih imo je nešto za Kranjsku domovinu posve neobično, naime jedan eksemplar brkovâ, kojim sličnih sred Kečkemeta ne bi bilo moguće naći. Ona brada u jermenskom kloštru, ovi brkovi, jedan nos, s kojim sam se u Gradcu pod Franjevom kapijom sastao, jedna kehlja (guša), koju sam u Bruku na Muri vidio, i još nešta, što će čitatelj u tečaju ovih listova naći, bila su u fiziognomijskom obziru četiri neprispodobljiva memoranda.

U Postojni* kod »Ugarske krune« visi na stieni tarifa za goste. Šteta, što ova za žep putnika blagotvorna uredba nije takodjer u Ljubljani u običaju. Osobito dobro bi bilo to u onoj gostionici, odakle kuriera izilazi.

Put od Postojne do Ljubljane.

Ranim jutrom, jedva što izidjemo s dvorišta na cestu, ugreznemo opet u sniegu. Četiri konja predprege i naša tri jedva su mogla nas i našu razškrabanu kočiju na kraj mjesta dovući, gdje je snieg bio ponešto već razmetan. Što mi dalje, to i sniega manje, dok ga napokon kod Vrhnika (Ober-Laibach) sasvim nestade. Od Planine do Vrhnika vozili smo se s malom iznimkom svedjer niže i niže, a odavle do Ljubljane u prostranu prodolu, koji je, kao što opazih, veoma kalovit i iz ovog uzroka poslabo plodan. Nu uza sve to zemlja je ovuda bolje obdjelana, nego li s one strane Vrhnika. Vinogradâ, na koliko se sjećam, ne opazih nigdje, ali podobro se sjećam, da su vina kisela, a osobito u Vrhniku, gdje smo objedovali, odviše pokrštena. — Zar kranjski krčmari ne znadu,

Kam tote duše pridejo,
Ki vodo v vino vlevlejo? —
Tote duše pa pridejo,
Ge so na veke zgublene. (Nar. pjesma.)

* **Postojna znači u kranjskom narječju toliko, koliko orao, odtud njemački Adelsperg ili Adlersberg.**

Naša hrvatska vina prolaze ovuda dobro i rado se piju. Šteta, što malta i druge sitnice, kao na primjer octroi, pratnja itd., obilniju prodaju otegoćuju. Neki mi je gradjanin u Ljubljani pripoviedao, da je nije tome davno u Hrvatskoj vina (okićka) kupio, i premda je na mjestu samo 4 for. za vedro platio, to ga ipak svaki akov 14 for. stoji (!).

U ostalom, premda naša braća Kranjci poradi navedenih okolnosti više vode piju, nego li vina, to se ipak vode većma boje, nego li Hrvati. — Svaki bo seljanin kranjski imade svoj kišobran. Netko mi je u Ljubljani pripoviedao, da, kad na sajmu iznenada kiša udari, da je tad čitav vašar na jedanput kišobranî zastrt. Šta je torba Hrvatu, to je kišobran Kranjcu. — I tako, blagonakloni čitatelju, dodjemo

> **Čez tri gore, čez tri vode, (?)**
> **Čez tri zelene travnike**
> **Noter v to bejlo Ljubljanico.**

U Ljubljani vidio sam opet poslije duga vremena Hrvatâ. To je bilo nekoliko Medjumuraca, koji su, kao što mi na moje pitanje odgovoriše, parteku dopeljali. Moram izpovjediti, da sam se i ovim zamusancem radovao. Ovdje mi upravo dodje na pamet, zašto mi nije mala Ljubljanka, naša suputnica, vjerovati htjela, da sam i ja Hrvat. Ona nije valjda u svom životu vidjela drugih Hrvatâ osim ovih medjumurskih kiridžija, koji u Ljubljanu žito i inu robu običavaju voziti, pa je mislila, da su svi Hrvati na jedno brdo tkani.

Ovdje me moj suputnik ostavi i otidje put Koruške. I ja bih mu se pridružio bio, da je prielaz preko Loebla ponešto bio sigurniji ili da sam se u transcendentalnom onom staležu nalazio, koji i prietećim urvinam od sniega prkositi umije.

U Ljubljani osto sam jedan dan. Nu i ovaj bio je tako neprijatan i maglovit, ko da se usred Green Erina nalazim. U unutarnjem gradu čito sam pod jednom sunčanicom napis: Nescitis diem, neque h[illegible] je gotova

biografija ovoga maglenog dana. Uza sve to popeo sam se na brdo kastela (Schlossberg), koje se nad krovovi varoši uzdiže. U ovaj kasteo zatvoraju se robovi iz ciele Kranjske. Bedeme, koji su ga nekoć okruživali, razoriše Francezi. — U kapeli nalaze se grbovi kranjskih knezova, zatim Nikole Jurišića, Stjepana Frankopana i mnogih inih obitelji.

Kako u Gradcu Mura, tako ovdje Ljubljana, koja nedaleko u Savu utječe, varoš dieli. Kad sam na novom mostu stajao, koji preko spomenute rieke vodi, reče mi neki mimolazeći čovjek: »Das is a kranerisches Eisen« kažuć prstom na gvozdeni naslon (line) mosta. — »Sind Sie ein Cicerone?« — upitam ga ja na to; »Naa — i bin a Lajbacher«. — »Sehr wohl, doch i meine ein Stadtführer, ein Lohnbediente«. »Mit Verlab a Trödler«. — A respekt! Tko bi bio to mislio, da iz ovoga čovjeka domorodni ponos govori?

S predvaroši stoji u savezu tako nazvana Lattermanska aleja, prostrano šetalište, koje putevi s usadjenim u red drvljem križaju. Od strane varoši protivne, naslanja se na ugodne brežuljke, koji su omorikovinom i inim drvljem zarasli. Za postanak ovoga krasnog šetališta obvezani su gradjani ljubljanski Napoleonu, koji je staležem nekoliko jutara oranice brevi manu oduzeo. — Dalje gore na lievo, pô sata po prilici, leži drugo šetalište Ljubljanacâ Rosenbach (!) nazvano, gdje medjutim mene nije bilo.

Na pijaci kongresnoj stoji kasino, zavod ukusno i svrsi shodno uredjen, ako se inače izuzme kabinet, što dvorani pripada i gospodjam za preoblačenje služi, ovaj bo ni malo po djulvodi ne miriše. Osim pokladâ dolaze gospodje amo i u korizmi, svaki tjedan po dvaputa, te se tombolom poradi nepostojanstva balovâ tješe. — U sobi, za čitanje odredjenoj, našo sam medju englezkimi, francezkimi itd. novinami takodjer jedan broj zagrebskih hrvatskih listova. Nu ovi su već tri mjeseca stari bili.

Novijih nisam mogo naći, a niti mi je nadzornik kazati znao, kuda su drugi brojevi dospjeli. Kasnije mi je neki gospodin Ž . . . raztumačio izčeznuće ovih listova. Jedna žalostivo smiešna pripoviest! — Redarstvo ovdješnje vrlo je naklono ceremonijalu. Pašuš moj bijaše vidimiran, nu uza sve to ne dobih prije mjesta na pošti, dok si nisam pribavio neke cedulje slobodna odlazka.

Drugo jutro ostavimo Ljubljanu za rana. Još prije podne dodjemo na granicu političke Ilirije. Na briegu iza s. Osvalda stoji na lievo jedna piramida, u koju je podvrgnuće Kranjacâ Karlu VI. urezano; »se substraverunt«, — tako glasi ovaj napis.

Okolice Štajera, osobito bliže Celju, činile su mi se prijatnije, zajedno i plodovitije. Poslije podne ukaže se i željeno sunašce, koga već odavna ne vidjeh. Sve je bilo prijatnije, ako se izuzme naš

Namrčeni kondukter,

koji je i na štajerskoj strani osto, što je već na kranjskoj bio: to jest, neotesanac ovdje, neotesanac ondje. Medju inim samo jedno. Iz Ljubljane pošle su četiri karuce pasažirâ, a u Celju, gdje se jošte dvojica najaviše, budu peta kola upregena. Bila smo dakle oko 24 ukupno. Došavši na prvu staciju iza Celja otvori spomenuti kondukter vratašca karucâ, te javi osornim glasom, da će se ovdje večerati. Putnici, koji su stoprv na predzadnjoj staciji objedovali, jošte siti, te sjećajući se valjda dvostruke takse, koju su prije tri sata platili, i ne ganuše se iz karucâ. Na što rečeni kondukter zače bramarbasirati, da se Bog smili, medju inim, da će svak platiti, ili jeo, ili ne jeo, da nije jošte nikada takovih pasažira imo i da mu ih Bog ni ne da više itd. Nu putnici, većom stranom Talijani, ili nisu zbilja razumjeli njegovih rodomontada, ili ih nisu htjeli razumjeti, pa ostaše u karucah. Bilo bi se valjda jošte svašta zbilo, da njemačka

strana putnikâ, budi poradi dugog časa, budi poradi glada ne odsjede, te tako ovoga poštarskog okrutnika ne utaži. Da su svikoliki moje misli bili, ovaj čovjek bio bi od jeda puko. To je bila živa prilika Grenouilleta*.

Jedan sat prije ponoći dodjemo u Maribor. Ja sam hvalio Bogu, što nisam u Ljubljani ća do Gradca predplatio. Ova vožnja danju noću baš nije za mene. Ako se moja duša poslije smrti, po pojmovih selidbe dušâ, u tielo kojeg kurira preseli, to će biti za me pravi pakao, prema kojemu onaj, koji je naš hrvatski pseudo-Dante Fuček nasliko, ostaje norija.

Pristav kod Zlatnog jelena u Mariboru kazivo mi je, da će sutradan jedna prazna kočija put Gradca. Živio! Jošte prije svanuća pokuca moj vjestnik na vrata, te mi javi, da je već upreženo. Ja se brzo obučem i pohitim preko skalinâ. S jednom nogom stajao sam već u karucah, kad mi pristav reče, da će i jedna gospodja sa mnom putovati. Upravo sam hotio, da ga upitam, je li mlada ili stara (ne sudi, čitatelju, to bo je samo moja, štono se kaže, formula), kad ti eto opazim, da je moja

Straniera

već umještena. U karucah bilo je do vraga tmično, a do dana falio je još čitav sat. Ta tko bi tako dugo čeko, dok sazna, s kim se vozi? »Deder posvieti amo, ne mogu rukavice naći«, rečem ja pristavu. Al moja straniera, jedva što to izustih, nagne glavu kroz prozor karucâ, pa upita voznika, koliko je sati. — Pristav je dakle zaludu svietio. Nu čuo sam barem glas njezinih rieči. Star lonac, mislio sam ja u sebi, ne zvoni tako. U taj par

Vanč je podbistra konjiča,
Lepega konja črnega,

i mi bijasmo na polju. Ja se nerado putem razgovaram,

---

* Jedan namrgodjen značaj nezadovoljstva u Clairvillovu vaudevillu »Les petits misères de la vie humaine«.

nešto od navade, nešto pako s uzroka, što štropot karucâ rieč zaglušuje. Nu sada ne znam, da li je bio štropot manji ili mi se je narav promienila, odstupih od trapističkoga svog pravila. »Ala«, progovorim ja, i to proti običaju prvi, »mrzle noći!« — Nema odgovora. »Malo da me ne zebe«, nastavim ja opet, al zaludu. »Zar Vam nije ni malo hladno?«

»»Nije««. Tada negda, mislio sam u sebi. Klopotac, kad se jedanput samo gane, tad ide.

»Mlada je krv većom stranom vatrena, ako se inače moja izuzme«. Ni jota. »Jeste li vi iz Maribora«? produljim ja bez bojazni.

»»Nisam««.

»Meni je vrlo ugodno, što sam ne putujem«. Glavnica bez kamatâ. Moja udvornost ne bi nadarena. »Šteta, ako od Gradca dalje ne putujete, možebit bi nas opet zgoda skupa doniela«. Ni rieči.

»Meni se čini, moja krasna suputnica želi spavati?«

»»A meni se čini««, zapade mi ona u rieč, »»da ste vi veoma ljubopitni««.

»Podnipošto, moje zlato. Najvažniju važnost, tu sam već doznao, naime, da ružni niste. Jerbo je samo liepost oporna«.

»»Možebiti se varate««.

»O nimalo! Dok još njemačke igrokaze od Kotzebua čitah, saznao sam već, da su krasota i čednost dvie ljubke posestrime«. U taj par takne se slučajno njezina nožica moje noge. Dotik je bio lagan, ko da joj je noga od pluta.

»»Oprostite!«« šaptne ona.

»Tko hvaliti ima, onaj nema, šta da oprašta«. — Medju podobnimi dvogovori, ili da bolje rečem, monolozi (samogovori) zače i svitati. — Već sam vidio noćni uzor pretvarati se u zbiljsko biće. S napredkom dana napredovala je i moja znatiželjnost. Al moja straniera gledaše samo preda se i zato osim grčkoga profila malo ili ništa

ne vidjeh. To me je jošte većma napastovalo. Medjutim vrieme prodje. Sat odmora udari. Pred jednom gostionicom stane Vanč. Ja djipim prvi iz karucâ, da svojoj dami pripomognem. — Dočim rukom pomažem, bdi mi oko na stremenu, da krivo ne korakne, ali u zao čas! — Zloradi sate mog života! — To je dakle ona ko pluto lagana nožica? Ta to je bila noga, od kakove bi se pô tuceta onakovih stvoriti dalo, o kakovih sam ja snivao.

Uzori su bili uništeni,
Udivljenja vrutci izšušeni.

Ako bi mojoj suputnici ikada prietila pogibelj utopiti se, to neka se samo na noge baci. Ovi će ju čamci za cielo na suho dovesti. — Sad sam se ja stoprv pitao, gdje su mi oči bile. Moja huris bila je čadjava, krivoledja, ponešto štrbasta. O moj Bože, jedno nepovoljno odkriće zamjenjivalo je drugo. — Pa tek oko vrata boa, — boa god. 1843.! Ta dok nisam veći bio, nego li Liliputanac, već su me ljudi ovim strašilom iz toiletne starežnice plašili. — Gospodje s ovimi boami slične su onim Indijankam, koje žive zmije oko vrata namataju. — A na ruku imala je moja straniera vunene rukavice! Huu! — zima me hvata, kad štogod podobno vidim. — Sreća, što su nepovoljne ove prievare ublažili ponešto prijatniji pojavi pristalih konobarica, kojih na ovom putu više nego li ma gdje nalazih. Klasični »Gut Murgn, Er'gnon«, a kadikad i »dobro jutro« ovih nasmješljivih božica svakako više vriedi, nego li »Umilissimo servo, Signore« bradastoga talijanskog kameriera.

Gradac.

U Gradcu bijaše sajam. Ova okolnost podieli varoši ono, što joj navadno fali, naime živahnost. Jutro proveo sam na Schlossbergu. I ovaj kasteo razorili su Francezi. Nu tko je vidio maleni izgled nekadašnjih ovih podzemnih tamnica

nevoljnimi robovi napunjenih, koji se na ovom briegu vidjeti može, taj će se lasno poradi ovoga razorenja tješiti.

Pogled s ovog brda na okolicu i varoš, ili kako Gradčani vole, »das liebe Gratz«, vrlo je prijazan. — Inostranac, koji želi, da mu bude gradački gradjanin prijatelj, neka mu samo preko mjere varoš hvali i uzvisuje. Francezi, koji su vrlo dobro mjestni ovaj patriotizam Gradčanâ poznavali i koji su svagdje umjeli privrženikâ sebi steći, ako ih to nije, osim liepih rieči, ništa stajalo, ostavili su za uspomenu svoga nekadašnjeg boravka, osim razorena — kakono rekosmo — kastela i neke panegirike, koji se ovdje kadikad slušaju, kano:

La Ville des Graçes sur la rivière de l'amour. Nadalje:

Les Graçes sur l'amour, ou l'amour sur les Graçes itd.

Gradac nije neugodno mjesto. To svatko znade. Nu ne priznaje svak, da nad njime ništa nije, kao što to neki Gradčani misle. Kad oni kažu: »Es is holt nix über Gratz«, to toliko znači, ko kad Napuljac veli: »Veder Napoli, e poi muori«. (Napulj vidjeti i tad umrieti.)

Ovom prilikom posjetio sam prvikrat Joanneum. Najvećma su me zanimala dva ormara ptičjih okostnica i mineralogijska zbirka. Ova je jedina podpuna. Drugo, šta je ovdje, od vremena svoje usavršenje očekuje.

U teatru, gdje se je pjevala opera »Zar und Zimmermann«, prispodabljao sam občinstvo Gradca sa zagrebačkim. Tko ne pozna mušicâ i nepostojanstva posljednjeg, ovih morskih grebena, na kojih se već mnogog poduzetnika brod razkrši; tko se je usuprot u Gradcu bavio, a da ga nije zateklo ono zadovoljstvo teatralnog občinstva, koje svakomu upravitelju kazališta tako ugadja! Ja sam gledao, kako se je milostivo ponašalo ovdješnje občinstvo naprama pretjeranoj igri jednog člana [illegible] je ulogu Van Bett-a, saardamskog viećnika, pr[illegible] gledao *sam u razno* doba razne obzire, [illegible] i za-

grebsko obćinstvo zviždalo. — Teatar gradački nije **ništa** bolje uredjen, nego li je bio zagrebski pod upraviteljstvom Zvoničkovim, Martinellijevim ili Börnsteinovim. A pored svega toga imade upravitelj gradačkog kazališta lokal zabadava i vrhu toga od staležâ deset tisuća for. u ime podpore. A šta imade zagrebski upravitelj? — Ništa. Nu kad odlazi, većom stranom više dugova, nego li vlasi na glavi. Da većina obćinstva u Zagrebu sastoji od Niemaca, kao što je to u Gradcu, to bih ga osudio. Nu ovako: Vive la nonchalance! — I to su znaci napredujuće u našoj domovini narodnosti, koja ono, što njezino nije, s izvanrednom gorljivošću naravski ogrliti ne će i ne može.

S radošću sam opazio, da se naši narodni listovi na više mjestâ ovog grada nahode, nu još radostnije sam gledo, da se spomenuti listovi i čitaju. To opet svjedoči, da nije naš slavjanski Petrarka sjeme spasonosne uzajamnosti bacio u zemlju posve neplodnu. Pomozi, Bože! da što skorije obilatu žetvu doživimo.

X.

Zaglavak.

Držeći se onoga Ovidijeva heksametra: »Pars etiam quaedam mecum moriatur oportet«, ili po hrvatski: »Nije dobro na sve zube govoriti« — svršujem ovdje svoje putositnice. Bolje, da se one dovrše, nego strpljivost blagonaklonog čitatelja. Nu ako je ova, štono se kaže, dobra miso zakasnila, tad bi bome i njezina posestrima, koja je začetak ovih listova, bila mogla izostati. — Bilo medjutim kako mu drago, ja ću ipak, što sam začeo, svršiti prema onoj: tenacem propositi, ma da baš tko ovaj tenacem i u pertinacem obrati. Dakle:

Vtica je perletela
Z Gradca nemškega,
Ino je letela
Kroz Semering u Beč.

Jedna podnevka u Dommayerovu kasinu, dva tri sata u Eliziju, Scholzove duhovite bešike, Straussovi petodirajući valceri, — ta blaženstva poznata su dovoljno svakomu.

Dva najizvrstnija komada umjetnosti, koja Beč posjeduje, želio bih bio u drugom zarubu vidjeti. Ja razumievam umotvore Canovine: Teseja i grob nadvojvodkinje Kristine. Prvi u svojem malenkastom templu priliči orlu zatvorenu u kavezu; — a drugi u neznatnoj crkvici augustinskoj činio mi se je ko veličanstveno priestolje u prosjačku kolibu položeno. Od moljacâ izjedena kabanica sigetskog Leonide Nikole Zrinjskoga visi za vrati jedne sobice u zbirci ambraskoj, — a koplje osloboditelja Beča, vitežkog Sobjeskog, jede rdja u oružnici vojničkoj!

Opraštajući se s tobom, blagonakloni čitatelju, činim te, nekim slutnjam za volju, pozornim na one rieči sirakuzkog hodočastnika, koji u svojih apokrifih medju inim veli: »Čovjek mora da je vrlo mnogo vidio i mislio, prije nego li se do Horacijeva »Nil admirari« popne, ili je pako od naravi kao tromonog (bradip) već prvobitno stvoren«. — Što se mene tiče, ja dvojim, da je Horacije ikada svoj beatum dostignuo, pa da i jest, to ipak tvrdim, da imade još milijih ćućenja, nego li je njegov »Nil admirari«. Slava u ostalom i čast pjesniku iz Venuzije. — S Bogom, čitatelju, pa misli na moje posljednje rieči, ako budeš ikada boravio,

Gdjeno Mletci cavte iz pučine,
Gdjeno Brenta dubljem nakićena
Kroz gospodske perivoje šeta,
Gdjeno viencem zelenih Eugana
Mudro čelo Padova si resi.